

**VIIPURIN
SUOMALAISEN KIRJALLISUUSSEURAN
TOIMITTEITA**

4

VIIPURIN SUOMALAISEN
KIRJALLISUUSSEURAN
toimitteita

4

Helsinki 1980

ISBN 951-95402-4-5 (osa 4)

Helsingin Paino Oy

Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita perustettiin v. 1974 prof. Viljo Nissilän aloitteesta ja asiaa ajamaan valittiin julkaisutoimikunta. Toimitteiden tarkoituksena on valaista menetetyn Viipurin ja Käkisalmen Karjalan historiaa, Karjalan kannaksen sekä nykyisen Etelä-Karjalan mennyttä ja nykyistä elämää. Tieteellisten tutkielmien lisäksi Toimitteissa julkaistaan karjalaisten ja etenkin viipurilaisten seurojen sekä yhdistysten historiikkeja ja karjalaisia ajankohtaisia katsauksia.

Toimitteiden 4:nteen osaan ovat kirjoittaneet maist. Leena Laine, jonka laaja pro gradu-työ "Wilken koulu Viipurissa" on kunnianosoitus Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran perustaja- ja lahjoittajajäsenelle Adam Wilkelle, professorit Aimo Halila ja Viljo Nissilä, varatuomari Timo Kivi-Koskinen ja arkkitehti Uno Ullberg.

Julkaisutoimikunta kiittää kirjoittajia, joista prof. Nissilä on lisäksi huolehtinut kirjan toimittajan monista tehtävistä, sekä fil. maist. Elsa Nissilää, joka on auttanut oikovedosten lukemisessa.

Helsingissä joulukuussa 1979
Julkaisutoimikunta

SISÄLLYS

OTTO-IIIVARI MEURMAN 90-VUOTIAS.	3
WILKEN KOULU VIIPURISSA, Leena Laine.	4
VIIPURIN PUOLUSTAJAT 1710, Aimo Halila.	94
KAUPPIAAN KOULUTUSTA VANHASSA VIIPURISSA, Aimo Halila.	105
VIIPURIN KAUPPAKAMARIN VAIHEISTA VUOSINA 1918—1945, Timo Kivi-Koskinen.	113
VIIPURIN PYÖREÄTORNI, Uno Ullberg.	120
GERMAANISEN NIMIAINEISTON ETYMOLOGISTA RYHMITTE- LYÄ SUOMEN NIMISTÖSSÄ. Yleiskatsaus, hypoteeseja ja viitteitä, Viljo Nissilä	131

Otto-Iivari Meurman 90-vuotias

Otto-Iivari Meurman nuorena arkkitehtina virkahuoneessaan Viipurissa.

Professori Otto-Iivari Meurman, jonka rikas elämäntyö on koitunut koko maamme, mutta eritoten Viipurin hyväksi, syntyi 4.6.1890 Ilmajoella. Asemakaava-arkkitehtina hänen työnsä kohdistui Viipuriin, Teknillisen korkeakoulun asemakaavaopin professorina koko Suomeen. Viimeksi hän on kirjoittanut runsaskuvaisen tutkielman "Viipurin arkkitehdit", joka muodostaa Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteiden koko toisen osan, ja artikkelin "Muinaismuistojen valvonta Viipurissa", joka sisältyy Toimitteiden 3:nteen osaan. Lisäksi hänen kynänsä tuotteita ovat laajat tutkielmat "Kaupungin alue ja asemakaavat" sekä "Rakennustoiminta" Viipurin kaupungin historian V:ssä osassa ja valmiina ovat vastaavat artikkelit historian IV:een osaan. Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura esittää hallituksensa jäsenelle tästä työstä kunnioittavat kiitokset ja niihin yhtyy Torkkelin Säätiön historiatoimikunta. Prof. Meurmanin elämäntyöstä on selostus Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteiden toisessa osassa.

Leena Laine

Wilken koulu Viipurissa

Tutkimustehtävä

Tutkimukseni kohteena on Viipurissa vuosina 1860—1893 toiminut koulu, joka perustettiin Adam Wilken lahjoitusvaroilla. Mesenaattinsa mukaan koulu tunnettiin Wilken kouluna tai Wilken Alkeiskouluna. Käytän jäljempänä ensiksi mainittua nimeä: koulu ei johtanut mihinkään oppilaitokseen, vaan se oli lähinnä yleissivistävä.

Adam Wilken lahjoitus 11 000 hopearuplaa (liite 1) herätti aikanaan huomiota; siitä mainittiin ainakin seuraavissa lehdissä: Helsingfors Tidningar 31.3.1849, Kanava, Sanansaattaja Viipurista 31.3.1847, Suometar 6.4.1847, Suomi 5.6.1847. Kokonaisuudessaan lahjoitussumma on ollut 12 634 hopearuplaa, mikä vuoden 1965 markoiksi muutettuna merkitsee 262 787,20 markkaa.¹ Adam Wilkeä ja hänen lahjoitustaan Viipurin Suomalaiselle Kirjallisuusseuralle² on käsitellyt Jouko Teperi teoksessaan ”Vanhan Suomen suomalaisuusliike I”; itse koulua hän ei ole kuitenkaan tutkinut. Niinpä pyrin tässä työssäni antamaan kokonaiskuvan koulun yli 30-vuotisesta toiminnasta. Lopussa selvitän lyhyesti, mitä lahjoitusvaroilta tapahtui koulun lakattua toimimasta.

Lähdekritiikki

Arkistolähteet

Tärkeimpinä lähteinä olen käyttänyt Mikkelin maakunta-arkistoa (MMA) ja Valtionarkistossa (VA) olevaa Porvoon tuomiokapitulin kouluarkistoa. VA:ssa on ”koulun säännöt” (Senaatin AD 480/148 1859), johon sisältyy Wilken testamentin koulua koskeva osa. VA:ssa on myös painettuna kirjaseinä ”Wilken Alkeiskoulun Säännöt, niiden Armollinen vahvistus” sekä Wilken testamentin koulua koskeva osa (vuodelta 1879).

Vastoin Wilken testamenttia senaatti määräsi koulutoimikunnan esityksestä koulun ylimmäksi valvojaksi Porvoon tuomiokapitulin (Senaatin AD 480/148 1859), jonka kouluarkistossa on vuosilta 1860—1874 oppilasluetteiloita, todistuksia ja vuositutkintopöytäkirjoja.

MMA:ssa vuodesta 1847 lähtien olevat asiapaperit kattavat suurimman osan koulun toiminnasta. Paljon tärkeää lähdemateriaalia on kuitenkin hävinnyt sotien aikana siirrettäessä Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran asiapapereita.³ Teperi mainitsee em. teoksessaan, että Wilken testamentti olisi täydellisenä ruotsinkielisenä käännöksenä säilynyt vain Viipurin raastuvanoikeuden pöytäkirjoissa (MMA: Nide: Justitae Protocoller för år 1847 C I 39). Olen kuitenkin löytänyt Wilken alkuperäisen suomenkielisen testamentin MMA:sta Adam Wilken peruluetteloiden joukosta (Redovisning över avlidne Handelsbokhållaren Adam Wilkes qvarlätenskap, upprättad efter grunderne i hans Testamentariska förordnande av den 24 mars 1847). Testamentti on päivätty 24.3.1847, ja sen oikeaksi todistavat Joh. Lassenius, vicepastor, ja C. Melartin, vicelandmätare. Itse peruluettelo on ruotsinkielinen, ja se on päivätty 27.2.1849. Allekirjoittajana on E. J. Bäck, jonka Wilke oli määrännyt testamentin hoitajaksi (ks. liite 1). Peruluettelon oikeaksi todistavat Abr. Keldán, tukkukauppias, ja Chr. Tavast, kirjanpitäjä. Kaikkien em. testamenttien koulua koskevat osat ovat täsmälleen samansisältöiset.

Kirjallisuus ja sanomalehdet

Wilken koulua koskevat kirjalliset maininnat ovat vähäiset, kun ottaa huomioon koulun senhetkisen merkityksen. Tavallisesti mainitaan vain lahjoittajan ja koulun nimi. Useimmiten koulun toimintaa koskevat vuosiluvut ovat sitä paitsi virheellisiä.⁴

Martti Jukolan kirjallisuushistoriallisessa teoksessa Juhana Heikki Erkko on mainintoja koulusta, sillä Erkko toimi koulun viimeisenä vakituksena johtajana (luku Juhana Heikki Erkko). Myös Kauko Kyyrö käsitellessään Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran vaiheita 1845—1965 mainitsee Wilken koulun, mutta koulua koskevat lähdeviitteet puuttuvat ja useat tiedot ovat ristiriitaisia muiden lähteiden kanssa (luku Koulun sijainti).

Parhaimman kuvan koulusta antavat Viipurissa ilmestyneet sanomalehdet, joita säilytetään Helsingin yliopiston kirjastossa. Siihen aikaan ilmestyneet viipurilaiset sanomalehdet kirjoittivat pääasiallisesti oman kaupunkinsa asioista. Sanomalehdissä julkaistiin kerran vuodessa, yleensä helmikuussa, Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran vuosikertomus. Näissä vuosikertomuksissa on mainintoja vuositutkinnoista, oppilasmääristä, opettajakunnassa tapahtuneista muutoksista ja muista kouluun liittyvistä asioista. Koulua koskevat erimielisyydet saivat paljon palstatilaa (luku Testamentin toimeenpano, suunnitelmia koulun muuttamiseksi ja Pehr Fritiof Molander). Sanomalehdissä on myös koulun kirjastoa ja lukusalia koskevia ilmoituksia.

SISÄLLYS

I. VIIPURIN SUOMENKIELISET KOULUT SYNTYVÄT	8
II. ADAM WILKEN LAHJOITUS VIIPURIN SUOMALAISELLE KIRJALLISUUSSEURALLE	9
1. Adam Wilke ja hänen testamenttinsa	9
2. Testamentin toimeenpano	11
III. WILKEN KOULUN ULKOISET PUITTEET	14
1. Koulun hallinto	14
2. Koulun sijainti ja irtaimisto	15
3. Koulun rahasto	17
IV. KOULUN OPETTAJAT	17
1. Koulun sääntöjen määräyksiä johtajista	17
2. Koulun johtajat	18
A. Johan Wilhelm Murman (1860—1863)	18
B. Pehr Fritiof Molander (1863—1873)	19
C. Juhana Heikki Erkko (1874—1893)	21
3. Muut opettajat	23
4. Opettajien palkkaus	24
V. KOULUN OPPILAAT	26
1. Oppilasmäärät	26
2. Sosiaalinen tausta	27
3. Kotipaikat	28
4. Ikärakenne	29
5. Koulunkäynti	30
VI. OPETUS	31
1. Opetustavoitteet ja opetusmenetelmät	31
2. Päiväjärjestys	32
3. Lukuvuoden pituus ja lomat	33
4. Luokkajako	33
5. Arvostelu	34
6. Kuri ja rangaistukset	35
7. Havaintovälineet	35
VII. OPPIAINEET JA OPPIMÄÄRÄT	36
1. Koulun sisäänpääsyvaatimukset	36
2. Uskonto	37
3. Äidinkieli	37
A. Lukeminen	37
B. Kirjoitus	38
4. Matematiikka	39
5. Maantieto	39
6. Historia	40

7. Luonnontieto.....	40
8. Ruotsin kieli.....	41
9. Laulu.....	42
10. Piirustus.....	42
VIII. VUOSITUTKINTO — SUURI JUHLAPÄIVÄ	42
IX. KOULUN KIRJASTO JA LUKUSALI	43
X. SUUNNITELMIA KOULUN MUUTTAMISEKSI	45
1. Muutosehdotuksia 1860-luvulla.....	45
2. Muutosehdotuksia 1870-luvulla.....	46
3. Muutosehdotuksia 1880- ja 1890-luvulla.....	49
4. Kansanopistosuunnitelmat kariutuvat.....	50
5. Wilken koulun lopettamisen syyt ja seuraukset.....	52
XI. LAHJOITUKSEN MERKITYS.....	53
LÄHDEVIITTEET	54
LÄHTEET.....	64
LIITTEET.....	67
TAULUKOT.....	86

I. Viipurin suomenkieliset koulut syntyvät

Viipurissa oli useita kouluja 1800-luvun puolivälissä, joissa opetuskielenä oli ruotsi, saksa tai venäjä.⁵ Suomenkielisten koulujen syntymiseen vaikutti erityisesti kaksi tekijää: suomalais-kansallinen herätysliike ja taloudellinen nousu, mikä korosti suomen kielen ja reaalilinjaa tarpeellisuutta.

Ensimmäisen suomenkielisen koulun perusti Viipuriin Juho Pynninen.⁶ Sanansaattaja-lehden aloitteesta oli toimeenpantu rahankeräys suomenkielisen kansakoulun perustamiseksi, ja kaupunki myönsi varoja Pynnisen aloitteesta. Määräraha oli 100 ruplaa vuodessa. Seuraavana vuonna summa nousi 200 ruplaksi. Koulu perustettiin vuonna 1849 Pynnisen taloon. Koulu toimi vuosina 1849—1872.⁷

Seuraava suomenkielinen koulu oli Wilken koulu, joka aloitti toimintansa vuonna 1860.⁸ Myöhemmin Viipuriin perustettiin sunnuntai- ja iltakouluja sekä suomalaisten lasten ja orpolasten koulu, joissa opetettiin suomeksi.⁹

Uno Cygnaeuksen kansakouluasetus 11.5.1866 vauhditti uusien koulujen perustamista. Viipurin suomalainen, ruotsalainen, saksalainen ja venäläinen seurakunta pitivät Pietari-Paavalin kirkossa 6.10.1870 yhteisen kirkonkokouksen. Kokous valitsi nelijäsenisen toimikunnan valmistelemaan ehdotusta kaupungin kansakoululaitoksen järjestämiseksi. Toimikunta jätti 12.4.1871 ehdotuksensa. Siinä esitettiin, että Pynnisen koulu, Wilken koulu ja tyttöjen koulu yhdistettäisiin kaupunkiin perustettavaan uuteen kansakouluun. Viipuriin pitäisi perustaa kaksi ”ylhäisempää” kansakoulua, yksi poikia ja yksi tyttöjä varten, sekä neljä ”alhaisempaa” kansakoulua. Opetuskielenä piti olla suomi. Koulujen tuli sijaita eri puolilla Viipuria. Vähäisin muutoksin seurakuntien yhteiskokous 22.5.1871 hyväksyi suunnitelman. Maistraatti vahvisti sen 28.12.1871, ja senaatti myönsi 27.3.1872 perustettaville kouluille 5 000 markan vuotuisen avustuksen. Kansakoulujen ohjesääntö vahvistettiin 11.4.1872.¹⁰ Suunnitellut kuusi koulua, kaksi ”ylhäisempää”, toinen pojille ja toinen tytöille, sekä neljä ”alhaisempaa” kansakoulua aloittivat toimintansa 2.9.1872. Vuonna 1873 avattiin viides alakansakoulu, ja seuraavat suomenkieliset kansakoulut (2 kpl) avattiin vuonna 1876.¹¹

Viipuriin perustettiin 20.6.1874 senaatin luvalla neliluokkainen suomenkielinen reaalikoulu (Viipurin reaalikoulu 1874—1888) käytännön aloja varten. Kun poikakoulut järjestettiin klassisiksi ja reaalilyseoiksi sekä niihin johtaviksi neliluokkaisiksi alkeiskouluiksi vuonna 1883, muutettiin Viipurin reaalikoulu alkeiskouluksi. Näin syntyi Viipurin viisiluokkainen alkeiskoulu, joka toimi vuosina 1884—1895.¹² Karjalan ensimmäinen suomenkielinen oppikoulu syntyi Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran aloitteesta. Viipurin klassillinen lyseo aloitti toimintansa 2.9.1879 ja vuonna 1884 se siirtyi valtion haltuun.¹³

Köyhiä tyttöjä varten oli Julia Krohn perustanut koulun Kiiskilään vuonna 1844. Perheen muutettua Viipuriin vuonna 1851 koulu siirtyi mukana. Koulu toimi perustajansa kuolemaan asti (1890).¹⁴ Myös monet säätyläisnaiset antoivat satunnaista opetusta tytöille. Ensimmäinen varsinaisesti tytöille tarkoitettu koulu oli yksityinen neliluokkainen tyttökoulu. Koulu sai senaatin hyväksymisen 14.7.1881 ja siirtyi valtiolle vuonna 1886. Tällöin koulu muutettiin viisiluokkaiseksi tyttökouluksi.¹⁵

Koulu toimi vuodesta 1878 Thesleffin talossa Pantsarlahdessa.

II. Adam Wilken lahjoitus Viipurin Suomalaiselle Kirjallisuusseuralle

1. Adam Wilke ja hänen testamenttinsa

Adam Wilken elämänvaiheista ei ole säilynyt paljon tietoja jälkimaailmalle. Parhaana lähteenä voitaneen pitää Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran vuosikertomusta (1847), jossa käsitellään Wilken elämänvaiheita pääpiirteissään.¹⁶

Adam Wilke syntyi 5.9.1798 Lappeen pitäjän Lensulan kylässä. Hänen vanhempansa olivat talollinen Juhana Simonpoika Kiiski ja Liisa Eliaantytär. Molemmat vanhemmat olivat kotoisin Lensulan kylästä.¹⁷ Adam oli hei-

dän ainoa lapsensa, ja sen tähden vanhemmat saattoivat lähettää pojan Lappeenrannan kouluun vuonna 1811. Koulussa pojan nimi muutettiin ajan taa-
 paan opettaja Löfbergin toimesta Wilkeksi Lensulan kylän rajalla olevan
 Vilkjärven mukaan.¹⁸ Kun Lappeenrannan koulu siirrettiin Käkisalmeen,
 Wilken täytyi jatkaa koulunkäyntiään vuoden 1813 jälkeen Viipurin laajem-
 massa piirikoulussa.¹⁹ Kahden vuoden kuluttua hänen täytyi jättää koulun-
 käyntinsä vanhempien varattomuuden tähden. Saksankielisen piirikoulun
 matrikkeli mainitsee Wilken olleen heikonlainen oppilas, jolla kuitenkin oli
 hyvä käsiala.²⁰ Tämän jälkeen Wilke pääsi opettajansa suosituksesta
 kauppa-apulaiseksi Hackman & Co:n kauppahuoneeseen.²¹

Pian Adam Wilke sai ahkeruutensa ansiosta yhä tärkeämpiä kauppaa-
 asioita valvottavakseen. Hänen työnään oli hoitaa mm. lautojen lajittelu ja
 lastaus. Hän kävi niin ikään sisämaassa tarkastamassa sahoja ja
 sahapiirejä.²² Hackman & Co:n toimihenkilöt saivat hoitaa myös omia liike-
 toimiaan; mm. Adam Wilke omisti viidesosan Rautalammin pitäjässä sijain-
 neesta Kuorekosken sahasta.²³ Samalla hän käytti palvelemaansa liikettä
 pankkina. Hänen saatavansa oli vuonna 1847 7000—8000 hopearuplaa.²⁴
 Wilken suhde työnantajiinsa Marie Hackmaniin ja Johan Friedrich Hack-
 man nuorempaan oli läheinen ja muodostui liikekumppanuudeksi, sillä nä-
 mä omistivat 3/5 Kuorekosken sahasta.²⁵ Wilke palveli kauppahuone Hack-
 man & Co:ta kuolemaansa asti. Tosin hän sairasteli paljon viimeisten kym-
 menen vuoden aikana. Wilke kuoli lapsettomana poikamiehenä Viipurissa
 28.3.1847.²⁶ Hän jätti jälkeensä testamentin, joka oli päivätty 24.3.1847.

Wilke testamenttasi noin 25 000 hopearuplan omaisuudestaan Viipurin
 Suomalaiselle Kirjallisuusseuralle 11 000 hopearuplaa, joilla hän toivoi pe-
 rustettavan koulun Viipuriin tai Lappeelle. Kirjallisuusseuran piti toteuttaa
 hanke ja laatia säännöt koulua varten. Testamentissaan Wilke esitti toivo-
 muksensa koulun opetuskielestä, oppilaista ja koulun hallinnosta (liite 1).

Wilken täydellisestä testamentista ilmenee hänen omaisuutensa: viidennes
 Kuorekosken sahasta, 20 000 hopearuplaa saatavina tai talletuksina sekä
 kulta-, hopea- ym. arvoesineitä.²⁷ Teperi on todennut, että vaikka Wilkestä
 käytettiin nimityksiä ”kauppa-apulainen” tai ”kauppa-kirjuri”, niin asialli-
 sin nimitys oli ”kauppias”, jota nimitystä Viipurin Suomalaisen Kirjalli-
 suusseuran pöytäkirjat hänestä käyttivät. Teperi on myös sitä mieltä, ettei
 tavallinen kauppa-apulainen olisi voinut säästää tällaista omaisuutta.²⁸

Miksi Wilke lahjoitti tällaisen omaisuuden Viipurin Suomalaiselle Kirjalli-
 suusseuralle? Eräänä syynä voitaneen pitää sitä, että hän oli poikamies eikä
 hänellä ollut läheisiä omaisia elossa. Wilke oli huolehtinut vanhemmistaan
 näiden kuolemaan saakka. Hänen äitinsä kuoli 1824 ja isänsä 1830.²⁹ Myös
 hänen vapaa-ajan harrastuksiaan voidaan pitää viitteellisinä. Wilke kuului
 Viipurissa tunnettuun ”puukhollareiden” ryhmään; samaan ryhmään kuu-
 lui myös esim. Juho Pynninen, kansankirjastoliikkeen uranuurtaja. Useat

tämän ryhmän jäsenet olivat perustamassa 1845 Viipurin Suomalaista Kirjallisuusseuraa. Nämä pikkuliikemiehet pyrkivät edistämään suomalaisuuden kehitystä kotikaupungissaan.³⁰ Adam Wilke oli myös yksi Kirjallisuusseuran 14:sta perustajajäsenestä. Kirjallisuusseuran esimieheksi valittiin Jaakko Juteini ja rahastonhoitajaksi Adam Wilke. Kumpikin kuitenkin kieltäytyi ottamasta vastaan heille tarjottua luottamustointia. Wilken kieltäytymiseen vaikutti hänen heikko terveytensä ja ajatus maallemuutosta.³¹

Teperi mainitsee myös, että suomalaisuuden harrastus vei Wilken lähelle viipurilaisten oppikoulunopettajien ryhmää. Hänen läheinen ystävänsä tässä piirissä oli pastori-oppikoulunopettaja K. H. J. Ignatius, joka vaikutti osaltaan testamentin syntymiseen. Wilken tehdessä testamenttia olivat läsnä ainakin runoilija Jaakko Juteini ja Karl Henrik Jakob Ignatius. Teperi mainitsee, ettei tiedetä, mikä osuus Juteinilla on ollut ajatukseen koulun perustamisesta, mutta Ignatiuksen vaikutus on ilmeinen.³² Tämä ilmenee mm. Sanan Lennätin -sanomalehden muistosanoissa.³³

Jo 1840-luvulla oli esiintynyt julkista keskustelua kansanopetuksen tarpeellisuudesta. Viipurissa ilmestynvä Kanava oli myös kirjoittanut asiasta.³⁴ Teperi pitää ilmeisenä, että Wilke ja Ignatius tunsivat mainitut artikkelit. Näin ollen hän katsoo Kanavalla olleen ”suoranaista tai välillistä vaikutusta” testamentin määräyksiin.³⁵ Edelleen Teperi olettaa ainakin Ignatiuksen tunteneen Ahlmanin koulut.³⁶ Wilken ja Ahlmanin kouluilla on yhteisiä piirteitä sikäli, että molemmat lahjoittajat halusivat kouluttaa varoillaan köyhän kansan lapsia. Ahlmanin koulun ylivalvonta kuului Suomen Talousseuralle, kun taas Wilke määräsi testamentissaan koulun ylimmäksi valvojaksi Kirjallisuusseuran. Edelleen Wilke määräsi, että koulussa tuli opettaa maanviljelystäkin, ja Ahlman puolestaan, että rahaston vuosikorosta puolet oli käytettävä pitäjänopettajan palkkaamiseen Messukylään ja Tampereen ympäristöpitäjiin.³⁷

Adam Wilke harrasti myös itse kirjoittamista. Vuonna 1833 ja 1834 julkaistiin viipurilaisessa Sanan Saattaja -sanomalehdessä hänen kalevalanmittaan laadittuja runojaan. Eräässä runossaan Wilke ilmaisee toiveensa siitä, että suomen kielestä tulisi sekä koulujen että oikeustoimien kieli.³⁸

Testamentin toimeenpano

Testamentissaan Adam Wilke oli määrännyt herroja J. F. Hackman ja Abr. Keldán maksamaan kaikki testamentin toimeenpanosta aiheutuneet kulut ja sen jälkeen antamaan asiapaperit ja rahat herra E. J. Bäckille. Tämän tuli tehdä tilinteko jäljellä olevista varoista ja luovuttaa ne sitten Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran hallitukselle (liite 1). Varakamreeri E. J. Bäck luovutti 6.3.1849 testamentin hoitajana tilinteon sekä Kirjallisuusseu-

ralle tulevat varat. Seuralle tuleva osuus oli 11 634,57 hopearuplaa. Tilitystä tarkastamaan valittiin tukkukauppias Abr. Keldán ja kirjanpitäjä Chr. Tavast. Tilitys todettiin oikein suoritetuksi.³⁹

Varat olivat nyt Kirjallisuusseuran hallussa, mutta koulua ei ryhdytty perustamaan. Syyksi mainittiin varojen vähyys. Kirjallisuusseura ryhtyi lainaamaan ns. Wilken kassan varoja kiinteitä takuita vastaan kasvattaakseen näin pääomaa. Korkoa otettiin 6 %. Yleensä velkasummat olivat 300—2 000 markan suuruisia.⁴⁰

Varakamreeri Bäckin luovuttamaan summaan ei kuulunut 1 000 hopearuplan pääoma, jonka koroilla piti huolehtia Wilken enovainajan kuuromykstä pojasta. Pitkien neuvottelujen jälkeen Kirjallisuusseura sai tämänkin osan pääomaa velkakirjana haltuunsa vuonna 1859. Kirjallisuusseuran saama rahamäärä oli näin ollen 12 634,00 hopearuplaa. Teperi on tullut siihen tulokseen, että koulu olisi voitu perustaa jo 1850-luvulla siinä laajuudessa, missä se aloitti vuonna 1860 toimintansa. Syynä koulun perustamisen lykätymiseen hän pitää ”suomalaisuuden takatalven” alkamista vuonna 1848.⁴¹

Joulukuun 7. päivänä vuonna 1847 Kirjallisuusseura asetti komitean valmistelemaan koulukysymystä. Komitean jäseninä olivat kreivi Mannerheim puheenjohtajana ja jäseninä rovasti J. G. Norring, lehtorit C. W. Ahrenberg ja K. H. Ståhlberg, kihlakunnan tuomari H. Grotenfelt, kauppias A. Keldán ja kymnaasin apulainen C. H. J. Ignatius.⁴² Komitean tehtävänä oli tutkia lahjoituksen ”velaksi antia ja hoitoa” sekä kouluasiasia” antajan mielialheita myöten käyttämään”.⁴³ Komitean jäsenet olivat vuoden 1858 alussa rovastit J. G. Norring, K. H. Ståhlberg, rehtori C. W. Ahrenberg, tuomari H. Grotenfelt, hovioikeuden asessori C. Löfgren, ”varakirkkoherrat” B. S. Houghberg ja Aug. Relander. Aikaisemmin eronneiden rovasti Ståhlbergin ja rehtori Ahrenbergin tilalla olivat tohtori H. K. Korander ja kauppias W. Hackman sekä uutena jäsenenä kauppapalvelija R. Mallenius.⁴⁴

Kirjallisuusseura päätti vaatia komiteaa toimittamaan ehdotuksen koulun säännöiksi seuraavaan vuosikokoukseen 3.2.1858. Minkäänlaisia esityksiä ei saatu määräaikaan mennessä. Vasta Kirjallisuusseuran kokouksessa 2.3.1858 annettiin yhdeksän yksityistä esitystä. Esityksensä olivat antaneet rehtori C. W. Ahrenberg, professori M. Akiander, asessori H. Grotenfelt, rovasti K. H. Ståhlberg, ”varakirkkoherra” B. S. Houghberg, kauppapalvelija R. Mallenius ja tohtori H. K. Korander sekä ”varakirkkoherra” Aug. Relander kaksi esitystä (ptk. 6.5.1857 ja 2.3.1858). Erimielisyyttä oli ollut koulun paikasta ja oppiaineista.⁴⁵

Kirjallisuusseuran enemmistö kannatti laajaa opetussuunnitelmaa, jossa yleissivistävien aineiden ohessa olisi opetettu myös ruotsia. Suppeamman opetussuunnitelman kannattajat olivat ennen kaikkea Viipurin kirkkoherra, lääninrovasti Johan Gabriel Norring sekä Viipurin toinen kappalainen, ”va-

rakirkkoherra” Aug. Relander. Teperi mainitsee heidän noudattaneen tuomiokapitulien enemmistöjen linjaa, joka pitäytyi vanhassa kansanopetuksessa. Kirkonmiehet veivät asian seurakuntalaisten kokoukseen, joka oli valmis lähettämään senaattiin anomuskirjelmän, ellei muuten saisi asiaansa läpi. Asiasta pidettiin jatkokokous. Tällöin olivat läsnä Kirjallisuusseuran edustajina ”varakirkkoherra” B. S. Houghberg ja konttoristi R. Mallenius. Kirjallisuusseura lupasi ottaa huomioon pitäjäläisten edut, ja niin pitäjäläiset suostuivat kannattamaan laajempaa lukusuunnitelmaa.⁴⁶

Asiaa kohtaan tunnettu kiinnostus kuvastui myös lehtikirjoituksissa. Ne käsittelivät pääasiassa koulun paikkaa ja opetussuunnitelmia. Toisaalta myös ne henkilöt, joiden lapsia varten koulu oli määrää perustaa, olivat kiinnostuneita asiasta. Kiistaa käytiin mm. Sanan Lennättimen ja Suomettaren palstoilla. Viipurin pitäjäläisten pyrkimyksenä näytti olleen koulun saamisen omaan pitäjään lähinnä kansakoulun luontoisena.⁴⁷

Keväällä 1858 ehdotettiin Saimaan kanavan liikamaiden ja rakennusten anomista koulun tarpeisiin sekä koulun perustamista Viipurin ja Lappeen rajalle. Ehdotus hylättiin, koska ensin oli ratkaistava kysymys siitä, tulisiko koulu sijoitettavaksi maaseudulle vai kaupunkiin.⁴⁸ Seura antoi komitealle evästyksiä ja toivoi, että koulu tulisi aluksi Viipurin kaupunkiin, mutta tulevaisuudessa — mikäli mahdollista — koulu muutettaisiin maaseudulle. Kirjallisuusseuran kanta sai aikaan sen, että Viipurin pitäjän kirkkoon kutsuttiin kokous, joka päätti anoa senaatilta, ettei koulun sääntöjä hyväksyttäisi. Tämän kokouksen jälkeen Kirjallisuusseura lähetti Viipurin ja Lappeen sekä näiden lähipitäjien kirkkoihin luettavaksi kuulutuksen, jossa asukkaita kehoitettiin tarjoamaan vuokrahuoneita koulun käytettäväksi. Sama kehoitus lähetettiin niin ikään sanomalehdille. Kirjallisuusseura päätti myös, että koulu muutetaan maaseudulle heti, kun sopiva paikka löytyy, vaikka koulu toimisikin aluksi kaupungissa.⁴⁹

Kirjallisuusseura valitsi 7.9.1858 uuden kolmijäsenisen komitean tekemään lopullisia sääntöjä koululle.⁵⁰ Kaksi tämän komitean jäsenistä, kauppa-apulainen Mallenius ja kansakoulunopettaja Innanen, valmistivat yhdessä esityksen koulun säännöiksi. Kirjallisuusseura päätti, että jokaisella oli kirjallisesti taikka suullisesti mahdollisuus sanoa mielipiteensä ennen 4.1.1859, jolloin oli seuraava kokous.⁵¹ Säännöt hyväksyttiin esityksen pohjalta joidenkin muutosten jälkeen. Teperi korostaa erityisesti Kirjallisuusseuran uuden esimiehen, filosofian tohtori C. I. Qvistin vaikutusta koulun lopullisiin sääntöihin. Tohtori C. I. Qvist oli valittu Kirjallisuusseuran varaesimieheksi vuonna 1857, ja seuraavana vuonna hänestä tuli Kirjallisuusseuran esimies. Myös Suometar viittaa Qvistin osuuteen sääntöjen lopullisessa hyväksymisessä.⁵² Senaatti vahvisti koulun säännöt joulukuun 1. päivänä vuonna 1859.⁵³

III. Wilken koulun ulkoiset puitteet

1. Koulun hallinto

Vahvistaessaan koulun säännöt senaatti määräsi, että koulu kuuluu Porvoon tuomiokapitulin alaisuuteen. Wilke oli määrännyt testamentissaan koulun ”päähaltijaksi” Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran, jonka tehtävänä oli koulun sääntöjen vahvistaminen sekä ”lahkokunnan” valitseminen hoitamaan koulun asioita.⁵⁴ Senaatti määräsi tuomiokapitulin tehtäväksi valita ja erottaa koulun opettajat.⁵⁵ Käytännössä tuomiokapituli vain vahvisti vaalin ja virasta erottamisen. Tuomiokapituli valitsi myös inspektorin eli tarkastajan edustajakseen koulun vuositutkintoon. Käytännössä koulusta huolehti Kirjallisuusseuran valitsema johtokunta.

Koulun sääntöjen 9. ja 10. pykälä määrittelevät Kirjallisuusseuran vuosittain valitseman johtokunnan tehtävät: johtokunta vastasi koulun taloudesta sekä antoi kirjallisen selostuksen vuosittain Kirjallisuusseuralle vuosituokinnosta, oppijaksoista, oppilaiden käytöksestä, opetuksesta ym. koulua koskevista kysymyksistä (liite 2). Käytännössä vuositutkintoa ja oppiennätyksiä koskevan lausunnon antoi koulun johtaja.⁵⁶ Johtokunnan piti antaa Kirjallisuusseuran rahastonhoitajan maksettavaksi kaikki koulua koskevat maksut (liite 2).

Wilken testamentissa oli myös määräyksiä koulun johtokunnasta: puheenjohtajana toimi Viipurin tai Lappeen kirkkoherra vuorotellen vuoden kerrallaan. Johtokuntaan kuului myös yksi talonpoika kummastakin em. seurakunnasta (liite 1). Muut johtokunnan jäsenet olivat samalla Kirjallisuusseuran jäseniä. Tiedot johtokunnan jäsenistä on esitetty liitteessä 3.

Johtokunnan puheenjohtaja Tornell vapautettiin vuonna 1862 johtokunnan esimiehen toimesta ja koko johtokunnasta, sillä hänellä oli erimielisyyksiä Kirjallisuusseuran kanssa johtokunnan puheenjohtajan tehtävistä. Tornell ei ilmoittanut johtokunnan kokouksesta sanomalehdessä, ja näin muutammat johtokunnan jäsenet jäivät tietämättä kokouksesta, jossa keskusteltiin koulun tulevaisuudesta. Kokouskutsua paitsi jääneet R. Mallenius ja Joh. Mansikka lähettivät kirjallisen valituksen asiasta Kirjallisuusseuralle. Seura päätti 6.5.1862 toimittaa kaikki koulun ”toimikunnan” asiat, kunnes Viipuri saisi oman varsinaisen kirkkoherran.⁵⁷ Asiaa oli käsitelty jo maaliskuussa, ja Tornell antoi asiasta oman vastineensa sanomalehti Otavalle.⁵⁸ Saatuaan Kirjallisuusseuran päätöksen asiasta Tornell valitti siitä Porvoon tuomiokapituliin. Tuomiokapituli vaati Kirjallisuusseuralta selitystä asiasta. Seura perusteli erottamista sillä, että johtokunnan esimies ei ollut toimittanut kokouskutsua kaikille johtokunnan jäsenille, vaikka kokous oli ollut tärkeä. Puheenjohtajan menettely oli perustunut henkilökohtaiseen kaudaan, joka oli saanut alkunsa kirkonkokouksesta.⁵⁹

Mitään mainintaa siitä, millä tavalla johtokunta on hoitanut tehtäviään, ei ole. Sanomalehdissä luetellaan vain johtokunnan jäsenien nimet.

2. Koulun sijainti ja irtaimisto

Koulun sijainnista Viipurissa on useita keskenään ristiriitaisia tietoja. Luotettavin tieto lienee saatavissa tuon ajan viipurilaisista sanomalehdistä ja opettajien koulua koskevista selostuksista Kirjallisuusseuralle.

Koulu aloitti toimintansa syyskuun 1. päivänä 1860 Pietarporin esikaupungissa Karjalankadun varrella.⁶⁰ Aluksi opettajia oli yksi, samoin luokkia. Sanomalehti Otava kertoi koulun aloittamisesta ja mainitsi, että koulua varten valmistellaan ”penkkilöitä, pöytiä, tuoleja ja muita tarpeellisia kappineita”.⁶¹ Koulu näytti kalustukseltaan samanlaiselta kuin myöhemmin toimintansa aloittaneet kansakoulut, jotka perivät osaksi kiertokoulun osaksi pitäjänkoulun kalustoa.⁶² Viipurilaisissa kansakouluissa oli yhden tai kahden istuttavia pulpetteja. Istuimina käytettiin irtonaisia tuoleja.⁶³ Opettajalle maksettiin 600 markkaa luokahuoneiden siivoamisesta ja lämmittämisestä. Tällä rahalla piti ostaa kynttilöitä ja polttopuita.⁶⁴

Sanomalehti Otavassa mainittiin vuonna 1862, että koulu muutetaan 1.6. uuteen paikkaan, jolloin ei enää huolehdita opettajan asunnosta. Näyttää siltä, että opettajan asunto olisi ollut ensimmäisen kouluhuoneiston yhteydessä.⁶⁵ Kuitenkin vuonna 1863 koulu toimi edelleen Pietarporin esikaupungissa. Todennäköisesti koulu oli muutettu johonkin toiseen taloon, koska opettajan vaihdoksen yhteydessä on maininta hänen asunnostaan. Opettaja asui ”kortteerissa” räätäli Kajanderin talossa Salakkalahdella.⁶⁶ Koulu muutettiin kesken lukuvuotta ahtauden vuoksi ”reivinna” Steven-Steinheilin taloon Salakkalahdelle.⁶⁷

Seuraavana syksynä oli kuitenkin Viborgs Tidning -sanomalehdessä suomenkielinen ilmoitus koulun alkamisesta. Lehti mainitsee koulun sijainneen herra Gråberg -vainajan ”kartanossa” Pietarporin esikaupungissa; koulun johtajan asunto oli samassa paikassa.⁶⁸

Vuonna 1865 lehdessä on maininta, että kouluhuoneet olivat Pietarporin esikaupungissa Platanowan ”kartanossa” ja koulun johtajan asunto oli koulun yhteydessä.⁶⁹ Seuraavat maininnat koulurakennuksesta ovat vuodelta 1870 sanomalehdessä olleen ilmoituksen yhteydessä. Koulu sijaitsi Pietarin- ja Karjalankadun kulmauksessa kauppiaas Kohrginin talossa.⁷⁰ Opettajan asunto oli kouluhuoneiden yhteydessä. Koulu sijaitsi samassa paikassa Erkon tullessa opettajaksi.⁷¹ Koulun entinen johtaja ei suostunut muuttamaan kouluhuoneiden yhteydessä olevasta asunnostaan (luku Molander s. 19), joten Erkko asui Walleniuksen talossa Punaisenlähteen luona.⁷² Koulu muutettiin kesäkuun alussa vuonna 1874 isompaan huoneistoon, minkä yhteydessä oli opettajalle varattu asunto.⁷³ Opettaja sai ”kamarin ja keittiön 300 markan vuosivuokralla”. Koulu oli Pietarin esikaupungissa Eliaankadulla talossa n:o 5.⁷⁴

Milloin seuraavaan koulurakennukseen muutettiin, siitä ei ole täyttä var-

muutta. Sekä Jukola että Kyyrö mainitsivat muuttovuodeksi vuoden 1875.⁷⁵ Sanomalehdet eivät kuitenkaan mainitse mitään koulun muutosta. Vasta vuonna 1877 on sanomalehdessä maininta koulun paikasta. Koulu oli Bohajewskin talossa Pietarinkadun varrella. Talon numero oli 24.⁷⁶ Jukola mainitsee, että koulun lähellä oli avara puistikko⁷⁷ ja kouluhuoneet olivat tilavammat kuin edellisessä kouluhuoneistossa.⁷⁸

Vuonna 1878 keskusteltiin oman koulutalon rakentamisesta, mutta asiaan suhtauduttiin kielteisesti.⁷⁹ Koulu muutettiin Panssarlahden kaupunginosaan Thesleffin uuteen puutaloon n:o 35.⁸⁰ Erkko ehdotti ainaiseen muuttoon kyllästyneenä oman talon ostoa, mutta asiasta ei tullut mitään.⁸¹ Tässä talossa koulu toimikin sitten useita vuosia.⁸² Vuoden 1889 vuosikertomuksessa on maininta koulusta. Tällöin koulu toimi edelleen Thesleffin talossa. Kouluhuoneiden vuokra-aika meni umpeen vuonna 1889, ja koulun johtokunta valtuutti Åkermanin ja Malleniuksen vuokraamaan koulua varten uuden huoneiston vain kolmeksi vuodeksi eteenpäin.⁸³ Missään ei kuitenkaan mainita kouluhuoneiston sijaintipaikkaa.

Adam Wilke.

Adam Wilken muistoksi lyöty mitali, jonka kuvanveistäjä Viljo Savikurki sai valmiiksi 1.12.1959 mennessä, jolloin oli kulunut sata vuotta siitä, kun keisari Aleksanteri II allekirjoitti Wilken koulun toimiluvan. Mitalin toisella puolella on kuva Adam Wilkestä (taiteilijan kuvittelemana), toisella puolella koulutalo Panssarilahdessa.

3. Koulun rahasto

Koulun rahastoa hoiti Kirjallisuusseuran valitsema 5-jäseninen toimikunta. Ensimmäinen maininta toimikunnan jäsenistä on vuodelta 1872. Silloin toimikuntaan valittiin J. Witikka, R. Mallenius ja K. A. Corander.⁸⁴ Kaikki toimikunnan jäsenet olivat samalla Wilken koulun johtokunnan jäseniä. Vuonna 1874 rahastoa hoiti edelleen sama toimikunta.⁸⁵ Vuonna 1884 Ph. Ronimus erosi toimikunnasta syynä muut kiireensä. Hänen tilalleen valittiin kapteeni Z. Sandman.⁸⁶ Seuraava maininta toimikunnan jäsenistä on vuodelta 1889. Toimikuntaan kuuluivat Åkerman, Sandman, Zilliacus, Mallenius ja Westerling.⁸⁷

Koulun perustamisen jälkeen varoja kartutettiin edelleen lainaamalla niitä kiinteitä takuita vastaan. Osaa varoista säilytettiin viipurilaisissa pankeissa. Koulun varojen ja Wilken rahaston kehitys näkyy liitteestä 4. Koulun lopetettua toimintansa koulutavaroita myytiin niin, että varat nousivat 125 642,42 Suomen markkaan.⁸⁸ Nämä varat pantiin sitten Kirjallisuusseuran esityksestä kasvamaan korkoa korolle kymmeneksi vuodeksi, jonka jälkeen niillä piti perustaa kansanopisto. Senaatin talousosasto hyväksyi ehdotuksen 14.10.1891.⁸⁹

Wilken rahaston tilitys julkaistiin aina Kirjallisuusseuran vuosikertomuksen yhteydessä, mutta useimmiten ei eritelty mihin tarkoituksiin varoja oli käytetty. Tilityksissä mainitaan ”opettajien palkat, kouluhuoneiden vuokra ym. menot” tai pelkästään menot. Menot olivat suurimmillaan vuosina 1884—1886, jolloin ne olivat yli 7 000,00 Suomen markkaa (liite 4).

Koulu sai koko olemassolonsa aikana kaksi rahalahjoitusta, vaikka Wilke oli toivonut testamentissaan, että varoja kartutettaisiin lahjoituksilla. Vuonna 1861 ”kontrollööri” Johan Wulffert testamenttasi jäämistöstään 400 hopearuplaa Wilken koululle.⁹⁰ Tämän summan lahjoittajan perilliset suorittivat tammikuussa vuonna 1862.⁹¹ Vuonna 1866 koulu sai tuntemattomalta lahjoittajalta 500 markkaa. Kirjallisuusseura sai asiasta ilmoituksen 17.9.1866.⁹²

IV. Koulun opettajat

1. Koulun sääntöjen määräyksiä johtajista

Koulun säännöissä (liite 2) määrättiin Kirjallisuusseura valitsemaan koulun johtajat. Tosin senaatti oli määrännyt Wilken koulun Porvoon tuomiokapitulin valvontaan (ks. s. 4) niin, että tuomiokapitulin tehtävänä oli nimittää ja erottaa koulutoimikunnan esityksestä sekä koulun johtajat että muutkin opettajat. Käytännössä tuomiokapituli vain vahvisti Kirjallisuusseuran päätökset. Wilken koulua koskevasta jäämistöstä ilmenee, että kaik-

ki kolme koulun johtajaa Kirjallisuusseura valitsi virkaan. Samoin johtaja Molanderin erottamisen virasta Kirjallisuusseura antoi koulun johtokunnan tehtäväksi (luku Molander s 19).⁹³

Myös johtajan velvollisuudet luetellaan koulun säännöissä (liite 2). Johtajan velvollisuus oli opettaa 28 viikkotuntia. Hänen tuli opettaa kaikkia ensimmäisen luokan aineita paitsi uskontoa. Kuitenkaan koulussa ei ollut koko toimintakautena erillistä uskonnonopettajaa (ks. s. 22 ja 24). Toiselta osastolta johtaja voi itse valita ne aineet, joita halusi opettaa. Koulun kurinpito kuului myös johtajan velvollisuuksiin. Johtaja vastasi koulun irtaimistosta, oppikirjoista, havaintovälineistä ym. koulua koskevista asioista. Hänen tehtävänään oli oppilasluetteloiden hoitaminen, ja hänen tuli antaa vuosittain ennen vuositutkintoa selostus lukuvuoden oppijaksoista koulun johtokunnalle. Kirjallisuusseura toivoi, että johtajan asunto olisi kouluhuoneiston yhteydessä. Tällöin johtaja voisi paremmin valvoa oppilaiden käytöstä. Mikäli johtaja halusi itse erota virastaan, hänen piti ilmoittaa asiasta kolmea kuukautta aikaisemmin Kirjallisuuseuralle, niin että Kirjallisuusseura voisi julistaa viran avoimeksi ja tiedottaa siitä virallisissa lehdissä.

2. Koulun johtajat

A. Johan Wilhelm Murman (1860—1863)

Kirjallisuusseuran vuosikertomuksessa mainitaan, että johtajan virka oli julistettu haettavaksi 7.1.1860 56 päivän kuluessa.⁹⁴ Ei ole mitään syytä olettaa, että vaalin suoritti koulun johtokunta, kuten Teperi olettaa.⁹⁵ Sen suoritti Kirjallisuusseura: J. W. Murman oli osoittanut hakemuksensa Kirjallisuuseuralle, ja hakemukset olivat tulleet perille 25.2.1860. Ainakin viisi muuta henkilöä oli myös hakenut avoimena olevaa virkaa, sillä heidänkin hakupaperinsa ovat Wilken koulua koskevien asiapapereiden joukossa.⁹⁶

J. W. Murman valittiin koulun johtajaksi. Hänet oli vihitty papiksi joulukuussa 1857, ja hän oli toiminut useissa eri seurakunnissa. Ollessaan Oulussa kontrahtirovastin apulaisena Murman hoiti virkansa ohella Oulun Ylä-Alkeiskoulun luonnonhistorian ja suomen kielen opetusta syyslukukaudella 1859. Samalla hän huolehti suomen kielen opetuksesta myös kaupungin ”naiskoulussa”.⁹⁷ Murman tunnettiin myös oppikirjailijana. Hänen kirjallisen toimintansa merkittävimpinä tuotteina voidaan pitää ”Pientä sielutiedettä” ja ”Kasvatus- ja opetusoppia”, jotka kummatkin olivat alallaan ensimmäiset suomenkieliset teokset.⁹⁸

Wilken koulun opettajana Murman toimi syyslukukaudelta 1860 kevätlukukauden 1863 loppuun. Murmanin aikana koulun oppilasmäärä on ollut

hyvin pieni, mm. keväällä 1863 sai päästötodistuksen kahdeksan oppilasta, joista kuusi oli aloittanut koulunsa syyslukukaudella 1860.⁹⁹ Kirjallisuusseuran vuosikertomuksesta vuodelta 1861 ilmenee hyvin toiveikas suhtautuminen oppilaiden lisääntymiseen, koska koulussa oli hyvä ja tunnettu opettaja.¹⁰⁰ Voitaneen hyvinkin olettaa, että opetus oli tehokasta, sillä koulun johtajan selostuksesta koulun toiminnasta ilmenee, että koulussa oli luettu joissakin aineissa pitemmälle kuin valtion yläalkeiskoulussa.¹⁰¹

Murman anoi itse eroa virastaan. Kirjallisuusseura myönsikin hänelle eron 29.5.1863 alkaen ja päätti julistaa viran haettavaksi 56 päivän kuluessa.¹⁰² Porvoon tuomiokapituli vahvisti eron 21.10.1863.¹⁰³

Wilken koulun toimintaa koskevien asiapapereiden joukosta löytyy Kirjallisuusseuran ptk. 4.8.1863. Siitä ilmenee, että Kirjallisuusseura oli saanut 4.6.1863 entiseltä johtajalta kirjeen, jossa tämä vaati Kirjallisuusseuralta ”koulun toista luokkaa varten polttopuiksi, kynttilöiksi ja vedeksi asetuksissa määrättyjä rahoja”, jotka olivat kolmen vuoden ajalta 150 ruplaa. Kirjallisuusseura totesi, ettei 14. pykälä erottele, miten paljon varoja tulee ensimmäistä ja toista osastoa varten. Murman oli tietoinen tästä, eikä hän millään lailla todistanut ostaneensa kynttilöitä, puita ym. koulun tarpeeksi. Niin Kirjallisuusseura ei katsonut tarpeelliseksi maksaa Murmanin pyytämiä varoja.¹⁰⁴

B. Pehr Fritiof Molander (1863—1873)

Otava julkaisi 5.6.1863 ilmoituksen Wilken koulun avoimena olevasta johtajan virasta. Ilmoituksessa mainittiin johtajan palkka ja viikkotuntimäärä, jonka johtaja oli velvollinen opettamaan.¹⁰⁵ Hakuaika päättyi heinäkuussa. Virkaa haki seisemän henkilöä.¹⁰⁶ Wilken koulun asiapapereiden joukossa ovat viidet hakemukset, mutta Molanderin hakupaperit puuttuvat.¹⁰⁷ Kirjallisuusseura valitsi virkaan luonnontieteiden maisteri P. F. Molanderin, jonka tuli aloittaa työnsä 1.9.1863.¹⁰⁸ Seitsemän viranhakijan välinen vaali tapahtui suljetuilla lipuilla. Maisteri Molander sai eniten ääniä (6) ja tuli näin ollen valituksi virkaan.¹⁰⁹ Myös Porvoon tuomiokapitulin kirjeessä, jossa hyväksyttiin Murmanin ero, on mainittu P. F. Molanderin tuloista hänen tilalleen.¹¹⁰

Wilken koulu ei saanut Molanderin aikana toista vakituista opettajan virkaa.¹¹¹ Koulun johtaja hoiti edelleen uskonnonopetusta, vaikka koulun säännöt eivät häntä siihen velvoittaneet.¹¹² Laulunopettajasta löytyy maininta vuodelta 1864.¹¹³ Seuraava maininta laulunopettajasta on vuodelta 1865,¹¹⁴ ja vuodesta 1867 lähtien laulunopettaja mainitaan vuosikertomuksissa.¹¹⁵

Molander hoiti virkaansa ”kiitettävällä ahkeruudella ja hänen opetustansa oli hyvä”, kuten koulun johtokunta mainitsee kertomuksissaan koulun toiminnasta vuosilta 1865 ja 1866.¹¹⁶ Porvoon piispa Frans Ludvig Schauman vieraili vuonna 1868 Viipurissa ja kävi myös Wilken koulussa. Piispa seurasi opetusta molemmilla osastoilla klo 16—18. Hän kuunteli katekismuksen, raamatunhistorian, maantiedon ja matematiikan tunteja. Hän ilmaisi tyytyväisyytensä opetusmetodista ja opetustuloksista.¹¹⁷

Kirjallisuusseura valtuutti kokouksessaan 27.5.1873 koulun johtokunnan noudattamaan Hänen Keisarillisen Majesteettinsa 1.12.1859 vahvistamaa ohjesääntöä ja erottamaan Molanderin. Kirjallisuusseura katsoi, että kolme vuotta sitten halvaantuneen johtajan terveys oli normaalille koulutyölle haitaksi. Koulun johtokunta päätti nojautuen mainittuun ohjesääntöön erottaa Molanderin ja ilmoitti syyksi opettajan pitkällisen sairauden. Johtokunta esitti päätöksensä Porvoon tuomiokapitulin vahvistettavaksi ja toivoi asialle pikaista käsittelyä.¹¹⁸ Porvoon tuomiokapituli vahvisti erottamisen.¹¹⁹

Molander ei hyväksynyt erottamistaan vaan vaati, että hän saisi itse palkata sijaisensa. Hän valitti asiasta Porvoon tuomiokapituliin,¹²⁰ ja kun se ei auttanut, edelleen senaattiin.¹²¹ Koska koulua hoiti vain väliaikainen opettaja, valitsi Kirjallisuusseura seuraavaksi vuodeksi kaksi uutta opettajaa: J. H. Erkon ja A. Hj. Coranderin.¹²² Uusien opettajien oli määrä astua virkaansa kevätlukukauden alussa, mutta koulun entinen johtaja katsoi, että hänellä oli jatkuva oikeus hoitaa virkaansa niin kauan, kun senaatti ei ollut ratkaissut asiaa, ja näin ollen hän kieltäytyi luovuttamasta koulun avaimia ja opetusvälineitä J. H. Erkolle.¹²³ Koulun ovet avattiin 15.1. oppilaille, mutta vasta helmikuussa koulun johtokunta saattoi luovuttaa Erkolle opetuksessa tarvittavat oppikirjat ja välineet.¹²⁴

Jukola mainitsee teoksessaan ”Juhana Heikki Erko”, että maaliskuussa senaatilta tuli tieto, että se oli hyväksynyt Molanderin valituksen ja velvoitti hänet palkkaamaan itse sijaisensa. Koulun johtokunta ei hyväksynyt tätä vaan vaati, että asia oli esitettävä kouluylihallituksen ratkaistavaksi. Jukola viirtaa lähteenä Wilken koulun pöytäkirjaan 13.3.1874, mutta mainittua pöytäkirjaa ei nykyisin ole Wilken koulua koskevien asiapapereiden joukossa.¹²⁵ Molander haastoi johtokunnan jäsenet raastuvanoikeuteen ja vaati palkkaansa,¹²⁶ mutta Jukola mainitsee myös raastuvanoikeuden siirtäneen asian kouluylihallitukselle. Johtokunta vaati puolestaan raastuvanoikeudessa Molanderilta korvausta hänen aikanaan kadonneista koulun tavaroista.¹²⁷ Kouluylihallitus vahvisti 13.8.1874 johtokunnan erottamispäätöksen.¹²⁸ Jukola mainitsee, että Molander tämänkin jälkeen riiteli palkkaansa hovioukudessa ja sieltä palautettuna raastuvanoikeudessa, kunnes hänen kanteensa kumottiin.¹²⁹

Tämä riita herätti laajalti huomiota. Etenkin Viborgs Tidning kirjoitti innokkaasti Molanderin puolesta. Vastaavasti Suomenlehti puolsi koulun joh-

tokunnan toimintaa. Riita ei koskenut ainoastaan koulun johtajan erottamista eikä sitä, kenelle kuului lopullinen päätösvalta koulun asioissa: Porvoon tuomiokapitulille vai kouluylihallitukselle, vaan samalla riideltiin koulun muutosehdotuksista (ks. s. 48).¹³⁰

J. H. Erkko.

C. Juhana Heikki Erkko (1874—1893)

Wilken koulun asiapapereiden joukossa ovat J. H. Erkon¹³¹ hakemukset avoimena olevaan opettajan virkaan. Erkko valmistui kansakoulunopettajaksi vuonna 1872 ja oli toiminut opettajana Johanneksen Rokkalan lasitehtaan koulussa.¹³² Molanderin erottamisesta syntyneen riidan johdosta Erkko valittiin 13.10.1873 virkaan väliaikaiseksi johtajaksi, ja hän aloitti työnsä tammikuussa 1874.¹³³

Jukola mainitsee Erkon pitäneen opettajantointia ”välttämättömänä pahana”, joka piti sietää toimeentulon takia. Kuitenkin Erkko näytti aluksi innostuneen työstään, sillä hän teki johtokunnalle anomuksia uusista oppikirjoista ja lukujärjestyksen muutoksista. Johtokunta hyväksyi anomukset. Erkko opetti mielellään historiaa ja ainekirjoitusta; muut aineet jäivät vähemmälle. Jukolan mukaan Erkko oli velvollisuudentuntoinen ja pani painoa persoonalliselle kasvatustyölle. Hän tuli hyvin toimeen oppilaiden kanssa, joista useimmat olivat köyhistä kodeista. Koulusta lähdettyään oppilaat muistivat opettajaansa kiitoskirjeillä ja lahjoilla, mutta myös avunpyynnöillä.¹³⁴

Koulun johtokunta oli tyytyväinen uuden opettajan toimintaan, mutta Erkon terveys alkoi horjua, samoin kirjoitusinto heräsi ja koulutyö tuntui vastenmieliseltä. Syyskaudella 1879 Erkko anoi virkavapautta hoitaakseen terveyttään ja ehdotti sijaiseksi veljeään Eero Erkköä. Johtokunta hyväksyi anomuksen.¹³⁵ Erkko palasi seuraavana lukukautena toimeensa ja hoiti virkaansa kaksi vuotta. Syksyllä 1882 hän kirjoitti veljelleen haaveilevansa maalle muutosta ja kirjalliselle työlle antautumisesta. Johtokunta tiesi Erkon mielialasta ja nimitti hänet koulun vakituiseksi johtajaksi.¹³⁶ Erkko sai valtion ulkomaanmatkastipendin, ja hänelle myönnettiin virkavapautta lukuvuodeksi 1884—1885. Jukola katsoo Erkon varsinaisen toiminnan Wilken koulun johtajana päättyneen tähän. Anoessaan virkavapautta Erkko mainitsee pääsyyn olleen sairaalloisuuden; usein hän mainitsee myös syyksi kirjallisen toimintansa. Hän hankki joka syyslukukauden alussa lääkärintodistuksen ”rintansa ja hermostonsa heikkoudesta”.¹³⁷ Jukola mainitsee, että Erkko unohti kerran lähettää uuden anomuksen ollessaan syksyllä 1889 Englannissa ja sai muistutuksen johtokunnalta. Lähteenä Jukola mainitsee Wilken koulun johtokunnan pöytäkirjan 20.10.1889,¹³⁸ jota ei nykyisin kuitenkaan ole koulun asiapapereiden joukossa.

Kevätlukukaudella 1884 ylioppilas Ernst Hagfors toimi Erkon sijaisena.¹³⁹ Syksystä 1885 hänen sijaisenaan toimi ylioppilas Arvid Hahl. Hän näyttää toimineen Erkon sijaisena ainakin vuoden 1889 loppuun.¹⁴⁰ Kevätlukukaudella 1891 Erkon sijaisena toimi opettajakokelas A. Aalto.¹⁴¹ Syyskaudella 1891 Erkko yritti olla virassaan, jolloin häneltä evättiin uskonnonopetus vastustuksen vuoksi, jonka hänen vapaa uskonnollinen katsomuksensa oli nostattanut. Mutta jo marraskuussa Erkko ilmoitti johtokunnalle, etteivät hänen ”hengityselimensä voi ajanpitkään kestää opetusta pölyisessä luokkailmassa”.¹⁴² Kevätlukukaudeksi 1892 johtokunta hyväksyi Erkon sijaiseksi opettajakokelas Vilho Ollikaisen, mutta apuopettaja, neiti A. Sallmén hoiti johtajan tehtävät.¹⁴³ Kuitenkin lehdessä oli elokuussa 1892 ilmoitus koulun alkamisesta ja allekirjoituksena oli ”V. Ollikainen, v.t. johtaja”, joten voitaneen olettaa hänen hoitaneen syyslukukaudesta lähtien johtajan tehtäviä.¹⁴⁴ Ollikainen hoiti tätä virkaa myös kevätlukukaudella 1893.¹⁴⁵

Koulun johtokunta oli ehdottanut Erkolle 2 400 markan vuosieläkettä, mutta senaatti alensi sen 1 200 markkaan. Eräät vanhoilliset senaatin jäsenet pelkäsivät, että se tulkittaisiin kirjailijapalkkioksi, ja saivat senaatin enemmistön esittämään keisarille 800 markan eläkettä, joka vastasi tavallisen kansakoulunopettajan eläkettä. Senaatti myönsi mainitun eläkkeen 28.3.1893.¹⁴⁶

Erkko ei toiminut Viipurissa vain opettajana, vaan hän osallistui monella tavalla paikallisiin sivistysrienteihin, mm. isänmaallisena puhujana. Hän oli Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran jäsen ja tarkasti suomennoksia ja luki oikovedoksia pientä palkkiota vastaan. Erkko osallistui myös Suoma-

laisen lyseon aikaansaamiseen. Hän oli Ilmarisen toimittajana vuosina 1875—1876 ja toimitti Kirjallisuusseuran jäsenlehteä.¹⁴⁷ Jukola mainitsee, että Erkon runoja julkaistiin vuosina 1873—1883 noin 200.¹⁴⁸ Erkko ei osallistunut politiikkaan, mutta hän joutui lähinnä runoilijamaineensa ansiosta talonpoikaissäädyn valtiopäiväehdokkaaksi vuonna 1890. Riita hänen vaalikelpoisuudestaan aiheutti kuitenkin sen, ettei häntä valittu.¹⁴⁹

Usein Erkon osuutta koulun johtajana on paisuteltu, sillä hänen varsinainen johtajakautensa kesti vain kymmenen vuotta. Syynä tähän hänen toimintakautensa korostamiseen lieene se,¹⁵⁰ että hänet tunnettiin ja tunnetaan tänäkin päivänä runoilijana. Toisaalta hänet tunnettiin Viipurissa monipuolisena kulttuuripersoonana, joka osaltaan vaikutti kaupunkilaisten kiinnostukseen Wilken koulua kohtaan.

3. Muut opettajat

Koulun säännöissä (liite 2) mainitaan, että koulun johtaja voi ottaa johtokunnan suostumuksella muita opettajia, jos tarvetta ilmenee. Ensimmäinen maininta toisesta opettajasta on vuodelta 1864. Tällöin opetti laulua opiskelija Karl Wilh. Alopaeus.¹⁵¹ Seuraavan kerran mainitaan laulunopettaja vuonna 1865, jolloin laulua opetti A. Saxbeck.¹⁵²

Rahan puute vaivasi koulua 1860-luvulla ja Kirjallisuusseura päätti koulun johtokunnan esityksestä vähentää koulun menoja niin, että voitaisiin palkata toinenkin vakinainen opettaja.¹⁵³ Kuitenkin sanomalehtien julkaisemissa vuosikertomuksissa 1860-luvulta on vain mainintoja laulunopettajista.¹⁵⁴ Keväällä 1870 Molander esitti, että otettaisiin toinenkin vakituinen opettaja ja mitä se tulisi maksamaan, mutta koululla ei vieläkaan ollut varoja palkata toista vakinaista opettajaa.¹⁵⁵

Wilken koulun asiapapereissa on maininta, että neiti E. Hyypeläinen opetti laulua, mutta vuotta ei mainita. Voitaneen olettaa, että hän opetti 1870-luvun alkupuolella, sillä asiapaperit ovat kronologisessa järjestyksessä.¹⁵⁶ Vuonna 1874 koulussa oli kaksi vakinaista opettajaa, sillä lokakuussa 1873 oli valittu J. H. Erkko ja A. Hj. Corander virkaan (ks. s. 20) ja laulua opetti neiti J. Knuutila.¹⁵⁷ Jukola mainitsee Wilken koulussa laulua opettaneen erään viipurilaisen neidin, joten voitaneen olettaa hänen tarkoittaneen neiti Knuutilaa, sillä myöhemmin ei esiinny mitään mainintaa laulunopettajan sukupuolesta. Jukolan mukaan laulua opetti neiti Knuutilan jälkeen Anton Rikström (Valtavuo), mutta Jukola ei mainitse vuosilukua.¹⁵⁸

Mainintoja toisesta opettajasta esiintyy pitkin 1870-lukua, mm. syksyllä 1876 oli Ilmarisessa paikanhakuilmoitus koulun toiseksi opettajaksi,¹⁵⁹ mutta mainintaa siitä, kuka tuli valituksi virkaan, ei ole. Myös vuonna 1878 oli

toisen opettajan virka avoimena, kun opettaja L. Gadding oli eronnut omasta pyynnöstään. Tällöin koulun johtokunta valitsi virkaan seitsemän hakijan joukosta ylioppilas J. Waltosen.¹⁶⁰ Viipurin Sanomat mainitsee ylioppilas A. Hahlin hoitaneen kevätlukukaudella 1884 toisen opettajan virkaa ja siirtyneen Erkon tilalle syksyllä 1884. Toisen opettajan virkaa hoiti syyskuun ajan ylioppilas O. Cederström ja sitten ylioppilas Otto Blom.¹⁶¹ Viipurin Sanomissa oli vuonna 1885 ilmoitus, jossa julistettiin haettavaksi ”apuopettajattaren virka kaksiluokkaisessa korkeammassa kansakoulua vastavassa ns. Wilken koulussa”.¹⁶² Viborgsbladet mainitsee puolestaan 1885 heinäkuussa apuopettajattareksi valitun seitsemän hakijan joukosta opettajatar Agnes Sallménin, joka oli aikaisemmin hoitanut virkaa Heinolan tyttökoulussa.¹⁶³ Neiti Sallmén hoiti myös vähän aikaa koulun johtajan tehtäviä (ks. s. 22)

Mitään mainintaa siitä, millä tavalla em. opettajat ovat virkaansa hoitaneet, ei ole. Koulussa ei myöskään ollut erityistä uskonnonopettajaa, mihin koulun säännöt antoivat luvan, vaan omat opettajat hoitivat uskonnon opetuksen (ks. s. 19 ja 22). Koulun kulujen esityksessä mainitaan, että toisen opettajan viikkotuntimäärä on 24,¹⁶⁴ mutta vuonna 1876 avoimena olleessa paikanhakuilmoituksessa on toisen opettajan opetusvelvollisuus 25 viikkotuntia, ja mikäli hän opettaisi laulua, hän saisi kaksi markkaa neljäkymmentä penniä laulutunnilta.¹⁶⁵ Seuraava maininta toisen opettajan tuntimäärästä on vuodelta 1885. Tällöin apuopettajattaren virka oli avoimena ja tuntimääräksi mainittiin 24 tuntia viikossa.¹⁶⁶

Millä tavalla opettajat jakoivat tunnit, siitä ei ole mitään varmuutta. Ainoa maininta on Jukolan teoksessa J. H. Erkosta. Hän mainitsee, että Erko opetti uskontoa, suomea, ainekirjoitusta, yleistä ja Suomen historiaa sekä luonnontietoa. Corander puolestaan opetti mittausoppia, maantietoa, laskentaa, piirustusta ja ruotsia. Kaunokirjoitusta opetti kumpikin vuorotellen.¹⁶⁷

4. Opettajien palkkaus

Koulun sääntöjen mukaan (liite 2) Wilken koulun johtajan palkka oli 600 hopearuplaa vuodessa. Tämän lisäksi johtaja sai 150 hopearuplaa vuodessa koulun polttopuiksi, kynttilöiksi ja veden hankkimista sekä vahtimestarin palkkaa varten. Koulun kulujen esityksessä mainitaan myös, että koulun toisen opettajan samoin kuin uskonnonopettajan tuntipalkka oli 15 ruplaa tunnilta. Uskonnonopettajan vuosipalkka oli 30 hopearuplaa.¹⁶⁸ Kuitenkaan ei ole mitään mainintaa, josta ilmenisi, että koulun opettajat saisivat tämän palkan oman palkkansa lisäksi.

Ensimmäisen johtajan erottua toimestaan julisti Kirjallisuusseura paikan avoimeksi. Paikanhakuilmoituksessa mainittiin mm., että johtajan palkka on 2 400 mk vuodessa, edelleen johtaja sai 600 mk koulun huoneiden siivousta ja lämmitystä varten.¹⁶⁹ Samoin Erkolle maksettiin palkkaa 200 mk kuukaudessa, mikä tekee vuodessa 2 400 mk.¹⁷⁰ Erkko sai palkkaetuna 1870-luvun loppupuolella asunnon, kun koulun johtokunta oli saanut vihiä hänen tyytymättömyydestään koulutyötä kohtaan.¹⁷¹ Jukola mainitsee Erkon saaneen johtokunnalta 50 mk kuukausipalkan lisäystä hoitaessaan virkaansa jonkin aikaa lukuvuonna 1885—1886.¹⁷² Samoin Viipurin Sanomat mainitsee vuonna 1889 Erkon 50 mk:n suuruisesta lisäpalkkiosta.¹⁷³

Yleensä opettajien palkat olivat 1800-luvun puolivälissä verraten huonot verrattuna elinkustannuksiin, ja tähän vedoten opettajien palkkausta yritettiin parantaa useaan otteeseen.¹⁷⁴ Verrattaessa Wilken koulun johtajan palkkaa kansakoulunopettajien palkkoihin sitä voidaan pitää verraten hyvänä. Maalla asuva miespuolinen opettaja sai 2—3 tynnyrinalaa viljeltyä maata sekä yhden lehmän laidunmaan ja vapaan asunnon sekä 600 mk vuodessa palkkaa. Eräät kunnat maksoivat enemmän kuin tämä minimipalkka edellytti. Peruspalkka vaihteli 600—2 000 mk vuodessa. Kaupunkikunnat saivat itse päättää palkkauksesta. Vuoden 1886 alusta valtionapu opettajien palkkaan nousi 200 markaksi, niin että maalla asuva miesopettaja sai 800 mk vuodessa ja naisopettaja 600 mk vuodessa. Tällaisena valtionapu sitten säilyi 1900-luvun alkupuolelle saakka.¹⁷⁵

Kaupungeissa kansakoulunopettajien palkka oli keskimäärin 1870-luvulla 770 mk.¹⁷⁶ Viipurissa 1870-luvulla oli yläkansakoulun miesopettajan palkka 1 200 mk vuodessa ja vuokratrahana hän sai 700 mk vuodessa. Yläkansakoulun naisopettajan vuosipalkka oli 900 mk ja alakansakoulun naisopettajan vuosipalkka oli 700 mk. Heidän vuokratrahansa oli 500 mk vuodessa.¹⁷⁷ Lyseon lehtoreiden palkat olivat huomattavasti parempia. Heidän vuosipalkansa vaihteli 1870-luvulla 3 200—4 000 mk ja vuokratraha oli 800 mk vuodessa.¹⁷⁸

Wilken koulun toisen opettajan palkka oli koulun kulujen esityksessä merkitty 360 hopearuplaksi,¹⁷⁹ mutta koulua koskevien asiapapereiden joukossa ei ole mitään mainintaa toisen opettajan palkasta, ainoastaan laulunopettajan palkan mainitaan olevan kaksi markkaa neljäkymmentä penniä tunnilta.¹⁸⁰ Toisen opettajan palkasta mainitaan sanomalehtien paikanhakuilmoituksissa. Vuonna 1876 toiselle opettajalle luvattiin palkkaa 1 200 mk vuodessa, ja mikäli hän opettaa laulua, niin hän saisi kaksi markkaa neljäkymmentä penniä laulutunnilta (ks. s. 24).¹⁸¹ Vuonna 1877 toinen opettaja sai palkan lisäksi 300 mk vuodessa vuokratrahaksi, joten palkka oli 1 500 mk vuodessa.¹⁸² Seuraavana vuonna em. virka oli avoimena ja palkkaa luvattiin 1 500 mk vuodessa.¹⁸³ Vuonna 1885 paikanhakuilmoituksessa luvattiin ”apuopettajattarelle” palkkaa 1 200 mk vuodessa (ks. s. 24),¹⁸⁴ joten palk-

kaa oli alennettu. Palkka vastasi Viipurin alakansakoulun naisopettajan palkkaa.

V. Koulun oppilaat

1. Oppilasmäärät

Porvoon tuomiokapitulin arkistossa olevista Wilken koulun oppilasluette-loista voi laskea, kuinka monta oppilasta on käynyt koulua lukuvuosina 1860—1874. MMA:ssa on lukuvuodesta 1874 oppilaiden todistukset, ja niis-tä näkee ala- ja yläosaston oppilasmäärät (taulukko 1). Näissä todistuksissa ei ole mitään merkintää kesken lukuvuotta tulleista tai eronneista. Puuttu-vien lukuvuosien 1871—72, 1873—74 ja 1875—76 ilmoittamat tiedot oppi-laista ovat sanomalehdistä. Sanomalehtien oppilasmäärät poikkeavat jonkin verran oppilasarvostelujen oppilasmääristä.¹⁸⁵ Lukuvuonna 1870—71 ei op-pilasluettelossa näy mitään osastojakoa, ainoastaan oppilasmäärä. Voita-neen kuitenkin olettaa, että ed. vuonna ylä- ja alaosastolla olleet ovat nyt yläosastolla ja että 13 kolmannelle osastolle tammikuussa 1870 tullutta sekä uudet oppilaat muodostaisivat alaosaston. Uusista oppilaista joku on saatta-nut pyrkiä suoraan yläosastolle, ja entisen yläosaston oppilaista on osa voi-nut erota.¹⁸⁶

Koulun oppilasmäärä oli suurimmillaan 1880-luvulla. Lukuvuonna 1884—85 oli oppilaita eniten eli 66 (taulukko 1). Kaikkiaan koulua kävi vuo-sina 1860—1893 1231 oppilasta. Osa tuli kesken lukuvuotta, samoin osa ero-si. Päästötodistuksen saaneiden määrä oli hyvin pieni, kuten Viipurin kansa-kouluissakin (ks. s. 30).

Vertailtaessa luokkakokoa Viipurin eri koulujen kesken huomaa, että Wilken koulun oppilasmäärä vastaa muiden koulujen oppilasmääriä. Kan-sakouluissa oli usein alaosasto ja yläosasto yhdessä luokassa samoin kuin Wilken koulussa.¹⁸⁷ Vuonna 1875 suomenkielisissä alakansakouluissa eri koulujen oppilasmäärät olivat 38, 55, 24, 25, 22 ja ruotsinkielisessä alakan-sakoulussa oli 47 oppilasta. Yläkansakoulussa oli suomenkielisiä poikia 105 jaettuna neljään osastoon.¹⁸⁸ Vastaavana lukuvuonna 1874—75 oli Wilken koulussa 38 oppilasta (taulukko 1). Reaalikoulussa oli samana lukuvuonna 37 oppilasta ja lukuvuonna 1877—78 33 oppilasta.¹⁸⁹ Vastaavat luvut Wilken koulussa olivat 38 ja 37 oppilasta (taulukko 1). Alemmassa suomalaisessa poikakoulussa oli vuonna 1879 kaikkiaan 116 poikaa, joista oli ensimmäisel-lä luokalla 49, toisella 31, kolmannella 24 ja neljännellä 12 poikaa.¹⁹⁰ Vuon-na 1887 oli Suomalaisen lyseon ensimmäisellä luokalla 33 poikaa, toisella 46 jne...¹⁹¹ Vastaavina vuosina Wilken koulussa oli 43 ja 56 poikaa (taulukko 1).

Kansakoulujen yhteinen oppilasmäärä oli Wilken koulun oppilasmäärää huomattavasti suurempi, sillä kansakouluja oli useita ja niissä kävi myös tyttöjä eikä vain poikia kuten Wilken koulussa. Syyslukukaudella 1866 oli suomenkielisessä kansakoulussa 101 oppilasta, mutta kevätlukukaudella vain 91 oppilasta.¹⁹² Lukuvuonna 1872—73 oli alakansakouluissa 169 oppilasta ja yläkansakouluissa 146 oppilasta. Lukuvuonna 1883—84 olivat vastaavat luvut 413 ja 610.¹⁹³ Wilken koulua kävi lukuvuonna 1866—67 17 oppilasta, lukuvuonna 1872—73 26 oppilasta ja lukuvuonna 1883—84 62 oppilasta (taulukko 1). Kansakoulujen oppilasmäärä oli vuonna 1887 1183 oppilasta, joista alakansakoulua kävi 496 oppilasta.¹⁹⁴ Tähän verrattuna Wilken koulun oppilasmäärä oli hyvin pieni, sillä vuonna 1886—87 koulua kävi vain 56 oppilasta (taulukko 1).

2. Sosiaalinen tausta

Koulun johtajalla oli velvollisuus pitää oppilaskortistoa vastaavaa oppilaskirjaa (liite 2), johon piti merkitä oppilaan nimi, syntymäaika ja -paikka, kotipaikka, kouluuntulovuosi, isän ammatti ja koulusta eroamispäivä. Näitä oppilaskirjoja on säilynyt VA:ssa Porvoon tuomiokapitulin kouluarkistossa vuosilta 1860—1873. Syksystä 1873 oppilaskirjat puuttuvat. Tietoja oppilaista saa todistuksista (nimet) ja sanomalehdistä, sillä viipurilaiset sanomalehdet julkaisivat Kirjallisuusseuran vuosikertomuksia. Näissä mainitaan usein oppilasmäärät, iät keskimäärin, kotipaikat ja isän ammatit.

Ammattinimikkeet ovat taulukossa 2 ja 3 alkuperäisessä muodossaan, koska on epävarmaa, millainen sosiaalinen arvostus niillä omana aikanaan oli. Sanomalehdet mainitsevat kaupungin työläiset ja käsityöläiset yhtenä ryhmänä. Talollinen-nimityksellä sanomalehdissä tarkoitetaan maaseudun asukasta; kaupungissa asuva on talonomistaja. Toisaalta voidaan ajatella, että talollinen asui itse omassa talossaan ja talonomistajalla saattoi olla useita vuokralaisia, joten näillä nimityksillä oli erilainen arvostus.

Taulukoista 2 ja 3 käy ilmi, että oppilaiden enemmistö oli kaupungin työläisten ja käsityöläisten lapsia. Mikäli tähän ryhmään luetaan myös vetomies, yövärtijä, vaunumaakari, vankinehti, suutarin sälli, sorvari, seppä, nikkari, nikkarin sälli, kirvesmies, sulkuvahti, ratavahti, rautatiepalvelija, vahtimestari ja sisävouti, niin 46 % oppilaista oli käsityöläisten ja työläisten lapsia.

Maanviljelijöiden ja talollisten lapsia oli 14 %, vaikka koulu oli perustettu nimenomaan maanviljelijöiden lapsille (liite 2). Tähän vaikutti osaltaan koulua kohtaan tunnettu epäluulo ja ajatus siitä, että koulu vieroitti työnteosta.¹⁹⁵

Korkeampaan sosiaaliryhmään voidaan lukea virkamies, tehtailija, talon-

omistaja, rautatievirkamies, lukkari, kauppias, kansankoulunopettaja, pappi ja nimismies. Tämän ryhmän osuus oli 22 %. Kaikkein korkeinta sosiaaliluokkaa koulussa ei ollut lainkaan edustettuna. Keskiryhmänkin lapset viipyivät koulussa keskimääräistä vähemmän ja siirtyivät sitten Viipurin muihin kouluihin (ks. s. 30).

Maalaisköyhälistön lapsia oli koulun alkuvuosina enemmän; vuoden 1874 jälkeen oli enää yksi torpparin lapsi koulussa. Syynä lieene vanhempien varattomuus, sillä Viipurissa täysihoidossa asuminen oli kallista. Vastaavasti Viipurin kansakouluissa oli vuonna 1879 805 oppilaasta hieman yli puolet (460) työläisten lapsia. Käsityöläisten ja itsenäistä ammattia harjoittavien sekä vahtimestarien lapsia oli 251. Tehtaiden isäntien ja kauppiaiden lapsia 76 ja talonmistajien 18.¹⁹⁶ Wilken koulussa oli lukuvuonna 1878—79 46 oppilasta, joista 17 oli käsityöläisten ja työmiesten lapsia, yhtä paljon oli maanviljelijöiden lapsia, 11 oli virkamiesten lapsia ja yksi sotilaan lapsi (taulukko 3). Maaseudulla kansakoulua kävivät etupäässä talollisten lapset. Harvoin torpparien, mäkitupalaiisten ja loisten lapset pääsivät kouluun.¹⁹⁷

3. Kotipaikat

Koulun säännöissä (liite 2) määrättiin, että maanviljelijöiden lapsilla, jotka olivat maalta kotoisin, oli etuoikeus päästä kouluun, mikäli koulun oppilasmäärä nousisi niin suureksi, ettei kaikkia oppilaita voitaisi ottaa. Kuitenkin oppilaista lähes puolet (42 %) oli vuosina 1860—1886 kotoisin Viipurista (taulukot 4 ja 5). Viipurista ja Viipurin pitäjästä oli yhteensä em. vuosina 80 % oppilaista. Useimmat oppilaat olivat Viipurin läänistä (93 %), vaikka oppilaita piti ottaa kaikkialta Suomesta (liite 2). Eräänä syynä siihen, että oppilaiden enemmistö oli Viipurin läänistä, voidaan pitää elinkustannuksia. Monet vanhemmat olivat varattomia, ja lasten lähettäminen kouluun oli kallista. Oletettavasti usealla Viipurin läänistä kotoisin olevalla oli sukulaisia Viipurissa, niin että täysihoito oli edullisempaa kuin muualta Suomesta tulleilla oppilailla.

Vuonna 1884 oli ensimmäisen kerran sanomalehdessä ilmoitus, ettei enää oteta oppilaita, jotka ovat Viipurin kaupungissa kirjoilla paitsi koulun johtokunnan erityisellä luvalla. Nämä ilmoitukset jatkuivat aina koulun loppumiseen asti (ks. 49 ja 50).¹⁹⁸ Tästä eteenpäin Viipurin kaupungin osuus alkoi laskea ja vastaavasti Viipurin pitäjän kohosi, sillä lukuvuonna 1888—1889 oli 46 oppilasta Viipurin pitäjästä ja loput Viipurin läänin muista pitäjistä, paitsi yksi, joka oli Nivalasta.¹⁹⁹ Yhtään oppilasta ei ollut Viipurin kaupungista koulun vt. johtajan ilmoituksen mukaan.²⁰⁰ Seuraavana lukuvuonna 1889—1890 oli 43 oppilasta Viipurin pitäjästä ja useita Viipurin kaupungista. Kuinka monta 61 oppilaasta oli Viipurin kaupungista, siitä ei ole tarkkaa mainintaa.²⁰¹ Lukuvuonna 1890—1891 oli 28 oppilasta kotoisin Viipurin pi-

täjästä ja loput muilta paikkakunnilta.²⁰² Lehdessä ei ole nytkään mainintaa, olivatko muut oppilaat Viipurin läänistä vai eri puolilta Suomea.

Muualta Suomesta oli hyvin vähän oppilaita. Heidän osuutensa koko oppilasmäärästä vuosina 1860—1886 oli, mikäli tuntemattomien määrää ei oteta lukuun, noin 5 % (taulukot 5 ja 6). Vuosina 1860—1886 oli Venäjältä ko-
toisin kaksi oppilasta, joista toisen kotipaikka oli Pietari.²⁰³ Lukuvuonna 1890—1891 oli myös kaksi oppilasta Pietarista.²⁰⁴

4. Ikärakenne

Päästäkseen opiskelemaan Wilken kouluun oppilaan tuli olla yhdeksän vuotta vanha (liite 2). Kuitenkin vuosina 1860—1873 oli ainoastaan 12 % oppilaista (taulukko 7) täyttänyt yhdeksän vuotta kouluun tullessaan. Enemmistö oli 10- (20 %), 11- (16 %) ja 12-vuotiaita (22 %). Lukuvuonna 1872—1873 oli eräs oppilas kahdeksan vuotta vanha. Vanhimmat oppilaat olivat yli 20-vuotiaita, joten hajonta oli suuri.

Vuodesta 1873 lähtien oli oppilaiden ikärakenteesta hajanaisia tietoja sanomalehdissä. Seuraavasta taulukosta näkyy oppilaiden ikähajonta.

Lukuvuosi	Ikä	
1874 — 1875	7 — 14	205
1875 — 1876	7 — 15	206
1876 — 1877	8 — 16	207
1877 — 1878	8 — 24	208
1878 — 1879	7 — 15	209
1881 — 1882	9 — 15	210
1882 — 1883	8 — 14	211

Nuorimmat oppilaat alittivat näin ollen kouluunpääsemisen ehtona olleen yhdeksän vuoden iän. Lukuvuodelta 1876—1877 on maininta koulun vanhimma oppilaasta. Tämä oli 27 vuotta vanha.²¹² Vastaavasti alakansakouluun tullessaan lapsen piti olla seitsemän vuotta vanha ja yläkansakouluun yhdeksän vuotta vanha.²¹³ Lukuvuonna 1878—1879 Viipurin alakansakouluissa iät vaihtelivat 7—16 vuoteen ja yläkansakouluissa 8—16 vuoteen.²¹⁴ Lukuvuonna 1884—1885 em. kouluissa iät vaihtelivat 7—14 ja jälkimmäisessä 9—17 vuoteen.²¹⁵ Näin ollen myös Viipurin kansakouluissa iät vaihtelivat samoin kuin Wilken koulussakin, niin että useimmat oppilaat ylittivät pakollisen kouluuntuloian.

5. Koulunkäynti

Wilken koulussa kuten kansakouluissakin koulunkäynti oli epäsäännöllistä, koska monet oppilaat olivat köyhistä kodeista ja joutuivat olemaan syksyisin ja keväisin työssä joko kotona tai vieraan palveluksessa.²¹⁶ Poissaoloja oli myös runsaasti. Vuoden 1877 alussa koulu jouduttiin joksikin aikaa sulkemaan, kun monet oppilaat sairastuivat lavantautiin.²¹⁷ Eräs koulun yläosaston oppilas oli lukuvuonna 1867—1868 poissa koko syyslukukauden koulun johtajan luvalla. Todennäköisesti hän joutui olemaan työssä köyhyyden vuoksi.²¹⁸ Monilla vanhemmilla ei ollut myöskään varaa pitää lapsiaan kaupungissa asumassa. Vanhemmat suhtautuivat myös penseästi koulunkäyntiin ja ajattelivat, että ennenkin on ilman koulua selvitty.²¹⁹

Wilken testamentin määräysten mukaan (liite 1) kouluun piti ottaa kaksi vapaaoppilasta, joista toinen olisi Viipurin ja toinen Lappeen seurakunnasta kotoisin. Em. seurakuntien kirkkoherrat suorittaisivat valinnan. Koulun säännöissä (liite 2) määrättiin, että em. vapaaoppilaat otetaan vasta kolmen vuoden kuluttua koulun alkamisesta, mikäli koulun varat riittävät. Koulun kulujen esityksessä oli vapaaoppilaiden asuntoa, vaatteita, ruokaa ym. menoja varten varattu 75 hopearuplaa kummallekin oppilaalle.²²⁰ Ensimmäiset vapaaoppilaat otettiin syksyllä 1863.²²¹ Seuraava maininta on vuodelta 1865.²²² Tämän jälkeen ei ole mitään mainintaa vapaaoppilaista (ks. s. 47) Vuonna 1879 Erkko anoi koulun johtokunnalta rahallista avustusta erälle köyhälle oppilaalle,²²³ joka myöhemmin oli kiitollinen tästä Erkolle.²²⁴ Tämä viittaa siihen, ettei koulussa ollut vapaaoppilaita. Mikäli niitä olisi ollut, niin luulisi, että ilmoituksissa, joissa mainittiin koulun alkamisesta ja pääsyvaatimuksista, olisi mainittu mahdollisuudesta päästä vapaaoppilaaksi.

Oppilaat kävivät koulua vain vuoden pari, ja useat menivät sen jälkeen työhön. Osa meni Viipurin reaalikouluun tai Viipurin Suomalaiseen lyseoon. Toiselta paikkakunnalta kotoisin olevat menivät joko työhön tai muualla Suomessa oleviin kouluihin.²²⁵ Vuonna 1883 meni seitsemän oppilasta lyseoon ja kahdeksan reaalikouluun.²²⁶ Yläosastolta meni vuonna 1886 Alkeisopistoon 16 oppilasta ja Viipurin Suomalaiseen lyseoon kolme oppilasta. Alaosastolta meni kaksi oppilasta Alkeisopistoon ja viisi oppilasta Viipurin Suomalaiseen lyseoon.²²⁷ Vuonna 1892 meni seitsemän oppilasta Viipurin reaaliylyseoon, kaksi Viipurin klassilliseen lyseoon ja kaksi Mikkelin lyseoon.²²⁸

Jotkut oppilaat kävivät samaa osastoa enemmän kuin säädetty kolme vuotta. Lukuvuonna 1883—1884 eräs oppilas kävi kuusi vuotta ensimmäistä osastoa. Muutamat kävivät koulun ala- ja yläosastoa yhteensä 4—5 vuotta.²²⁹ Ehtoja saaneita ja luokalle jääneitä oli runsaasti (ks. s. 34). Päästötodistuksen saivat vain harvat. Tämä sama piirre näkyi myös kansakouluissa.²³⁰ Vuosina 1860—1863 kaikkiaan oli 16 oppilasta ja näistä sai päästö-

todistuksen kahdeksan oppilasta. Päästötodistuksen saaneista vain kuusi oli aloittanut opiskelunsa syksyllä 1860. Seuraavana kolmivuotiskautena päästötodistuksen sai seitsemän oppilasta ja 12 oppilasta pääsi jatkamaan syksyllä 1866 alkavaan toiseen osastoon.²³¹ Luokalta siirtyneiden määrä oli suhteellisen pieni verrattessa sitä koulussa olleiden määrään (taulukko 1). Lukuvuonna 1869—1870 oli 31 oppilasta, mutta luokalta pääsi vain 28 oppilasta. Lukuvuonna 1883—1884 oli alaosastolla 42 oppilasta, joista luokalta pääsi 18, ja yläosastolla oli 20 oppilasta, joista luokalta pääsi 11. Lukuvuonna 1889—1890 oli alaosastolla 32 oppilasta, joista luokalta pääsi 11 oppilasta. Yläosastolla oli 21 oppilasta, joista pääsi luokaltaan yhdeksän.²³² Vuodesta 1874 vuoteen 1884 tiedot luokalle jääneistä ja luokalta siirretyistä puuttuvat.

VI. Opetus

1. Opetustavoitteet ja opetusmenetelmät

Wilken koulun tarkoituksena oli opettaa kristillisyyttä ja siveyttä. Toisaalta koulun tarkoituksena oli valmistaa oppilaita käytännön kouluihin: maanviljelyskouluun, maanviljelysopistoon, kauppakouluun, meriliikennekouluun, taidevalmistuskouluun ja rahvaanopettajakouluun (liite 2). Kuitenkin monet oppilaat erosivat kesken lukuvuotta mennäkseen työhön tai siirtyäkseen muihin kouluihin opiskelua jatkamaan (ks. s. 30).

Opetusmenetelmät riippuivat kunkin opettajan persoonallisuudesta. Koulun sääntöjen mukaan (liite 2) opettajan tuli korostaa siveellisyyttä ja totuutta. Oppilaissa piti herättää työhalua ja heidän ymmärrystään piti kehittää niin, että he pystyivät koulun lopetettuaan itseopiskelulla valmistumaan johonkin käytännön ammattiin. Ainoat maininnat Wilken koulun opetuksesta ovat sanomalehtien vuosikertomuksissa ja vuositutkintopöytäkirjoissa, joissa ilmaistaan vain tyytyväisyys annettuun opetukseen ja lukuennätyksiin (luku Koulun johtajat). Opetus lienee ollut samanlaista kuin kansakouluissa, eli se nojautui paljolti kyselevään opetukseen. Myös ulkoalukua käytettiin paljon.²³³ Tunnetuin Wilken koulun opettajista oli J. H. Erkko, ja myös hänen opetusmenetelmistään tiedetään eniten. Seminaarin käyneenä hän oli perehtynyt uuden kansakoulun työmenetelmiin, jotka korostivat opetuksen havainnollisuutta ja vieroksuivat ulkoalukua. Erityistä huomiota Erkko kiinnitti oppilaiden luonteen muodostumiseen. Hän tahtoi tehdä oppilaistaan kunnan ihmisiä. Wilken koulun opetusohjelma oli suhteellisen vapaa, ja Erkko tunsi asemansa itsenäisemmäksi kuin kansakoulunopettajana. Tämä antoi mahdollisuuden vapaalle aatteelliselle sivistystyölle. Erkko korosti

kotiseudun- ja isänmaanrakkautta. Myös raittiuden merkitystä hän tähdensi. Kuitenkin Erkko tunsi itsensä kykenemättömäksi kasvattajana, ja hän protestoi opettajien sivistyksen pintapuolisuutta kasvatustyöhön.²³⁴

Wilken koulussa kuten useissa kansakouluissakin molempien osastojen opetus tapahtui samassa luokassa. Kun molemmat opettajat opettivat yhtä aikaa, niin oppiminen lienee ollut sangen häiriöllistä. Kun Erkko opetti esim. keväällä 1874 alaosastolle uskontoa, Corander opetti samaan aikaan yläosastolle mittausoppia ja ruotsia. Kun Erkko opetti yläosastolle yleistä tai Suomen historiaa, Corander opetti alaosastolle maantietoa (ks. s. 24). Opetus oli yhteistä laulutunneilla ja joillakin äidinkielen ja ruotsin oppitunneilla (ks. s. 42).²³⁵

2. Päiväjärjestys

Koulutyö alkoi aamulla kello yhdeksän ja jatkui kello 12:een saakka. Ilta-päivän tunnit olivat kello 15—17. Tosin koulun johtajalla oli oikeus muuttaa ilta-päivän tunteja 14—16 pimeimpänä vuodenaikana, jos katsoi tarpeelliseksi (liite 2). Koulu päättyi lauantaina kello 12.²³⁶ Poikkeuksen tekee lukuvuosi 1892—1893, jolloin koulu päättyi kello 13 lauantaina.²³⁷ Lukujärjestyksiä on säilynyt vain vuosilta 1872—1873, kevätlukukaudelta 1874 ja lukuvuodelta 1892—1893. Oppiennätysten yhteydessä mainitaan viikkotuntimäärät (taulukko 8), mutta mitään mainintaa siitä, miten eri aineet sijoittuivat eri päiville, ei ole. Kansakouluissa oli myös keskiviikkona puolipäivää lupaa.²³⁸ Wilken koulussa oli näin lukuvuonna 1872—1873,²³⁹ mutta lukuvuonna 1892—1893 koulu päättyi keskiviikkona kello 13 ja kevätlukukaudella 1874 kello 17.²⁴⁰ Mitään mainintaa Wilken koulun välituntien pituudesta ei ole. Oletettavasti koulu seurasi muiden koulujen käytäntöä, niin että välitunti oli 10—15 min.²⁴¹

Vuoden 1866 kansakouluasetus määräsi, että kaupungin alakansakouluissa piti olla päivittäin 2—4 tuntia ja yläkansakouluissa 5—6 tuntia.²⁴² Viipurin alakansakouluissa oli tavallisesti neljä tuntia päivässä eli 24 tuntia viikossa ja yläkansakouluissa viisi tuntia päivässä eli 30 tuntia viikossa.²⁴³ Muiden kansakoulujen tuntimäärät vaihtelivat 29—33; joskus saattoi olla jopa 36 viikkotuntia.²⁴⁴

Wilken koulussa tuli sääntöjen mukaan olla 28 oppituntia viikossa, niin että tunteja oli viisi päivässä paitsi lauantaina kolme (liite 2).²⁴⁵ Tämä sääntö on ristiriidassa sen kanssa, että koulun johtajan opetusvelvollisuus oli 28 viikkotuntia, että koulussa laulua opetti joku toinen opettaja ja että koulun alkuvaiheessa ei ollut kuin yksi osasto. (Mitään mainintaa viikkotuntimäärästä 1860-luvulta ei ole.)

Koulun säännöissä (liite 2) määrättiin myös, että toukokuun puolestavälisestä kuun loppuun tuli lauantai-ilta-päivisin luvuissaan pitemmälle ehtinei-

den kanssa tehdä ”kukkaisopillisia tutkimuksia” ja soveltaa mittausopillisia harjoituksia käytännölliseen maanmittaukseen. Mitään mainintaa siitä, että näin olisi menetelty, ei ole.

3. Lukuvuoden pituus ja lomat

Koulun sääntöjen mukaan (liite 2) lukuvuoden pituus ja lupapäivät olivat samat maan julkisten koululaitosten kanssa. Vuoden 1856 koulujärjestys määräsi syyslukukauden alkamaan elokuun 24. päivän asemasta syyskuun 1. päivänä ja kevätlukukauden helmikuun 1. päivän asemasta tammikuun 15. päivänä. Kuitenkaan opettajat eivät olleet asiaan tyytyväisiä, vaan he ja tuomiokapituli esittivät, että syyslukukausi kestäisi syyskuun 1. päivästä joulukuun 20. päivään ja kevätlukukausi tammikuun 15. päivästä toukokuun loppuun. Tammikuun 30. päivänä 1862 senaatti hyväksyi tämän armollisella asetuksella. Samalla muutto- ja markkinalupapäivät lakkautettiin.²⁴⁶ Wilken koulussa joululoma alkoi 1880-luvulla joulukuun 15. päivänä.²⁴⁷

Koulua oli keskimäärin 36 viikkoa. Kansakouluasetuksen mukaan lukuvuoden tuli kestää 42 viikkoa, mutta mikäli lapsilla ei ollut mahdollisuutta tulla kouluun kiireisinä työaikoina, voitiin koulua lyhentää. Käytännössä 42 työviikkoa ei toteutunut missään. Vuodesta 1886 lähtien kansakouluissa oli työviikkoja 36.²⁴⁸ Viipurin kansakoulujen keskimääräisten lukupäivien määrä vaihteli 192—196.²⁴⁹ Wilken koulussa lukupäiviä oli todennäköisesti hieman vähemmän, koska joululoma alkoi viikkoa aikaisemmin. Mitään mainintaa lomista ei ole. Ne olivat todennäköisesti joululoman lisäksi virallisia pyhiä. Vuonna 1879 oli sanomalehdessä kansakouluja käsittelevä artikkeli, jossa mainittiin, että kansakoulut olivat työskennelleet vain 32,5 viikkoa, kun koulun olisi pitänyt toimia 36 viikkoa. Lehden mukaan syynä tähän oli lomien runsaus.²⁵⁰

4. Luokkajako

Koulun ensimmäinen luokka (liite 2) kesti kolme vuotta, ja tarkoituksena oli, että oppilaat tämän jälkeen jatkaisivat toisella luokalla, joka kestäisi kaksi vuotta. Koulun varojen niukkuuden tähden vuonna 1863 ei jatkettu toisella luokalla (liite 2) vaan otettiin uusi ensimmäinen luokka 1863—1866.²⁵¹ Vasta syksyllä 1866 mainittiin jako alaosastoon ja yläosastoon. Tämä merkitsi sitä, että koulussa oli edelleen vain yksi luokka, joka oli jaettu ala- ja yläosastoon.²⁵² Poikkeuksena oli lukuvuosi 1869—1870, jolloin oli kolme osastoa. Kolmannen osaston muodostivat tammikuussa otetut 13 uutta oppilasta.²⁵³ Lukuvuonna 1880—1881 käytettiin nimityksiä ala- ja ylä-

luokka.²⁵⁴ Oppilasarvosteluihin oli lukuvuodesta 1882—1883 lähtien merkitty I luokka ja II luokka.²⁵⁵

Myös kansakouluissa puhutaan osastoista. Yksi luokka muodostui usein kahdesta osastosta kuten Wilken koulussakin. Vähitellen tultiin siihen tulokseen, että kansakoulukurssi edellytti nelivuotista kouluaikaa jaettuna kahteen luokkaan, jotka kumpikin muodostuivat kahdesta osastosta. Kansakoulussa vakiintuivat vähitellen alaluokka- ja yläluokka-nimitykset. Kaupungissa alkoi 1880-luvun loppupuolelta lähtien vakiintua se tapa, että kukin opettaja opetti vain yhtä luokkaa.²⁵⁶ Jotkut oppilaat kävivät yhtä osastoa useamman vuoden (ks. s. 30). Koulun viimeisinä vuosina yhä useammat oppilaat kävivät pari kolme vuotta alaosastoa ja vuoden tai kaksi yläosastoa.²⁵⁷

5. Arvostelu

Wilken koulun oppilaat saivat todistuksen syyslukukauden lopussa ja keväällä vuositutkinnossa. Arvosteluasteikko oli 25—0: kiitettävä 25—21, san- gen hyvä 20—18, hyvä 17—15, jotenkin hyvä 14—10, välttävä 9—5 ja huono 4—0. Todistukset allekirjoitti koulun johtaja ja koulun johtokunnan puheenjohtaja (liite 2). Lukuvuonna 1872—1873 arvosteluasteikko oli ensimmäisen kerran 10—1: 10—9 hyvä, 8—7 tyydyttävä, 6—5 välttävä ja 4—1 huono. Mahdollisesti tätä asteikkoa on käytetty jo lukuvuonna 1871—1872, mutta tämän vuoden oppilasarvostelut puuttuvat.²⁵⁸ Todistuksiin merkittiin myös oppilaan järjestysnumero, joka saatiin siten, että laskettiin yhteen käytös, ahkeruus, huomio ja keskimääräisen edistyksen keskiarvonumerot.²⁵⁹

Arvostelussa käytettiin myös viivaa etenkin ruotsissa, oikokirjoituksessa, katekismuksessa ja laulussa. Käytös oli yleensä kiitettävä, mutta ahkeruus ja huomio saattoivat olla hyvinkin huonoja. Keskiarvot jäivät alaosastolla yleensä alle 7,5 ja huonoimmat olivat vähän päälle kolmen. Yläosastolla oli hieman parempia keskiarvoja. Ne vaihtelivat viiden ja kahdeksan välillä. Yli yhdeksän keskiarvot olivat harvinaisia.²⁶⁰ Vuosina 1860—1871 huomio oli ”waarinotto” ja sisäluvusta arvosteltiin ”kauneus ja selkeys”.²⁶¹

Mitään määräyksiä ehdoista ja luokallejäämisestä ei ollut. Koulun alkuvuosilta ei näy luokalle jääneitä tai ehtoja saaneita. Vasta 1880-luvulla todistuksiin on merkitty ehtoja saaneet ja luokalle jääneet. Kumpiakin oli hyvin runsaasti. Mitään kriteeriä ei näy ehtoja saaneista, sillä arvosanalla viisi sai toisinaan ehdot. Eniten ehtoja annettiin laskennosta; mutta myös maantiedosta ja suomenkielestä tuli ehtoja.²⁶²

Myös kansakouluissa jätettiin luokalle. Maaseudulla vasta 1870-luvun puolivälissä ruvettiin todistuksia pitämään arvossa ja vaatimaan niistä yhtäläisiä määräyksiä. Kaupungin kansakouluissa oli jaettu todistukset jo alusta

alkaen.²⁶³ Keväällä 1893 ensimmäisen kerran merkittiin Wilken koulun todistuksissa ahkeruus ja huomio yhdellä numerolla, samoin katekismus ja raamatunhistoria.²⁶⁴

6. Kuri ja rangaistukset

Wilken koulun johtajalla oli lupa kurittaa uppiniskaista oppilasta vitsalla, mikäli varoitus ei auttanut. Jos tämäkään ei auttanut, koulun johtaja voi yhdessä johtokunnan kanssa erottaa oppilaan koulusta (liite 2). Näin tapahtuikin ainakin kaksi kertaa. Lukuvuonna 1888—1889 kevätlukukaudella erotettiin toiselta osastolta yksi oppilas,²⁶⁵ ja lukuvuonna 1890—1891 kevätlukukaudella erotettiin myös yksi oppilas alaosastolta.²⁶⁶ Myös kansakouluissa käytettiin vitsaa kurituskeinona. Useat opettajat koettivat välttää tätä rangaistustapaa ja turvautuivat varoituksiin. Asiasta keskusteltiin erityisesti 1890-luvulla, sillä sanomalehdet kiinnittivät asiaan huomiota ja ihmettelivät, oliko opettajalla oikeus käyttää ruumiillista kuritusta, jota ei enää kulttuurimaissa käytetty. Kuitenkin vanhemmat kehottivat opettajaa turvautumaan vitsaan.²⁶⁷

Koulusta erottaminen oli myös Viipurin kansakouluissa ankarin rangaistus, mutta siihen turvauduttiin harvoin. Yleisin rangaistuksen aihe oli tupakanpolto. Kaikista rangaistuksista 25 % johtui juuri tupakanpoltosta. Tavallisia rangaistuksen aiheita olivat tottelemattomuus ja sopimaton käytös tunnilla.²⁶⁸

Koulun johtajalla oli myös velvollisuus valvoa oppilaiden vapaa-ajan käytöstä vierailemalla heidän kodeissaan tai ”kortteereissaan” (liite 2). Muutamisissa todistuksissa oli maininta, että oppilas eroaa koulusta huolimattomuuden ja laiskuuden tähden.²⁶⁹ Syksyllä 1863 oppilaita moitittiin laiskoiksi, koska he eivät edistyneet tarpeeksi opinnoissaan, mutta johtaja mainitsee lieventäväksi seikaksi sen, että oppilaat olivat tottumattomia koulutyöhön ja tulleet kouluun pitkin syyslukukautta.²⁷⁰ Usein koulua koskeissa selostuksissa mainittiin, että oppilaiden käytös oli kiitettävä eikä koulun ulkopuolisia valituksia ollut tullut.²⁷¹

7. Havaintovälineet

Havaintovälineistä on vähän mainintoja. Todennäköisesti niitä ei ollut kovin paljon, koska ne olivat kalliita eikä niitä ollut valmistettu kovin paljon suomalaisen käyttöön soveltuviksi. Kansakouluissa tavallisimpina havaintovälineinä olivat mustataulu, helmitaulu, karttapallo, Suomen kartta ja Euroopan kartta. Joissakin kouluissa saattoi olla myös Palestiinan kartta ja

kuvatauluja.²⁷² Kansakoulujen toiveena oli oma harmoni, ja monet koulut saivat sen lahjoitus- tai talkoovaroilla.²⁷³ Oliko Wilken koulussa harmonia? Siitä ei ole mitään mainintaa.

Joitakin havaintovälineitä koulu sai lahjoituksina. Aivan koulun alkuvuosina maanviljelijä J. Alfthan lahjoitti koululle kemiallisia välineitä ja aineita.²⁷⁴ Johtaja Molander lahjoitti koululle kuivattuja kasveja yli 400 kpl ja kolme luurankoa: lampaan, koiran ja jäniksen.²⁷⁵ Koulu sai myös lahjoituksena vanhoja rahoja. Vuonna 1861 kauppakonttoristi Mallenius lahjoitti erimaisia rahoja, niin että koululla oli 10 hopearahaa ja 96 kuparirahaa.²⁷⁶ Kirjallisuusseuran esimies, tohtori Qvist oli lahjoittanut Kirjallisuusseuralle 66 kpl vanhoja erimaisia rahoja. Tällöin päätettiin yhdistää Kirjallisuusseuran vanhojen rahojen kokoelma Wilken koulun kokoelmaan ja asettaa koulun johtokunnan hoidettavaksi. Kokoelmaa säilytettiin koulussa.²⁷⁷

VII. Oppiaineet ja oppimäärät

1. Koulun sisäänpääsyvaatimukset

Kouluun otettiin oppilaiksi vain poikia, jotka olivat täyttäneet yhdeksän vuotta ja osasivat lukea sekä sisältä että ulkoa Lutherin Vähän katekismuksen. Opetus oli maksutonta (liite 2).²⁷⁸ Koska koulun ensimmäinen luokka kesti kolme vuotta, seuraavina vuosina tulleilta pääsyvaatimukset vaihtelivat jonkin verran. Tavallisesti vaadittiin vähän laskentaa, maantietoa ja kirjoitusta.²⁷⁹ Alaosaston pääsyvaatimukset säilyivät ennallaan aina vuoteen 1875. Sen jälkeen alaosastolle tulevalta vaadittiin vain sujuvaa sisältäluvuntaitoa.²⁸⁰ Vuodesta 1875 lähtien toiselle osastolle pyrkivältä vaadittiin alakansakoulun oppimäärä.²⁸¹ Vuodesta 1878 lähtien vaadittiin Vanhan testamentin raamatunhistoria jonkin oppikirjan mukaan, kauno- ja oikeinkirjoituksen alkeet, laskennossa neljä laskutapaa luvuilla 1—100 päässä ja taululla sekä Euroopan luonnonvarainen maantieto Erslew-Modeenin pienemmän oppikirjan mukaan.²⁸² Vuodesta 1886 lähtien toiselle osastolle pyrkivältä vaadittiin Lutherin Vähä katekismus ja Vanhan testamentin kertomukset kuningas Davidiin saakka Leinbergin isomman biblianhistorian mukaan. Muut vaatimukset olivat samanlaiset kuin vuonna 1878.²⁸³ Vuonna 1890 toiselle osastolle vaadittiin jälleen alakansakoulun oppimäärä,²⁸⁴ ja vuonna 1891 Vanhan testamentin biblianhistoria jonkin oppikirjan mukaan ja Lutherin Vähä katekismus, yhteen- ja vähennyslaskua luvuilla 1—100 sekä käsinkirjoitusta. Maantiedossa piti osata ”luonnonvaraisesti” Suomi.²⁸⁵

2. Uskonto

Uskontotuntien määrä oli verrattain suuri 1800-luvulla. Kansakouluissa sitä oli jopa 5—6 tuntia viikossa.²⁸⁶ Wilken koulussa katekismusta oli molemmilla osastoilla tunti viikossa. Vuodesta 1885 sitä oli yläosastolla kaksi tuntia viikossa ja lukuvuonna 1892—1893 taas yksi tunti. Raamatunhistoriaa oli vuonna 1872—1873 tunti kummallakin osastolla ja vuodesta 1874 alaosastolla kolme tuntia viikossa ja yläosastolla kaksi tuntia (taulukko 8).

Koulun pääsyaatimuksien mukaan oli alaosastolle tultaessa osattava Lutherin Vähä katekismus ulkoa vuoteen 1875 ja yläosastolle tultaessa jonkin verran raamatunhistoriasta. Opetus oli paljolti ulkoalukua, ja seuraavana vuonna kerrattiin ed. vuonna opittua. Yläosaston opetus ei juuri poikennut alaosaston opetuksesta, ja usein tunnit olivatkin yhteisiä. Yläosastolla opittiin enemmän raamatunlauseita ulkoa ja syvennyttiin tarkemmin aikaisemmin opittuun.²⁸⁷

Kansakoulujen uskonnonopetuksen päämääränä oli raamatun selittäminen ja ymmärtäminen, mutta käytännössä opetus oli ulkoalukua. Raamatunhistorian läksyt oppilaat yleensä kertoivat omin sanoin, mutta katekismus piti osata ulkoa kuten Wilken koulussakin. Joissakin kouluissa oppilaiden piti osata ulkoa Jeesuksen puheet ja vertaukset. Kansakouluissakin piti yläluokkalaisten oppia ulkoa raamatunlauseita ja kirjoittaa ne vihkoon. Opetus oli paljolti vanhan kertaamista.²⁸⁸ Samanlaiset oppimäärät kuin Wilken koulussa olivat esimerkiksi Uraan kansakoulussa ja Viipurin Suomalaisen lyseon ensimmäisellä luokalla.²⁸⁹

Opetusta antoi joko koulun johtaja tai toinen opettaja (ks. s. 24 ja 24). Oppikirjana oli 1860-luvun alussa ”Lasten paras tavara” ja raamatunhistorian oppikirjana mahdollisesti Murmanin kirjoittama ”Johdatus Historialliseen Uskonoppiin”. Lukuvuonna 1862—1863 käytettiin oppikirjana Clemenin ”Johto Biblian-taidoksi ja tuntemiseksi”.²⁹⁰ K. G. Leinbergin ”Biblian historiaa” käytettiin oppikirjana 1880-luvun puolivälistä. Myös kansakouluissa käytettiin Leinbergin oppikirjaa.²⁹¹ Wilken koulua kävi myös yksi roomalaiskatolinen ja muutamia kreikkalaiskatolisia oppilaita, mutta ei ole mitään mainintaa, opetettiin heille luterilaista uskontoa.²⁹²

3. Äidinkieli

A. Lukeminen

Kouluun pääsemisen ehtona oli välttävä sisältälukutaito (liite 2). Koulussa pyrittiin kiinnittämään huomiota äänenkäyttöön, koska oppilaat olivat tottuneet lukemaan kovalla ja yksitoikkaisella äänellä. Mitä nopeammin kykeni lukemaan, sitä parempi lukija oli. Nyt ajatukselliselle sisältäluvulle pantiin

erityistä painoa, niin että oppilas itse tajusi lukemansa sisällön.²⁹³ Tämä sama vaatimus on jälleen tullut ajankohtaiseksi meidänkin aikamme koululaitoksen piirissä. Alkuvuosina käytettiin lukukirjana Kiljanderin suomentamaa Stegneliuksen ”Martyreja” sekä kappaleita ”Mansikoista ja Mustikoista”. Lukukirjana käytettiin 1870-luvulla Topeliuksen Luonnonkirjaa ja Maamme-kirjaa. Myös isänmaallisia runoja, kuten ”Saarijärven Paavo”, ”Kotimaan puolesta” ja monia Vänrikki Stoolin runoja opeteltiin ulkoa. Kielioppina käytettiin ainakin 1870-luvulta lähtien Länkelän ”Suomen kielen kielioppia alkeisopetuksen tarpeeksi”. Myös kansakouluissa käytettiin Länkelän kielioppia.²⁹⁴ Myös lauseenjäsennystä harjoiteltiin runsaasti. Lukuvuodesta 1881—1882 lähtien luettiin J. Wuorisen ”Pientä kielioppia”. Tämä oppikirja oli käytössä ainakin vuonna 1886. Vuonna 1887 käyttöön otettiin A. Jänneksen ”Pieni kielioppi”, ja lukuvuonna 1892—1893 käytettiin oppikirjana K. Raition ”Äidinkielen alkeisoppia”. Kielioppia luettiin vain toisella osastolla.

Äidinkielen tuntimäärät vaihtelivat. Koulun alkuvuosikymmeneltä ei ole tarkkoja tuntimääriä. Vasta lukuvuodelta 1872—1873 on tarkkoja tietoja tuntimääristä ja niiden jakautumisesta lukemisen, kirjoituksen ja kieliopin kesken (taulukko 8). Yläosastolla oli tavallisesti 3—4 tuntia viikossa lukemista, kielioppia ja ainekirjoitusta yhteensä. Alaosastolla oli äidinkieltä 1870-luvulla kuusi tuntia viikossa. Lukuvuonna 1881—1882 oli tunteja viisi ja lukuvuonna 1885—1886 seitsemän tuntia.

B. Kirjoitus

Toiselle osastolle pyrkivältä vaadittiin ”kauno ja oikokirjoitusta” (ks. s. 36 ja 36). Oppilaat joutuivat harjoittelemaan ”oikokirjoitusta” opettajan sanelun mukaan taululle. Joskus oli saneluharjoituksia. Lukuvuonna 1860—1861 opettaja valitti, ettei voinut pitää niitä, ”koska väliomerkkien käyttö oli huono”.²⁹⁵ Toisinaan oppilaat joutuivat kirjoittamaan lukemansa sisällön. Aineetkin kirjoitettiin luokalle luettujen tai kerrottujen kertomusten pohjalta. Ainoastaan vuodelta 1874 on maininta ”yhdestä luonnonkuvauksesta, joka oli omintakeisesti tehty”.

”Oikokirjoitustunnit” otettiin äidinkielen tunneista, mutta varsinaista kaunokirjoitusta oli 1870-luvulla tavallisesti alaosastolla kolme tuntia viikossa ja yläosastolla 2—3 tuntia viikossa (taulukko 8). Molemmilla osastoilla oli 1880-luvulla 1—2 tuntia viikossa. Pitemmälle edistyneet saivat kirjoittaa yhdelle riville ja muut kahdelle. Kaunokirjoitusta harjoiteltiin sekä tauluun että vihkoihin opettajan tauluun tekemien mallien mukaan. Mallilauseet olivat tavallisesti sananlaskuja. Lukuvuonna 1881—1882 harjoiteltiin kaunokirjoitusta ensin Heikkisen harjoitusvihkoihin ja vasta sitten tavallisiin vih-

koihin. Kaunokirjoitusta harjoiteltiin lukuvuonna 1892—1893 H. Niemen järjestelmän mukaan, ja jokainen oppilas sai edetä omaa tahtiaan.

4. Matematiikka

Muiden koulujen tapaan päässä laskulle luvuilla 1—100 pantiin erityistä painoa sekä ala- että yläosastolla.²⁹⁶ Alaosastolla käytiin läpi neljä peruslaskutapaa.²⁹⁷ Vuoteen 1885 asti alaosastolla oli laskentotunteja enemmän ja vastaavasti mittausopin tunteja vähemmän kuin yläosastolla (taulukko 8).

Toiselle osastolle pyrkivän oletettiin hallitsevan alaosaston oppimäärä (ks. s. 36 ja 36). Päässä laskuja oli tälläkin osastolla runsaasti. Lisäksi laskettiin desimaali- ja murtoluvuilla. Joinakin vuosina ehdittiin harjoitella hieman juurilaskujakin. Oppimäärät olivat samanlaiset kuin kansakouluissa ja esimerkiksi Viipurin Suomalaisen lyseon ensimmäisellä ja toisella luokalla.²⁹⁸

Oppikirjana käytettiin 1860-luvulla ja 1870-luvun alussa Wivolinin ”Luvun-laskun oppikirjaa koulujen tarpeeksi”.²⁹⁹ Myöhemmin käytettiin E. Bonsdorffin ”Laskuharjoituksia”.

Kaikkina vuosina lukuennätyksissä ei ollut mainintaa muoto- ja mittausopista erikseen tai sitten niitä opiskeltiin joko syys- tai kevätlukukaudella.³⁰⁰ Vaikka muoto- ja mittausoppia ei ole mainittu, laskennon yhteydessä käytiin läpi geometrian alkeita. Taululle ja vihkoihin piirrettiin piste, viiva, kolmio, neliö ja suunnikas. Nämä kuviot selvitettiin myös kansakouluissa.³⁰¹ Lisäksi yläosastolla piirrettiin edellisten lisäksi kuutio, särmiö, kartio, lieriö ja pallo.

Oppikirjana käytettiin paria ensimmäistä kirjaa P. Aschenin teoksesta ”Euklideen alkeet” sekä em. tekijän ”Tasannes-kolmiomitanto koulujen tarpeeksi”. Myöhemmin käytettiin E. Bonsdorffin ”Mittausoppia”. Geometrisia kuvioita piirrettiin J.E. Bergrothin muoto-opillisten mallien mukaan.

5. Maantieto

Maantieto oli jaettu Suomen maantietoon ja yleiseen maantietoon. Alaosastolla oli maantietoa neljä tuntia viikossa ja yläosastolla kolme tuntia, joten viikkotuntimäärä oli suhteellisen suuri (taulukko 8). Joinakin lukukausina ei luettu lainkaan maantietoa.³⁰² Tavallisesti Suomen maantiedosta luettiin maan rajat, vesistöt, vuoret ja läänit. Yleisestä maantiedosta luettiin Euroopan maantieto. Joinakin vuosina ennätettiin lukea muitakin maanosia.

Oppikirjana käytettiin 1860-luvulla Hallstenin ”Pienempää maantiedon oppikirjaa”. Lukuvuonna 1860—1861 neljä heikointa oppilasta luki Ahlqvistin maantietoa. Erityisesti 1860-luvun alkupuolella luettiin erikseen Palestiinan maantietoa. Oppikirjana käytettiin Carlsonin oppikirjaa. Myöhemmin maantiedon oppikirjana käytettiin alaosastolla Erslev-Modeenin pienempää

oppikirjaa ja yläosastolla saman tekijän suurempaa oppikirjaa. Joinakin vuosina on maininta Suomen kartan piirtämisestä. Lukuvuonna 1892—1893 käytettiin Juutin ”Suomen maantietoa” oppikirjana. Viipurin kansakouluissa käytettiin myös Erslev-Modeenin maantiedon oppikirjoja. Kansakouluilla oli käytössä Gyldenin Suomen kartta ja Modeenin Viipurin pitäjän kartta. Myöhemmin koulut saivat lahjoituksina Euroopan, Aasian, Australian, Amerikan ja Afrikan kartat.³⁰³

6. Historia

Myös historia oli jaettu Suomen historiaan ja yleiseen historiaan. Historiaa luettiin vain yläosastolla (taulukko 8). Poikkeuksen tekevät lukuvuosi 1864—1865 ja syyslukukausi 1869—1870, jolloin ei luettu Suomen historiaa. Kevätlukukaudella 1868—1869 ei luettu kumpaakaan historiaa.

Suomen historian oppikirjana oli 1860-luvulla Hallstenin ”Historian oppikirja”. Sen jälkeen käytettiin oppikirjana Yrjö Koskisen ”Suomen historia kansakouluille”. Myös J. K. Krohnin ”Suomen historian kertomuksia” luettiin. Samoin A. G. Gruben ”Kertomuksia ihmiskunnan historiasta”. Topeliuksen Maamme-kirjan kertomuksia luettiin myös historian tunneilla.

Yleisessä historiassa oppikirjana käytettiin ensin Bredowin oppikirjaa. Vanhan ajan historian oppikirjana käytettiin Ekelundin oppikirjaa. Vuodesta 1876 käytettiin H. L. Melanderin oppikirjaa, lukuvuodesta 1881—1882 koulun loppuun asti O. Wallinin vanhan ja keskiajan historian oppikirjoja. Myös Viipurin kansakoulut käyttivät Wallinin oppikirjoja Maamme-kirjan lisänä historian opetuksessa.³⁰⁴

Suomen historiasta luettiin Ruotsin vallan aikaa Kustaa IV Adolfin, ja uuden ajan tapaukset esitettiin kertomalla. Yleisessä historiassa luettiin vanhan ja keskiajan historiaa. Uudelta ajalta luettiin vain uskonpuhdistuksen aikaa, sekin vain lukuvuonna 1892—1893.

7. Luonnontieto

Luonnontiedon opetus käsitteli alaosastolla kasvi- ja eläinoppia. Yläosastolla opetettiin lisäksi hieman kemiaa ja fysiikkaa. Lukuvuonna 1869—1870 kolmannella osastolla ei opetettu luonnontietoa lainkaan. Aluksi jouduttiin turvautumaan suusanalliseen opetukseen, kun ei ollut sopivaa oppikirjaa. Erityisesti fysiikassa tämä puute oli tuntuva. Opetus seurasi Bergrothin ruotsinkielistä oppikirjaa, ja opettaja selitti tärkeänä pitämänsä asiat, koska oppilaiden ruotsin kielen taito oli huono. Kasvioppia luettiin yleensä aikaisin syksyllä ja loppukeväällä. Kasveja tutkittiin Lönnrothin kasviopin mukaan. Oppikirjana käytettiin Berlinin ”Luonnonoppia”. Eläinopista luettiin tavallisesti nisäkkäät, linnut, kalat ja matelijat. Joinakin vuosina luettiin myös

ihminen. Vuodesta 1874 käytettiin oppikirjana Lütkenin "Zoologiaa". Vuonna 1876 luettiin luonnontietoa Lütkenin ja Cellanderin oppikirjojen mukaan. Lukuvuonna 1885—1886 käytettiin Segerstedtin luonnontiedon oppikirjaa.

Kemian oppikirjana käytettiin J. A. Stöckhardtin "Kemian oppi aloitteleville" ja fysiikan oppikirjana Bergrothin lisäksi Schödlerin kemiaa. Lukuvuonna 1874—1875 käytettiin Canthin "Luonnonopillista Osviittaa". Tällä lienee tarkoitettu vuonna 1867 ilmestynyttä Canthin "Physikan opasta". Lukuvuonna 1876—1877 käytettiin Roscoén kirjoittamaa "Kemian oppikirjaa". Lukuvuonna 1881—1882 fysiikan oppikirjana oli Stevartin "Pikku Fysiki".

Maanviljelysoppia luettiin ainakin lukuvuonna 1862—1863. Oppikirjana oli Mannisen "Maanviljelyksen oppi". Myös viljelyskasvien elinehtoja tutkittiin. Joissakin kansakouluissa oli maanviljelyksen opetusta myös Mannisen oppikirjan pohjalta, mutta sen tilalle tuli vähitellen puutarhaopetus.³⁰⁵

8. Ruotsin kieli

Ruotsin kielen opiskelu aloitettiin lukuvuonna 1860—1861 koulun johtaja J. W. Murmanin kirjoittamalla oppikirjalla "Harjoittava ruotsin-kielenoppi alkaville". Seuraavana lukuvuonna kirja luettiin loppuun. Oppilaat käänsivät suomeksi osia "Skolmästare"-nimisestä teoksesta ja Ekelundin historiasta. (Teos käännettiin suomeksi vasta 1865.) Samalla oppilaat saivat harjoitusta oikeinkirjoituksessa. Kolmantena kouluvuonna opettaja sitten esitti kysymyksiä Ekelundin historiasta. Oppilaat käänsivät myös suomeksi Vänrikki Stoolin tarinoita. Lukuvuonna 1864—1865 otettiin käyttöön H. G. Sohlbergin "Ruotsinkielen kielioppi". Tätä kirjaa käytettiin oppikirjana yli kymmenen vuotta. Lukukirjana käytettiin Topeliuksen teosta "Naturens Bok", ja siitä tehtiin erilaisia harjoituksia. Lukuvuonna 1876—1877 käytettiin oppikirjana Ahlmanin "Ruotsinkielen Alkeiskirjaa".

Ruotsin kieltä ei luettu kaikkina vuosina lainkaan. Lukuvuonna 1872—1873 ei opetettu ruotsia, eikä lukuvuodesta 1885—1886 lähtien koulun toimikauden loppuun ole mitään mainintaa ruotsin opetuksesta. Oppitunnit olivat molemmilla osastoilla yhteisiä. Alaosastolla harjoiteltiin enemmän sisältälukua ja yläosastolla oli enemmän kielioppia ja käännösharjoituksia, koska ruotsin kieltä oli yläosastolla yksi tunti enemmän (taulukko 8). Ruotsin opetus oli vähäistä, jos sitä verrataan esimerkiksi Viipurin Suomalaisen lyseon ruotsin kielen tasoon. Lyseon II luokalla oli oppikirjana myös Ahlmanin oppikirja, mutta oppilaat olivat edistyneet kurssissaan paljon pitemmälle kuin Wilken koulun oppilaat.³⁰⁶

9. Laulu

Vuositutkintoselostuksissa on mainintoja oppilaiden esittämistä lauluista. Kuitenkaan ei ole varmaa, opetettiinkö joka lukukausi laulua, sillä mainintoja laulunopettajista ei aina ole. Syyslukukaudella 1863—1864 laulua ei opetettu. Ensimmäiset maininnat laulunopettajasta ovat vuosien 1864 ja 1864 vuositutkintoselostuksissa.³⁰⁷ Laulua oli kaksi tuntia viikossa (taulukko 8), ja tunnit olivat molemmilla osastoilla yhtä aikaa. Wilken koulussa kuten kansakouluissakin virret olivat laulunopetuksen pääasiallisena aineksena.³⁰⁸ Myös Wächterin laulukirjan lauluja laulettiin. Laulut olivat yleensä kansanlauluja tai isänmaallisia lauluja. Ne esitettiin joko yksi- tai kaksiaanisesti. Musiikin teorian alkeista opetettiin nuotit ja sävelasteikko kuten kansakouluissakin.³⁰⁹

10. Piirustus

Piirustus kytkeytyi läheisesti mittausoppiin. Sen tarkoitus oli käytännöllinen, sillä oppilaiden tuli kyetä piirtämään rakennusten ja työkalujen kaavoja. Piirustusta pidettiin eräänlaisena apuaineena. Opetuksessa käytettiin kaavoja ja malleja apuna. Niissä keskityttiin geometrisiin kuvioihin ja jokapäiväisten tuttujen esineiden malleihin.³¹⁰ Lukuvuonna 1873—1874 käytettiin apuna Hermeksen kaavoja. Lukuvuonna 1873—1874 harjoiteltiin aluksi Keinäsen mallivihkoihin ja sitten kaavojen mukaan. Lukuvuonna 1892—1893 oli käytössä J. Wäänäsen ”Alkeispiirustuksia, I vihko”. Piirustusta oli vain toisella osastolla kaksi tuntia viikossa ja lukuvuodesta 1885—1886 yksi tunti; lukuvuonna 1892—1893 sitä oli taas kaksi tuntia viikossa. Lukuvuonna 1872—1873 ei ollut lainkaan piirustusta (taulukko 8). Piirustuksen opetuksesta 1860-luvulla ei ole mitään mainintoja, ja ainoan kerran piirustus mainitaan lukuvuonna 1867—1868 todistuksissa. Vasta kevätlukukaudelta 1874 piirustus on toisen osaston lukujärjestyksissä (taulukko 8).

VIII. Vuositutkinto — suuri juhlapäivä

Vuositutkinto pidettiin kevätlukukauden lopussa. Koulun johtokunnan velvollisuus oli määrätä tutkintopäivä ja ilmoittaa siitä paikallisissa lehdissä (liite 2). Tutkinto pidettiin yleensä toukokuun lopussa, mutta joskus se oli kesäkuun puolella: vuonna 1861 (13.6.), 1874 (13.6.), 1875 (12.6.) ja 1876 (15.6.).³¹¹ Koulun viimeisenä toimintavuotena vuositutkinto oli jo 26.5.1893.³¹²

Tutkinnossa oli läsnä koulun johtokunnan jäseniä (liite 2) ja oppilaiden vanhempia sekä muita asiasta kiinnostuneita.³¹³ Vuositutkinto oli Wilken koulussa kuten muissakin kouluissa kouluvuoden merkittävin tilaisuus. Tilaisuudessa Porvoon tuomiokapitulia edusti inspehtori, jonka tuomiokapituli oli määrännyt Kirjallisuusseuran jäsenistä. M. Forstén, joka oli koulun johtokunnassa, toimi useimmiten 1860-luvulla inspehtorina.³¹⁴ Tutkinto alkoi aamulla kello yhdeksän tai kymmenen, mutta se saattoi olla myös ilta-päivällä. Yleensä se kesti kolme tuntia. Keskellä tutkintoa oli tauko, jonka aikana vanhemmat ja yleisö voivat katsella oppilaiden vihkoja ja piirustuksia.³¹⁵

Vuositutkinto tapahtui inspehtorin määräämässä järjestyksessä. Se alkoi koulun johtajan pitämällä rukouksella. Vuodesta 1868 laulettiin alussa myös jokin virsi.³¹⁶ Tämän jälkeen koulun johtaja antoi inspehtorille kertomuksen koulun toiminnasta: oppilasmääristä ja oppiennätyksistä kuluneena lukuvuotena. Sen jälkeen koulun johtaja esitti oppilaille kysymyksiä lukuaineista inspehtorin määräämässä järjestyksessä. Ruotsin kuulustelua ei mainita vuositutkintopöytäkirjoissa vuodesta 1867.³¹⁷ Johtajan lopetettua kuulustelun oppilaat esittivät usein laulunopettajan johdolla muutamia isänmaallisia lauluja.³¹⁸ Sitten koulun johtaja jakoi todistukset (liite 2) ja ilmoitti koulun alkamisajankohdan syksyllä. Tämän jälkeen oli inspehtorin puhe, jossa hän tavallisesti kiitti opettajaa ja ilmaisi tyytyväisyytensä annettuun opetukseen ja kehotti oppilaita elämään siivosti lomalla.³¹⁹ Johtaja piti loppurukouksen, ja usein veisattiin loppuvirsi.³²⁰ Kansakoulujen vuositutkinto oli samanlainen kuin Wilken koulunkin tutkinto.³²¹

IX. Koulun kirjasto ja lukusali

Kirjallisuusseura päätti myöntää varoja Wilken koulun lainakirjaston perustamista varten, niin että koulun aloitettua toimintansa oppilaat voisivat lainata sieltä kirjoja.³²² Koulun johtajan piti huolehtia kirjastosta ja antaa Kirjallisuusseuralle luettelo niistä kirjoista, joita kirjastoon piti hankkia. Alun perin Kirjallisuusseuran tarkoituksena oli perustaa koulun kirjasto niillä varoilla, mitkä koulu oli saanut J. J. Judénin lahjoittamista isänsä teoksista.³²³ Judén oli lahjoittanut Kirjallisuusseuralle isänsä Jaakko Juteinin myymättömät teokset, jotka tämä itse oli eläessään painattanut. Lisäksi lahjoitukseen kuuluivat ne varat, joita oli saatu myydyistä kirjoista ja joita ei ollut vielä maksettu. Teos oli 9-osainen ja koko sarja maksoi kolme hopearuplaa eli 12 mk.³²⁴ Kuitenkaan koko summaa ei ollut tarkoitettu kirjaston käyttöön, sillä Kirjallisuusseura arveli lahjoituksen nousevan yli 700 ruplaan.³²⁵

Seuraava maininta kirjastosta on vuodelta 1865. Molander mainitsi selostuksessaan koulun toiminnasta, että hänen aloitettuaan toimintansa koulun johtajana uusia kirjoja oli 82 kpl. Niistä 59 oli Judénin kassan varoilla hankittuja ja loput Wilken kassan varoilla. Lisäksi kauppakonttoristi A. G. Keldán oli lahjoittanut 42 saksan- ja ruotsinkielistä teosta koulun kirjastoon.³²⁶

Kirjasto mainitaan seuraavan kerran 1870-luvulla. Erkko vilkastutti kirjaston toimintaa ja sai Kirjallisuusseuran avaamaan sen yleisölle.³²⁷ Jukola mainitsee Erkon huomattavimpiin toimenpiteisiin kuuluvan Wilken koulun lainakirjaston perustamisen. Erkko ei perustanut tätä kirjastoa, hän kyllä kartutti sitä huomattavasti hankkimalla kotimaista ja käännettyä kaunokirjallisuutta. Koulun kirjasto sai lahjoituksena maisteri J. Saleniukselta kaksi kirjaa: ”Historiallisia tietoja Äyräpään kihlakunnasta” ja ”Kreikan uskosta Suomessa”.³²⁸

Kirjaston yhteydessä ruvettiin pitämään auki lukusalia kaksi kertaa viikossa (keskiviikkoisin 18—20 ja sunnuntaisin 16—19). Tällöin yleisöllä oli tilaisuus tutustua kirjastoon. Tämä lienee Erkon aikaansaannos.³²⁹ Luke-misto käsitti etupäässä suomalaista kirjallisuutta ja lehtiä. Kesän ajaksi lukusali suljettiin.³³⁰ Lukusalin aukiolosta oli jatkuvasti ilmoituksia lehdissä elokuusta 1876 kesäkuuhun 1878. Vuonna 1878 lehdissä oli kaksi ilmoitusta, joissa mainittiin, ettei koululla enää ole lukusalia.³³¹ Kuitenkin jo marraskuussa oli lehdissä ilmoituksia lukusalin aukiolosta.³³²

Koulun johtokunta sai Viipurin kaupungilta useana vuonna 300 mk apurahan lukusalin aukioloa varten.³³³ Tämän ehdotuksen oli Erkko tehnyt, sillä hän oli aikanaan ehdottanut, että pyydetäisiin 300 mk varoja Viipurin kaupungilta lukusalin aukaisemista varten.³³⁴ Lukusali tarjosi 1870-luvulla yleisön käyttöön lähes 500 nidettä yleistajuista kirjallisuutta. Tähän määrään ei luettu tieteellisiä teoksia eikä oppikirjoja. Yleisön luettavana oli myös paljon lehtiä: Suometar, Ilmarinen, Kirjallinen Kuukausilehti, Suomen Kuvalehti, Pääskynen, Kyläkirjasto, Suomen Kirjasanomina, Lasten ja nuorukaisten ystävä ja Lentävät lehdet. Kolme viimeksi mainittua olivat yksityisenä lahjoituksena tulleet kirjastoon. Lisäksi saatavilla oli Viipurissa ilmestynyt ruotsinkielinen lehti Wiborgs Tidning. Tämän lehden ja Ilmarisen asianomaiset toimitukset lahjoittivat koululle.³³⁵ Edelleen 1880-luvulla lukusali oli yleisölle avoimena kaksi kertaa viikossa kuten ennenkin,³³⁶ ja koulun johtokunta sai entisen suuruista avustusta Viipurin kaupungilta lukusalin aukioloa varten.³³⁷ Vuonna 1883 koulun kirjasto käsitti noin 1 000 nidettä ja joukon suomalaisia sanomalehtiä. Sanomalehdissä mainittiin, että lukijakunta oli kohonnut joskus viiteenkymmeneen. Lukusalin käyttäjistä osa oli työväestöä, mutta suurin osa oli koulunuorisoa ja lapsia.³³⁸ Vuonna 1886 myönnettiin lukusalia varten avustusta vain 100 mk.³³⁹ Viimeiset lukusalin aukioloilmoitukset ovat vuodelta 1887. Sen jälkeen ei ole varmuutta lukusalin aukiolosta.³⁴⁰

Kirjallisuusseuran vuosikokouksessa 1893 annettiin A. Keldánin tehtäväksi Wilken koulun ja Kirjallisuusseuran kirjakokoelmien tarkastus,³⁴¹ ja samalla hänen tehtäväkseen tuli molempien kirjastojen muuttaminen Viipurin Suomalaisen lyseon huoneistoon. Keldán ilmoitti, että koulun kirjastosta, joka käsitti tuhat nidettä, oli kateissa sata nidettä. Kirjallisuusseuran oma kirjasto käsitti 300 nidettä, joista kymmenen oli kateissa. Kirjastonhoitajan tehtäväksi jätettiin puuttuvien teosten takaisin hankkiminen. Wilken koulun kirjastosta päätettiin antaa 25 kappaletta Maamme-kirjaa Erkon jaettavaksi Salmin kunnan köyhille kansakoululapsille sekä 250 vanhentunutta koulu-kirjaa kirjastonhoitajan jaettavaksi sopivalla tavalla köyhille lapsille.³⁴² Vuonna 1895 sanomalehdissä oli maininta, että Wilken koulun kirjasto oli saatu ajanmukaiseen kuntoon ja Kirjallisuusseuran sihteeri valtuutettiin tarkastamaan kirjasto. Hän sai palkkioksi tästä työstä 25 mk. Tällöin Wilken kirjastossa oli 884 nidettä.³⁴³

X. Suunnitelmia koulun muuttamiseksi

1. Muutosehdotuksia 1860-luvulla

Wilken koulua koskevista muutosehdotuksissa oli kyse koulun siirtämisestä pois Viipurin kaupungista, sillä monet kunnat olivat sitä mieltä, ettei koulu vastannut sijainniltaan lahjoittajan tarkoitusta. Myös koulun säännöt aiheuttivat keskustelua varsinkin 1870-luvulla, kun uusia kansakouluja perustettiin Viipuriin. Käsittelen muutosehdotuksia niiden esittämisyjärjestyksessä.

Ensimmäinen muutosehdotus tuli Porvoon tuomiokapitulilta vuonna 1862. Tuomiokapituli ehdotti koulua ”Ruunun Ala-Alkeiskoulun yläluokaksi”. Kirjallisuusseura pohti asiaa kokouksessaan, mutta ei katsonut muutosta aiheelliseksi, koska silloin ”opetetaan ruotsia pönttämällä, että pojat pääsisivät ylä-Alkeiskouluun”.³⁴⁴ Ennen vuoden loppua Kirjallisuusseura sai taas kirjeen tuomiokapitulilta, jossa ehdotettiin muutoksia koulujärjestykseen.³⁴⁵ Kuitenkin jo seuraavana vuonna tuomiokapitulilta tuli kirje, jossa muistutettiin, ettei mitään sääntöjen vastaisia muutoksia saa tehdä.³⁴⁶ Syynä muistutukseen oli rehtori C. W. Ahrenbergin lähettämä muistio koulun vuositutkinnosta, jossa hän toimi tuomiokapitulin valtuuttamana inspehtorina. Hän valitti, ettei koulu vastannut tarkoitustaan, koska oppilaita oli vähän. Hän esitti, että tuomiokapituli tekisi muutosehdotuksia, niin että koulu vastaisi lahjoittajan tarkoitusta paremmin. Tällöin pitäisi myös selvittää, miksi oppilaita oli niin vähän nykyisessä koulussa.³⁴⁷ Toisaalta tuomiokapitulin muistutuksen syynä olivat myös sanomalehti Otavan artik-

kelit. Lehdessä mainittiin koulutoimikunnan keskustelleen Wilken koulun tulevaisuudesta. Tällöin Lappeen kirkkoherra Houghberg esitti, että opettajaksi otettaisiin kirkkoherra. Tähän ehdotukseen koulun toimikunta ei suostunut. Myös koulun uusi johtaja Molander ilmoitti kokoukselle, että lasten vanhemmat valittivat, kun heidän lapsensa eivät päässeet valtion kouluihin osaamatta latinaa. Jotkut vanhemmat aikoivat valittaa asiasta senaattiin, ja Molander toivoi, että koulu yhtyisi valitukseen. Johtokunta katsoi, ettei asia kuulunut sille vaan Kirjallisuusseuralle.³⁴⁸ Kirjallisuusseura halusi ensin nähdä vanhempien valitukset, ennen kuin se tekisi mitään päätöstä asiasta. Asia raukesi siihen.³⁴⁹

Kirjallisuusseura sai vuonna 1865 kirjeen A. G. Keldánilta, jossa ehdotettiin koulun siirtoa Uuraaseen.³⁵⁰ Kirjallisuusseura antoi asian koulukomitean harkittavaksi.³⁵¹ Kun asia ei edistynyt mihinkään, Keldán lähetti uuden kirjeen 25.4.1868.³⁵² Hän toivoi edelleen koulun siirtoa Uuraaseen, koska koulussa oli liian vähän oppilaita eivätkä monetkaan heistä olleet maalta kotaisin. Hän toivoi myös, että sääntöjä muutettaisiin niin, että työtökin pääsisivät kouluun.³⁵³ Keldán oli kirjoittanut sanomalehti Ilmariseen artikkelin ”Eräistä kouluista”. Artikkelissa viitattiin Wilken kouluun ja ehdotettiin sen siirtoa maalle. Tällöin voitaisiin jakaa Wilken koulurahasto eri pitäjiin perustettaville kansakouluille ja valtio voisi osaltaan rahoittaa näitä kouluja, niin että hyöty olisi moninkertainen.³⁵⁴

Kirjallisuusseura sai myös Viipurin pitäjän kunnallislautakunnalta kirjeen keväällä 1869. Kirjeessä kysyttiin koulun uusista järjestelyistä, jotta kunta saisi ”suuremman” hyödyn koulusta. Kirjeessä kysyttiin myös, millä ehdoilla Kirjallisuusseura järjestäisi Wilken koulun johonkin yhteyteen Viipuriin perustettavien pitäjänkoulujen kanssa.³⁵⁵ Koulukomitea piti asiasta kokouksen. Kokouksessa olivat läsnä sitä varten määrätty jäsenet: tohtori Fr. Polén, kirkkoherra J. Witikka, rehtori A. G. Corander, konttoristi R. Malenius, koulumestari Fr. Luukkonen, suntio J. Pullinen ja koulun johtaja. Komitea antoi asiasta lausunnon Kirjallisuusseuralle. Koulu päätettiin säilyttää entisellään, mutta sen lukujaksot sovitettaisiin niin, että Viipurin pitäjän kansakoulujen oppilaat voisivat jatkaa siinä opiskeluaan.³⁵⁶ Kirjallisuusseura antoi kokouksessaan asiasta lopullisen päätöksen. Siinä mainittiin, että komitean ehdotus oli suuntaa näyttävä, mutta sitä ei voida toteuttaa.³⁵⁷

Tohtori Edv. Virta ja apteekkari K. R. Lilius olivat anoneet vuonna 1868 koulun siirtoa Lappeenrantaan, mutta asia raukesi tälläkin kertaa.³⁵⁸

2. Muutosehdotuksia 1870-luvulla

Tällä vuosikymmenellä käytiin kiivasta keskustelua Wilken koulun muutosehdotuksista. Jo 1870-luvun alussa koulutoimikunta ehdotti, että koulu

laajennettaisiin. Pohdittiin myös sitä, voitaisiinko kouluun perustaa tyttö-
sasto, jos senaatti antaisi kansakouluille myöntämistään varoista avustusta.
Toimikunta laati arvion, mitä tämä tulisi maksamaan, ja esitti asian Kirjalli-
suusseuralle.³⁵⁹ Huhtikuun lopulla Ilmarisessa oli kirjoitus, jossa sanottiin,
että koulu oli vaipunut unohduksiin yleisöltä. Samalla lehti esitti kritiikkiä
koulun oppiaineista, erityisesti suomen kielestä, josta ei lehden mukaan ollut
mitään hyötyä niille, jotka jatkoivat opiskelua, koska tämä tapahtui vierail-
la kielillä.³⁶⁰ Kirjallisuusseuran kokouksessa keskusteltiin asiasta: koulun
laajentamisen puolella oli vain neljä kahdeksastatoista läsnäolevasta. Myös
ajatus tyttöosastosta hylättiin. Samoin kävi vapaaoppilasesityksille (ks. s.
30 ja 31). Kirjallisuusseuran esimies ehdotti, että koululle ruvettaisiin hank-
kimaan maalta paikkaa, jotta se paremmin vastaisi tarkoitustaan. Tämäkin
ehdotus hylättiin ja vedottiin koulun sääntöjen toiseen pykälään (liite 2).³⁶¹
Niin ikään toisen opettajan palkkaamisesta keskusteltiin, mutta lopulta pää-
dyttiin siihen tulokseen, että varat olivat liian pienet tähän tarkoitukseen.³⁶²

Sanomalehdissä esiintyi yhä useammin kirjoituksia Wilken koulusta. Il-
marisessa tuntematon kirjoittaja pohti koulun maallemuuttoa ja sitä, millai-
seksi koulu pitäisi muuttua. Hän ehdotti, että Wilken kouluvaroilla kustan-
nettaisiin kansakouluihin ylempiä luokkia. Toisaalta hän esitti koulun muut-
tamista oppikouluksi, johon otettaisiin oppilaita sekä ala-alkeiskouluista et-
tä kansakouluista.³⁶³

Lappeelaiset puolestaan valitsivat 14.8.1870 25-jäsenisen toimikunnan
pohtimaan Wilken koulun asiaa. Toimikunta päätti toimittaa asiasta kirjeen
Kirjallisuusseuralle. Kirjettä viemään valittiin eversti E. von Haartman,
maanviljelijä B. A. Tavast ja opettaja E. Sutinen. Samalla lähetystö esitti
suusanallisesti, että koulu voitaisiin muuttaa Viipurista Lappeen pitäjään
Lauritsalan tilalle, koska eversti von Haartman suostuisi antamaan 600 mar-
kan vuosivuokrasta kaksikerroksisen rakennuksen irtaimistoiheen koulun
paikaksi.³⁶⁴ Kirjallisuusseuran kokous oli 4.10.1870, jolloin haluttiin tietää,
mitä etuja Wilken koulu saisi Lappeella, koska sinne oltiin jo perustamassa
kansakoulua. Kirjallisuusseura asetti asiaa pohtimaan komitean. Komitea
suositteli koulun muuttamista Lappeen pitäjään Lauritsalan tilalle. Asiasta
käytiin vilkasta keskustelua, mutta yksimielisesti päätettiin pitää koulu Vii-
purissa.³⁶⁵ Seuraavan vuoden vuosikokouksessa Kirjallisuusseura vahvisti
asian vielä kerran.³⁶⁶

Koulun johtokunnan kokouksessa 9.5.1871 tohtori Polén totesi, että kou-
lussa pitäisi toimeenpanna muutoksia, koska kansakoulu aloittaa toimintan-
sa seuraavan lukuvuoden alussa.³⁶⁷ Kirjallisuusseuran kokouksessa
30.5.1871 seuran esimies luki otteen koulun johtokunnan pöytäkirjasta, jos-
sa asia oli esitetty Kirjallisuusseuran päätettäväksi. Kirjallisuusseura hylkäsi
ehdotuksen. Lakit. kand. Lavonius esitti, että koulun sääntöjä tarkistetta-
isiin ja osittain muutettaisiin. Läsnäolevat olivat asiasta eri mieltä. Äänes-

tyksessä hyväksyttiin Lavoniuksen kanta siten, että koulun johtokuntaa pyydettiin tekemään työ.³⁶⁸ Seuraavassa kokouksessa oli taas kyse koulun tulevaisuudesta. Tällöin päätettiin pyytää koulun johtokunnan lausuntoa asiasta.³⁶⁹ Koulun johtokunnan kokous oli 6.11.1872, jolloin läsnä olivat Forstén, Hackzell, Relander, Ronimus, Polén, Mallenius, Meuronen, Pärsinen, Taskula ja Molander. Katsottiin, että koulu oli tarpeeton Viipurissa, koska kansakouluja oli jo perustettu. Rovasti Hackzell ehdotti, että koulu muutettaisiin Viipurin ja Lappeen pitäjien rajalle. Tällöin koulun tulisi vastata todellista maanviljelyskoulua. Asiaa tutkimaan nimitettiin 4-jäseninen toimikunta, jonka tehtävänä oli hankkia tarjouksia koulun uudeksi paikaksi. Toimikuntaan valittiin Hackzell, Taskula, Witikka ja Corander. Heidän piti antaa asiasta esitys koulun johtokunnalle.³⁷⁰

Vuonna 1873 Wilken koulun tulevaisuudesta kiisteltiin Suomenlehden ja Viborgs Tidning-lehden palstoilla. Kiista koski suomenkielistä opetusta ja johtaja Molanderin erottamista (ks. s. 20 — 21). Viborgs Tidning arvosteli Kirjallisuusseuraa kirpeästi ja piti sen toimintaa laittomana.³⁷¹ Kirjallisuusseuran vuosikokouksessa 1873 päätettiin lykätä keskustelua koulun tulevaisuudesta niin pitkälle, että saataisiin johtokunnan esitys asiasta.³⁷² Seuraavassa kokouksessa 7.5.1873 päätettiin, ettei koulua muuteta maalle, koska Viipurin ala-alkeiskoulu lakkautetaan. Niin Kirjallisuusseura katsoi, että Wilken koulua on tarpeellista jatkaa. Kokous valitsi Fr. Polénin, A. G. Coranderin ja J. Witikan antamaan lausuntonsa marraskuussa valitun toimikunnan ehdotuksesta. Toimikunta oli ehdottanut koulun siirtoa maalle. Varakkaammat vanhemmat voisivat tällöin maksaa lapsistaan lukukausimaksun, joka olisi syyslukukaudelta 20 mk ja kevtlukukaudelta 30 mk.³⁷³ Kirjallisuusseuran kokous oli 27.5.1873 ja se tutki toimikunnan ehdotusta, mutta päätyi entiseen tulokseen: koulu jatkaisi Viipurissa.³⁷⁴ Tämä päätös vahvistettiin seuraavan vuoden vuosikokouksessa.³⁷⁵

Seuraavina vuosina silloin tällöin pohdittiin koulun siirtoa maalle, mutta asiasta ei päästy yksimielisyyteen. Vuonna 1876 todettiin, että Wilken koulu vastasi alempaa kansakoulua ja oli tarpeeton Viipurissa.³⁷⁶ Ensimmäisen kerran vuonna 1876 tuli esille ajatus koulun muuttamisesta kansanopistoksi Pohjoismaiden mallin mukaan. Koska kansakoulut olivat yleistyneet yhä enemmän, Wilken koulu voisi toimia eräänlaisena kansakoulun jatkeena.³⁷⁷ Koulun johtokunta esitti koulun muuttamista tyttökouluksi ”korkeampaa sivistystä” varten. Kirjallisuusseura hyväksyi ehdotuksen ja valtuutti koulun johtokunnan ryhtymään tarpeellisiin toimenpiteisiin, mutta asiasta syntyi erimielisyyttä, ja Kirjallisuusseura hylkäsi ehdotuksen vedoten siihen, että lahjoitus oli liian suuri kyseiseen tarkoitukseen.³⁷⁸

Vuoden 1877 alussa pidetyssä Kirjallisuusseuran vuosikokouksessa todettiin, ettei koulu vastannut tarvetta. Mitään muutosratkaisuja ei tehty, vaikka ehdotuksia olikin runsaasti.³⁷⁹ Lappeelaiset yhdessä lappeenrantalaisten

kanssa laativat ehdotuksen ”ylhäisemmäksi tyttökouluksi” ja esittivät asian Kirjallisuusseuralle.³⁸⁰ Asiaa tuli esittelemään Kirjallisuusseuran kokoukseen opettaja J. Pelkonen ja L. F. Cederhvarff. Kirjallisuusseura pysyi entisellä kannallaan.³⁸¹ Vielä seuraavanakin vuonna keskusteltiin vuosikokouksessa koulun muuttamisesta tyttökouluksi Lappeenrantaan, mutta asia jäi entiselleen.³⁸² Vuoden 1879 vuosikokouksessa ei käsitelty mitään koulua koskevia muutosehdotuksia.³⁸³

3. Muutosehdotuksia 1880- ja 1890-luvulla

Edellisellä vuosikymmenellä ensimmäisen kerran esiintuotu kansanopistosuunnitelma vahvistui yhä 1880- ja 1890-luvulla. Kirjallisuusseuran vuosikokouksessa vuonna 1885 seuran puheenjohtaja D. W. Åkerman esitti, etteivät Wilken rahaston korot ole riittäneet koulun ylläpitoon vaan on ollut pakko käyttää pääomaa. Hän toivoi, ettei kouluun otettaisi Viipurin kaupungista kotoisin olevia oppilaita lainkaan ja että molemmat osastot yhdistettäisiin. Näin toisen opettajan virka voitaisiin lakkauttaa. Myös koulukustannukset pienenisivät, jos koulu siirrettäisiin Lappeelle. Osa Kirjallisuusseuran jäsenistä vastusti ehdotusta, koska kouluhuoneet oli vuokrattu viideksi vuodeksi. Toiset perustelivat kielteistä suhtautumistaan sillä, että jos koulu muutettaisiin pois Viipurista, niin köyhät lapset eivät saisi opetusta. Kuitenkin kaikki olivat yhtä mieltä muutosten tarpeellisuudesta. Kirjallisuusseura pyysi koulun johtokunnalta lausuntoa asiasta. Fil. kand. Wegelius ehdotti tällöin, että koulu suljettaisiin ja summa pantaisiin kasvamaan korkoa korolle, kunnes se olisi 300 000—400 000 mk. Näillä rahoilla perustettaisiin sitten kansanopisto Lappeenrantaan.³⁸⁵ Rovasti K. O. T. Nordström ehdotti koulun siirtoa Lappeelle, mutta hänen ehdotustaan ei hyväksytty.³⁸⁵

Vuoden 1886 vuosikokouksessa Kirjallisuusseura totesi, että koulu täyttää tehtävänsä yhä edelleen, mutta päätti, ettei kouluun oteta ilman johtokunnan erivapautta Viipurin kaupungista kotoisin olevia lapsia.³⁸⁶ Seuraavan vuoden vuosikokouksessa todettiin, että koululla oli tärkeä tehtävä Viipurissa.³⁸⁷ Vuonna 1888 elo-syyskuun vaihteessa sanomalehdissä oli runsaasti kirjoituksia kansanopiston tarpeellisuudesta. Kirjoittajat pohtivat kansanopiston rahoituksen järjestämistä ja kansanopiston paikkaa. Etenkin elokuussa kirjoitettiin paljon kansanopistoaatteesta ja Pohjoismaiden kansanopistoista.³⁸⁸ Vasta vuonna 1889 sanomalehdissä oli kirjoituksia Wilken koulun muuttamisesta kansanopistoksi, jotta se vastaisi paremmin tarvetta. Jälleen Lappeelta oleva kirjoittaja ehdotti kansanopiston paikaksi Lappeenrantaa ja totesi, että Erkkö voisi jatkaa sen johtajana. Samalla tuntematon kirjoittaja esitti, että jos Wilken koulurahastoon yhdistettäisiin Lappeen seurakunnan ns. Kowaleffin rahasto, nämä rahastot yhdessä muodostaisivat riittävän pääoman kansanopiston perustamiseksi. Kowaleffin rahasto oli 35 000 mk

ja rahasto piti käyttää lahjoittajan määräyksen mukaan kansanopiston perustamiseen.³⁸⁹ Kirjallisuusseura jätti asiasta muutosehdotuksen koulun johtokunnan harkittavaksi. Johtokunnan piti antaa asiasta lausunto seuraavaan vuosikokoukseen mennessä.³⁹⁰ Asia jäi silleen.

Keväällä 1889 eräs kirjoittaja toivoi Wilken koulun muuttamista kansanopistoksi ja ehdotti sen paikaksi Nuijamaata.³⁹¹ Kirjallisuusseura valitsi nyt erityisen valiokunnan, jonka tehtävänä oli pohtia koulun muuttamista kansanopistoksi. Valiokunta ilmoitti, että Wilken rahasto ei riitä kansanopiston ylläpitoon ja ehdotti, että koulu lakkautettaisiin vuonna 1892. Tällöin varat voitaisiin panna kasvamaan korkoa korolle, ja valiokunta toivoi, että rahasto saisi lisää yksityisiä lahjoituksia. Valiokunnan mietintö hyväksyttiin ja päätettiin lähettää senaattiin, kun asiaan saatiin koulun johtokunnan suostumus.³⁹² Tässä kokouksessa ehdotettiin myös, että kouluun otettaisiin seuraavana syksynä myös tyttöjä, mutta asia jäi silleen.³⁹³ Senaatti teki asiasta päätöksen 14.10.1891. Kirjallisuusseuran kokouksessa puheenjohtaja luki päätöksen, missä senaatti velvoitti Kirjallisuusseuran tekemään ehdotuksen koulun uudelleen järjestämiseksi. Wilken rahaston varat saivat kasvaa enintään kymmenen vuotta korkoa korolle.³⁹⁴ Samana päivänä myös koulun johtokunta piti kokouksen, jossa Kirjallisuusseuran puheenjohtaja luki em. senaatin päätöksen.³⁹⁵ Kirjallisuusseura esitti myös koulun johtokunnalle päätöksensä koulun lakkauttamisesta, niin että vuonna 1892 ensimmäinen osasto lakkautetaan ja keväällä 1893 toinen osasto lakkaa. Tällöin koulun toiminta lakkaisi toukokuussa 1893. Kirjallisuusseura ilmoitti tämän myös kouluylihallitukselle.³⁹⁶ Useat sanomalehdet mainitsivat senaatin päätöksestä ja toivoivat lahjoituksia Wilken koulurahastoon, niin että kansanopisto voitaisiin perustaa jo aikaisemmin kuin kymmenen vuoden kuluttua.³⁹⁷

4. Kansanopistosuunnitelmat kariutuvat

Wilken kansanopistoasiaa valmistelemaan valittiin valiokunta, jonka jäseninä olivat hovioikeudenneuvos D. W. Åkerman, rehtori A. Bergroth, asessori G. Z. Sandman, opettaja A. Risktröm ja konttoristi R. Mallenius. Valiokunta sai tarpeen mukaan ottaa lisäjäseniä.³⁹⁸ Työ oli hidasta. Vuonna 1901 tuli Vainikkalasta lähetystö, joka esitti Kirjallisuusseuralle, että kansanopisto perustettaisiin sinne.³⁹⁹ Valiokunta oli antanut vähän aikaisemmin lausuntonsa Kirjallisuusseuralle. Myös valiokunta oli päätenyt Vainikkalan kannalle, koska se oli Viipurin ja Lappeen pitäjien rajalla, josta oli hyvät kulkuyhteydet. Valiokunta ehdotti kansanopiston nimeksi Wilken kansanopistoa ja esitti sille 12 kohtaa käsittävät säännöt.⁴⁰⁰ Myös Kirjallisuusseuran varapuheenjohtaja, asessori Sandman oli esittänyt vuosikokouksessa 1902 selostuksen Wilken koulurahastosta. Kokous päätti pyytää hallitusta suostu-

maan siihen, että varat saisivat vielä kasvaa kymmenen vuotta korkoa korolle, niin että rahasto olisi 300 000 mk. Silloin koulun taloudellinen tila olisi turvattu.⁴⁰¹

Lopullinen äänestys kansanopiston paikaksi oli 30.11.1907, jolloin myös päätettiin valita toimikunta hoitamaan asiaa. Äänestyksessä Joutseno sai yhdeksän ääntä ja Vainikkala kahdeksan. Osa ei äänestänyt lainkaan. Päätös herätti tyytymättömyyttä. Niinpä Kirjallisuusseura sai Lappeelta kirjelmän, jonka lähettäjinä olivat opettaja A. Lindh, maanviljelijä E. Tukia ja kauppias Enckell. Kirjelmässä ehdotettiin päätöksen purkamista. Senaatti vahvisti kansanopiston säännöt 20.3.1908.⁴⁰²

Vuonna 1914 pidetyssä Kirjallisuusseuran kokouksessa päätettiin Vainikkalaan. Ajateltiin perustaa kaksivuotinen kansanopisto. Samoin aiottiin julistaa kilpailu kansanopiston rakennusten piirustuksista. Tällöin Wilken rahaston pääoma oli 340 000 mk.⁴⁰³ Tämän suunnitelman toteutumisen esti ensimmäinen maailmansota ja sitä seurannut hintatason nousu. Olojen rauhoittua 1920-luvulla asia tuli jälleen ajankohtaiseksi.

Asiaa pohdittiin lehtien palstoilla, ja siitä keskusteltiin myös Lappeenrannan Suomalaisen Naisliiton luentopäivillä joulukuussa 1919. Kokouksessa asetettiin ns. kansanopistotoimikunta.⁴⁰⁴ Perustava kokous pidettiin 23.5.1920. Läsä oli edustajia useista kunnista ja erilaisista seuroista ja yhdistyksistä sekä yksityisiä asiasta kiinnostuneita henkilöitä. Kirjallisuusseuraa edusti varapuheenjohtaja F. P. Oinonen ja rahastonhoitaja Ivar Alopæus. Näin syntyi Vilkkeen⁴⁰⁵ Kansanopistorahaston kannatusyhdistys r.y. Yhdistyksen säännöt jätettiin 2.6.1920 sosiaalihallituksen hyväksyttäväksi. Sosiaalihallitus hyväksyi säännöt 7.12.1920. Yhdistyksen tarkoituksena oli kerätä varoja Lappeelle perustettavaa kansanopistoa varten.⁴⁰⁶ Kannatusyhdistyksen perustamisen aikoihin Wilken koulurahastossa oli varoja 700 000 mk.⁴⁰⁷ Kannatusyhdistys lähetti noin 300 kirjettä kunnille, eri yhdistyksille ja yksityishenkilöille ja kehotti heitä tekemään lahjoituksia. Suurimman lahjoituksen teki Lappeen kunta, joka lahjoitti 100 000 mk siten, että summa maksetaan kymmenen vuoden aikana. Muut kuntien ja kaupunkien lahjoitukset vaihtelivat 1 000—15 000 mk ja maksuaika 3—10 vuoteen.⁴⁰⁸ Kansanopiston kannatusyhdistys sai myös varoja 20-luvulla järjestämällä arpajaisia ja erilaisia juhlia. Myös jäsenmaksut tuottivat jonkin verran.⁴⁰⁹

Alusta asti Kannatusyhdistys kiirehti kansanopiston perustamista. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran passiivisuutta ihmeteltiin. Kannatusyhdistys etsi sopivampaa paikkaa kuin Vainikkala. Ehdolla oli Lappeenrannan linnoitusalue tai Huhtiniemen lepokoti, mutta asia jäi silleen.⁴¹⁰

Kirjallisuusseura vetosi aina varojen vähyys.⁴¹¹ Yhdistyksen hallitus esitti Kirjallisuusseuralle, että perustettaisiin yksivuotinen kansanopisto, koska varojen niukkuuden tähden ei voida kaksivuotista opistoa perustaa. Tulevaisuudessa koulusta voisi tehdä kaksivuotisen ja siihen voisi yhdistää

maamieskoulun.⁴¹² Kirjallisuusseura torjui tämänkin ehdotuksen.

Seuraavalla vuosikymmenellä kansanopistosta puhutaan vähän. Inflaatio söi pääomaa jatkuvasti. Kansanopistoa ei voitu vielääkään perustaa, koska korkotuloja oli liian vähän.⁴¹³ Osan varoista Kannatusyhdistys oli antanut Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran talletettavaksi 1920-luvulla.⁴¹⁴

Pitkän tauon jälkeen Kansanopistorahaston kannatusyhdistys kokoontui Lappeenrannan raatihuoneelle 27.1.1956. Kokous päätti lakkauttaa Kannatusyhdistyksen, koska sen toiminnalla ei ollut merkitystä. Varat päätettiin siirtää Etelä-Saimaan Maamieskoulun kannatusyhdistykselle, ”koska mainitun koulun toiminta oli lähempänä Adam Wilke-vainajan testamentin henkeä kuin seutukunnalla olevien kansanopistojen”.⁴¹⁵ Kokous päätti myös niistä varoista, jotka oli siirretty Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran hoitoon. Näistä varoista päätettiin antaa Joutsenon kansanopistolle 4 000 mk. Loput varoista joutuivat Etelä-Saimaan Maamieskoulun kannatusyhdistykselle.⁴¹⁶ Agronomi Wolkoff matkusti Helsinkiin vuonna 1965 noutamaan varoja. Summa oli 15 439,15 mk, mutta Kirjallisuusseura oli pidättänyt eri vuosina Lappeen maamieskoulun oppilaille opintorahana jaetun rahamäärän, joka oli 1 500 mk. Wolkoff esitti, että asia otettaisiin uudelleen esille, sillä hän katsoi, että nuo varat piti maksaa Wilken testamenttivaroista. Puuttuva erä lähetettiin 19.10.1965.⁴¹⁷ Etelä-Saimaan Maamieskoulun kannatusyhdistys r.y. sai rahastosta 15 120,70 mk ja Joutsenon kansanopisto 4 000 mk.⁴¹⁸

5. Wilken koulun lopettamisen syyt ja seuraukset

Paine Wilken koulua kohtaan oli lisääntynyt jatkuvasti, sillä Viipuriin oli perustettu uusia kansakouluja. Vuonna 1887 oli Viipurissa jo yhdeksän alakansakoulua, joista seitsemän oli suomenkielistä ja kaksi ruotsinkielistä. Samoin siellä oli nelivuotinen ylempi suomenkielinen kansakoulu erikseen pojille ja tytöille sekä ylempi ruotsinkielinen kansakoulu.⁴¹⁹ Korkeampaa opetusta antoivat reaalilyseo, suomalainen ja ruotsalainen lyseo sekä alkeiskoulu. Tyttöjä varten oli suomalainen ja ruotsalainen lyseo.⁴²⁰ Wilken koulu oli eräänlainen kansakoulun ja kansanopiston välimuoto eikä antanut pätevyyttä millekään alalle. Viipurin kansakoulujen oppilasmäärät (liite 5) kasvoivat nopeasti verrattuna Wilken koulun vastaaviin lukuihin (taulukko 1). Myös koulun aiheuttamat kustannukset olivat kohonneet niin suuriksi, etteivät rahaston korot riittäneet peittämään koulun aiheuttamia kustannuksia (liite 4). Tosin muutoksista oli keskusteltu koko koulun olemassaolon ajan, mutta asiasta ei päästy yksimielisyyteen. Näin koulu oli tullut tarpeettomaksi ja voitiin lopettaa. Koulu lopetti toimintansa senaatin luvalla vuonna 1893 kevätlukukauden päätyttyä, ja varat pantiin kasvamaan korkoa korolle kymmeneksi vuodeksi.

Koulun lopetettua toimintansa varat jäivät edelleen Kirjallisuusseuran haltuun. Varoja oli 125 642,42 mk.⁴²¹ Vuonna 1902 anottiin senaatilta (ks. s. 51), että varat voisivat kasvaa vielä kymmenen vuotta korkoa korolle. Samanlainen anomus tehtiin vuonna 1912.⁴²² Kansanopistosuunnitelmien kariuduttua varat olivat edelleen Kirjallisuusseuran hallussa. Talvisodan alkaessa varoja oli 1 600 000 mk.⁴²³ Sotien aikana tilikirjat katosivat ja saata-
vat olivat hyvin epävarmoja. Kirjallisuusseura oli jatkuvasti lainannut varoja kiinteitä takuita vastaan. Myös karjalaiset, erityisesti viipurilaiset, opiskelijat olivat voineet anoa lainaa Wilken rahastosta. Vuonna 1945 Kirjallisuusseura sijoitti varoja teollisuusosakkeisiin.⁴²⁴ Sotien jälkeen annettiin apurahoja ja kehotuspalkintoja karjalaisille opiskelijoille. Samoin karjalaisten yhteisiä rentoja tuettiin mahdollisuuksien mukaan.⁴²⁵ Vuonna 1958 Wilken testamenttirahasto oli 8 313 756 mk.⁴²⁶ Kirjanpidossa Wilken koulun rahasto on vuodesta 1953 kulkenut Kirjallisuusseuran varojen kanssa.⁴²⁷

XI. Lahjoituksen merkitys

Wilken koulu oli suomalaisen kansakoulun edelläkävijä. Wilken koulun opetus oli ilmaista, vaikka kansakouluissa perittiinkin aluksi maksua opetuksesta. Näin myös varattomat pojat saattoivat päästä opintielle Wilken koulussa. Vaikka Wilken koulu ei valmistanut mihinkään ammattiin eikä johtanut korkeampaan oppilaitokseen, se antoi kuitenkin monelle lähtökohdan paremman toimeentulon hankkimiseksi. — Adam Wilke osoitti tällä lahjoituksellaan aikaansa edellä olevaa uskoa suomen kieleen sekä sosiaalista mieltä köyhän kansanosan auttamiseksi.

Tällä hetkellä Wilken rahaston osuus on 80 % Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran varoista. Sitä on hoidettu yhdessä Kirjallisuusseuran rahaston kanssa. Kolme neljännestä näiden rahastojen varoista käytetään stipendirahastona kulttuurista edistäviin tarkoituksiin,⁴²⁸ joten Wilken testamentilla on yhä merkitystä.

LÄHDEVIITTEET

- 1 Teperi, Vanhan Suomen suomalaisuusliike I s. 228.
- 2 Nimi esiintyi 1800-luvulla muodossa Viipurin Suomalainen Kirjallisuus-Seura.
- 3 MMA: Vilkkeen Kansanopistorahaston Kannatusyhdistyksen papereiden joukossa on Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran kirje Agr. Uuno Ruotsille 27.1.1957. Kirjeessä mainitaan kadonneista asiapapereista.
- 4 Havu, Kansallinen elämäkerrasto I s. 584; Jukola, Juhana Heikki Erkko II s. 20; Kopisto-Paloposki, Viipurin pitäjän historia I vuoteen 1865 s. 429; Kujala, Kansallinen elämäkerrasto V s. 626; Otavan Iso Tietosanakirja IX s. 1502; Nissilä, Viipurin kirja s. 223; Ruuth, Viipurin kaupungin historia II s. 1062.
- 5 Nissilä mts. 204—210.
- 6 Ruuth mts. 884.
- 7 Nissilä mts. 210—222; Tigerstedt, Kauppahuone Hackman I s. 157—240.
- 8 Nissilä mts. 222. Ennen Wilken koulua vuonna 1857 tosin aloitti konttoristi Anton Keldánin perustama koulu, mutta se sijaitsi Ravansaarella Viipurin ulkopuolella.
- 9 Ilmarinen 30.4.1869.
- 10 Nissilä mts. 223—224.
- 11 Ilmarinen 19.10.1878 ja 6.9.1879.
- 12 Nissilä mts. 210—211; Ilmarinen 6.9.1879.
- 13 Nissilä mts. 211.
- 14 Nissilä mts. 223.
- 15 Nissilä mts. 216, 223; Ilmarinen 6.9.1879.
- 16 Suometar 3.3.1848.
- 17 Kujala mts. 626.
- 18 Teperi a s. 183—184; Suometar 3.3.1848.
- 19 Teperi a s. 184.
- 20 Kyyrö, Tuulta ja tyyntä s. 43.
- 21 Suometar 3.3.1848.
- 22 Tigerstedt a s. 359, 401.
- 23 Tigerstedt a s. 430.
- 24 Teperi a s. 218.
- 25 Teperi a s. 197; Tigerstedt a s. 430. Martti Silvoin omisti myös em. sahasta 1/5. Adam Wilken kuoleman jälkeen jaettiin testamentin mukaisesti hänen viidenneksensä tasan jäljellä olevien osakkaiden kesken, tällöin Hackman & Co omisti 3/4 sahasta ja Martti Silvoin 1/4.
- 26 Kujala mts. 626.
- 27 Teperi a s. 195—196.
- 28 Teperi a s. 196.
- 29 Suometar 3.3.1848.
- 30 Ruuth mts. 750, 756, 800; Tigerstedt b s. 240—243.
- 31 Teperi a s. 215—216; Suomi 5.6.1847.
- 32 Teperi a s. 223.
- 33 Sanan Lennätin 7.2.1857.
- 34 Teperi a s. 224—225.
- 35 Teperi a s. 225.
- 36 Teperi a s. 225—226.
- 37 Lahdes, Ahlmanin pitäjänkoulut s. 26—27.
- 38 Teperi a s. 207—211.
- 39 Teperi a s. 227; MMA: ptk. 28.3.1849.
- 40 MMA: Laina-anomuksia vuosilta 1849—1865.
- 41 Teperi a s. 228, 237.
- 42 MMA: ptk. 7.12.1847; Murto, Lappeen pitäjän historia II s. 185.
- 43 MMA: ptk. 6.3.1849.

- 44 Sanan Lennätin 12.2.1858. Sanan Lennätin samoin kuin useat Kirjallisuusseuran paperit käyttävät Houghbergistä ja Relanderista titteliä varakirkkoherra. Houghbergistä käytetään myös Kirjallisuusseuran papereissa titteliä arkki diakoni ja kirkkoherra Relanderista puolestaan titteliä pastori.
- 45 Teperi a s. 242—243; MMA: Esityksiä Wilken koulun opetussuunnitelmiksi ja paikaksi vuodelta 1857—1858 (kaikissa esityksissä ei ole päiväystä).
- 46 Teperi a s. 244—245.
- 47 Sanan Lennätin 12.2.1858, 7.5.1858; Suometar 7.1.1859, 21.1.1859, 28.1.1859, 11.2.1859, 18.2.1859.
- 48 Murto mts. 185.
- 49 Teperi a s. 249—250.
- 50 Wiborg 26.2.1859.
- 51 Sanan Lennätin 10.12.1858.
- 52 Teperi b s. 166; Suometar 18.2.1859.
- 53 VA: Koulun säännöt, Senaatin AD 460/148 1859.
- 54 VA: Senaatin AD 480/148 1859; Liite 1.
- 55 VA: Senaatin AD 480/148 1859.
- 56 MMA: Koulun vuositutkintoa ja oppiennätyksiä koskevat selostukset on allekirjoittanut koulun kulloinenkin johtaja.
- 57 MMA: ptk. 6.5.1862.
- 58 Otava 7.3.1862.
- 59 MMA: ptk. 4.3.1862; Tuomiokapitulin kirje Kirjallisuusseuralle 17.12.1862. Kirjallisuusseuran vastauksessa ei ole päiväystä.
- 60 Otava 3.7.1860, 1.9.1860, 29.9.1860, 27.10.1860. Kyyrö mts. 90, 122: Kyyrö mainitsee, ettei ensimmäisen koulun paikkaa tiedetä ja koulu muutettiin vuonna 1863 Mottin taloon Karja-portinkadulle.
- 61 Otava 3.7.1860.
- 62 Halila, Suomen kansakoululaitoksen historia II s. 179.
- 63 Ilmarinen 6.9.1879.
- 64 Lisälehti Otavalle 29.5.1863.
- 65 Otava 6.6.1862.
- 66 Otava 14.8.1863.
- 67 MMA: Selostus Wilken koulusta Kirjallisuusseuralle 3.2.1864. Samassa selostuksessa mainitaan ensimmäisen koulun olleen Bukrejevan "kartanossa" Pietarporin esikaupungissa. Tarjoitettiin tällä 1860 perustettua koulua vai 1862 mahdollista muuttoa, asia ei käy selville selostuksesta.
- 68 Viborgs Tidning 17.8.1864; Kyyrö mts. 122. Kyyröllä nimi Gräberg esiintyy muodossa Greberg. Kyyrö mainitsee koulun sijaintipaikaksi Revonhännän niemen. Koulu toimi Kyyrön mukaan tässä paikassa seuraavat 10 vuotta; Jukola a s. 152. Jukola mainitsee koulun sijainneen Revonhännänkadun varrella Gräberg nimisen lesken talossa, johon se oli siirretty "Pietarin lopotista". Jukolan mukaan Erkko tuli tähän kouluun opettajaksi.
- 69 Viborgs Tidning 12.8.1865, 25.8.1866.
- 70 Ilmarinen 12.8.1870, 19.8.1870, 26.8.1870.
- 71 Suomenlehti 13.1.1874.
- 72 Suomenlehti 13.1.1874.
- 73 Suomenlehti 23.6.1874; Viborgs Tidning 27.6.1874.
- 74 Suomenlehti 25.8.1874; Jukola a s. 153. Jukola mainitsee, että talon omisti leskirouva Berg; Suomenlehdessä 21.4.1874 on ilmoitus, jonka alla on Erkon nimi. Ilmoituksessa tarjotaan vuokralle asuntoa leskirouva Bergin luona. Vuokra-aika alkaisi 1.6.1874. Ei siis ole varmaa, asuiko Erkko koulun yhteydessä olevassa asunnossa. Myöhemmin Erkon asunto oli kouluhuoneiden yhteydessä.
- 75 Jukola a s. 154; Kyyrö mts. 122.
- 76 Ilmarinen 9.6.1877.
- 77 Jukola a s. 154.
- 78 Ilmarinen 9.2.1878. Kirjallisuusseuran vuosikertomuksessa puhutaan uusista kouluhuoneista. Jos muutto olisi tapahtunut jo vuonna 1875, tuskin käytettäisiin termiä "äskenvuokratu".

- 79 Viborgs Tidning 11.6.1878.
- 80 Ilmarinen 23.7.1879, 26.7.1879, 2.8.1879, 16.8.1879; Jukola a s. 154. Jukola mainitsee muuttovuodeksi 1878 samoin Kyyrö mts. 122. Molemmat mainitsevat koulun sijainneen Pansarlahdenkadulla. Ainakin syksyllä 1878 koulu aloitti toimintansa entisessä paikassa Bohajewskin talossa, sillä Ilmarisessa on 31.7.1878 ja 7.8.1878 Erkon allekirjoittama ilmoitus koulun alkamisesta.
- 81 Jukola a s. 154.
- 82 Ilmarinen 24.7.1880, 18.8.1880, 27.7.1881, 3.8.1881, 17.8.1881, 13.7.1882, 8.8.1882, 24.8.1882, 26.7.1883, 23.7.1885, 6.8.1885; Viipurin Sanomat 22.7.1885; Kyyrö mts. 122. Kyyrö mainitsee koulun saaneen oman talon vuonna 1882, mutta asiasta olisi varmaan maininta lehdissä, mikäli näin olisi tapahtunut.
- 83 Viipurin Sanomat 31.1.1889.
- 84 Suomenlehti 13.2.1872.
- 85 Suomenlehti 10.2.1874.
- 86 Ilmarinen 5.2.1884.
- 87 Viipurin Sanomat 31.1.1889.
- 88 Viipurin Sanomat 4.2.1894.
- 89 MMA: Senaatin talousosaston päätös koulun lopettamisesta 14.10.1891.
- 90 Otava 9.11.1861.
- 91 Otava 28.2.1862.
- 92 Ilmarinen 15.2.1867.
- 93 MMA: Johtajien hakemukset oli osoitettu Kirjallisuusseuralle; Teperi a s. 253.
- 94 Otava 7.7.1860.
- 95 Teperi a s. 253.
- 96 MMA: Opettajien hakupaperit Kirjallisuusseuralle.
- 97 Saarimaa, Kansallinen elämäkerrasto IV s. 133—134.
- 98 Saarimaa mts. 133—134.
- 99 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu 1860—1870. Oppilasluettelot 1860—1863.
- 100 Otava 16.2.1861.
- 101 Otava 6.2.1863.
- 102 Otava 29.5.1863.
- 103 MMA: Porvoon tuomiokapitulin kirje Kirjallisuusseuralle 21.10.1863.
- 104 MMA: ptk. 4.8.1863.
- 105 Otava 5.6.1863.
- 106 Otava 24.7.1863.
- 107 MMA: Viiden henkilön hakemukset Kirjallisuusseuralle.
- 108 MMA: ptk. 4.8.1863.
- 109 Otava 7.8.1863.
- 110 MMA: Porvoon tuomiokapitulin kirje Kirjallisuusseuralle 21.10.1863.
- 111 Ilmarinen 22.4.1870.
- 112 Ilmarinen 20.5.1870.
- 113 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Ptk. vuositutkinnosta 27.5.1864.
- 114 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu.
Ptk. vuositutkinnosta 27.5.1865; Viborgs Tidning 8.2.1865.
- 115 Ilmarinen 15.2.1867, 7.2.1868, 12.2.1869, 11.2.1870; Viborgs Tidning 15.2.1868.
- 116 MMA: Koulun johtokunnan selostukset koulun toiminnasta vuosilta 1865 ja 1866.
- 117 MMA: Selostus piispan vierailusta 24.9.1868.
- 118 MMA: ptk. johtokunnan kokouksesta 16.6.1873; VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Sama ptk. (16.6.1873) on myös tuomiokapitulin arkistossa.
- 119 MMA: Porvoon tuomiokapitulin kirje koulun johtokunnalle 7.7.1873.
- 120 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Molanderin kirje tuomiokapitulille 15.7.1873.
- 121 Jukola a s. 151.
- 122 Suomenlehti 21.10.1873.
- 123 Jukola a s. 151; Viborgs Tidning 5.2.1874.
- 124 Jukola a s. 151; Suomenlehti 17.2.1874, 10.3.1874.

- 125 Jukola a s. 151.
- 126 MMA: Koulua koskevien asiapapereiden joukossa on ilmoitus raastuvanoikeudelle, jossa Molander anoo saataviaan. Ilmoituksessa ei ole päiväystä eikä allekirjoitusta; Suomenlehti 16.6.1874.
- 127 Jukola a s. 152.
- 128 Uusi Suometar 20.10.1874.
- 129 Jukola a s. 152.
- 130 Suomenlehti 10.2.1874, 17.2.1874, 3.3.1874, 10.3.1874, 16.6.1874; Viborgs Tidning 21.6.1873, 18.10.1873, 21.10.1873, 30.10.1873, 1.11.1873, 20.11.1873, 5.2.1874, 17.2.1874, 19.2.1874, 26.2.1874, 12.3.1874.
- 131 MMA: Erkon hakemuksissa hänen nimensä on muodossa Erkkonen, jota nimeä Jukola (Jukola a s. 38) mainitsee hänen käyttäneen seminaarissa. Aikaisemmin Erko oli käyttänyt kotitalonsa nimeä muodossa Ergkonen. Seminaarista päästyään hän alkoi käyttää ruoiliijanimeä Erko myös porvarillisena nimenään.
- 132 Jukola a s. 148.
- 133 MMA: ptk 13.10.1873; Jukola a s. 151.
- 134 Jukola a s. 153—161.
- 135 MMA: Erkon anomus koulun johtokunnalle 23.10.1879.
- 136 Jukola a s. 155—156; Ilmarinen 6.2.1883.
- 137 Jukola a s. 156—157.
- 138 Jukola a s. 157.
- 139 MMA: Erkon virkavapausanomus koulun johtokunnalle 26.1.1884; Ilmarinen 5.2.1885; Viipurin Sanomat 7.2.1885.
- 140 Ilmarinen 5.2.1885; Viipurin Sanomat 7.2.1885; Viipurin Uutiset 5.2.1887, 5.2.1888; MMA: Virkavapausanomus Wilken koulun johtokunnalle 27.7.1889.
- 141 MMA: ptk. koulun johtokunnan kokouksesta 30.1.1891.
- 142 Jukola a s. 157—158; Jukola b s. 20; MMA: ptk. Wilken koulun johtokunnan kokouksesta 28.11.1891.
- 143 MMA: ptk. 29.12.1891; Viipurin Sanomat 9.2.1892.
- 144 Viipurin Sanomat 10.8.1892, 17.8.1892, 24.8.1892, 31.8.1892.
- 145 Viborgsbladet 5.2.1893.
- 146 MMA: ptk 29.12.1891. Ehdotus eläkkeen hakemisesta; Jukola b s. 20—21; Viborgsbladet 14.2.1893, 31.3.1893.
- 147 Havu mts. 583—584; Jukola a s. 165—178.
- 148 Jukola a s. 225.
- 149 Jukola b s. 10—15.
- 150 Helsingin Sanomat 1.12.1959.
- 151 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Ptk. Wilken koulun vuositutkinnosta 27.5.1864.
- 152 MMA: Kertomus Wilken koulusta 3.2.1865; VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Ptk. koulun vuositutkinnosta 27.5.1865.
- 153 Ilmarinen 15.2.1867.
- 154 Ilmarinen 15.2.1867, 7.2.1868, 12.2.1869, 11.2.1870; Viborgs Tidning 15.2.1867.
- 155 Ilmarinen 22.4.1870; Viborgs Tidning 11.5.1870.
- 156 MMA: ptk., jossa ei ole päiväystä.
- 157 MMA: Erkon antama selostus koulun johtokunnalle 3.2.1874; Suomenlehti 10.2.1874.
- 158 Jukola a s. 153.
- 159 Ilmarinen 2.9.1876, 6.9.1876, 9.9.1876.
- 160 Ilmarinen 21.12.1878, 8.1.1879, 5.2.1879; Viborgs Tidning 11.2.1879.
- 161 Viipurin Sanomat 7.2.1885.
- 162 Viipurin Sanomat 20.5.1885, 30.5.1885.
- 163 Viborgsbladet 5.7.1885.
- 164 VA: Senaatin AD 460/148 1859. Kulujen esitys koululle.
- 165 Ilmarinen 2.9.1876, 6.9.1876, 9.9.1876.
- 166 Viipurin Sanomat 30.5.1885.
- 167 Jukola a s. 153.
- 168 VA: Senaatin AD 460/148 1859. Kulujen esitys koululle. Halila a s. 376: Halila on laske-

- nut, että 120 ruplaa on 480 mk. Tällöin 600 ruplaa tekisi 2 400 mk.
- 169 Otava 29.5.1863, 5.6.1863.
 - 170 Jukola a s. 151.
 - 171 Jukola a s. 155.
 - 172 Jukola a s. 157.
 - 173 Viipurin Sanomat 31.1.1889.
 - 174 Hanho II s. 210—219.
 - 175 Halila a s. 374—376; Halila b s. 345—348, 351—352; Ilmarinen 18.2.1886; Viipurin Sanomat 17.4.1886.
 - 176 Ilmarinen 11.7.1877.
 - 177 Ilmarinen 28.8.1878, 6.9.1879; Viipurin Sanomat 8.4.1888.
 - 178 Hanho II s. 218.
 - 179 VA: Senaatin AD 460/148 1859. Kulujen esitys koululle.
 - 180 MMA: Erkon antama selostus koulun johtokunnalle 3.2.1874.
 - 181 Ilmarinen 2.9.1876, 6.9.1876, 9.9.1876.
 - 182 Ilmarinen 1.12.1877; Viborgs Tidning 9.12.1877.
 - 183 Ilmarinen 21.12.1878.
 - 184 Viipurin Sanomat 20.5.1885, 30.5.1885.
 - 185 Taulukko 1, 2 ja 3: Lukuvuosina 1874—75 ja 1883—84 lehtien mukaan oli yksi oppilas enemmän. Vuosina 1876—77, 1880—81 ja 1891—92 taas yksi oppilas vähemmän kuin oppilasarvosteluissa. Lukuvuonna 1877—78 lehtien mukaan 4 oppilasta enemmän ja vastaavasti 1878—79 4 oppilasta vähemmän. Vuonna 1884—85 lehtien mukaan kaksi oppilasta enemmän ja 1885—86 kaksi vähemmän. Suurimmat heitot ovat lukuvuosina 1882—83 ja 1886—87. Em. vuonna lehtien mukaan 12 oppilasta enemmän ja jälkimmäisenä vuonna 10 oppilasta vähemmän.
 - 186 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Oppilasluettelot lukuvuosilta 1869—70 ja 1870—71.
 - 187 Ilmarinen 7.7.1875, 6.9.1879.
 - 188 Ilmarinen 7.7.1875.
 - 189 Ilmarinen 28.8.1878.
 - 190 Ilmarinen 6.9.1879.
 - 191 Viipurin Uutiset 3.9.1887.
 - 192 Ilmarinen 22.5.1868.
 - 193 Ilmarinen 16.9.1884.
 - 194 Viipurin Uutiset 27.7.1887.
 - 195 MMA: Kertomus Wilken Alkeiskoulun vaikutuksesta 1865.
 - 196 Ilmarinen 6.9.1879.
 - 197 Halila b s. 50.
 - 198 Ilmarinen 14.8.1884, 16.8.1884, 23.8.1884, 23.7.1885, 6.8.1885, 31.7.1886, 3.8.1886, 5.8.1886; Viipurin Sanomat 22.7.1885, 28.7.1886, 30.7.1886, 31.7.1886, 26.8.1887, 31.8.1887, 2.9.1887, 31.8.1888, 18.7.1891, 30.7.1891, 13.8.1891.
 - 199 Viipurin Sanomat 4.2.1890.
 - 200 Viipurin Sanomat 31.1.1889.
 - 201 Viipurin Sanomat 7.2.1891.
 - 202 Viipurin Sanomat 9.2.1892.
 - 203 Ilmarinen 4.2.1886.
 - 204 Viipurin Sanomat 9.2.1892.
 - 205 Ilmarinen 9.5.1876.
 - 206 Ilmarinen 7.2.1877; Viborgs Tidning 8.2.1877.
 - 207 Ilmarinen 9.2.1878; Viborgs Tidning 12.2.1878.
 - 208 Ilmarinen 5.2.1879; Viborgs Tidning 11.2.1879.
 - 209 Ilmarinen 7.3.1880.
 - 210 Ilmarinen 6.2.1883.
 - 211 Ilmarinen 5.2.1884.
 - 212 Ilmarinen 9.2.1878; Viborgs Tidning 12.2.1878.
 - 213 Ilmarinen 28.8.1878, 27.8.1879.
 - 214 Ilmarinen 6.9.1879.

- 215 Viipurin Sanomat 18.7.1885.
- 216 Ilmarinen 23.6.1875, 1.7.1876; Viborgs Tidning 1.7.1875, 12.2.1878.
- 217 Viborgs Tidning 6.2.1877.
- 218 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Oppilasluettelo 1867—1868.
- 219 MMA: Kertomus Wilken Alkeiskoulusta 1865.
- 220 VA: Senaatin AD 480/148 1859. Kulujen esitys koululle.
- 221 Otava 29.5.1863, 7.8.1863, 4.9.1863.
- 222 MMA: Kertomus Wilken Alkeiskoulun vaikutuksesta 1865.
- 223 MMA: Erkon anomus koulun johtokunnalle 23.10.1879.
- 224 Jukola a s. 159.
- 225 Ilmarinen 1.7.1876, 7.2.1877, 7.3.1880, 4.2.1886; Viborgs Tidning 8.2.1877, 11.2.1879; Viipurin Sanomat 4.2.1890; Viipurin Uutiset 5.2.1888.
- 226 Ilmarinen 6.2.1883.
- 227 Ilmarinen 5.6.1886.
- 228 Viborgsbladet 29.5.1892.
- 229 MMA: Oppilasarvosteluista voi nimen perusteella laskea oppilaan koulussaolovuodet.
- 230 Ilmarinen 7.7.1875.
- 231 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Oppilasluettelot 1860—1866.
- 232 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Oppilasluettelot 1860—1874; MMA: Oppilasarvostelut 1874—1893.
- 233 Halila b s. 291—298.
- 234 Jukola a s. 152—161.
- 235 MMA: Erkon laatima lukujärjestys kevätlukukaudeksi 1874; Suomenlehti 30.6.1874, 7.7.1874; Ilmarinen 16.6.1875, 1.7.1876, 16.6.1877; MMA: Oppiennätykset lukuvuosina 1881—82, 1885—86, 1886—87, 1887—88 ja 1892—93.
- 236 MMA: Lukujärjestys 1872—73 ja kevätlukukausi 1874.
- 237 MMA: Lukujärjestys 1892—93.
- 238 Halila b s. 217.
- 239 MMA: Lukujärjestys 1872—73.
- 240 MMA: Lukujärjestys kevätlukukaudelta 1874 ja lukuvuodelta 1892—93.
- 241 Halila b s. 218.
- 242 Halila b s. 218.
- 243 Suomenlehti 16.6.1874; Ilmarinen 7.7.1875.
- 244 Halila b s. 218.
- 245 VA: Senaatin AD 460/148 1859. Tuntisuunnitelmat.
- 246 Hanho II s. 125—147.
- 247 MMA: Oppilasarvostelut 1883—1893.
- 248 Halila b s. 214—217.
- 249 Suomenlehti 16.6.1874; Ilmarinen 6.9.1879, 18.9.1884, 10.7.1886; Viipurin Sanomat 18.7.1885, 10.7.1886; Viipurin Uutiset 7.7.1888.
- 250 Ilmarinen 6.9.1879.
- 251 Otava 29.5.1863.
- 252 Ilmarinen 22.5.1868, 12.2.1869, 9.2.1881; Suomenlehti 18.2.1873.
- 253 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Oppilasluettelo 1869—70; Ilmarinen 11.2.1870, 10.2.1871.
- 254 MMA: Oppilasarvostelut 1880—81, 1881—82.
- 255 MMA: Oppilasarvostelut 1882—93.
- 256 Halila b s. 227—228.
- 257 MMA: Oppilasarvostelut 1874—93.
- 258 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Oppilasluettelosta 1871—72 puuttuvat arvostelut.
- 259 MMA: Wilken Alkeiskoulun lukukausitodistus keväällä 1890. Järjestysnumeron laskemistapa merkitty todistuksen laitaan.
- 260 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Oppilasluettelot 1860—74; MMA: Oppilasarvostelut 1874—93.
- 261 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Oppilasluettelot 1860—74.
- 262 MMA: Oppilasarvostelut 1874—1893.

- 263 Halila b s. 306—397.
- 264 MMA: Oppilasarvostelut 1892—1893.
- 265 MMA: Oppilasarvostelut 1888—1889.
- 266 MMA: Oppilasarvostelut 1890—1891.
- 267 Halila b s. 298—304.
- 268 Kesti, Viipurin kaupungin kansakoulujen historia s. 153.
- 269 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Oppilasluettelot 1861—1862 ja 1867—1868.
- 270 MMA: Molanderin antama selostus Wilken koulusta 3.2.1864.
- 271 MMA: Molanderin selostus Wilken koulusta 1865 ja 1866.
- 272 Halila b s. 186—190.
- 273 Halila b s. 189.
- 274 Otava 21.2.1862.
- 275 MMA: Kertomus Wilken koulusta 3.2.1865.
- 276 Otava 9.2.1861.
- 277 Otava 2.3.1861.
- 278 Otava 3.7.1860, 29.5.1863, 14.8.1863.
- 279 Otava 31.8.1861; Viborgs Tidning 12.8.1865, 25.8.1866.
- 280 Ilmarinen 27.8.1869, 11.8.1875.
- 281 Ilmarinen 11.8.1875, 9.8.1876, 12.8.1876, 1.8.1877; Viborgs Tidning 12.8.1876.
- 282 Ilmarinen 31.7.1878, 7.8.1878, 16.8.1879, 24.7.1880, 18.8.1880, 27.7.1881, 3.8.1881, 17.8.1881, 8.8.1882, 24.8.1882, 26.7.1883, 14.8.1884, 16.8.1884, 23.8.1884, 23.7.1885, 6.8.1885.
- 283 Ilmarinen 31.7.1886, 3.8.1886, 5.8.1886, 27.8.1887; Viipurin Sanomat 26.8.1887, 31.8.1887, 2.9.1887.
- 284 Viipurin Sanomat 30.7.1890, 13.8.1890.
- 285 Viipurin Sanomat 18.7.1891, 30.7.1891, 13.8.1891.
- 286 Halila b s. 236.
- 287 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Oppilasluettelot 1864, 1865, 1866, 1867 ja 1870; MMA: Lukuennätykset 1881—82, 1885—86, 1886—87, 1887—88 ja 1892—93; Suomenlehti 30.6.1874, 7.7.1874; Ilmarinen 16.6.1875, 23.6.1875, 1.7.1876, 16.6.1877. Seuraavat lähteet ovat samoja ellei toisin mainita.
- 288 Iisalo, Suomen koulujen uskonnonopetus 1843—1883 s. 167—315.
- 289 Otava 24.7.1863, 28.8.1863; Ilmarinen 4.5.1881, 25.6.1885; Viipurin Sanomat 22.6.1886.
- 290 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Oppilasarvostelut 1860—61, 1861—62, 1862—63.
- 291 Iisalo mts. 180, 309.
- 292 Ilmarinen 5.2.1879, 6.2.1883, 5.2.1884, 4.2.1886, 5.2.1887; Viborgs Tidning 11.2.1879.
- 293 Halila b s. 241—247; Suomenlehti 30.6.1874, 7.7.1874; Ilmarinen 16.6.1875.
- 294 Kesti mts. 73.
- 295 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Oppiennätykset 1860—61.
- 296 Halila b s. 251—252; Ilmarinen 4.5.1881, 25.6.1885; Viipurin Sanomat 22.6.1886.
- 297 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Oppiennätykset 1861—62, 1863—64, 1864—65, 1865—66, 1866—67, 1869—70; MMA: Kertomus Wilken Alkeiskoulun vaikutuksesta 1865.
- 298 Halila b s. 251—252; Ilmarinen 4.5.1881, 25.6.1885; Viipurin Sanomat 22.6.1886.
- 299 MMA: Kertomus Wilken Alkeiskoulun vaikutuksesta 1865 ja 1874.
- 300 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Lukuvuonna 1869—70 kolmannella osastolla ei ollut muoto- ja mittausoppia. Lukuvuonna 1870—71 syyslukukaudella ei ollut muoto- ja mittausoppia; MMA: Lukuvuosina 1883—84 ja 1889—90 kevtlulukukaudella ei ollut muoto- ja mittausoppia. Samoin sitä ei ollut lukuvuonna 1890—91.
- 301 Halila b s. 253.
- 302 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Vuosina 1865—66, 1867—68, 1868—69 alaosastolla syyslukukaudella ei luettu maantietoa. Lukuvuonna 1866—67 ei syyslukukaudella kummallakaan osastolla luettu Suomen maantietoa. Lukuvuonna 1869—70 syyslukukaudella ei yläosastolla luettu Suomen maantietoa ja kolmannella osastolla sitä ei luettu kevtlulukukaudella. Lukuvuonna 1870—1871 kummallakaan osastolla ei

- luettu lainkaan maantietoa.
- 303 Kesti mts. 73—74.
 - 304 Kesti mts. 73.
 - 305 Halila b s. 260.
 - 306 Ilmarinen 4.5.1881, 25.6.1885; Viipurin Sanomat 22.6.1886.
 - 307 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Ptk. Wilken Alkeiskoulun vuositutkinnosta 27.5.1864 ja 27.5.1865.
 - 308 Halila b s. 272.
 - 309 Halila b s. 272—276.
 - 310 Halila b s. 268—271.
 - 311 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Ptk. vuositutkinnosta 13.6.1861; Viborgs Tidning 27.6.1874; Ilmarinen 9.6.1875, 10.6.1876.
 - 312 Viipurin Sanomat 21.5.1893.
 - 313 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Vuositutkintoptk. 28.5.1863, 29.5.1866, 29.5.1867, 28.5.1869.
 - 314 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Vuositutkintoptk. 29.5.1866, 29.5.1867, 27.5.1868, 28.5.1869, 27.5.1870; MMA: Kertomus vuositutkinnosta 1866; Ilmarinen 8.3.1867.
 - 315 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Vuositutkintoptk. 29.5.1866, 29.5.1867, 27.5.1868, 31.5.1873.
 - 316 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Vuositutkintoptk. 27.5.1868, 28.5.1869, 27.5.1870, 31.5.1873.
 - 317 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Vuositutkintoptk. 29.5.1867, 27.5.1868, 28.5.1869, 27.5.1870, 27.5.1871, 31.5.1873.
 - 318 Sama kuin 317 mp.
 - 319 VA: Porvoon tuomiokapitulin arkisto. Wilken koulu. Vuositutkintoptk. 31.5.1862, 28.5.1863, 29.5.1867, 27.5.1868, 28.5.1869, 27.5.1870, 27.5.1871; Lisälehti Otavalle 6.6.1862.
 - 320 Sama kuin 319 mp.
 - 321 Halila b s. 310—315.
 - 322 Otava 3.7.1860.
 - 323 Otava 29.9.1860, 6.10.1860, 16.2.1861.
 - 324 Otava 16.2.1861.
 - 325 Otava 29.9.1860.
 - 326 MMA: Kertomus Wilken koulun toiminnasta 3.2.1865.
 - 327 Jukola a s. 154.
 - 328 Ilmarinen 16.6.1875.
 - 329 Jukola a s. 154.
 - 330 Ilmarinen 29.5.1878, 5.6.1878, 31.5.1879, 2.6.1880, 1.6.1882, 2.6.1883.
 - 331 Ilmarinen 9.10.1878, 19.10.1878.
 - 332 Ilmarinen 2.11.1878, 14.12.1878, 8.1.1879.
 - 333 Ilmarinen 7.2.1877, 9.2.1878, 12.2.1878.
 - 334 Viborgs Tidning 8.2.1877.
 - 335 Ilmarinen 26.9.1877.
 - 336 Ilmarinen 12.2.1881, 17.2.1883, 14.4.1883.
 - 337 Ilmarinen 9.2.1881, 6.2.1883.
 - 338 Ilmarinen 6.2.1883.
 - 339 Viipurin Sanomat 5.2.1886.
 - 340 Ilmarinen 18.1.1887, 5.2.1887, 10.5.1887; Viipurin Sanomat 12.8.1887.
 - 341 Viborgsbladet 5.2.1893.
 - 342 Viipurin Sanomat 4.2.1894.
 - 343 Viipurin Sanomat 5.2.1895.
 - 344 MMA: ptk. 6.5.1862. Tuomiokapitulin kirjettä ei ole asiapapereiden joukossa.
 - 345 MMA: Porvoon tuomiokapitulin kirje Kirjallisuusseuralle 17.12.1862; Lisälehti Otavalle 6.2.1863.
 - 346 MMA: Porvoon tuomiokapitulin kirje 21.10.1863.
 - 347 VA: Porvoon tuomiokapitulin kouluarkisto. Ahrenbergin muistio tuomiokapitulille

- 30.5.1863; Kyyrö mts. 89: Kyyrö katsoo, että Ahrenberg suhtautui ”ynseästi ja ymmärtämättömästi” Wilken kouluun. Syynä tähän suhtautumistapaan Kyyrö pitää sitä, että aikanaan koulun sääntöjä tehtäessä Ahrenberg loukkaantui, kun Kirjallisuusseuran kokouksessa 3.2.1858 arvosteltiin sääntökomitean työtä. Tällöin Ahrenberg erosi komiteasta ja myös Kirjallisuusseurasta. Mielestäni Ahrenbergin huomautusta ei voida pitää ilkeämielisyysenä vaan se oli paikallaan.
- 348 Lisälehti Otavalle 2.10.1863.
 349 Otava 6.11.1863.
 350 MMA: A. G. Keldánin kirje 26.4.1865.
 351 Viborgs Tidning 10.5.1865.
 352 MMA: A. G. Keldánin kirje 25.4.1868.
 353 MMA: ptk 15.5.1868.
 354 Ilmarinen 6.3.1868.
 355 MMA: Viipurin pitäjän kunnallislautakunnan kirje 6.5.1869.
 356 MMA: ptk. 4.10.1869; Ilmarinen 5.11.1869.
 357 MMA: ptk. 27.10.1869.
 358 Murto mts. 187.
 359 Ilmarinen 22.4.1870.
 360 Ilmarinen 29.4.1870.
 361 Ilmarinen 6.5.1870.
 362 Viborgs Tidning 11.5.1870.
 363 Ilmarinen 20.5.1870.
 364 MMA: Lappeen pitäjän toimikunnan kirje 14.8.1870; Murto mts. 187.
 365 Ilmarinen 7.10.1870; Viborgs Tidning 8.10.1870.
 366 Ilmarinen 10.2.1871.
 367 MMA: ptk. 9.5.1871.
 368 Ilmarinen 2.6.1871.
 369 Viborgs Tidning 19.10.1872.
 370 MMA: ptk. 6.11.1872; Murto mts. 187; Viborgs Tidning 9.11.1872.
 371 Viborgs Tidning 21.6.1873, 18.10.1873, 21.10.1873, 1.11.1873, 20.11.1873.
 372 Suomenlehti 18.2.1873.
 373 MMA: ptk. 7.5.1873.
 374 MMA: ptk. 27.5.1873; Suomenlehti 3.6.1873; Viborgs Tidning 21.6.1873.
 375 Suomenlehti 10.2.1874.
 376 Viborgs Tidning 18.3.1876.
 377 Ilmarinen 9.5.1876.
 378 Viborgs Tidning 28.10.1876; Östra Finland 27.10.1876.
 379 Ilmarinen 7.2.1877; Viborgs Tidning 8.2.1877.
 380 Ilmarinen 1.12.1877; Viborgs Tidning 1.12.1877; Östra Finland 5.12.1877; Castrén, Lappeenrannan kaupungin historia s. 542.
 381 Ilmarinen 8.12.1877; Viborgs Tidning 6.12.1877; Murto mts. 187.
 382 Ilmarinen 9.2.1878; Viborgs Tidning 12.2.1878.
 383 Ilmarinen 5.2.1879.
 384 Ilmarinen 5.2.1885; Viipurin Sanomat 4.2.1885.
 385 Murto mts. 187.
 386 Ilmarinen 4.2.1886.
 387 Ilmarinen 5.2.1887.
 388 Viipurin Sanomat 11.8.1888, 17.8.1888, 21.8.1888, 24.8.1888, 5.9.1888, 7.9.1888, 8.9.1888, 12.9.1888, 13.9.1888.
 389 Viipurin Sanomat 27.1.1889, 8.2.1889.
 390 Viborgsbladet 31.1.1889; Viipurin Sanomat 31.1.1889.
 391 Viborgsbladet 16.6.1889.
 392 Viipurin Sanomat 2.2.1890.
 393 Viborgsbladet 31.5.1890.
 394 MMA: ptk. 28.11.1891; Viipurin Sanomat 29.11.1891.
 395 MMA: ptk. 28.11.1891.
 396 MMA: Kirjallisuusseuran ptk. 28.11.1891 ja koulun johtokunnan kokouksen ptk.

28.11.1891.

- 397 Viborgsbladet 10.2.1892; Viipurin Sanomat 7.2.1891, 22.11.1891, 9.2.1892.
- 398 Viipurin Sanomat 5.2.1899.
- 399 Viipurin Sanomat 2.3.1901.
- 400 Viipurin Sanomat 9.2.1901.
- 401 Viipurin Sanomat 5.2.1902.
- 402 Kyyrö mts. 151.
- 403 Kyyrö mts. 154.
- 404 MMA: Kertomus Vilkkeen Kansanopistorahaston kannatusyhdistyksen toiminnasta 1936.
- 405 Nimi esiintyy tässä muodossa 1920-luvulta lähtien.
- 406 MMA: ptk. 23.5.1920 ja ptk. 30.1.1921.
- 407 Kyyrö mts. 155.
- 408 MMA: Ote Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran pöytäkirjasta 11.9.1963.
- 409 MMA: Kertomus Vilkkeen Kansanopistorahaston kannatusyhdistyksen toiminnasta vuosilta 1922, 1923, 1926 ja 1927.
- 410 MMA: Vilkkeen Kansanopistorahaston Kannatusyhdistys r.y:n historiaa.
- 411 MMA: Vuosikertomukset 1924 ja 1925.
- 412 MMA: Vuosikertomus 1924.
- 413 MMA: Kertomus Vilkkeen Kansanopistorahaston Kannatusyhdistyksen toiminnasta 1936.
- 414 MMA: Ote Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran hallituksen ptk:sta 11.9.1963.
- 415 MMA: Vilkkeen Kansanopistorahaston Kannatusyhdistyksen vuosikokouksen ptk. 27.1.1956; Kyyrö mts. 159; Etelä-Saimaan maamieskoulu oli perustettu 1946.
- 416 MMA: Vilkkeen Kansanopistorahaston Kannatusyhdistyksen vuosikokouksen ptk. 27.1.1956.
- 417 MMA: ptk. pesänselvitysmiesten kokouksesta 22.2.1965.
- 418 MMA: ptk. Etelä-Saimaan maamieskoulun kannatusyhdistys r.y:n kokouksesta 28.11.1965.
- 419 Viipurin Sanomat 2.2.1887.
- 420 Viipurin Sanomat 23.8.1889, 1.6.1890.
- 421 Viipurin Sanomat 4.2.1894.
- 422 Kyyrö mts. 150.
- 423 Kyyrö mts. 160.
- 424 Kyyrö mts. 175—176.
- 425 Kyyrö mts. 182—183.
- 426 MMA: Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran hallituksen ptk. 11.9.1963.
- 427 Kyyrö mts. 183—184.
- 428 Puh. keskustelu Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran sihteerin, varatuomari Ville Teivosen kanssa 12.12.1974.

LÄHTEET

I. Painamattomat lähteet

ARKISTOT

Helsinki

Valtionarkisto (VA)

Koulun säännöt, Senaatin AD 460/148 1859.

Porvoon tuomiokapitulin kouluarkisto. Viipuri. Wilken koulu 1860—1870 1870—1874.

Porvoon tuomiokapitulin kouluasiakirjoja. Wilken alkeiskoulu Viipurissa 1871—1874.

Mikkeli

Mikkelin maakunta-arkisto (MMA)

Adam Wilken peruluettelot 1847. (Redovisning över avlidne Handelsbokhållaren Adam Wilkes qvarlätenskap, upprättad efter grunderne i hans Testamentariska förordnande av den 24. mars 1847).

Wilken koulu (Wilkeska elementarskola för de praktiska vetenskaperne), Viipuri 1847—1931.

Oppilaiden todistukset 1874—1893. Koulun perustamista ja toimintaa koskevat asiakirjat, pöytäkirjat, opettajien hakupaperit 1847—1904. Oppilasluettelot, opetussuunnitelmat, kansanopiston perustamista koskevat asiakirjat 1890—1914.

Viipurin raastuvanoikeuden pöytäkirjat: Nide: Justitae Protocoller för år 1874 C I 39.

Vilkkeen kansanopistorahaston kannatusyhdistys r.y. Pöytäkirjat, kirjeäljennökset, vuosikertomukset ja historiikin konsepti, saapuneet kirjeet, lehtiartikkeleita, tilintarkastajan lausuntoja ja yhdistysrekisteriasiakirjat 1920—1965.

Muut

Teperi, Jouko, Viipurilaisen osakunnan toimintaa ja vaiheita 1844—1863. Lisensiaattitutkimus vuodelta 1958. Säilytteillä Helsingin yliopiston historian laitoksella. (Teperi b.)

II. Painetut lähteet

Arkistot

Helsinki

Valtionarkisto (VA)

Wilken Alkeiskoulun Säännöt, niiden Armollinen vahvistus sekä Wilken testamentti. Wiborg 1879.

Sanomalehdet

Helsingfors Tidningar 31.3.1849 (n:o 25).

Helsingin Sanomat 1.12.1959 (n:o 325).

Ilmarinen 15.2.1867 (n:o 7); 8.3.1867 (n:o 10); 7.2.1868 (n:o 6); 6.3.1868 (n:o 10); 22.5.1868 (n:o 20); 5.2.1869 (n:o 6); 12.2.1869 (n:o 7); 30.4.1869 (n:o 30); 20.8.1869 (n:o 34); 27.8.1869 (n:o 35); 5.11.1869 (n:o 45); 4.2.1870 (n:o 5); 11.2.1870 (n:o 6); 22.4.1870 (n:o 16); 29.4.1870 (n:o 17); 6.5.1870 (n:o 18); 20.5.1870 (n:o 20); 12.8.1870 (n:o 32); 19.8.1870 (n:o 33); 26.8.1870 (n:o 34); 7.10.1870 (n:o 40); 10.2.1871 (n:o 6); 2.6.1871 (n:o 22); 17.2.1875 (n:o 7); 9.6.1875 (n:o 23); 16.6.1875 (n:o 24); 23.6.1875 (n:o 25); 7.7.1875 (n:o 27); 11.8.1875 (n:o 32); 5.2.1876 (n:o 10); 9.5.1876 (n:o 36); 10.6.1876 (n:o 45); 1.7.1876 (n:o 51); 9.8.1876 (n:o 62); 12.8.1876 (n:o 63); 2.9.1876 (n:o 69); 6.9.1876 (n:o 70); 9.9.1876 (n:o 71); 7.2.1877 (n:o 10); 9.6.1877 (n:o 44); 16.6.1877 (n:o 46); 11.7.1877 (n:o 53); 1.8.1877 (n:o 59); 26.9.1877 (n:o 75); 1.12.1877 (n:o 94); 8.12.1877 (n:o 96); 6.2.1878 (n:o 11); 9.2.1878 (n:o 12); 12.2.1878 (n:o 18); 29.5.1878 (n:o 43); 5.6.1878 (n:o 45); 31.7.1878 (n:o 61); 7.8.1878 (n:o 63); 28.8.1878 (n:o 69); 9.10.1878 (n:o 81); 19.10.1878 (n:o 84); 2.11.1878 (n:o 88); 14.12.1878 (n:o 100); 21.12.1878 (n:o 102); 8.1.1879 (n:o 2); 5.2.1879 (n:o 10); 31.5.1879 (n:o 43); 23.7.1879 (n:o 58); 26.7.1879 (n:o 59);

16.8.1879 (n:o 65); 27.8.1879 (n:o 68); 6.9.1879 (n:o 71); 4.2.1880 (n:o 10); 7.3.1881 (n:o 11); 2.6.1880 (n:o 43); 24.7.1880 (n:o 58); 18.8.1880 (n:o 65); 9.2.1881 (n:o 11); 4.5.1881 (n:o 35); 27.7.1881 (n:o 59); 3.8.1881 (n:o 61); 17.8.1881 (n:o 65); 7.2.1882 (n:o 16); 1.6.1882 (n:o 63); 13.7.1882 (n:o 80); 23.7.1882 (n:o 85); 8.8.1882 (n:o 91); 24.8.1882 (n:o 98); 6.2.1883 (n:o 15); 17.2.1883 (n:o 20); 14.4.1883 (n:o 43); 2.6.1883 (n:o 63); 26.7.1883 (n:o 86); 28.8.1883 (n:o 100); 5.2.1884 (n:o 15); 14.8.1884 (n:o 94); 16.8.1884 (n:o 95); 23.8.1884 (n:o 98); 16.9.1884 (n:o 108); 18.9.1884 (n:o 109); 5.2.1885 (n:o 14); 25.6.1885 (n:o 73); 23.7.1885 (n:o 85); 6.8.1885 (n:o 91); 4.2.1886 (n:o 21); 5.6.1886 (n:o 65); 10.7.1886 (n:o 79); 31.7.1886 (n:o 88); 3.8.1886 (n:o 89); 5.8.1886 (n:o 90); 18.1.1887 (n:o 6); 5.2.1887 (n:o 14); 10.5.1887 (n:o 54); 27.8.1887 (n:o 100).

Kanava, Sanansaattaja Viipurista 31.3.1847 (n:o 12).

Otava 3.7.1860 (n:o 1); 7.7.1860 (n:o 2); 1.9.1860 (n:o 10); 15.9.1860 (n:o 12); 29.9.1860 (n:o 14); 6.10.1860 (n:o 15); 27.10.1860 (n:o 18); 9.2.1861 (n:o 6); 16.2.1861 (n:o 7); 2.3.1861 (n:o 9); 31.8.1861 (n:o 34); 9.11.1861 (n:o 44); 21.2.1862 (n:o 8); 28.2.1862 (n:o 9); 7.3.1862 (n:o 10); 6.6.1862 (n:o 22); 6.2.1863 (n:o 6); 29.5.1863 (n:o 22); 5.6.1863 (n:o 23); 24.7.1863 (n:o 30); 7.8.1863 (n:o 32); 14.8.1863 (n:o 33); 28.8.1863 (n:o 35); 4.9.1863 (n:o 36); 2.10.1863 (n:o 40); 6.11.1863 (n:o 45).

Sanan Lennätin 7.2.1857 (n:o 6); 12.2.1858 (n:o 7); 7.5.1858 (n:o 18); 10.12.1858 (n:o 49).

Suomenlehti 13.2.1872 (n:o 7); 18.2.1873 (n:o 7); 3.6.1873 (n:o 22); 21.10.1873 (n:o 42); 13.1.1874 (n:o 2); 10.2.1874 (n:o 6); 17.2.1874 (n:o 7); 3.3.1874 (n:o 9); 10.3.1874 (n:o 10); 21.4.1874 (n:o 16); 16.6.1874 (n:o 24); 23.6.1874 (n:o 25); 30.6.1874 (n:o 26); 7.7.1874 (n:o 27); 25.8.1874 (n:o 34).

Suometar 6.4.1847 (n:o 14); 3.3.1848 (n:o 9); 7.1.1859 (n:o 1); 21.1.1859 (n:o 3); 28.1.1859 (n:o 4); 11.2.1859 (n:o 6); 18.2.1859 (n:o 7).

Suomi 5.6.1847 (n:o 19).

Uusi Suometar 20.10.1874 (n:o 136).

Wiborg 26.2.1859 (n:o 16).

Viborgsbladet 6.2.1883 (n:o 30); 5.7.1885 (n:o 102); 4.2.1888 (n:o 29); 31.1.1889 (n:o 26); 16.6.1889 (n:o 188); 31.5.1890 (n:o 123); 1.2.1891 (n:o 34); 4.2.1892 (n:o 28); 10.2.1892 (n:o 33); 29.5.1892 (n:o 123); 4.2.1893 (n:o 29); 5.2.1893 (n:o 30); 14.2.1893 (n:o 37); 31.3.1893 (n:o 75).

Viborgs Tidning 13.2.1864 (n:o 12); 17.8.1864 (n:o 64); 8.2.1865 (n:o 11); 10.5.1865 (n:o 36); 12.8.1865 (n:o 62); 25.8.1866 (n:o 66); 15.2.1867 (n:o 7); 15.2.1868 (n:o 13); 11.5.1870 (n:o 37); 8.10.1870 (n:o 80); 24.8.1872 (n:o 66); 19.10.1872 (n:o 82); 9.11.1872 (n:o 88); 21.6.1873 (n:o 72); 19.8.1873 (n:o 96); 18.10.1873 (n:o 122); 21.10.1873 (n:o 123); 30.10.1873 (n:o 127); 1.11.1873 (n:o 128); 20.11.1873 (n:o 136); 5.2.1874 (n:o 14); 12.2.1874 (n:o 17); 17.2.1874 (n:o 19); 19.2.1874 (n:o 20); 26.2.1874 (n:o 23); 12.3.1874 (n:o 29); 27.6.1874 (n:o 74); 18.2.1875 (n:o 21); 1.7.1875 (n:o 75); 18.3.1876 (n:o 32); 12.8.1876 (n:o 92); 28.10.1876 (n:o 125); 6.2.1877 (n:o 15); 8.2.1877 (n:o 16); 1.12.1877 (n:o 141); 6.12.1877 (n:o 143); 7.2.1878 (n:o 16); 12.2.1878 (n:o 18); 11.6.1878 (n:o 68); 8.2.1879 (n:o 17); 11.2.1879 (n:o 18); 18.2.1879 (n:o 20).

Viipurin Sanomat 4.2.1885 (n:o 10); 7.2.1885 (n:o 11); 20.5.1885 (n:o 39); 30.5.1885 (n:o 42); 18.7.1885 (n:o 56); 22.7.1885 (n:o 57); 5.2.1886 (n:o 19); 17.4.1886 (n:o 60); 22.6.1886 (n:o 96); 10.7.1886 (n:o 107); 28.7.1886 (n:o 117); 30.7.1886 (n:o 118); 31.7.1886 (n:o 119); 2.2.1887 (n:o 18); 12.8.1887 (n:o 123); 26.8.1887 (n:o 131); 31.8.1887 (n:o 134); 2.9.1887 (n:o 135); 8.4.1888 (n:o 80); 11.8.1888 (n:o 184); 17.8.1888 (n:o 189); 21.8.1888 (n:o 192); 24.8.1888 (n:o 195); 31.8.1888 (n:o 201); 5.9.1888 (n:o 205); 7.9.1888 (n:o 207); 8.9.1888 (n:o 208); 12.9.1888 (n:o 211); 13.9.1888 (n:o 212); 27.1.1889 (n:o 23); 31.1.1889 (n:o 26); 8.2.1889 (n:o 33); 22.8.1889 (n:o 194); 23.8.1889 (n:o 195); 24.8.1889 (n:o 196); 2.2.1890 (n:o 27); 4.2.1890 (n:o 28); 1.6.1890 (n:o 125); 30.7.1890 (n:o 173); 13.8.1890 (n:o 185); 7.2.1891 (n:o 31); 11.2.1891 (n:o 34); 18.7.1891 (n:o 163); 30.7.1891 (n:o 173); 13.8.1891 (n:o 185); 22.11.1891 (n:o 272); 29.11.1891 (n:o 278); 9.2.1892 (n:o 32); 10.8.1892 (n:o 183); 17.8.1892 (n:o 189); 24.8.1892 (n:o 195); 31.8.1892 (n:o 201); 21.5.1893 (n:o 116); 4.2.1894 (n:o 28); 5.2.1895 (n:o 29); 5.2.1899 (n:o 34); 9.2.1901 (n:o 38); 2.3.1901 (n:o 48); 5.2.1902 (n:o 11).

Viipurin Uutiset 5.2.1887 (n:o 3); 9.2.1887 (n:o 4); 27.7.1887 (n:o 52); 3.9.1887 (n:o 63); 4.2.1888 (n:o 28); 5.2.1888 (n:o 29); 7.7.1888 (n:o 154); 8.7.1888 (n:o 155).

Östra Finland 27.10.1876 (n:o 126); 5.12.1877 (n:o 142).

Muu kirjallisuus

- Castrén, Liisa, Lappeenrannan kaupungin historia 1812—1918. Lappeenranta 1957.
- Halila, Aimo, Suomen kansakoululaitoksen historia I—II. Turku 1949. I osa (Halila a.) II osa (Halila b.).
- Hanho, J. T., Suomen oppikoululaitoksen historia II 1809—1872. Porvoo 1955.
- Havu, Ilmari, Juhana Henrik Erkko. — Kansallinen elämäkerrasto I. Porvoo 1927.
- Iisalo, Taimo, Suomen koulujen uskonnonopetus 1843—1883. Helsinki 1968.
- Jukola, Martti, Juhana Heikki Erkko I—II. I osa Helsinki 1930. (Jukola a.) II osa Helsinki 1939. (Jukola b.).
- Kopisto A. — Paloposki T., Viipurin pitäjän historia I vuoteen 1865. Joensuu 1967.
- Kesti, J. F., Viipurin kaupungin kansakoulujen historia. Äänekoski 1940. (Offset-moniste).
- Kujala, Lauri, Aatami Vilke. — Kansallinen elämäkerrasto V. Porvoo 1934.
- Kyyrö, Kauko, Tuulta ja tyyntä. Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura 1845—1965.
- Acta Universitatis Tamperensis ser. B vol. 3. Tampere 1966.
- Lahdes, Erkki, Ahlmanin pitäjänkoulut. Kansakoulun edeltäjät Tampereen ympäristössä. Tampere 1958.
- Murto, T. G., Lappeen pitäjän historia II. Vuodesta 1784 nykypäiviin. Lappeenranta 1929.
- Nissilä, Viljo, Viipurin koulut. — Viipurin kirja. Pieksämäki 1958.
- Nykysuomen Sanakirja. Porvoo 1970.
- Otavan Iso Tietosanakirja IX. Keuruu 1965.
- Ruuth, J. W., Wiipurin kaupungin historia II. Wiipuri 1908.
- Saarimaa, E. A., Juhana Wilhelm Murman. — Kansallinen elämäkerrasto IV. Porvoo 1932.
- Teperi, Jouko, Vanhan Suomen suomalaisuusliike I. Kehityspiirteitä ja edustajia 1830-luvulta 1850-luvun alkuun. Historiallisia tutkimuksia LXIX. Helsinki 1965. (Teperi a.)
- Tigerstedt, Örnulf, Kauppahuone Hackman I—II. Erään vanhan Wiipurin kauppiassuvun vaiheet 1790—1879. I osa Helsinki 1940. (Tigerstedt a.) II osa Helsinki 1952. (Tigerstedt b.)
- Tilastollinen katsaus Suomenmaan kansakoulutoimeen lukuvuonna 1873—74. Helsinki 1875.
- Tilastollinen katsaus Suomenmaan kansakoulutoimeen lukuvuosina 1874—76. Helsinki 1877.
- Tilastollinen katsaus Suomenmaan kansakoulutoimeen lukuvuonna 1876—77. Helsinki 1878.
- Tilastollinen katsaus Suomenmaan kansakoulutoimeen lukuvuosina 1877—82. Helsinki 1883.
- Tilastollinen katsaus Suomenmaan kansakoulutoimeen lukuvuonna 1882—83. Helsinki 1884.
- Tilastollinen katsaus Suomenmaan kansakoulutoimeen lukuvuonna 1883—84. Helsinki 1885.
- Tilastollinen katsaus Suomenmaan kansakoulutoimeen lukuvuonna 1884—85. Helsinki 1886.
- Tilastollinen katsaus Suomenmaan kansakoulutoimeen lukuvuonna 1885—86. Helsinki 1887.
- Tilastollinen katsaus Suomenmaan kansakoulutoimeen lukuvuosina 1886—88. Helsinki 1889.
- Tilastollinen katsaus Suomenmaan kansakoulutoimeen lukuvuonna 1888—89. Helsinki 1890.
- Tilastollinen katsaus Suomenmaan kansakoulutoimeen lukuvuonna 1889—90. Helsinki 1891.
- Tilastollinen katsaus Suomenmaan kansakoulutoimeen lukuvuosina 1890—93. Helsinki 1894.

Haastattelu

Ville Teivonen 12.12.1974.

Minun viimeinen tahto ja testamentti

Jos sen kaikkivaltias Jumala tahto olis minun tämän nykyisen tauvin kautta tästä viheliäisestä elämästä pois kutsunut, tapahtukoon hänen tahtonsa niin maassa kuin taivaassa. Amen.

Minun jälleen jäävästä omaisuudesta tahdon seuraavalla tavalla säätää, kehoitan jokaista suomahtuani ja säästäväsyyteni kautta luvallisilla keinoilla koonnut.

Kun kaikki pienemmät kulungit ovat Herrojen J. F. Hackmannin ja Abr. Keldanin kautta hyvin rehellisesti maksetut, tekevät he rekningin, jonka antavat kaikkien muiden asiaan kuuluvien paperien ja rahojen kanssa minulta nimitetyille Kuraattorille uskotulle asiamiehelle Herra E. J. Bäckmanille, joka viimeisen päärekningin tehtyensä ne jäljelle jääneet rahat á 11 000 rup. hop. enempi tai vähempi täällä olevalle Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Hallituksellen käsiin antaa. Näillä rahoilla tarkoittaisin minä perustaa Wiipurin tahi Lappveden (eli jos mainittu seura sen mukaisemmaksi näkee vaikka jos johonkuhun muuhun näitä lähempään) pitäjään köyhän kansan koulu-laitoksen, jossa paitsi muita koululle hyödyllisiä tietoja maanviljelystäkin pitää opettaman. Mutta tuntein näiden minulta määrättyjen varain vähyyden, kehoitan jokaista suomalaista tälle opiston alkeelle apua tekemään, äidinkieltä ja isänmaan menestystä edestyttäkönsä.

Suomal. Kirjallisuuden Seura Wiipurissa on aina tämän laitoksen päähaltija, tekee sille aikansa sopivat asetukset ja katsoo sen erinomaiseksi hoitamiseksi jäsenistensä Komiten eli Lahkokunnan, jonka esimiehenä olkoot Wiipurin ja Lappveden Seurakuntain kirkkoherrat vuorotain vuotensa kumpainenkin (taikka jos opisto tulisi muuhun seurakuntaan muutettavaksi senkin seurakunnan kirkkoherra vuotensa) yhden ymmärtävän talonpojan kanssa kummastakin pitäjästä eli kappalista. Tahtoni olis että ei kapitalia vähennettäis, mutta intressillä vain pyydetäis aikain tulla, niin myös että kummastakin edellä mainitusta seurakunnasta yksi oppilainen köyhistä vanhemmista, jonka kirkkoherra edesasettaa, saisi tässä tarkoituksessa koululaitoksessa paitsi oppia, koko oppiaikansa Laitoksen varoilla ruoan ja vaatteet. Muutoin otettakoon oppilaisia, jotka itsensä omin varoin ylöspitävät, koko Suomesta, kuulukoon toki opistossa aina vaan selvä suomen kieli.

Muutoin valvokoon mainittu Lahkokunta, joka antaa seuralle vuotuisesti tilinteon, Laitoksen hyötyä parasta taitoansa myöten. Kukin aika neuvon keksittää, sentähden en ole tahtonut edeltäkönsä asiain haaroja tarkemmin määrätä.

Olisi ehkä anteeksi annettava että olen rohennut tämän minulta tarkoitetun kansa-koulun kautta lisätä palkatonta työtä monelle ihmiselle, vaan olen vakuutettu siinä säädyssä, jonka valistukseen ja hyvään tahtoon olen pannut toivoni, aina löytyvän miehiä, jotka kansan valistusta ja isänmaan hyötyä tarkoittavia yrityksiä lämpimästä sydäimestä lähteneitä vaikka vähiäkin, eivät turhiksi eikä niiden tähden itsellensä karttuneita vaivoja rasittaviksi lue. Menestyköön kaikinainen hyvä työ, eläköön Suomenkieli virkistyköön Suomen kansa, mutta minun nimeni nohtukoon. Sillä ei se mitään ole joka istuttaa eikä se joka kastaa, vaan hän joka kasvun antaa. Amen.

Wiipurissa 24 maaliskuuta 1847.

Kaikki mitä yläpuolella kirjoitettu on, on minun tahtoni, jonka omalla kädelläni olen kirjoittanut.

A. Wilke

Koulun säännöt

1. pykälä: Koululla olkoon säilyttääksensä lahjoittajan muistoa ja hänen isänmaallista mielenpitoansa aina nimenä Wilken Alkeiskoulu käytännöllisiä tieteitä varten. Vaan jos jotkut samanmieliset maamiehet vastapäin, seuraten tämän vainajan esimerkkiä ja testamentissa lausuttua kehoitusta, kunnioittaisivat koulua jollain suurimääräisillä lahjoituksilla, sovitettakoon niiden nimet jollakin sopivalla tavalla tämän jalomielisen perustajan nimen ohien.

2. pykälä: Koulu pannaan toimeen ensi aluksi Viipurin kaupunkiin, kuitenkin muutettakoon se vastapäin johonkuhun seutuun maalle senmukaan kuin testamentissa siitä on mainittu, niin kohta kuin Kirjallisuusseura sille huomaa sopivan paikan.

3. pykälä: Koulun pääsemisen ehtona on pojalla, että on täyttänyt iästään yhdeksän vuotta kuin myöskin että osaa välttävästi lukea sisästä ja taitaa vähän katkismuksen. Pyrkiessä kouluun pitää myös papinkirja mukana olla.

4. pykälä: Koulun tarkoituksena on istuttamalla totista kristillistä mieltä ja totista siveyttä, valmistaa oppilaita osiksi maassa jo oleviin eli vastapäin asetettaviin korkeimpiin oppilaitoksiin käytännöllisiä tieteitä varten, niinkuin maanviljelyskouluihin, maanviljelysopistoihin, kauppa-kouluihin, meriliikennekouluihin, taidevalmistuskouluihin, rahvaanopettajakouluihin jne, osiksi myös tehdä heille mahdolliseksi että koulussa käyntinsä lopetettua voivat itseoppimisella vaurastuttaa ja valmistaa itseään johonkin käytännölliseen ammattiin eli elatuskeinoon ja senkautta, niinkuin ymmärtäväiset ja ajattelevat kansalaiset, voisivat valvoa ei yksin omaa etuansa, vaan myös kansakunnankin parasta.

5. pykälä: Koulu, jonka tarkoituksena on antaa opetusta parastaan kuitenkin maanviljelykseen aikoville, suopi aina etu-oikeuden maanviljelijöiden lapsille maalta, jos nimittäin kouluun pyrkivien määrä niin suureksi nousisi, ettei kaikkia voitaisi vastaan ottaa.

6. pykälä: Opetusaineet tulevat koulussa olemaan seuraavaiset, nimittäin: 1. uskonoppi, 2. sisäluvun perusteet, 3. kirjoitus, 4. oikeen-kirjoitus, 5. maantiede, 6. eläintiede, 7. ainekirjoitus, 8. yleinen historia, varsinkin elämäkertomuksissa, 9. Suomen historia ja maantiede, 10. luvunlaskento ja mittausoppi, 11. viivanto-oppi, 12. fysiikki eli luonnontiede, 13. kukkaisoppi, erittäinkin maanviljelykseen kuuluvien kasvainten tunteminen, 14. kemia eli sekausoppi, 15. maanviljelyksen perusteet sekä 16. ruotsinkieli.

7. pykälä: Mainitut opetusaineet tulevat jaettaviksi kahteen luokkaan, ensimmäinen kolmen vuotisella ja toinen kahden vuotisella oppiajalla. Sittenmät määräykset lukujaksojen ositteluksi erinäisesti tehdystä ja näiden sääntöjen ohien liitetystä tapellista.

8. pykälä: Opetusta annetaan, sen jälkeen kun testamentissa on määrätty, aina ja kaikkina aikoina suomen kielellä, ja alköön millään muotoa eikä mistään syystä mitään muita kielii opetuskieleenä käytettäkö.

9. pykälä: Koulun katseessa pitämisestä sekä talousasioiden toimiamista ja muita sattuvia asioita varten valitsee Kirjallisuusseura vuosittain vuosikokouksessansa toimikunnan, nimellä koulun toimikunta.

10. pykälä: Koulun toimikunnan velvollisuus on: että aika-ajoittain katsastaa koulua sekä antaa siitä, kuin myös julkisesta vuositutkiosta, opetuksen menosta vuosikautena, oppijaksoista, oppilaisten käytöksestä sekä muista muistutusta ansaitsevista asioista Kirjallisuusseuralle kertomuksen, että hankkii koululle tarpeellisia kapineita, että määrää Kirjallisuusseuran rahavartijan maksettavaksi kaikki koulurahastoa koskevat maksut, että antaa Kirjallisuusseuralle mietteensä mikä milloinkin koskee muutoksia koulun järjestyksestä, opetusaineiden osittelemisestä,

palkoista sekä muista asioista mikä mahdollisesti voipi olla tarpeen, sekä että, kun näkyy rupeevan koulun lavennusta eli muuta vaatimaan, kokee sopivalla tavalla saada lisääntymään koulun varoja.

11. pykälä: Koulua hoitaa ja johdattaa yksi johtaja eli pääopettaja, jonka Kirjallisuusseura siihen ammattiin ottaa ja pitää toimituksessaan niin kauan, kuin näkee hänen velvollisuutensa, toisesti ja toimeliaasti täyttävän. Tahtooko johtaja itse toimituksestaan erota, on hänen annettava siitä vähintäänsäkin kolme kuukautta ennen tieto Seuralle, joka semmoisessa tapauksessa on julistava maamme virallisissa sanomissa paikan avoimeksi ja kahdeksan viikon kuluessa etsittäväksi.

12. pykälä: Kun Kirjallisuusseura johtajan on vastaan ottanut ja virkaansa vahvistanut, on johtajan velvollisuus, pitämällä kuri koulussa, ei yksin että kaikella huolella hoitaa ja valvoo oppilaisten siveyttä ja käytöstä, vaan myöskin että antaa kaksikymmentäkahdeksan tuntia viikossa opetusta kaikissa niissä oppiaineissa mitä ensimmäisessä luokassa opetetaan, paitsi uskonoppia, vaan toisesta luokasta ainoastaan niissä aineissa mitä hyväksi näkee. Opetusta varten toisessa luokassa niissä aineissa, joita johtaja ei lue eli opeta, ottakoon hän koulutoimikunnan suostumuksella ja koulun kustannuksella taitavia ja siksi sopivia yksityisopettajia. Uskonopetusta kumpaisessakin luokassa toimittakoon koulun kustannuksella parastaan joku seudulla asuva siksi sopiva pappismies.

13. pykälä: Ilmestyessä muistutuksen syytä tällä tavalla otettua yksityistä opettajaa vastaan, ilmoittakoon johtaja, jonka vastattavana opetuksen menestys sekä koulun järjellisyys ja kunto on, siitä koulun toimikunnalle, joka jos niin tarpeelliseksi näkee, on eroittava opettajan opetusvirasta koulusta.

14. pykälä: Johtaja on palkaksensa saapa vuosittain kuusisataa (600) ruplaa hopeassa ja tätä paitsi vielä lisäystä 150 ruplaa hopeassa vuotuisesti polttopuiksi, kynttilöiksi ja vedeksi koulua varten sekä hänen itsensä hankkiman vahtimestarin palkinnoksi, jotka rahat, samoin kuin yksityis-opettajainkin saatavat maksut vaatimukset ja koulun toimikunnan käsky-kirjoituksen tapahduttua, Kirjallisuusseuran rahanvartija, neljänneksittäin ja kuukausi edellä antaen, hänelle on maksava.

15. pykälä: Kustannuksista eli syistä, joita oppilaiset ryhtyvät tekemään, kurittakoon johtaja, jos sitä ennen tehdystä vakaisesta varoituksesta eivät vaaria ota, vitsalla, vaan onko syyllisyys pahimman laatuista, on johtajan asiana koulun toimikunnan kanssa yksissä tuumin eroittaa syyn-alainen koulusta.

16. pykälä: Kun oppilainen vapaatahtoisesti eroaapi koulusta, saapi hän todistuksen käyttöksettänsä, ahkeruudestaan ja edistymisestänsä niissä opinkappaleissa, mitkä koulussa ollessaan hän on läpi käynyt.

17. pykälä: Kolmen vuoden päästä siitä lähtien kun koulu on alkanut vaikutuksensa, otetaan, jos varat niin myöntävät, lahjoittajan tahdon mukaan, kaksi oppilaista vapaa-oppilaiksi ja saavat he semmoisina ollen vapaan elannon koulusta vaatteet, kirjat jne. Vapaa-oppilaita valitessa pidetään ehtona vähävaraisuus, käytös ja ahkeruus, vaan jos semmoinen oppilainen ei täyttäisi näitä molempia viimeainittuja vaatimuksia toivon mukaisesti, menettää hän avun saantioikeutensa.

18. pykälä: Johtajan ilmiannon mukaan koulun toimikunnalle, hankitaan aikaa myöten, paitsi välttämättömiä kapineita, niinkuin huonekaluja jne, myöskin semmoisia, jotka opetettaessa ja opetukseen ovat tarpeellisia, niinkuin kirjoja, karttoja, kuvauksia, pallokarttoja, mittausopillisia, luonnon-opillisia ja kemiallisia tarviskappaleita, maanviljelyskoulujen kaavoja jne. Näitä kapineita on johtajan velvollisuus hoitaa ja näistä kirjoissa luku pitää.

19. pykälä: Koulu rupee työhönsä alustapitain ensimmäisellä luokallaan. Toinen pannaan toi-

meensa niin kohta, kun ensimmäisen luokan jakso on läpi menty, vaan jos koulurahaston varoja silloin ei katsottaisi riittäväksi kahdelle luokalle, on se Kirjallisuusseuran päätöksen vallassa, jos ensimmäisen luokan oppilaat tulevat olemaan toisen luokan oppilaita ja ensimmäinen luokka joksikin ajaksi seisatetaan, eli jos toisen luokan oppi-jakso jätetään siksensä ja ensimmäisen luokan jakso taas aloitetaan uusilla oppilailla.

20. pykälä: Johtaja kirjoittaa oppilaisten nimet siksi tarpeeksi tehtyyn nimikirjaan, johon myöskin vanhempien nimet ja elatuskeino, oppilaisten syntymävuosi ja päivä aika milloin kouluun on otettu sekä muut tarpeelliset muistutukset ylöspannaan. Kun oppilainen eroaapi koulusta, merkitään sekin nimikirjaan, kun myöskin jos mahdollista mihin ammattiin hän on antautunut sekä muuta mikä muistoon panemista ansaita saattaa.

21. pykälä: Ennenkuin koulu aloittaa toimintansa on siitä, sen ensimmäisestä avaamisesta kuin myös vastapäinkin joka kertana ennen kouluvuoden alkua hyvissä ajoin ilmi annettava ei yksin julistuksilla seudun sanomalehdissä vaan myöskin kuulutusten kautta ympärystöllä olevien seurakuntien kirkoissa. Ja kaikki mikä koskee koulua ja on yleisesti hyödyllistä saatettakoon niin paljo kuin mahdollista on yleiseksi tiedoksi.

22. pykälä: Luku-vuosi, lukukaudet, väliajat, lupapäivät jne... ovat yhtäläiset maan julkisten koululaitosten kanssa.

23. pykälä: Luku-tuntien määrä on viisi päivittäin, vaan lauantaina ainoastaan kolme, jotka pidetään ennen puolta päivää. Puolipäivän edelliset tunnit pidetään kello 9:stä 12:teentoista, sekä puolipäivän jälkeiset tunnit klo 3:sta 5:teen. Kuitenkin olkoon se johtajan vallassa muuttaa, jos hän siihen syytä huomaa, puolipäivän jälkeiset tunnit pimeimpänä vuoden aikana kello 2:sta 4:jään.

24. pykälä: Toukokuun keskivälillä kevätlukukauden loppuun harjoitetaan lauantain jälkipäivinä niiden oppilaisten kanssa, jotka luvuissaan ovat ennättäneet niin pitkälle, että he siitä voivat hyötyä saada kukkaisopillisia tutkeita sekä harjoituksia mittaus-opin sovitteessa käytännölliseen maanmittaukseen.

25. pykälä: Julkinen tutkio oppilaisten kanssa jokaisen kevätlukukauden lopulla. Koulun toimikunnalla, jonka on oltava paikalla sitä pidettäessä on velvollisuutensa määrätä päivä siksi sekä annettava julistuksen kautta paikkakunnan sanomalehdissä ja kuulutuksella seurakunnan kirkossa yleisölle tieto siitä. Ennen kuin tutkio alkaa, olkoon johtaja antanut koulun toimikunnalle tarkan kirjallisen ilmiannon lukuvuotena ehdityistä lukujaksoista.

26. pykälä: Sekä julkisesta tutkiosta että jokaisen syksylukukauden loputtua jaetaan oppilaille todistukset, nimittämällä niissä heidän käytöksensä, ahkeruutensa ja edistymisensä, itse kunkin ansion mukaan seuraavilla sanoilla ja huutomäärillä nimittäin: todistussana kiitettävä 25:stä 21:teen kuntoon, sangen hyvä 20-18, hyvä 17-15, jotenki hyvä 14-10, välttävä 9-5, huono 4-0. Näiden todistuslehtien samoin kuin muidenkin koulusta annettavien todistuksien alle kirjoittavat koulun toimikunnan esimies ja koulun johtaja.

27. pykälä: Mitä opetustavan ja opetuksen käytäntöön yleisesti tulee, niin semmoista ei säännöillä saata määrätä, ollen se suureksi osaksi opettajien kykenemisen, opin ja taitavuuden nojassa. Kuitenkin olkoon tässä niin paljon opettajien ajateltavaksi sanottu, että opetus istuttaessaan lapsmiehen siveydellistä totuuden tuntoa ja työhalua, pääasiallisesti on tarkoitettava ymmärryksen kehitystä ja oppilaisen vahvistamista itseoppimiseen.

28. pykälä: Jos ilmestyväin asianlaatuojen suhteen mahdollisesti näkyisi yhdistettäköön kouluhuone yhteen johtajan asunnon kanssa, että hän sitä paremmin saisi tilaisuuden valvoa oppilaisten oloa ja käytöstä. Vaan harjoittaakseen semmoista peräänkatsetta käykööt opettajat aika ajoin oppilaisten vanhempien, hoitajoiden eli niiden perekuntien luonna, joiden tykönä oppilai-

set ovat majoitetut, ja hankkikoot tietoa josko heidän käytöstänsä vastaan olisi mitään muistuttamista.

29. pykälä: Koulun tuloista ja menöistä on Kirjallisuusseuran rahavartija tekevä tilin ja tilikirjat tutkii joka vuotena Kirjallisuusseuran siksi tarpeeksi valitsema tutkiakunta.

LIITE 3

Wilken koulun johtokunnan jäsenet

1860: Viipurin kirkkoherran sijainen T. T. Tornell, Lappeen rovasti G. W. Houghberg, viipurilainen lautamies Johan Mansikka, Lappeelta kotoisin oleva talonpoika Joosep Pelkonen, tohtori C. I. Qvist, hovioikeuden viskaali F. Olsoni, kauppias W. Hackman, rehtori A. G. Corander, kirkkoherra B. S. Houghberg, opettajat J. Innanen, J. Judén ja F. M. Saukko sekä konttoristit A. G. Keldán ja R. Mallenius.

1861: Opettaja Saukko ja kirkkoherra Houghberg erosivat. Heidän tilalleen valittiin hovioikeuden sihteeri M. Alopaeus ja hovioikeuden notaari J. F. Mechelin.

1863: Johtokunnan puheenjohtajana oli Lappeen rovasti Houghberg. Pelkosen tilalla oli Lappeen pitäjältä kotoisin oleva lautamies Juhani Yrjönpoika Taskula; Em. johtokunnan jäsenistä olivat poisjääneet: Qvist, F. Olsoni, A. G. Corander, J. Innanen, F. M. Saukko ja A. G. Keldán. Uusia jäseniä olivat: Aessori M. Lavonius, tohtori H. K. Corander, varatuomari R. K. Hornborg, "varamaakamreeri" E. Olsoni, "varakirkkoherra" A. Relander ja suntio Pullinen.

1867: Johtokunnan puheenjohtajana toimi Viipurin pitäjän kirkkoherra B. M. Forstén.

1869: Johtokunnan entiset jäsenet valittiin uudelleen, paitsi raatimies maisteri Houghberg, joka erosi sekä Kirjallisuusseurasta että koulun johtokunnasta. Hänen tilalleen valittiin tohtori Polén.

1870: Kaikki entiset jäsenet valittiin koulun johtokuntaan.

1872: Kirkkoherrat M. Forstén ja J. M. Hackzell, Viipurista "kirkonmies" Simo Pärssinen ja Lappeelta lautamies Juhana Taskula; Kirjallisuusseuran jäsenistä J. Witikka, R. Relander, R. Mallenius, E. Meuronen, Fr. Polén, K. A. Westerling, Ph. Ronimus ja A. G. Corander.

1873: Johtokunnan jäsenenä em. paitsi J. Witikka.

1874: Pastori J. Witikka valittiin uudelleen johtokuntaan. Samoin uutena jäsenenä johtokuntaan valittiin johtaja H. Erkkonen (J. H. Erkko).

1876: Tohtori Polén erosi johtokunnasta. Samoin rehtori Corander muutti paikkakunnalta. Heidän tilalleen valittiin lehtori Bergroth ja kapteeni Sandman.

1878: Johtokuntaan valittiin kaikki entiset jäsenet.

1879: Pärssinen ja Keldán jäivät pois johtokunnasta. Heidän tilalleen valittiin maanviljelijä T. Jaatinen ja maisteri H. Zilliacus.

1880: Maanviljelijä E. Gröönroos valittiin uutena jäsenenä.

1881: Rehtori A. Streng valittiin uutena jäsenenä.

1883: Streng muutti pois Viipurista. Hänen tilalleen valittiin kansakoulun tarkastaja O. Hynén.

1885: Helenius erosi johtokunnasta sairauden tähden. Hänen tilalleen valittiin kansakoulunopettaja Rikström. Myös kanttori Ronimus erosi johtokunnasta. Hänen tilalleen valittiin pastori Sirén.

1887: Lappeen kirkkoherra G. D. Th. Nordström toimi johtokunnan puheenjohtajana.

1888: Johtokunnasta eronneiden tilalle valittiin herrat Sallmén ja Lindholm. Ketkä johtokunnasta erosivat, sitä ei mainita.

1889: Johtokuntaan kuuluivat B. M. Forstén puheenjohtajana ja jäseninä hovioikeudenasessori D. W. Åkerman, kapteeni G. Z. Sandman, rehtorit G. B. Walle ja H. Zilliacus, lehtori A. Bergroth, maisteri Hj. Sallmén, pastori K. G. Sirén, maanviljelijät E. Gröönroos ja J. K. E. Lindholm.

1891: Ed. mainittujen lisäksi mainitaan R. Mallenius ja A. Rikström, jotka jo aikaisemmin olivat johtokunnan jäseniä. Maanviljelijä Lindholmin tilalle valittiin U. Jaatinen.

1892: Em. lisäksi mainitaan kirkkoherra G. O. Th. Nordström, joka oli aikaisemminkin ollut johtokunnassa.

1893: Em. jäsenet kuuluivat edelleen johtokuntaan.

LIITE 4

Koulun rahasto

Vuodet	Koulun menot	Wilken rahasto (kuluja vähentämättä)
1860		37 802,22 rup. hop.
1861	795,48 rup. hop	26 423,75 ”
1862	903,81 ”	25 021,14 ”
1863		95 883,60 mk hop.
1864		120 413,92 ”
1865		
1866		
1867	4 279,50 mk hop.	105 593,88 ”
1868	3 796,06 ”	108 553,08 ”
1869	3 704,94 ”	110 843,18 ”
1870	4 157,72 ”	113 140,91 ”
1871	3 954,90 ”	114 639,19 ”
1872	4 578,00 mk	115 733,98 mk
1873	3 093,06 smk	117 992,34 smk
1874	3 701,12 ”	121 528,56 ”
1875	4 551,82 ”	114 967,59 ”
1876	4 347,80 ”	115 228,26 ”
1877	5 180,20 ”	125 415,41 ”
1878	4 972,53 ”	125 697,34 ”

1879	6 013,05	”	127 429,96	”
1880	6 596,17	”	127 766,23	”
1881	6 031,29	”	127 911,37	”
1882	6 222,72	”	128 405,59	”
1883	6 233,29	”	128 779,17	”
1884	7 003,05	”	128 945,41	”
1885	7 136,04	”	128 381,55	”
1886	7 658,11	”	127 537,14	”
1887	6 670,49	”	125 796,88	”
1888	6 917,12	”	125 378,01	”
1889	6 472,00	”	124 631,80	”
1890	6 092,40	”	124 086,10	”
1891	6 212,65	”	123 983,48	”
1892	6 526,55	”	123 982,64	”
1893	5 300,25	”	123 946,60	”

LIITE 5

Lukuvuosi

Kansakoulujen oppilas- määrä Viipurissa

1873—74	382
1874—75	452
1875—76	531
1876—77	657
1877—78	704
1878—79	769
1879—80	809
1880—81	899
1881—82	923
1882—83	971
1883—84	1014
1884—85	1068
1885—86	1106
1886—87	1152
1887—88	1186
1888—89	1185
1889—90	1259
1890—91	1334
1891—92	1391
1892—93	1414

Tiedot kerätty tilastollisista katsauksista.

LIITE 6

Oppilasluettelot

Lukuvuosi 1860-1861

Jaatinen, Mathias
Jäppinen, Johannes
Lindqvist, Johannes Reinhold
Mänty, Wilhelmi
Niukkanen, Johannes
Pöyhä, Andreas
Rouhiainen, Johannes
Rouhiainen, Mikkel
Ruti, Aleksander
Valtonen, Johannes

Lukuvuosi 1861-1862

Akkanen, Konstantin
Ikonen, Adam
Ivaska, Julius
Jaatinen, Mathias
Jäppinen, Johannes
Niukkanen, Johannes
Pöyhä, Andreas
Rouhiainen, Johannes
Rouhiainen, Mikkel
Ruti, Aleksander
Valtonen, Johannes
Watanen, Martti

Lukuvuosi 1862-1863

Akkanen, Konstantin
Häkli, Jaakopi
Ikonen, Adam
Jaatinen, Mathias
Jäppinen, Johannes
Pöyhä, Andreas
Rouhiainen, Johannes
Rouhiainen, Mikkel
Ruti, Aleksander
Valtonen, Johannes

Lukuvuosi 1863-1864

Aholainen, Aleksander
Blomqvist, Gustav Fritiof
Halonen, Pekka
Halonen, Matti
Hiltunen, Henrik
Iho, Paavali
Jantunen, Antti
Korpelainen, Mikko

Kukkonen, Tomas
Kurikka, Aleksander
Langinen, Antti
Löytöläinen, Antti
Mansikka, Johan
Nybondas, Wilhelm
Orava, Johan
Pyrhönen, Aleksander
Roisko, Johan
Rouhiainen, Aleksander
Silvonen, Wilhelm
Wanhanen, Esaias

Lukuvuosi 1864-1865

Aholainen, Aleksander
Grönroos, Gust. Adolf
Haikola, Pekka
Halonen, Matti
Hynninen, Elias
Iho, Paavali
Jäkärä, Heikki
Komi, Johan
Korpelainen, Mikkel
Kovasin, Anton
Kurikka, Aleksander
Langinen, Antti
Litju, Tuomas
Löytöläinen, Antti
Orava, Johan
Putkonen, Heikki
Pyrhönen, Aleksander
Rimpinen, Johan
Rouhiainen, Aleksander
Silvendoin, Edward
Silvonen, Wilhelm
Wanhanen, Esaias
Wenäläinen, Johan

Lukuvuosi 1865-1866

Aholainen, Aleksander
Bruhmeyer, Gabriel
Grönroos, Gust. Adolf
Huotari, David
Hynninen, Elias
Ilwes, Antti
Jäkärä, Heikki
Kure, Jonas
Kurikka, Aleksander
Langinen, Antti
Ljung, Fredrik Konstantin
Löytöläinen, Antti
Orava, Johan
Peltonen, Matti
Putkonen, Heikki
Pyrhönen, Aleksander

Rimpinen, Johan
Rouhiainen, Aleksander
Silvendoinen, Edward
Silvonen, Wilhelm
Sällinen, Robert
Telkiä, Anton Salomon
Wanhanen, Esaias
Wenäläinen, Johan

Lukuvuosi 1866-1867
Alaosasto

Blomberg, Johan
Enbom, Johan Fredrik
Loikkanen, Johan
Mutttilainen, Johan Fredrik
Soininen, Antton
Tysteri, Johan
Waris, Wilhelm

Yläosasto

Aholainen, Aleksander
Huotari, David
Hynninen, Elias
Jäkärä, Heikki
Kure, Jonas
Kurikka, Aleksander
Löytöläinen, Antti
Sällinen, Robert
Telkiä, Anton Salomon
Wenäläinen, Johan

Lukuvuosi 1867-1868
Alaosasto

Akkanen, Aleksander
Enbom, Johan Fredrik
Klinga, Aleksander
Loikkanen, Johan
Mutttilainen, Johan Fredrik
Repo, Johan
Seppänen, Jonas
Soininen, Antton
Tysteri, Joh.
Waris, Wilhelm

Yläosasto

Aholainen, Aleksander
Blomberg, Johan
Jäkärä, Heikki
Kurikka, Aleksander
Löytöläinen, Antti
Sällinen, Robert
Telkiä, Anton Salomon
Wenäläinen, Johan

Lukuvuosi 1868-1869
Alaosasto

Enbom, Johan Fredrik
Himmanen, Josef
Kinnunen, Peter
Kivimaa, Josua
Klinga, Aleksander
Mutttilainen, Johan Fredrik
Pöyhönen, Aleksander
Ryhänen, Henrik
Silvonen, Joh.
Susi, David
Toristaja, Emmanuel
Waris, Wilhelm
Wenäläinen, Karl
Wiljanen, Johan

Yläosasto

Aholainen, Aleksander
Akkanen, Aleksander
Blomberg, Johan
Loikkanen, Johan
Luukkonen, Johan
Repo, Johan
Suonio, David
Sällinen, Robert
Wenäläinen, Johan

Lukuvuosi 1869-1870
Kolmannella osastolla

Gustafsson, Karl
Hyökki, Johan
Komi, David
Mansikka, David
Mäkeläinen, Johan
Mäntynen, Aleksander
Pellinen, Antti
Porali, Aleksander
Puhakka, Lars
Rokkanen, David
Sahanen, Matti
Sorvari, Antti
Stén, Otto

Alaosastolla (Toisella osastolla)

Borgman, Karl
Enbom, Johan Fredrik
Kinnunen, Petter
Kivimaa, Josua
Klinga, Aleksander
Mutttilainen, Johan Fredrik
Pöyhönen, Aleksander
Silvonen, Johan

Toristaja, Emmanuel
Wenäläinen, Karl
Wiljanen, Jonas

Yläosasto (Ensimmäisellä osastolla)

Akkanen, Aleksander
Blomberg, Johan
Loikkanen, Johan
Luukkonen, Johan
Repo, Johan
Sällinen, Robert
Wenäläinen, Johan

Lukuvuosi 1870-1871
Alaosasto

Blomberg, Aleksander
Esselström, G. R.
Heinonen, Matti
Honkanen, Mooses
Humaloja, Matti
Iivonen, Aleksander
Ikävalko, Filip
Itkonen, Aleksander
Kiesi, Anders
Kinnunen, K. F.
Kivimaa, Josua
Klinga, Aleksander
Mansikka, David
Mansikka, Filip
Maukonen, G. A.
Mäntynen, Aleksander
Nikoskela, Johan
Nylund, A. A.
Porali, Aleksander
Puhakka, Lars
Puolakka, Aug.
Pöyhönen, A.
Reijo, Matts
Sahanen, Matti
Silvonen, Johan
Strömberg, Johan
Sutinen, Oskar
Tiippanen, Elias
Turunen, Frithiof
Wenäläinen, Karl
Wäärä, K. G.

Yläosasto

Hellman, Aleks
Kaikko, Wilhelm
Kinnunen, Petter
Lindholm, Emel
Sulander, Edvart
Sällinen, Robert

Wenäläinen, Johan

Lukuvuosi 1871-1872

Oppilaiden nimet puuttuvat

Lukuvuosi 1872-1873
Alaosasto

Fenno, Mikkel
Huhtanen, Aleksander
Kaiko, Antti
Korhonen, Ivar
Koskela, Henrik
Laavola, Adam
Lohman, Karl
Lohman, Wilhelm
Malinen, Wilhelm
Miettinen, Adam
Orava, Johan
Roisko, Antti
Rouhiainen, Aleksander
Ryysyläinen, Jonas
Sahonen, Jonas
Torkell, Adam
Weijalainen, Johan

Yläosasto

Kiesi, Antti
Majurinen, Aleksander
Mansikka, David
Mansikka, Filip
Pöyhönen, Aleksander
Silvonen, Aleksander
Strömberg, Johan
Sutinen, Oskar
Tiippanen, Elias

Lukuvuosi 1873-1874

Oppilaiden nimet puuttuvat

Lukuvuosi 1874-1875
Alaosasto

Argillander, Aug. Fr.
Aunola, Juho
Gustafson, John. Henr.
Hintukainen, Juonas
Hintukainen, Matti
Huuhtanen, Aleks.
Hynninen, Antti
Hynninen, Moses
Hytönen, Gust. Bernh.
Kariiniemi, Esaia
Kettunen, Nikodemus

Lyytikäinen, Antti
 Mahkonen, Konst.
 Malinen, Wille
 Puolakka, Juha
 Renvall, Jul. Jos.
 Rikström, Joh. Fr.
 Teräväinen, Juha
 Tiippana, Petter
 Toikander, Edv.
 Torkel, Adam
 Uski, Herman
 Uski, Juha
 Uski, Petter

Yläosasto

Argillander, Dav. J.
 Backberg, Josef
 Eklöf, Juho
 Fenno, Mikko
 Kaikko, Antti
 Korhonen, Ivar
 Koskela, Henrik
 Lohman, Karl
 Lohman, Wilhelm
 Orava, Juho
 Pipinen, Juho
 Rouhiainen, Aleksander
 Silvonen, Aleksander
 Weijalainen, Juho

Lukuvuosi 1875-1876

Oppilaiden nimet puuttuvat.

Lukuvuosi 1876-1877

Alaosasto

Backberg, Adolf
 Fick, Juh. Alf.
 Gadding, Emerik
 Hintukainen, Juonas
 Holopainen, Janne
 Hämäläinen, Juhana
 Itkonen, Juhana
 Joronen, ?
 Lindström, Aksel
 Molin, Mikkil
 Rautjärvi, ?
 Savenius, Kaarlo
 Schirakoff, Juhana
 Serenius, Kaarlo
 Sosunoff, Petter
 Suuronen, David
 Sällinen, Aug. Aleks.
 Teräväinen, Juhana
 Weijalainen, Anton

Wenäläinen, Teodor
 Österlund, Juhana

Yläosasto

Ahtiainen, Anton
 Argillander, Aug.
 Argillander, David
 Aunola, Juh.
 Hintukainen, Matti
 Jaatinen, Uno
 Kettunen, Niko
 Kariniemi, Esa
 Karvonen, Aleks.
 Kyrklund, Emil
 Lyytikäinen, Antti
 Mahkonen, Konst.
 Mytty, Juh.
 Puolakka, Juhana
 Rikström, Joh. Fr.
 Rouhiainen, Aleks.
 Strömberg, August
 Tiippanen, Petter

Lukuvuosi 1877-1878

Alaosasto

Hassinen, David
 Heinonen, Anton
 Heinonen, Matti
 Holopainen, Janne
 Hurmalainen, Aleksander
 Hurmalainen, Juho
 Hurmalainen, Wilho
 Hämäläinen, Juho
 Joronen, Aleksander
 Kyrklund, Edvin
 Laakkonen, Emil
 Lindström, Aksel
 Lyly, Herman
 Lyly, Matti
 Mergel, Antti
 Savelainen, August
 Schirakoff, Ivan
 Tiainen, Petter
 Tomminen, Wilho
 Weijalainen, Anton
 Wenäläinen, Teodor

Yläosasto

Argillander, David
 Aunola, Juho
 Backberg, Adolf
 Eikel, Onni
 Gadding, Emerik
 Hintukainen, Juonas
 Itkonen, Juho

Kariniemi, Esa
Karvonen, Aleksander
Mahkonen, Konstantin
Posunoff, Petter
Rikström, J. Fr.
Strömberg, August
Sällinen, August
Tiippanen, Petter
Österlund, Juho

Lukuvuosi 1878-1879
Alaosasto

Blasnialis, Michael
Fick, Aleks
Hassinen, David
Heinonen, Matti
Huuhtanen, Adam
Hurmalainen, Wilho
Hämäläinen, Aleks.
Hämäläinen, Juhana
Härkönen, Otto
Joronen, Aleksander
Kaljunen, Aleks.
Koistinen, J. Henrik
Korpela, Juha
Kulha, Esaías
Kyrklund, Edvin
Mergel, Aleksander
Mergel, Antti
Meskanen, Juhana
Parhiala, Antti
Sandberg, August
Stigell, Kaarlo
Tianen, Juha
Toikka, Petter
Turtiainen, Wilho

Yläosasto

Arponen, Petter
Forsman, August
Heinonen, Anton
Heinonen, Matti
Holopainen, Janne
Hurmalainen, Aleksander
Hurmalainen, Johan
Ihalainen, Mikko
Laakkonen, Emil
Liljeblad, Emil
Mahkonen, Konstantin
Paukkunen, Henrik
Rendolph, Aleksander
Saarelainen, August
Tiippanen, Petter
Tomminen, Wilho
Wento, Henrik

Wirander, Evert
Wirander, Nikolai

Lukuvuosi 1879-1880
Alaosasto

Fick, Aleks
Himmanen, Antti
Himmanen, Juhana
Hämäläinen, Aleks.
Härkönen, Otto W.
Hyle, Oskar
Juselius, Kustaa Adolf
Kaljunen, Aleksander
Kolehmainen, Wilho
Koskimies, Kristian
Maksimoff, Absalom
Mergel, Aleks.
Meskanen, Juhana
Parhiala, Antti
Pekkanen, Aleks.
Puolakka, Elias
Sandsund, Anton
Soboleff, Ivan
Stigell, Kaarlo
Sutinen, Evert
Tianen, Wilho
Toikka, Petter
Turtiainen, Wilho
Turunen, Matti
Turunen, Oskar
Wenäläinen, Teodor
Wiljanen, Joakim
Willala, Iwar

Yläosasto

Blasnialis, Mikko
Hassinen, David
Heinonen, Matti
Hurmalainen, Wilho
Jantunen, Juhana
Korpela, Juhana
Kulha, Esaías
Mergel, Antti
Sandberg, August
Sjöblom, Antti
Tianen, Juhana
Toijanen, Juhana

Lukuvuosi 1880-1881
Alaosasto

Backman, Kaarlo Johan
Englund, Kaarlo Emil
Furtti, Aleksander
Haaman, Ernst

Heinonen, Gust. Wilho
 Hämäläinen, Aleksander
 Härkönen, Otto Wilho
 Järnefelt, Claes Gustaf
 Kauppinen, Oskar Bernhard
 Kotro, Petter Edvard
 Lampila, Akatius
 Lohman, Anton
 Lönnqvist, Fr. Edvard
 Maukonen, Frans Herman
 Mergel, Aleksander
 Mölsä, Evert
 Niemi, Elis
 Ojala, Adolf Josef
 Palén, Ernst
 Parhiala, Antti
 Pekkanen, Otto Wilho
 Pirhonen, Aksel Leonard
 Pusa, Aleksander
 Sutinen, Evert
 Säviranta, Kaarlo Emil
 Tianen, Wilho
 Turunen, Matti
 Turunen, Otto Emil
 Wiljanen, Joakim
 Wiljanen, Petter
 Woutilainen, August

Yläosasto

Fick, Aleksander
 Hämäläinen, Johan
 Ikäheimo, Matti
 Jantunen, Johan
 Juselius, Gust. Adolf
 Jäppinen, Oskar Emil
 Koskimo, Kristian
 Kyrklund, Edvin W.
 Lindberg, Ludvig Leonard
 Meskanen, Johan
 Naumoff, Aleksander
 Pekkanen, Aleksander
 Puolakka, Elias
 Sandsund, Anton
 Soboleff, Ivan
 Toikka, Petter
 Turunen, Oskar
 Waittinen, Mikko
 Willala, Ivar

Lukuvuosi 1881-1882 Alaosasto

Backman, Kaarlo J.
 Eserskij, Ivan
 Haaman, Ernst
 Heinonen, Gust. Wilho

Hämäläinen, Aleksander
 Ivaska, Juhana Ludv.
 Kauppinen, Oskar B.
 Karvinen, Konstantin
 Kolehmainen, Albert Wilho
 Larm, Kaarlo
 Lillbacka, Juhana
 Lohman, August
 Maksimoff, Wladimir
 Maukonen, Fr. Herman
 Mergel, Aleksander
 Miettinen, Paavo
 Mölsä, Evert
 Nikander, Otto
 Pahkala, Erik
 Pesonen, Alarik
 Pynninen, Wäinö
 Pyykkönen, Otto
 Pöyhter, Aleksander
 Ristola, Henrik M.
 Sahanen, Juhana
 Sarjanoja, Efr. Aleks.
 Serenius, Walter Hjalmar
 Sällinen, Herman
 Säviranta, Kaarlo Emil
 Tolkascheff, Paavo
 Turunen, Matti
 Wiljanen, Petter

Yläosasto

Backberg, Oskar
 Bergman, Oskar Arvid
 Brandt, Emil
 Englund, Kaarlo Emil
 Furtti, Aleksander
 Härkönen, Otto W.
 Kolis, Maunu Gunnar
 Kruskopf, Ivar
 Kyrklund, Edvin
 Lampila, Akatius
 Lohman, Anton
 Lönnqvist, Edvard
 Palén, Ernst
 Pekkanen, Aleksander
 Pekkanen, Otto
 Pirhonen, Aksel
 Pusa, Aleksander
 Suomalainen, Juhana
 Sutinen, Evert
 Tianen, Wilho
 Turunen, Otto
 Wiljanen, Joakim

Lukuvuosi 1882-1883

Alaosasto

Exell, Edvard
Gustafsson, Juh. Robert
Haaman, Ernst
Haaman, Teodor
Heikkinen, Juhani
Heinonen, Antti
Heinonen, August
Heinonen, Simo
Hellstén, Herman
Holmström, Kaarle
Hämäläinen, Aleksander
Kupias, Matti
Lampila, Alfred
Lankinen, Juh. Fredrik
Lehtola, Juhani
Litmanen, Eemil
Luukkonen, Kaarle
Luukkonen, Teodor
Markki, Matti
Michailoff, Wasili
Miettinen, Paavo
Pakarinen, Oskar
Piipponen, Matti
Pörkka, Juhani
Rautio, Evert
Ronimus, Uno
Sarjanoja, Aleksander
Suhonen, Juh. Hjalmar
Säviranta, Emil
Turunen, Matti
Wanhala, Otto

Yläosasto

Esterskij, Ivan
Heinonen, Wilho
Ivaska, Joh. Ludv.
Karvinen, Konst.
Lohman, August
Mölsä, Evert
Nurmi, Robert
Pahkola, Erik
Pynninen, Wäinö
Pöyhter, Aleksander
Ristola, Mikko Herm.
Sällinen, Herm.
Tolkascheff, Paavo
Wiljanen, Jukka
Wiljanen, Pekka

Lukuvuosi 1883-1884

I luokka

Backberg, Edvard

Bamberg, Matti
Blom, Vikt. Rob.
Exell, Edvard
Gustafsson, J. Rob.
Gyllenbögél, Werner Felix
Haaman, Teodor
Harinkanta, Emil
Hatunen, Juhana
Heikkinen, Juhani
Hämäläinen, Axel Aug.
Häyrynen, Antti
Karvinen, Adolf
Kolehmainen, Alb. Wilh.
Lankinen, J. Fr.
Litmanen, Eemil
Luukkonen, August
Luukkonen, Teodor
Metso, Adam
Michailoff, Wasili
Munne, Wilh. Edv.
Mustonen, Joh. Aug.
Noponen, Juh. Kust.
Ojala, Josef
Pakarinen, Juh. Henr.
Penttinen, Otto Henrik
Piipponen, Matti
Pohjolainen, Herman
Porkka, Juhani
Puurttinen, Joh. Edv.
Raij, Antti Oskar
Ronimus, Gabr. Gideon
Räsänen, Fred. Wilh.
Sandsund, Herman
Sarjanoja, Efr. Aleks.
Saukkonen, Alexander
Savelainen, Onni Herm.
Siitonen, Yrjö Fredr.
Wanhanen, Mikko
Wartiainen, Wiktor
Wilola, Krist. Konst.
Zimmermann, A. Osk.

II luokka

Haaman, Ernst
Heinonen, Antti
Heinonen, August
Hellstén, Herman
Henriksson, Albert
Holmström, Kaarle
Hämäläinen, Aleksander
Ivaska, Joh. Ludv.
Lampila, Alfred
Lehtola, Juhani
Luukkonen, Kaarle
Mustonen, Albin
Pakarinen, Oskar

Rautio, Eevert
Ristola, Mikko Herm.
Ronimus, Uno
Säviranta, Emil
Turunen, Matti
Wanhala, Otto
Wiljanen, Pekka

Lukuvuosi 1884-1885
I luokka

Akkanen, Vilhelm
Blom, Karl Wilh.
Blom, Viktor Rob.
Haaman, Teodor
Hatunen, Johan
Heikkinen, Johan
Heinonen, Alfred
Hiiva, David
Hiivaniemi, Matti
Häkälä, Aleksander
Hämäläinen, Axel Aug.
Häyrynen, Antti
Jukarinen, Otto
Jäppinen, David
Karjalainen, Emil
Karvinen, Adolf
Karvinen, Karl
Lindholm, Alfred
Laurén, Hjalmar
Luukkonen, August
Malinen, Wiljo
Metso, Adam
Munne, Wilh. Edv.
Mustonen, Vilh.
Ojala, Josef
Pakarinen, Juh. Henr.
Penttinen, Otto Henrik
Pesonen, Otto
Pettersson, August
Rouhiainen, Joh. Harald
Ruukki, Alexander
Sandsund, Herman
Sarjanoja, Efr. Alex.
Saukkonen, Vilhelm
Savolainen, Onni Herm.
Someroja, David
Vilola, A. Vilh.
Vilola, Kristian

II luokka

Backberg, Edvard
Eriksson, Emil V.
Exell, Edvard
Gustafsson, Joh. Rob.
Haaman, Ernst

Hahl, Bruno
Henriksson, Albert
Hämäläinen, Alexander
Jaatinen, Otto Magn.
Kolehmainen, Albert Vilh.
Lampila, Alfred
Lankinen, Joh. Fred.
Lindberg, Bertel
Luukkonen, Karl
Luukkonen, Teodor
Mansikka, Anders Osk.
Miettinen, Paavo
Pettersson, Karl Emil
Pohjolainen, Herman
Porkka, Juhani
Puurtinen, Edvard
Raij, Antti Oskar
Räsänen, Fred. Wilh.
Saukkonen, Alexander
Siitonen, Yrjö Fred.
Simola, Anders
Turunen, Matti
Vartiainen, Viktor

Lukuvuosi 1885-1886
I luokka

Ahvonon, Adam
Aunola, Robert
Blom, Kaarle Wilh.
Gyllenbögell, Swen Arthur
Hankineva, Arthur
Heikkilä, Sylvester
Hiivaniemi, Matti
Illukka, Antti
Juhanen, Antti
Jukarinen, Otto
Karjalainen, Emil
Kyllönen, Konstantin
Lindell, Arthur
Lundgren, Alfred
Lundgren, Kaarle
Luukkonen, August
Malinen, Wiljo Walio
Menschugin, Pauli
Merger, Aleksander
Meskanen, Juonas
Mustonen, Wilho
Pesonen, Otto
Pettersson, Kaarlo Emil
Puustinen, August
Raij, Antti
Rikström, August
Ropponen, Ferdinand
Rouhiainen, Harri
Ruukki, Alexander
Rättö, Taavi

Salakka, Johannes
Someroja, David
Spets, Frans Emil
Warzabo, Woldemar
Wilola, Wilho

II luokka

Blom, Viktor Rob.
Gustafsson, Joh. Rob.
Exell, Fredrik Edv.
Haaman, Teodor
Haapalainen, Samuel
Hakala, Aleksander
Heikkinen, Johannes
Hämäläinen, Aksel Aug.
Häyrynen, Antti
Illukka, Wilho Rob.
Jäppinen, Taavi
Karvinen, Adolf
Karvinen, Kaarle
Lindholm, Alfred
Munne, Wilho Edv.
Ojala, Josef
Pakarinen, Joh. Henr.
Penttinen, Otto
Pettersson, August Ansk.
Rahikainen, Kustaa Wilho
Räsänen, Fr. Wilhelm
Sandsund, Herman
Sarjanoja, Efraim
Savolainen, Onni
Sjöman, Oskar
Törni, Otto
Wartiainen, Arvo
Wilola, Risto Konstantin

Lukuvuosi 1886-1887

I luokka

Fant, Otto Edv.
Gornastajeff, Wassilij
Hassinen, Joh.
Hirvonen, Edvard
Häyrynen, Bernhard
Jukarinen, Fredr.
Junnikkala, Antti Emil
Katajisto, Aleksander
Kettunen, Ruben
Lundgren, Kaarle
Löfberg, Osk. Aleks.
Merger, Aleksander
Merger, Johan
Merger, Mikko
Mustonen, Wilh.
Nygqvist, Karl
Pekkanen, Robert
Pettersson, Osk. Rob.

Porkka, Aleksander
Puurtinen, Herman
Puustinen, August
Raij, Antti
Rikström, August
Roisko, Joh.
Ropponen, Jaakko
Ruukki, Emil Edv.
Saarela, Kustaa
Sahala, Jonas
Salakka, Johannes
Sjöman, Rudolf Wilh.
Spets, Arthur Wilh.
Tavast, Emil Konst.
Uski, Aleksander
Warzabo, Konst.

II luokka

Ahvonon, Adam
Aunola, Robert
Blom, Kaarlo Wilh.
Haaman, Teodor
Haukinen, Arthur
Heikkilä, Juho
Heikkinen, Johan
Hiivaniemi, Matti
Horppu, Karl
Illukka, Kaarle Antti Joh.
Juhanen, Antti
Jukarinen, Otto
Luukkonen, August
Malinen, Wiljo Walio
Meskanen, Jonas
Metelinen, August
Pettersson, Kaarlo Emil
Rouhiainen, Joh. Harald Mick.
Ruukki, Alex.
Someroja, Taavi
Spets, Emil
Wilola, Antti Wilh.

Lukuvuosi 1887-1888

I luokka

Haanpää, J. E.
Hatakka, A.
Hindikka, J. B.
Hokkanen, J.
Huhta, J.
Huhta, M.
Junnikkala, A. E.
Katajisto, A.
Laavolainen, A.
Liffländer, I.
Löfberg, O. A.

Merger, Joh.
 Merger, Juh.
 Näppi, H.
 Parkkali, J. A.
 Pettersson, O. R.
 Porkka, A.
 Roisko, J.
 Ronimus, F. V.
 Ropponen, A.
 Ruoppa, E.
 Räsänen, O.
 Sjöman, Rud. V. A.
 Skyttä, J.
 Spets, A. V.
 Tavast, E. K.
 Tiukkanen, J.
 Vartiainen, E. V.
 Warzabo, K. V.
 Vihko, A.
 Vilola, A. V.
 Zvarnström, A. E.

II luokka

Ahvonen, Adam
 Fant, O. E.
 Jukarinen, Fr.
 Kettunen, Robert
 Lundgren, K. Fr.
 Merger, Aleks.
 Merger, Mikko
 Mustonen, Vilho
 Pekkanen, R.
 Pettersson, K. E.
 Puurtinen, H.
 Puustinen, A.
 Raij, A. F.
 Rikström, A. R.
 Ropponen, J. F.
 Ruukki, Emil Edv.
 Saarela, Kustaa
 Sahala, J.
 Salakka, Johannes
 Vilko, Aleks.
 Vilola, A. V.

Lukuvuosi 1888-1889 I luokka

Akkanen, Matti
 Aspelin, Bernh. Konst.
 Florian, Aleksej
 Gartz, Brynolf Wilh.
 Hatakka, Aleks.
 Hellonen, Aug. Oskar
 Hindikka, Johan Basilius
 Hokkanen, Joh. Edv.

Huhta, Jaakko
 Huhta, Matti
 Häyrinen, Bernhard
 Kallioinen, August
 Komulainen, Kalle Pekka
 Kunttu, Aleks.
 Laavolainen, Aleks.
 Lautala, Tuomas
 Lindholm, Emil Aleks.
 Löyskä, Anton
 Merger, Juhana
 Parkkali, Johan Adolf
 Partanen, Aleksander
 Reinikainen, Wikt. Edv.
 Ronimus, Filip Dikt.
 Ropponen, Aleks.
 Sundholm, Anders Kust.
 Takakarhu, Joh. Edv.
 Wihko, Aleks
 Wättö, Herman
 Zvarnström, Alvar Erik

II luokka

Haanpää, Joh. Edv.
 Kokkonen, Niilo
 Kolari, Adam Viktor
 Liffländer, Isak
 Lindholm, Laine Leonard
 Löfberg, Osk. Aleks.
 Merger, Johan
 Näppi, Herman
 Pettersson, Oskar Rob.
 Porkka, Aleksander
 Puustinen, August
 Rikström, Aug. Reinh.
 Ropponen, Jaakko Ferd.
 Ruoppa, Emil
 Ruukki, Emil Edv.
 Räsänen, Otto Vilh.
 Saarela, Kustaa
 Sjöman, Rud. Vilh. Aug.
 Takakarhu, Brynolf
 Tiukkanen, Johan
 Vartiainen, Eino Val.
 Vilola, Arthur Walfr.
 Vilola, Aug. Wilh.

Lukuvuosi 1889-1890 I luokka

Florian, Aleksej
 Haglund, Joh. Engelbert
 Hellonen, Viktor
 Hjort, Gust. Werner
 Hokkanen, Johan
 Huhta, Matti

Hämäläinen, Onni Osk.
 Häyrinen, Emil
 Kajanus, Edv.
 Karvinen, Aleks.
 Kukkaro, Wilhelm
 Lindholm, Emil Aleks.
 Lindholm, Toivo Johannes
 Luukkonen, Viktor
 Löyskä, Anton
 Merger, Johan
 Muuri, Otto
 Nikoskelainen, Elias
 Piokas, Nikodemus
 Päivinen, Juh. Edv.
 Ronimus, Anton
 Saastamoinen, Fabian
 Sahala, Otto Johannes
 Takakarhu, Joh. Edv.
 Tiuhonen, Adolf
 Valkonen, Aleks.
 Wihko, Aleksander
 Vilola, Albin Viljam
 Wirkki, Nikodemus
 Wättö, Herman
 Ämmänen, Staffan
 Öhman, Matti

II luokka

Gartz, Brynolf Wilh.
 Haanpää, Johan Edv.
 Hatakka, Aleks.
 Hellonen, Aug. Osk.
 Hindikka, Joh. Basilius
 Holmström, David Vikt.
 Huhta, Jaakko
 Häyrinen, Bernh.
 Kunttu, Aleks.
 Laavolainen, Aleks.
 Lautala, Tuomas
 Löfberg, Osk. Aleks.
 Näppi, Herman
 Parkkali, Joh. Adolf
 Ronimus, Filip Dikt.
 Porkka, Aleks.
 Reinikainen, Vikt. Edv.
 Ropponen, Aleks.
 Sundholm, Anders Gust.
 Vilola, Arthur Walfrid
 Zvarnström, Alv. Erik

Lukuvuosi 1890-1891

I luokka

Auvinen, Arthur
 Florian, Aleksej
 Haartman, Karl Hjalmar

Haglund, Joh. Engelb.
 Hedman, Karl Johan
 Hirvonen, Wilhelm
 Hjort, Werner
 Hokkanen, Juhana
 Horppu, Herman
 Häyrinen, Emil
 Illukka, Aksel
 Karvinen, Aleks.
 Kortell, Viktor
 Kukkaro, Wilhelm
 Lempiäinen, Joh.
 Lindfors, Johan
 Liukkonen, Wiljam Ferd.
 Mäkelä, Juhana Edv.
 Nikoskelainen, Elias
 Oksman, Johan
 Oksman, Wilhelm
 Olkkonen, Eemil
 Piokas, Nikodemus
 Rautia, Tuomas
 Ronimus, Anton
 Räsänen, Emil
 Saastamoinen, Fabian
 Sahala, Otto
 Sallinen, Viktor
 Sinkka, Taavi
 Someroja, Robert
 Susi, Juhana
 Tossavainen, Matti
 Tuomola, Kustaa
 Walkonen, Aleks.
 Walkonen, Juhana
 Wepsä, Henrik
 Wilola, Albin Wiljam
 Yläoutinen, Juhana
 Öhman, Matti

II luokka

Fröjdlund, Sigfrid
 Hatakka, Aleks.
 Huhta, Jaakko
 Huhta, Matti
 Jantunen, Armas Emil
 Kajanus, Edv.
 Lautala, Tuomas
 Lindholm, Emil
 Lindholm, Toivo Joh.
 Luukkonen, Viktor
 Löyskä, Anton
 Merger, Joh.
 Muuri, Otto
 Päivinen, Juh. Edv.
 Ropponen, Aleks.
 Takakarhu, Joh. Edv.
 Tarvainen, Albert

Tiihonen, Adolf
Wättö, Herman

Lukuvuosi 1891-1892
I luokka

Avelin, Edv. Aleks.
Friman, Gust. Viktor
Gartz, Eemil
Heikkeri, Arvi
Ikävalko, Juho
Jakobsson, Joh. Gust.
Järvi, Johannes
Kortell, Viktor
Kotonen, Antti
Lempiäinen, Juho
Lindfors, Juho
Myllynen, Juho
Olkkonen, Eemil
Paajanen, Juho
Saastamoinen, Fabian
Sjögren, Otto
Someroja, Robert
Sundeberg, Wilhelm Em.
Uski, Aleksander
Wäisänen, Juho Alf.
Wättö, J. Viktor

II luokka

Auvinen, Arthur
Florien, Aleksej
Grönroos, Ensio Rob.
Haartman, Kaarlo
Hedman, Kaarlo J.
Helenius, Aukusti
Hintikka, Basilius
Hjort, Werner
Horppu, Eemil
Häyrynen, Emil

Illukka, Aksel
Kankkunen, Juh. Eemil
Karvinen, Aleksander
Kukkaro, Wilho
Malinen, Wäinö Auvo
Mäkelä, Juho Edv.
Nikoskelainen, Elias
Oksman, Wilho
Sallinen, Viktor
Susi, Juho
Tossavainen, Matti
Tuomola, Kustaa A.
Walkonen, Juho
Wepsä, Henrik
Ylä-Outinen, Juho

Lukuvuosi 1892-1893
II luokka

Aholainen, Ali
Evonen, Juho
Evonen, Wilhelm
Florien, Aleksei
Friman, Gust. Vikt.
Heikkeri, Arvi
Ikävalko, Juhana
Järvi, Johannes
Kortell, Viktor
Lempiäinen, Juho
Lindfors, Juho Alfr.
Myllynen, Juho
Oxman, Wilh.
Paajanen, Juho
Saastamoinen, Fabian
Sjögren, Otto
Someroja, Robert
Sundeberg, Wilhelm Emanuel
Wallenius, Sulo
Wäisänen, Juho Alfr.
Wättö, Viktori

TAULUKKO 1

Lukuvuodet	alaos.	yläos.	3. os.	yht.
1860—61	10			10
1861—62	12			12
1862—63	10			10
1863—64	20			20
1864—65	23			23
1865—66	24			24
1866—67	7	10		17
1867—68	10	8		18
1868—69	14	9		23
1869—70	11	7	13	31
1870—71				37
1871—72				34
1872—73	17	9		26
1873—74	17	15		32
1874—75	24	14		38
1875—76	19	17		36
1876—77	21	18		39
1877—78	21	16		37
1878—79	24	19		43
1879—80	28	12		40
1880—81	31	19		50
1881—82	32	22		54
1882—83	31	15		46
1883—84	42	20		62
1884—85	38	28		66
1885—86	35	28		63
1886—87	34	22		56
1887—88	32	21		53
1888—89	29	23		52
1889—90	32	21		53
1890—91	40	19		59
1891—92	21	25		46
1892—93	—	21		21

TAULUKKO 2

Isän ammatit	1860—61	1861—62	1862—63	1863—64	1864—65	1865—66	1866—67	1867—68	1868—69	1869—70	1870—71	1871—72	1872—73	1873—74	yht.
arentaattori									1	1					2
byggmestari											2				2
huonetkuntalainen		1	1												2
kirjanpitäjä										1	1				2
kirkon kuudennusm.	2	2	2												6
koulumestari	1								1	1					3
kultaseppä						1									1
kvartersman										1					1
laamannin lautamies				1	1						1				3
läksiäinen				4	4	3				1					12
nikkari										1	1				2
nikkarin sälli				1	1	1	1	1	2	2	3				12
nimismies						1	1	1	1	1	1				6
pehtori													2		2
posteljooni		1	1					1	1	1					5
purlakka													6		6
puutarhuri											1		1		2
renki	1	1	1				2	2	2	2	3		1		15
seppä										1			1		2
sorvari								1	1	1					3
suutarin sälli													1		1
talollinen	2	3	2	2	3	5	2		3	6	5		5		38
torppari			1			1	2	1	1	1					7
tuntematon				2	3	2			2		14				23
työmies	2	1	1	4	5	5	4	5	2	5	6		6		46
vankinehti				2	2	2	1	1	1						9
vaunumaakari							1	1	1	1					4
vetomies	2	3	1	3	4	3	3	4	4	4	1		3		35
yövärtia				1											1
yht.	10	12	10	20	23	24	17	18	23	31	39		26		

Nyky-suomen Sanakirja: arentaattori = vuokranantaja; kvartersman = auttaa kruununmiehiä veronkannossa ja järjestyksen pidossa; läksiäinen = irtolainen, loinen; purlakka = irtolainen, kulkuri; kirkon kuudennusmies = huolta kirkkokurista, järjestyksestä.

TAULUKKO 3

Isän ammatit	1874—75	1875—76	1876—77	1877—78	1878—79	1879—80	1880—81	1881—82	1882—83	1883—84	1884—85	1885—86	1886—87	1887—88	1888—89	1889—90	1890—91	1891—92	1892—93	yht.
ajuri											3		2							5
jahtivouti											1									1
kansak. opettaja											1		2							3
kauppias			5	4		5				20	2		2					3		41
kirvesmies		6																		6
kruununpalvelija			4																	4
käsityöläinen	16	8		18	17	19	12		20									4		
työmies			16				6			26	32	31	26					25		276
lukkari													1							1
maanviljelijä			6		17		11		13			11						4		62
majatalonpitäjä																		1		1
mylläri													2							2
pappi			1								1									2
puutarhuri													5							5
ratavahti											1									3
rautatiepalvelija													9					2		9
rautatievirkamies	5	3	3		3				1	6	5									26
sisälvouti											1									1
sotilas					1															1
sulkuvahti													1							1
talonomistaja	10	13	3	6			4													37
talollinen						11					7		3					1		21
tehtailija													1							1
torppari										1										1
tullivirkamies		1											1							2
tuntematon																		1		1
työnjohtaja	8	5				5			11	6	3	4								42
vahtimestari											1									1
virkamies				12	8		16		13	5		6						4		66
yht.	39	36	38	40	46	40	49		58	63	59	61	46					45		

TAULUKKO 4

	1860—61	1861—62	1862—63	1863—64	1864—65	1865—66	1866—67	1867—68	1868—69	1869—70	1870—71	1871—72	1872—73	1873—74	1874—75	1875—76	1876—77	1877—78	1878—79	1879—80	1880—81	1881—82
Viipurin lääni	7	8	6	12	14	16	14	17	19	22	16		11	12	9	8	18	15	12	12	21	
Viipurin pitäjä				4	4	4	3	1	3	5	5	puuttuu	15	17	25	18	13	22	17	19	16	puuttuu
Jaäskén pitäjä										2	1											
Antrean pitäjä				2	1	2																
Muolaan pitäjä				1	1														1		1	
Heinjoen pitäjä					1															1	1	
Koiviston pitäjä										1												
Säkkijärven pitäjä																1		2	3	2	2	
Hiitolan pitäjä	1	1	1																1			
Raudun pitäjä	1															1						
Kurkijoen pitäjä			1																			
Valkjärven pitäjä																		1				
Virolahden pitäjä																			2			
Kivennavan pitäjä																			1		1	
Ruskealan pitäjä																			1	2		
Johanneksen pitäjä														1							3	
Lemin pitäjä																						
Parikkalan pitäjä																						
Lappeen pitäjä				1	2	1										1						
Lappeenrannan pitäjä																	1	1				
Luumäen pitäjä						1										1						
Joutsenon pitäjä	1	1	1														2	2	1			
Ruokolahden pitäjä		1	1											1								
Pyhäjärven pitäjä																	1					
Rautjärven pitäjä																		1	4			
Valkeasaaren pitäjä																				1		
Kymin pitäjä																						
Haminan pitäjä																						
yht.	10	12	10	20	23	24	17	18	22	30	22		26	39	34	30	35	44	43	38	45	

TAULUKKO 5

	1867—68	1868—69	1869—70	1870—71	1871—72	1872—73	1873—74	1874—75	1875—76	1876—77	1877—78	1878—79	1879—80	1880—81	1881—82	1882—83	1883—84	1884—85	1885—86	yht.
Viipurin lääni																				
Viipuri																21	27	13	6	336
Viipurin pitäjä					puuttuu											17	26	23	37	294
Jaasken pitäjä																		1	1	5
Antrean pitäjä																	2	2	1	10
Muolaan pitäjä																		2	2	8
Heinjoen pitäjä																				3
Koiviston pitäjä																		1		2
Säkkijärven pitäjä																4	2			16
Hiihtolan pitäjä																				4
Raudun pitäjä																			1	3
Kurkijoen pitäjä																				1
Valkjärven pitäjä																				1
Virolahden pitäjä																				2
Kivennavan pitäjä																1		1		4
Ruskealan pitäjä																				3
Johanneksen pitäjä																				4
Lemin pitäjä																		1	1	2
Parikkalan pitäjä																	1			1
Lappeen pitäjä																	2	1		8
Lappeenrannan pitäjä																				2
Luumäen pitäjä																		2	1	5
Joutsenon pitäjä																				8
Ruokolahden pitäjä																				3
Pyhäjärven pitäjä																				1
Rautjärven pitäjä																				5
Valkeasaaren pitäjä																				1
Kymin pitäjä																		2	1	3
Haminan pitäjä																		1	1	2

TAULUKKO 6

Muu Suomi

	1861—62	1867—68	1868—69	1869—70	1870—71	1871—72	1872—73	1873—74	1874—75	1875—76	1876—77	1877—78	1878—79	1879—80	1880—81	1881—82	1882—83	1883—84	1884—85	1885—86	yht.
Iisalmi	1																				1
Helsinki									2	1											3
Kristiina				1	1	puuttuu															2
Kuopio														1							1
Leppävesi																			2		2
Leppävirta										1							2	2	1		6
Liperi														1							1
Nastola									1	2	2	1									6
Nilsä									1												1
Nurmijärvi																1					1
Orimattila								1													1
Pielavesi										1											1
Pohjanmaa													2								2
Pudasjärvi									1	1		1									3
Savitaipale																1					1
Siikajoki																		1			1
Sulkava													1								1
Tohmajärvi	1																				1
Turku											1										1
Varkaus																1					1
Tuntematon					15															1	16
Venäjä															1				1		2
yht.	12	18	23	31	38		26	32	39	36	38	46	46	39	49		45	63	51	56	

TAULUKKO 7

Ikärakenne vuosina 1860—1874

Luku- vuodet	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	tunte- maton	yht.
1860—61		1	3	1	1	2		1										1		10
1861—62		1	3	2	2	1		1						1		1				12
1862—63		1	3	1	1	1	1	1						1						10
1863—64			2	3	5	3	4		1					1	1					20
1864—65		1	4	5	5	2	4		1					1						23
1865—66		2	4	3	8	2	2	1			2									24
1866—67		3	4	1	6	1		1			1									17
1867—68		3	5	1	6	2													1	18
1868—69		4	4	3	7	1		1						1					2	23
1869—70		5	4	6	8	1	2	3	1										1	31
1870—71		6	6	6	5	1	5												11	40
1871—72		puuttuu																		
1872—73	1	3	9	8	3		2													26
1873—74		puuttuu																		
yht.		1	30	51	40	57	17	20	9	3		3		5	1	1		1	15	

TAULUKKO 8

Lukuvuodet		Uskonto		Laskento		Historia		Maantiede								yht.
		Katekismus	Raamattumhist.	Suomenkieli	Mittausoppi	Luvunlasku	Yl. hist.	Suomen hist.	Yl. maant.	Suomen maant.	Ruotsi	Luonnontieto	Kaunokirjoitus	Laulu	Piirustus	
1872—73	A	1	1	6	4	—	—	6	—	—	8	2	—	—	—	28
	Y	1	1	5	4	4	3	2	—	2	2	2	2	—	—	28
Kevätl.	A	1	3	6	2	5	—	—	4	2	2	3	2	—	—	30
1874	Y	1	2	4	3	3	2	2	3	3	2	1	2	2	2	30
1874—75	A	1	3	6	2	5	—	—	4	2	2	3	2	—	—	30
	Y	1	2	3	3	3	2	2	2	3	2	3	2	2	2	30
1875—76	A	1	3	6	2	5	—	—	4	2	2	3	2	—	—	30
	Y	1	2	3	3	3	2	2	2	3	2	3	2	2	2	30
1876—77	A	1	3	6	2	5	—	—	4	2	2	3	2	—	—	30
	Y	1	2	4	3	3	2	2	3	3	2	3	2	2	2	32
1881—82	A	1	3	6	2	5	—	—	3	1	2	2	1	2	—	28
	Y	1	2	4	3	4	2	2	2	1	3	2	1	2	2	31
1885—86	A	1	3	7	2	5	—	—	3	1	—	2	2	2	—	28
	Y	2	2	4	2	5	2	2	2	1	—	1	2	2	1	28
1886—87	A	1	3	6	2	5	—	—	3	1	—	2	1	2	—	26
	Y	2	2	2	2	5	2	2	2	1	—	1	1	2	1	25
1887—88	A	1	3	6	2	5	—	—	3	1	—	2	3	2	—	28
	Y	2	2	2	2	5	2	2	2	2	—	1	1	2	1	26
1892—93	A	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Y	1	2	6	—	4	2	2	2	1	—	2	2	2	2	28

Viipurin puolustajat 1710

Seuraavassa esitellään niitä miehiä, joiden velvoitukseksi oli Viipurin puolustaminen 1710 Suuressa pohjan sodassa, siis kaupungin Ruotsin vallan ajan viimeisiä puolustajia ennen sen kohtalokasta antautumista kesäkuun puolivälissä 1710. On selvää, että Viipurin puolustamiseen osallistui tuolloin myös monta urheaa naista. Heidän toiminnastaan lähteet eivät kuitenkaan mitään kerro, sillä historian lähteetkin ovat kauan olleet ennen muuta ”miesten historian” lähteitä.

Ruotsin armeija oli kärsinyt Poltavan tappion kesällä 1709. Kuningas Kaarle XII oli paennut seurueineen Turkkiin. Itämeren alueen sotatoimien johto oli nyt kuten aikaisemminkin Tukholmassa istuvan puolustusdeputaation käsissä maavoimien ja amiraliteettikollegion käsissä merivoimien osalta. Suomen sotilasyliapäällikön vaikeat tehtävät oli juonitellen saanut Kaarle XII:n suosikki kenraali Georg Lybecker, joka oli myös Viipurin läänin maaherra.

Viipurin linnoitustöitä oli v:n 1706 piirityksen jälkeen jatkettu päämajamestariluutnantti L. Chr. Stobéen johdolla. Viipurin ja sen ympäristön sotavoimat olivat mainitun piirityksen jälkeen v. 1707 viralliselta vahvuudeltaan 6 442 miestä. V:n 1710 kevättalvella, kun Viipurin uusi piiritys oli jo aivan todennäköinen, kaupunkia puolustava ratsuväki jäi Viipurin ulkopuolelle eikä sulkeutunut itse linnoitukseen. Näitä joukkoja oli ainakin Viipurin läänin ratsuväkirykmentti ja Turun läänin kaksinnusratsuväkirykmentti. Linnoituksen suojaan jäivät joko kokonaan tai osittain Hämeenlinnan läänin jalkaväkirykmentti, Porin läänin jalkaväkirykmentti ja Uudenmaan läänin jalkaväkirykmentti sekä Savon ja Savonlinnan läänin ja Viipurin läänin kaksinnusjalkaväkirykmentit, niin ikään eversti Henrik Hastferin värvätty inkerinmaalainen jalkaväkirykmentti. Mahdollista on, että Viipurissa oli lisäksi vähäisiä osia Viipurin läänin ratsuväkirykmentistä ja eversti H. O. Brakelin värvätystä inkerinmaalaisesta rakuunarykmentistä. Viipurin varuskuntaan kuuluivat edelleen linnoitustykistö ja linnoittajajoukko, nykykielellä puhuen insinööriupseereita ja pioneereja. Erikseen olivat vielä tavanmukainen porvarikaarti, siis aseistetut kauppiat ja käsityöläiset (porvarisoikeudet omaavat kaupunkilaismiehet olivat velvolliset kuulumaan porvarikaartiin, jota määrääjain harjoitettiin ja katsastettiin) sekä maaseudulta kootut nostoväkivoimat. Viipurin linnassa ja linnoituksessa oli v:n 1710 piirityksen alkaessa todennäköisesti noin 4 000 aseistettua miestä. Tämä määrä oli suu-

remppi kuin kaupungin silloinen siviiliväestö, josta osa oli jo lähtenyt siirtoväeksi länteen.

Viipurin linnoituksen päälliköksi, komendantiksi, oli 1702 nimitetty eversti Zacharias Aminoff, joka oli ollut Viipurin läänin kaksinnusjalkaväkirykmentin komentaja. Hän kuitenkin sairastui eikä voinut hoitaa tehtäviään. Uudeksi komendantiksi ja samalla äskenmainitun Viipurin läänin kaksinnusjalkaväkirykmentin everstiksi nimitettiin 7.2.1710 eversti Magnus Stjernstråhle. Hän oli Tarton hovioikeuden varapresidentin poika ja ollut mm. Ivangorodin ja Käkisalmen linnojen komendanttina. Hän oli hyvin kokenut, rajaseudun oloja tunteva soturi. Sairas eversti Aminoff jäi yhä Viipuriin. Inkerinmaalaisen värvätyn jalkaväkirykmentin komentaja oli, kuten jo mainittiin, eversti Henrik Hastfer. Savon ja Savonlinnan läänin kaksinnusjalkaväkirykmentin komentaja oli everstiluutnantti Alexander Pereswetoff-Morath. Uudenmaan läänin jalkaväkirykmentin komentaja oli everstiluutnantti Simon von Rohr. Porin läänin jalkaväkirykmentin komentajaksi oli juuri nimitetty everstiluutnantti Jakob Soves, joka oli useita vuosia ollut Viipurin porvarikaartin sodanaikaisena päällikkönä. Hämeen läänin jalkaväkirykmentin komentaja oli everstiluutnantti Hans Henrik von Köhler. Viipurissa oli myös Hämeen läänin kaksinnusjalkaväkirykmentin everstiluutnantti Robert Charpentier. Voi sanoa, että Viipuria puolustivat etenkin Kaakkois- ja Etelä-Suomen miehet. Pohjalaisia ei liene paljoa ollut mukana. Kuitenkin on samalla todettava, että Itä-Suomen asemiesten pääosa oli Kaarle XII:n päävoimien mukana kaukana etelässä. Monet Suomen miehet olivat jo kaatuneet tai joutuneet sotavankeuteen etenkin joko Poltavassa tai Perevolotshnassa, Etelä-Venäjällä. Sota oli kestänyt jo noin kymmenen vuotta. Monet säännöllisiin joukkoihin kuuluvat olivat lähteneet v. 1700 sotaan rauhallisista kodeistaan, perheensä keskeltä, päällystö puustelleistaan ja kartanoistaan (tai kaupunkiasunnoistaan), miehistö pienistä ruotutorpistaan tuona ruotujakolaitoksen aikana. Oli aivan yleisesti uskottu, kuten tällaisissa tilanteissa tavallisestikin, että sota päättyy pian. Kukaan ei voinut aavistaa, että kestäisi vielä toinenkin vuosikymmen, ennen kuin hartaasti toivottu rauha tulisi. Jo nyt oli monin paikoin vaikeuksia saada täydennysmiehistöä riveistä pois joutuneiden sijaan. Kaikki tappiot eivät suinkaan olleet kaatuneita, sillä tuona aikana monenlaiset taudit niittivät runsaasti tuon viljaa.

Viipuria puolustavissa säännöllisissä joukoissa oli 1710 useita Viipurissa syntyneitä, mm. Carl Borg, Savon ja Savonlinnan läänin jalkaväkirykmentin adjutantti, Juustilassa syntynyt Berndt Wilhelm von Gertten, ratsuväen vapaaehtoinen, John Kuhlberg ja Torsten Tawast, Savon ja Savonlinnan läänin jalkaväkirykmentin vänrikki. Viipurin porvarikaartissa oli tuolloin todennäköisesti neljä komppaniaa. Viipurin puolustajiin liitettiin, kun kaikki voimat oli pakko koota, myös ns. siviilipalvelijat ja ”koulujen miehistö”,

siis koululaiset ja nuoret opettajat. Nämä olivat tavallisissa oloissa asepalveluksesta vapaita. Viipurin siviilipalvelijat ja koululaiset muodostivat noin 150 miestä käsittävän yksikön. Jo mainittiin, että Viipurin porvarikaartin päällikkönä oli Jakob Soves, riikalaissyntyinen ammattisoturi, joka ennen Porin rykmenttiin siirtymistään oli palvellut savolaisissa joukoissa. Hänellä oli siis jossain määrin paikallistuntemustakin. Tavallisesti porvarikaartin päällikkönä oli joku pystyvä, arvovaltainen suurkauppias. Mutta sodan sytyessä oli luonnollista, että tehtävään kiinnitettiin sotilaskoulutukseen pystyvä ammattisoturi. Maaherra ja ylipäällikkö Lybecker ylisti Viipurin porvarikaartia ja sen hyvää kuntoa. Maaherran ylistelemissä sanoissa voi uumoilla tahallista lioitteluakin, sillä hän oli huonoissa väleissä eräiden säännöllisten joukko-osastojen komentajien kanssa. Kun maaherra arveli, että porvarit olivat pian yhtä kelpoisia sotilaita kuin alan ammattimiehetkin, hän oli ainakin nuoren Stefan Löfvingin suhteen oikeassa. Stefan Löfving, sittemmin kuuluisuutta saanut sissipäällikkö, oli syntynyt sotilaan poikana Narvassa ja lähetetty, niin kerrotaan, 13-vuotiaana kaukaisen sukulaisensa Jakob Fresen kauppahuoneeseen Viipuriin valmistautumaan kauppa-alalle. Mutta kun sota syttyi, hän vaihtoi kuten niin monet muutkin kynän miekkaan. Päälystää saatiin sekä porvarikaartiin että nostoväkeen säännöllisestä armeijasta, jolloin armeijan aliupseerit saivat eräissä tapauksissa upseerin tehtäviä ja aseman. Niinpä Viipurin läänin jalkaväkirykmentin vääpeli Carl Magnus Forsman nimitettiin Viipurin porvarikaartin luutnantiksi. Säännöllisen armeijan piirissä tosin itse asiassa syvästi halveksittiin porvarikaartia, jonka päälystää pidettiin eräänlaisina sotataidon vaatimattomina ja kömpelöinä harrastelijoina. Porvarikaartin sotilasarvot eivät olleetkaan rinnastettavissa armeijan vastaaviin arvoihin, vaan olivat paljon alempana, itse asiassa eri kategoriaa.

Moni ylioppilas Ruotsin suuren valtakunnan yliopistoissa oli pian sodan syttyä ja varsinkin sen laajennuttua vaihtanut luentovihkonsa miekkaan. Niinpä Turun yliopiston Viipurilaisen osakunnan useat ylioppilaat jo 28.11.1700 ”kuninkaan kehotusta noudattaen” lähtivät asepalvelukseen. Eräitä heitä oli Viipurissakin. Niinpä Upsalan yliopiston opiskelija Jonas Linngh palveli Viipurin linnoitustykistön konstaapelina. Turun yliopiston ylioppilas Carl Mallenius oli vänrikkinä Uudenmaan läänin jalkaväkirykmentissä ja toinen Turun ylioppilas, Jakob Henrik Ståhlhandske palveli Porin rykmentissä jo kapteeniksi kohonneena. Hänen veljensä, Johan Ernst Ståhlhandske oli saman maineikkaan rykmentin luutnanttina. Jokunen jo vakaantunut nuori virkamieskin oli lähtenyt soturiksi. Tällainen oli Arvid Stierncrantz, Turun hovioikeuden virkamies, sittemmin kihlakunnantuo-marina Karjalassa. Heti sodan syttyä hän kiiruhti armeijaan vapaaehtoisena ja palveli Uudenmaan rykmentin kapteenina. Tuskin tarvinnee sanoa, että Ruotsin armeijassa oli jo alun pitäen ja kasvavassa määrin sodan yhä jat-

kuessa huutavaa pulaa pystyvistä päällystöstä.

Karoliiniupseerit kohosivat suhteellisen usein ns. ”pitkää tietä”, siis rivimiehestä korkeisiin upseerinarvoihin ja -virkoihin. Mitään varsinaista upseerien koulutusoppilaitosta, kadettikoulua ja sotakorkeakoulua vastaavaa, ei ollut. Niin ikään ei ollut erillisiä kursseja päällystön jatkokoulutusta varten, ainakaan säännöllisesti. On luonnollista, että juuri tuona sotaisena aikana Ruotsin armeijan upseeristo kävi neuvokkuutta vaativissa vaikeissa olosuhteissa kovaa kokemuksen komentajakurssia. Ylimmät upseerit kävivät puolestaan eräänlaista käytännön sotakorkeakoulua, jossa — ainakin tavallisesti — pystyvimmat myös etenivät urallaan, varsinkin kun kaatuneita, invalidisoituneita, sairaita ja moniin sotatauteihin sortuneita oli murheellisen paljon. Useinhan juuri keskitasoa paremmat kaatuivat. Mutta ihmiselämään erottamattomasti kuuluvalla ikivihreällä juonittelullakin oli osansa, sodan eettisesti samalla kohottavan ankaruudenkin keskellä. Se nähtiin Viipurissa hyvin selkeästi äskenmainitussa Lybeckerin tapauksessa. Kuninkaan suosikki Lybecker yleni poikkeuksellisen nopeasti. Hän pian syrjäytti Suomen rintaman ylipäällikön, kenraaliluutnantti Georg Majjdellin. Majjdell oli onnettomuudekseen joutunut epäsuosioon korkeimmissa portaissa niiden parhaavien huhujen takia, joita Viipurin maaherraksi nimitetty Lybecker hänestä levitti. Kun etenkin Tukholmassa istuva puolustusdeputaatio asettui näitä asioita pohtiessaan Lybeckerin puolelle, Majjdell katsoi parhaaksi jättää eronpyyntönsä. Tähän suostuttiinkin. Myöhempi aika on asioita uudelleen punnittaessa tullut siihen käsitykseen, että puolustusdeputaation ratkaisu oli paitsi harkitsematon, osin aivan perusteeton. Lybecker ei luonteensaminaisuuksiltaan ollut sellainen, joka noissa yhä vaikeutuvissa oloissa olisi eri piirejä yhdistävästi lujittanut Suomen puolustusta. Kuten tunnettua, Lybeckerin nimi tuli pian jopa sangen vihatuksi Suomen kansan kaikkien piirien keskuudessa.

Inkerinmaalla syntyneitä ja kasvaneita oli Viipurin puolustajien joukossa paljon, sillä olihan Inkerinmaan linnoituksista ja varuskunnista jo luovuttu ja niissä olleet sotavoimat oli siirretty etupäässä juuri Viipuriin, mikäli eivät olleet joutuneet sotavankeuteen. Niinpä Kaprion tärkeän linnan viimeinen Ruotsin vallan ajan komendantti Vasili Apolloff oli siirtynyt Viipuriin, missä hän kuoli syksyllä 1709. Erikoislaatuinen rajamaan soturi oli Jakob Henriksson, joka inkerinmaalaisen jalkaväkirykmentin vänrikkinä palveli Viipurissa. Hän oli syntynyt 1678 Pähkinälinnassa, tuolloin Ruotsin valtakuntaan kuuluvassa tunnetussa linnoituksessa. Hänet oli varuskunnan tavan mukaan kirjoitettu jo syntymäpäivänään armeijan rulliin, kuten sanottiin, ”palvelmaan kuningasta ja saadakseen kruunun varoin opiskella koulussa 16-vuotiaaksi, jonka jälkeen hän ryhtyisi kantamaan muskettia”.

Virossa ja Liivinmaalla syntyneitä sotureita oli Viipurissa v. 1710 useita, mm. Johan Åkerfelt, joka oli alkuaan tallinnalainen ja palvellet Riian va-

ruskuntarykmentin aliupseerina. Hänet oli siirretty Viipurin läänin päällystön puutetta potevaan nostoväkeen, jossa hän palveli kapteenina Viipurin linnoituksessa. Hänen vanhin poikansa oli vapaaehtoisena Karjalan rakuunoissa. Saarenmaalta kotoisin oleva Anton Johan von Wichtinghoff palveli Viipurissa Porin rykmentin luutnanttina.

Viipuria puolustamassa oli tuolloin myös Ruotsissa syntyneitä sotureita, niin ikään eräitä Keski-Euroopan valtioiden armeijoissa palvelleita ammattisotureita, mm. ranskalainen kapteeni François Fariolle de Frauville, joka oli taistellut Englannin ja Hollannin armeijoissa ja joka nyt Savon ja Savonlinnan läänin kaksinnusjalkaväen kapteenina palveli Viipurin valleilla. Mikä oli hänenlaisensa miehen vienyt tällaiseen tehtävään, on jälkimaailman enää vaikea selvittää.

Ohimennen voinee kertoa, että Viipurin puolustajien joukossa oli nimiä, joilla jälkimaailman korvissa on tietty kaiku, mm. suomalaisen separatismien historiassa merkittävät nimet Sprengtporten, Jägerhorn ja Klick. Näihin sukuihin kuuluvia oli inkerinmaalaisessa rakuunarykmentissä palveleva kornetti Carl Henrik Sprengtporten, joka oli syntynyt Pähkinälinnassa. Heitä oli myös inkerinmaalaisen jalkaväkirykmentin luutnantti Henrik Vilhelm Klick.

Oli muutamia sotilassukuja, joiden miehiä palveli Viipurissa kaksi tai useampiakin. Hastferin sukuun kuuluvia upseereja oli kolme, mm. edellä mainittu eversti Henrik Hastfer ja hänen poikansa Mauritz Hastfer, joka kuoli piirityksen aikana. Kovaonnisen everstin toinen poika kaatui samana vuonna taistelussa tanskalaisia vastaan. Myös Schönemaneja oli Viipurissa sekä isä että poika, everstiluutnantti Carl Christoffer Schönan ja vänrikki Carl Gustaf von Schönan, molemmat Viipurin läänin kaksinnusjalkaväkirykmentissä. Oli luonnollista, että puolustajien joukossa, jotka muodostivat yhtenäisen, kasvavassa määrin jylhän kohtalonomaista yhteishenkeä tunnevan joukon, oli paljon sukulaisia, serkkuja, lankoja jne. Niinpä inkerinmaalaisen Johan Julius von Spandkowiin, Hastferin rykmentin luutnantin puoliso oli Hastfereja, Savon ja Savonlinnan rykmentin majuri Fredrik Sabelfeltin vaimo oli omaa sukuaan Pereswetoff-Morath.

Viipuri oli suurilla rintamilla taistelevien silmissä miltei kotirintamavaruskunta. Usealla Viipurin puolustajalla oli toki jo jonkin verran sotakokemustakin, lähinnä Inkerinmaalla ja Karjalan kannaksen taisteluissa saatua. Esimerkiksi kapteeni Mikael Stenstrand, joka palveli savolaisjoukoissa, oli ollut mukana viidessä taistelussa, mm. Nevanlinnassa ja Valkeasaarella. Eräät ehkä kerskailivatkin sotakokemuksillaan ja urotoillaan, joskaan eivät sentään liene menneet niin pitkälle kuin everstiluutnantti Gotthard Wilhelm Yxkull. Tämä oli eräänlainen Suuren pohjan sodan ruotsalainen Münchhausen. Hän oli 1702 joutunut Liivinmaalla venäläisten vangiksi. Myöhemmin hän suulaasti väitti, että hän oli urhoollisella yksiköllään, johon kuului 300

jalkaväen miestä ja 25 rakuunaa, puolustautunut menestyksellisesti 40 000 vihollista vastaan.

Poltavan taistelun jälkeen tsaari Pietari oli ryhtynyt piirittämään Ruotsille kuuluvaa tärkeää Riian rajakaupunkia ja linnoitusta, joka kuitenkin piti sitkeästi puoliaan vaikeissa oloissa yhdeksän kuukautta. Vasta kevättälvellä 1710, kun Riian piiritys yhä jatkui, tsaari päätti ryhtyä jälleen sotatoimiin myös Suomen suunnalla. Hän halusi kiirehtiä, jotta ruotsalaiset eivät emämaastaan ennättäisi tuoda apua Viipuriin ja Käkisalmeen meren avauduttua keväällä. Ruotsin sodanjohdon tarkoitus oli jäiden lähdettyä tuoda meritse apuvoimia Viipuriin ja yhdessä Lybeckerin Kymenlaaksossa olevien voimien kanssa työntää venäläiset pois. Mutta, kuten tunnettua, venäläiset voittivat tämän eräänlaisen laivastojen kilpapurjehduksen. Tsaarin itsensä johtama venäläinen laivasto-osasto ennätti näet Viipurin vesille kaksi päivää aikaisemmin kuin vastatuulen viivästyttämä ruotsalaisen vara-amiraali Gustaf Wrangelin laivasto-osasto.

Viipurin oli pakko antautua venäläisille, joiden komentaja oli yliamiraali Fedor Apraxin ja jotka lupasivat kaupungin urhoollisille puolustajille vapaan lähdön. Mutta, kuten hyvin tunnettua, venäläiset eivät pitäneetkään lupaustaan. He kai katsoivat, ettei ollut varaa laskea Viipurin puolustajia vapaiksi, sillä he olisivat ilmeisesti menneet Tallinnan ja Riian avuksi.

Venäläisten ratkaisu oli puolustajille karvas ja järkyttävä pettymys. Viipurin puolustajat pakotettiin aluksi eräisiin kaupungin ja sen sotilaslaitteiden jälleenrakennustehtäviin ja sitten heidät vietiin sotavankeuteen. Ainoastaan eräät pahoin haavoittuneet ja sairaat puolustajat saivat jäädä Viipuriin kaupungin siviiliväestön lisäksi. Tällaisia olivat paitsi entinen komendantti Aminoff, joka kuoli Viipurissa vielä samana vuonna, mm. everstiluutnantti Alexander Pereswetoff-Morath, joka kuoli Viipurissa elokuussa 1710, ja everstiluutnantti Hans Henrik Köhler, joka menehtyi Viipurissa joulukuussa 1710. Näistäkin esimerkeistä voinee päätellä, että toisarvoisena pidetyllä Suomen rintamanosalla palveli suhteellisen paljon vanhan polven upseereja kun taas nuoremmat, fyysiseltä ja henkiseltä kunnoltaan paremmat olivat päävoimien mukana suuremmissa tehtävissä. Myös vaikeasti haavoittuneelle tykistön kapteeni Ingemund Häggille oli jo luvattu, että hän saisi jäädä Viipuriin, mutta kohta hänetkin vietiin pois ja hän pääsi pakenemaan sotavankeudesta vasta 1722, jolloin rauha jo oli tehty ja hänen olisi pitänyt muutenkin päästä vapaaksi. On mahdollista, että tässä kuten niin monessa muussa tapauksessa venäläiset halusivat käyttää hyväksi sotavangin tuiki tarpeellista teknistä ammattitaitoa.

Mitään sellaista romanttista tarinaa kuin Narvan piirityksen yhteydessä kerrottua ei Viipurista tietääkseni tunneta. Narvan linnoituksen ja kaupungin 47-vuotias puolustaja Carl Johan von Rohr oli näet kaksi tuntia ennen kuolemaansa vihityttänyt itsensä 19-vuotiaan neitosen Christina Ogilvien

kanssa maaliskuun viimeisenä päivänä 1704. Mainitun von Rohrin sukulaisia palveli kaksi Viipurissa sen puolustajina. Mainittakoon, että äskenniittu Narvan puolustajan von Rohrin nuori leski kuoli vasta 1773, siis melkein 70 vuotta, tavallaan kaksi sukupolvea, miehensä kuoleman jälkeen. Hän oli uudelleen avioitunut erään upseerin kanssa.

Moni Viipurin tykkitulen kärventämistä puolustajista, vaikka oli melko pahoin haavoittunut, joutui sotavankeuteen. Esimerkiksi kapteeni Mikael von Bütner, kapteeni Samuel Mallenius ja vääpeli Erik Ahlman olivat menettäneet oikean kätensä, luutnantti Reinhold von der Pahlen oli pahasti haavoittunut päähän ja reiteen, mutta vankisaattoon oli heidänkin lähdeittävä.

Piirityksen aikana monet puolustajat olivat kaatuneet tai menehtyneet tauteihin, esimerkiksi everstiluutnantti Charpentier oli kuollut haavoihinsa, kapteenit Lorentz Mellin ja Jakob Henrik Ståhlhandske sekä luutnantti Gustaf Jägerhorn kuolleet piirityksen aikana. Taistelussa olivat kaatuneet mm. luutnantit Abraham Jack ja Carl Tranaeus sekä baltilaista sukua oleva rykmentin majoitusmestari Christian Stössel. Viimeksi mainittu nimi tuo mieleen Port Arthurin piirityksen Venäjän-Japanin sodassa kaksi vuosisataa myöhemmin. Kuten tunnettua, Port Arthurin komentajaksi oli 1903 nimitetty ilmeisesti juuri äskeni mainittua sukua oleva kenraali Anatoli Stössel, joka luovutti linnoituksen japanilaisille puolen vuoden piirityksen jälkeen. Sodan loputtua hänet otettiin Venäjällä vastaan suurin kunnianosoituksin. Mutta kun jälkeenpäin tehtiin tutkimuksia hänen toiminnastaan, hänen kykenemättömyytensä tuli ilmi, hänet pantiin syytteeseen ja tuomittiin kuolemaan. Kohta tämän jälkeen hän kuitenkin sai keisarin armahduksen.

Mutta palatkaamme v:n 1710 antautuneeseen Viipuriin. On syytä muistaa myös sitä porvariston osaa, joka ei ollut aseissa, vaan antoi panoksensa raskaassa työpalveluksessa pormestariensa johdolla. Siviilijohtajienkin vastuu oli raskas. Pormestari Peter Thesleff oli kuollut piirityksen aikana ja pormestari Hans Brotterus menehtyi terveydeltään murtuneena Viipurissa ennen saman vuoden päättymistä. Moni siviiliväestöön kuuluva oli menettänyt sotatoimien johdosta henkensä tai jäänyt invalidiksi. Siviiliväestö kuitenkin jäi Viipuriin.

Mutta armeijaan kuuluvat eloon jääneet ja miten kuten kynnelle kykenevät puolustajat siis vietiin sotavankeuteen vastoin annettua lupausta. Tarkkoja tappiotietoja ei ole olemassa. Venäläisten lähteiden mukaan Viipurissa antautui 135 upseeria ja noin 3 700 miestä. Eräiden toisten lähteiden mukaan antautuneita olisi ollut 3 880 miestä. Monella armeijaan kuuluvalla oli Viipurissa mukanaan puoliso ja pieniäkin lapsia. Perheenkin oli kokonaisuudessaan lähdeittävä vankeuteen. Ehkä joissakin tapauksissa perheet itse päättivät urhoollisesti pysyä koossa vankeuteen lähdeittäessä. Niinpä kapteeni Ernst Johan Hästesko af Målagårdin puoliso Agneta seurasi miestänsä Si-

periaan, jossa kapteeni kuoli 1719. Kapteeni Erik Licinin puoliso Ester Elisabet, jonka mies oli joutunut vangiksi Kolkapään taistelussa 1708 ja joka oli jäänyt Viipuriin, joutui hankin lähtemään vankisaattueeseen ja tapasi miehensä Moskovassa. Vänrikki Carl Johan Normanin leski Barbro Christina Hästesko, ratsumestarin tytär, jonka mies oli kuollut Viipurin piirityksen aikana 1710, joutui lähtemään Venäjälle vankeuteen. Tätä kesti peräti 13 vuotta. Vankeudessa hän solmi uuden avioliiton sotavangin, kapteeni Johan Rotkirchin kanssa. Kaikesta päättäen myös Viipurin sairaan komendantin Aminoffin puoliso joutui lähtemään miehensä kuoltua Viipurissa vankeuteen Venäjälle. Edellä mainitun kapteeni, kihlakunnantuomari Arvid Stierncrantzin puoliso Sara Sofia seurasi miestänsä Tobolskiin, missä hän kuoli 1721, juuri ennen rauhaa ja kotiin pääsyä. Kapteeni Stierncrantz meni uuteen avioliittoon Meurman-sukuun kuuluvan rouva Anna Bergin kanssa. Kapteeni Hans Henrik von Termäu, joka palveli inkerinmaalaisessa jalkaväkirykmentissä Viipurissa, joutui vankeuteen yhdessä puolisonsa Catarinan ja lastensa kanssa. Tyttäristä Gertrud, joka oli Viipurin antautuessa 14-vuotias, meni Siperiassa naimisiin 16-vuotiaana, v. 1712, sotavangin, kapteeni Carl Fredrik Pajkullin kanssa. Kun kapteeni Pajkull kuoli 1728, Gertrud meni uuteen avioliittoon kapteeni Fredrik Johan Völschin kanssa, mutta joutui toistamiseen leskeksi 1776. Gertrud kuoli Skaraborgin läänissä Ruotsissa. Alussa mainitun päämajamestariluutnantti Stobéen puoliso ja lapset, mm. silloinen kuopus, marraskuun 30. päivänä, siis Pyhän Andreaksen ja Viipurin pamauksen muistopäivänä syntynyt ja näin ollen vain vajaan vuoden ikäinen poika Samuel joutuivat kaikki vankeuteen. Venäjällä syntyi Stobéen perheeseen tytär, Ursula Katarina.

Inkerinmaalaisen rakuunarykmentin mukana joutui Viipurissa sotavankiteen myös majuri Gustaf von Burghausen perheineen. Jouluna 1718 Burghausenin perhe koki Siperiassa merkillisen, samalla iloisen mutta myös traagisen yllätyksen. Vanhemmat tapasivat tyttärensä Lovisan, joka oli Narvassa 1704 joutunut venäläisten käsiin 7-vuotiaana tyttösenä. Hänet oli Narvassa ryöstänyt eräs venäläissotilas ja tyttö oli 1710, siis 13-vuotiaana, naitettu erään venäläisen kenraalin kamaripalvelijalle. Tämä kamaripalvelija oli kuitenkin kuollut jo 1713. Lovisa von Burghausen, venäläisen kamaripalvelijan leski, joka oli joutunut uskomattomiin kärsimyksiin, meni 1720 uudelleen naimisiin Siperiassa rykmentinpastori Lars Sandmarkin kanssa ja oli vankeudesta päästyään pappilanemäntänä Ruotsissa. Miehensä kuoltua hän meni avioliittoon miehensä seuraajan, kirkkoherra Petrus Sundbergin kanssa. Lovisa kuoli 1734 Ruotsissa.

Jälleen palaamme Viipuriin v. 1710. Sotavankien vaellus Karjalan kannaksen ja hävitettyjen inkeriläiskylien kautta suurten suoalueiden Suomen suunnasta erottamaan rakenteilla olevaan tsaarin uuteen pääkaupunkiin Pietariin oli monin tavoin tietenkin raskas. Matkasta kertovat muutamat

dramaattiset kuvaukset. Moni nähtävästi menetti henkensä matkan rasitukseen, mutta monet kaikesta päättäen myös pääsivät pujahtamaan vankisaatuksesta pakoon ja hivuttautumaan metsien suojassa Suomeen takaisin.

Sotavankien kohtalo Venäjällä ja Siperiassa muodostui hyvin vaihtelevaksi. Eräät karkasivat ehkä etäisiltäkin seuduilta ja onnistuivat tavallisesti jännittävien seikkailujen jälkeen pääsemään kotiin. Hämeenlinnan jalkaväkirykmentin vääpeli Anders Cormander karkasi, palasi Ruotsin armeijaan, mutta joutui uudelleen vangiksi Napuen taistelussa. Juustilanjoelta kotoisin oleva Berndt Wilhelm von Gertten pakeni vankeudesta 1714, samoin Johan Justéen. Inkerinmaalainen aliupseeri Adam Limatius pakeni Pietarista 1712 ja palasi Ruotsin armeijaan. Hastferin rykmentin kersantti Mikael Lundén pakeni vankeudesta jo lokakuussa 1710, mutta joutui Vehkalahdella uudelleen vangiksi 1713. Hän pakeni jälleen ja päätyi lopulta majuriksi Ruotsin armeijaan. Niin ikään Viipurin ratsuväkirykmentin aliupseeri Abraham Sund pakeni jo 1710 ja palveli sodan päätyttyä Ruotsin armeijassa yleten sittemmin kapteeniksi. Savon kahdennusrykmentin vänrikki, Viipurissa syntynyt Torsten Tawast vapautettiin pian vangitsemisen jälkeen, syystä jota ei tiedetä. Hän palasi joka tapauksessa takaisin suomalaiseseen joukko-osastoonsa, mutta joutui uudelleen vangiksi Kerimäen kirkolla tammikuussa 1712. Hän kuitenkin pääsi pakenemaan kotiin 1714 ja jatkoi sitten palvelusta Ruotsin sotavoimissa lopulta kapteenina.

Muutamit vangiksi joutuneet upseerit pääsivät sodan aikana kotiin vankien vaihdon yhteydessä. Luutnantti Anders Joachim von Hanell (Henell), myöhemmin Malmön komendantti, vaihdettiin jo 1710. Suomessa taistellut luutnantti Bengt Stigman, joka oli partioretkellä joutunut vangiksi 1711, sai lomaa vankeudesta, mutta jäi Ruotsiin, koska eräs venäläinen luutnantti vapautettiin hänen tilalleen.

Tsaari koetti taivuttaa vangittuja upseereja Venäjän armeijan palvelukseen, jossa varsinkin erikoisalojen tuntijat olivat hyvin tarpeellisia. Niinpä tsaari tarjosi päämajamestariluutnantti Stobéelle kenraalimajurin virkaa. Stobée kieltäytyi ja joutui lähtemään vankeuteen Arkangeliin. Sieltä hän pakeni dramaattisissa oloissa Ruotsiin 1715. Noin 500 etupäässä Itä-Suomesta kotoisin olevaa sotavankeuteen joutunutta miestä taipui tsaarin palvelukseen toivoen voivansa ehkä palata Viipuriin, mutta heidätkin vietiin Venäjälle. Muutamit taipuivat tsaarin palvelukseen ankan painostuksen jälkeen. Niinpä luutnantti T. Soldan inkerinmaalaisesta jalkaväenrykmentistä kastettiin, niin hän sanoi, vastoin tahtoaan, kreikkalaiskatoliseen uskoon ja meni naimisiin venäläisen naisen kanssa. Soldan kuitenkin palasi sodan päätyttyä kotimaahan jättäen venäläisen vaimonsa tsaarin valtakuntaan ja avioitui uudelleen Ruotsissa. Mahdollisesti oli eräitä muitakin, jotka menettelivät siihen tapaan kuin tukholmalainen rakuunaluutnantti Carl Gustaf Helleberg. Hän oli joutunut venäläisten vangiksi Ukrainassa 1709 ja viety Moskovaan.

Siellä hän nai rikkaan saksalaissyntyisen naisen ja sai olla koko vankeutensa ajan Moskovassa ilman vartiointia. Mutta sitten hänen varakas puolisonsa ja tukensa kuoli. Helleberg ryhtyi nyt ansaitsemaan elatustaan omatekoisena lääkärinä, mutta tiedetään, että hän sittemmin kuoli Venäjällä suuressa köyhyydessä. Hellebergin perikunta anoi sittemmin Venäjän valtiolta päämiehen palkkaa vankeusajalta, mutta tähän ei suostuttu. Eräät vankeuteen joutuneet venäläistyivät kuten vänrikki Carl Hästesko af Målagård, joka vasta 1718 oli taipunut venäläisten palvelukseen. Hän kääntyi tsaarin uskoon ja nai venäläisen naisen. Viipurin nostoväen kapteeni Johan Åkerfeltin neljä tytärtä asui vielä 1745 Pietarissa ja he olivat muuttaneet ruotsalaisen sukunimensä asuun Acherfelt, jopa liittäneet eteen sanan von kuten niin monet muutkin aateliston hyvin ymmärrettävään ihailuun taipuvat.

Useimmat kärsivät vankeutensa miehuullisesti loppuun ja palasivat kotiin. Useat joutuivat, kuten esimerkiksi muutamat kenraalit, Siperiassa tekemisiin voimakkaan pietistisen herätysliikkeen kanssa. He palasivat kotiin heidänneinä kristittyinä. Mutta monet menehtyivät vankeuden vaivoihin ja paineeseen. Eräät olivat pitkän vankeusajan päätyttyä jo terveydeltään murtuneita eikä Ruotsi aina riittävästi huolehtinut näistä paljon kärsineistä sotaveteraaneistaan. Eräät Viipuria aikoinaan puolustaneet harmaantuneet veteraanit sijoitettiin invalideina Vadstenan sotilashuoltolaan (entiseen luostariin) Ruotsiin, kuten tykistön vänrikki Gamaliel Höök. Hänestä sanottiin, että hän oli ”pahoin haavoittunut, vanha ja raihnas”. Viipurin läänin jalkaväkirykmentin adjutantti Henrik Ingerman, joka palasi vankeudesta 1722 vaimonsa ja lastensa kanssa, eli kotimaassa suuressa puutteessa. Kova oli myös edellä mainitun, Pähkinälinnassa syntyneen, aikansa ”sotilaspojan” vänrikki Jakob Henrikssonin kohtalo. Hänkin palasi vankeudesta 1722 ja eli suuressa köyhyydessä. Hän sai 1724 luutnantin arvon erotessaan armeijasta, mutta ei tyhjää arvo häntä elättänyt. Surkeassa anomuskirjeessään (tällaiset kirjelmät tosin usein olivat ajan tavan mukaan melkoisestikin liioittelevia) 1727 Henriksson kertoi seuraavaa: ”Minun on kuoltava nälkään ja alastomuuteen. Mutta kuitenkin minulla on jotakin, jota kenelläkään Ruotsin upseerilla ei ole: olen 50 vuotta vanha ja palvellut 50 vuotta kuningasta. Kuitenkin minun on kuoltava nälkään”. Kuten jo edellä kerrottiin, Henriksson kirjoitettiin Ruotsin karoliiniarmeijan rulliin jo syntymäpäivänään Pähkinälinnan varuskunnassa ja linnoituksessa.

Ne soturit ja heidän perheensä, jotka olivat ennen sotaa asuneet Uudenkaupungin rauhassa menetetyllä alueella, siis Virossa, Liivinmaalla, Inkerinmaalla ja Kaakkois-Suomessa (mm. Viipurissa), joutuivat vankeudesta palattuaan monessa tapauksessa vaeltamaan menetetyn Viipurin halki ja asettumaan siirtoväen tavoin uudelle asuinpaikalle. Porin rykmentin vänrikki Otto Henrik Schrippen, joka oli kotoisin Kuurinmaalta, ja Liivinmaalla syntynyt luutnantti Gotthard Fredrik Stössel asettuivat asumaan Hollolaan. Inkerinmaalla syntynyt adjutantti Vilhelm Skogh sijoitet-

tiin Kymenkartanon läänin jalkaväkirykmenttiin. Joku vankeudesta palaava kuoli paluumatkalla, eräät laivassa Turun ja Tukholman välillä. Moni sai saman kohtalon kuin luutnantti Arvid Tollet, joka palattuaan vankeudesta kotimaahan 1722 sai järkytyksekseen todeta, että hänen Ruotsissa elänyt puolisonsa oli jo kuollut. Viipurin läänin kahdennusrykmentin ratsumestarin, 1712 partiokahakassa kaatuneen Thomas Åhmanin leski Maria pakeni Viipurista miehensä menetettyään Ruotsiin. Viipurin puolustajien kohdalla ei liene kuitenkaan sellaista tapausta kuin vänrikki Gustaf Lilliestelken. Hän näet palasi vankeudesta jostakin syystä vasta niin myöhään kuin 1733, siis peräti 12 vuotta sodan päättymisestä. Kun häntä ei ollut kuulunut kotimaahan, hänet oli 1728 poistettu Ruotsin armeijan rullista kadoksiin joutuneena. Hän sai, tosin pitkäkhkön odotuksen jälkeen, lopultakin Ruotsin valtion eläkkeen ja kapteenin arvon.

Viipurin puolustajien kohtalo oli siis ankara, etenkin kun sotavankeuteen joutuminen oli odottamaton, vastoin sopimusta. Missä määrin heitä sodan jälkeen asetuttiin asumaan Viipuriin, ei ole tiedossani. Todennäköistä on, että upseereista ei kukaan sijoittunut tähän kaupunkiin, jota oli kunniakkaasti puolustettu 1710, mutta joka oli menetetty. Mainittakoon, että Ruotsin Viipurin viimeinen komendantti, eversti Magnus Stjernstråhle palasi Siperiasta Ruotsin Suomeen 1721. Hänet nimitettiin rajarykmentin, Savon ja Savonlinnan läänin jalkaväkirykmentin komentajaksi ja korotettiin kenraalimajuriksi.

Muutamit Viipurin puolustajat v:lta 1710 joutuivat olemaan kokeneina sotavanhuksina mukana vielä ns. hattujen onnettomassa sodassa 1740-luvun alkupuolella. Niinpä Viipuria 1710 puolustanut silloinen linnoitusväen nuori luutnantti Philip Schultz, aateloituna Nordencreutz, palveli hattujen sodan aikana Ruotsin armeijan päämajamestariluutnanttina. Hän sai surmansa kasakan piikistä Haminan lähellä 1742. Stobée, joka oli Ruotsin Viipurin viimeinen varsinainen linnoittaja, ylennettiin kenraalimajuriksi ja toimi sittemmin Göteborgin maaherrana. Näyttää siltä, ettei ole sellaista Ruotsin maakuntaa, jossa ei olisi 1700-luvun alkupuolella asunut Viipurin entisiä puolustajia.

Tämän esityksen lähteinä ovat seuraavat teokset: Adam L. C. Lewenhaupt, Karl XII:s officerare. Biografiska anteckningar. 2 bd. Stockholm 1920—21; Alf Åberg - Göte Göransson, Karoliner. Stockholm 1976.

Omistan tämän artikkelin kunnioittavasti vaimoni, ilmavalvontalottana Suomenlinnassa 1939—40 ja 1941 sekä Viipurin maakunta-arkiston amanuenssina 1942—44 palvelleelle, valtion-arkiston amanuenssi, fil.maisteri A n j a I l o n a H a l i l a n, o.s. Herttua (1912—1978) muistolle.

Aimo Halila

Kauppiaan koulutusta vanhassa Viipurissa

Juhlatilaisuudessa, jossa teemme kunnia Viipurin Taloudellisen Korkea-kouluseuran 50-vuotiselle toiminnalle, lieene paikallaan etsiä vastausta kysymykseen, miten menneiden vuosisatojen viipurilaiset menettelivät hankkiansaan itselleen tietoja ja taitoja talouselämän palvelukseen lähtöä varten. Rohkenen tässä tilaisuudessa esittää eräitä yleislinjoja viipurilaisen talousmiehen opin tiestä. Lähden siitä ajanjaksosta, jota on sanottu Viipurin kuokstuksen ajaksi, Ruotsin suurvalta-ajan Viipurista.

Tunnettua on, että entisajan koulu ja yliopisto eivät suoranaisesti paljoakaan palvelleet talouselämää. Tosin vanhan oppikoulun ala-aste, jota sanottiin apologistanluokaksi sen opettajan virkanimen mukaan, samoin pedagogiot, halusivat antaa ne perustiedot, joita kaupunkilaiselinkeinojen harjoittajat tarvitsivat. Mutta Viipurissa tulevat liikemiehet enimmäkseen saivat perusopintonsa yksityisessä saksalaisessa koulussa tai yksityisopettajien avulla. Viipurin lukion suhde kauppiasväestöön ja maistraattiin oli näet 1600-luvulla tunnetusti huono, epäluulojen ja riitojen värittämä. Olennaisiin syihin kuului se, ettei Viipurin koulu ollut kuten useimmat Baltian ja Saksan kaupunkikoulut, maistraatin hallinnassa, vaan muiden Ruotsin valtakunnan vanhojen osien käytännön mukaan tuomiokapitulin alainen. Baltiassa sen sijaan muutamats suurien ja vanhojen kaupunkien koulut olivat jo eräänlaisia maistraatin alaisia maakuntakorkeakouluja, Viipurin lukio sen sijaan määrrärahujen puutetta poteva valtion opillinen lukio.

Mutta oli tietenkin nuorukaisia, jotka lähtivät yliopisto-opintoihin palatakseen kotikaupunkiin nimenomaan kauppiaiksi ja maistraatin kunnianarvoisiksi jäseniksi. Useassa tapauksessa he merkittäväällä tavalla kohottivat edellisten sukupolvien luoman kauppahuoneen mainetta ja varallisuutta. Varsinkin 1700-luvulla Turun yliopistossa oli näkyvässä asemassa talousoppi eli taloustiede, jonka opetus epäilemättä antoi hyödyllisiä virikkeitä tuleville liikemiehille. Viipurilaisia opiskeli liikealaa ajatellen myös Tarton ja Upsalan yliopistoissa, niin ikään eräissä kaukaisemmissa opinahjoissa. Äskettäin monisteena julkisuuteen saatetussa vanhan Viipurilaisen osakunnan matrikkelissa on runsaasti kiintoisia tietoja maineikkaiden viipurilaisten liikemiesten yliopisto-opinnoista. Erityisen paljon yliopisto-opintoja harjoittaneita liikemiehiä oli 1700-luvun Oulussa.

Tyypillinen esimerkki viipurilaisesta yliopisto-opintoja harjoittaneesta liikemiehestä on Joachim Frese, joka opiskeli Turun yliopistossa, kirjoittautui hovioikeuden auskultantiksi ja lähti sitten Amsterdamiin harjoittamaan kaupallisia opintoja. Hän palasi kotikaupunkiin Viipuriin toimien menestyvänä kauppiana ja arvostettuna raatimiehenä. Hän kuoli 1697, siis samana vuonna kuin hänen suuresti kunnioittamansa kuningas Kaarle XI ja säästy näkemästä Suuren pohjansodan kauhuja.

Tavallisin ja tehokkain kaupallisten opintojen tie oli joka tapauksessa käytännön harjoittelu. Tukholman kaupungille 1635 annetussa kauppaordinantissa, jota noudatettiin myös Viipurissa, asetettiin kauppiaan oikeuksien saamisen ehdoksi, että pyrkijä oli välttämättömät perustiedot tavalla tai toisella hankittuaan palvellut kuuden vuoden ajan jonkun rehellisen kauppiaan luona ja sitten vielä ollut kaksi vuotta hänen alaisenaan ns. voittokauppiana, joka sai liikevoitosta palkkiokseen tietyn prosentin. Samalla määrättiin, että jokaisen apulaista tarvitsevan suurkauppiaan oli otettava sellaiseksi kotimainen nuorukainen tai annettava takeet, että vierasmaalainen oppilas jäisi opin saatuaan Ruotsin alamaiseksi. Kun nuorukainen pyrki kauppiaan luo oppiin, hän oli noin 12—15 -vuotias, siis samanikäinen kuin käsityöammattien oppipoika. Pojan vanhemmat tai holhooja tekivät opinkäynnistä kirjallisen sopimuksen ja samalla menivät siitä takuuseen. Palvelu ja opinkäynti oli tiukkaa. Sopimuksissa usein sanottiin, ettei oppilas saa heittäytyä ylensyömiseen eikä juomiseen, haureuteen eikä konnuuteen, loistoon eikä prameuteen. Oppilas ei saanut luvatta poistua majapaikasta tai aterialta, uhalla että häneltä otettiin pois tavarat ja heitettiin paikkaan, ”missä hän ei mielellään oleskele”, siis tornin kolkkaan vankityrmään. Tällainen oli Viipurissakin. Useassa tapauksessa isäntä lupasi antaa menestyvälle oppilaalle lainan tämän lähtiessä itsenäiseksi kauppiaksi. Kauppaoppilas sai oppiajaltaan palkkaa, mutta se maksettiin hänelle vasta oppiajan päätyttyä. Käytäntö oli siis toinen kuin käsityöläisten keskuudessa, jossa ei maksettu palkkaa oppiajalta vaan katsottiin, että täysihoito vaatekertoineen riitti. Tavallista oli, että kauppiaksi pyrkivä palveli 6 — 8 vuotta oppilaana ja sitten 2 — 3 vuotta kauppakisällinä. Oppilaaksi tullut teki alussa karkeimpia ja vähäarvoisia töitä, mutta hänelle uskottiin kykyjen mukaan pian vaativampiakin tehtäviä, esimerkiksi katupuodin hoito tai varastokirjanpito. Hyvin opettavaa oli pääsy isännän mukaan suurille markkinoille ja kauppatatkoille.

Keski-Euroopan vauraissa ja vanhoissa kaupakeskuksissa saadulle opille ja kokemukselle annettiin Viipurissakin suuri arvo. Ulkomainen opintomatka kruunasikin useassa tapauksessa tulevan suurliikemiehen varsinaiset opinnot. Tällainen matka oli yleensä helppo järjestää, sillä Viipurin valta-aporvariston liike- ja sukulaissuhteet olivat läheiset varsinkin Lyypekkiin ja myöhemmin Amsterdamiin. Viipurin pormestari Hans Croëllin poika Johan sai ensi opetuksensa Viipurin koulussa. Sitten hänet lähetettiin eräiden mui-

den varakkaiden viipurilaisten kauppiaanpoikien tavoin Hollantiin perehtymään liike-elämään. Sekä Saksassa että Hollannissa kauppiaan koulutus oli tunnetusti tehokasta ja ankaraa, ja nämä perinteet jatkuivat kauan. Niinpä Viipurin historiasta tunnettu pankinjohtaja Wilhelm Burjam, Pohjoismaiden Osake-Pankin johtaja 1870-luvulla, oli saanut saksalaisen konttoristin tiukan koulutuksen Lyypekissä. Herätys oli kello 4 aamulla ja harjoitteluun sisältyi myös melkoisen kovaa ruumiillista työtä varastoissa. Liikeharjoitteluun Burjam jatkoi Viipurissa J. Dippell & Co:n ja sitten Hackman & Co:n liikkeissä, niin ikään Pietarissa, jossa hän meni naimisiin rikkaan hotellinomistajan tyttären kanssa. Viipuriin palattuaan hän perusti oman liikkeen Harmaidenveljestenkadun varteen, mutta siirtyi kohta pankkimieheksi. Hänen uralleen oli tärkeää laaja kielitaito. Burjam hallitsi kuten eräät muutkin merkittävät aikalaisensa saksaa, ranskaa ja englantia sekä puhui auttavasti venäjää ja ruotsia, niin ikään jonkin verran suomea. Pankkialaa varten hän katsoi lisäharjoittelun tarpeelliseksi ja hankki sen vanhasta pankkiirin kaupungista Frankfurt am Mainista.

Eräissä tapauksissa valtiolta avusti talouselämän etenkin sen erikoistehdäisiin lähteviä ja aikovia nuorukaisia. Tällainen nuorukainen oli 1600-luvulla viipurilainen ylioppilas Olof Diedrichson Barckhusen, joka käytti lisänimeä Viburgo-Carelius ja joka 1649 sai valtion stipendin venäjän kielen opiskelua varten. Stipendi vastasi kansliakirjurin vuosipalkkaa. Barckhusen oli sittemmin Ruotsin kauppafaktorina Novgorodissa ja virallisena kielenkääntäjänä Tukholmassa.

Mutta kaikki talouselämän palvelukseen aikovat eivät olleet yhtä edullisissa lähtöasemissa kuin esimerkiksi äsken mainitut Croël ja Barckhusen, jotka olivat liikealalla toimivien, varakkaiden ja tunnettujen sukujen jälkeläisiä. Talonpojan pojan tai varattoman kauppiaan tai käsityöläisen pojan oli paljon vaikeampaa päästä eteenpäin. Lukioon ja yliopistoonkin kyllä saattoi lähteä, mutta tavallisesti ura pysähtyi maalaiskappalaisen virkaan, hallinnollisella uralla taas kirjurin ja sotilaan uralla yliupseerin tasolle. Oli kuitenkin muutamia loistavia poikkeuksia. Prof. Arvi Korhonen on huomauttanut terävästi, että tavanomainen käsitys Ruotsin 1600-luvusta aatelin vuosisatana on jonkin verran yksipuolinen. Eräänä esimerkkinä aatelittoman noususta hän mainitsee Viipurin historiaa sivuavan Eerikki Antinpojan, jonka isä Antti Pekanpoika Kurki oli kotoisin Jääskestä. Tämä isä oli menettänyt vanhempansa ja kaikki veljensä venäläisten tappamina 25-vuotisessa Venäjän sodassa 1500-luvun lopussa. Hän oli itsekin joutunut sotavankeuteen, mutta kestänyt sen ja päässyt palaamaan kotiin. Venäjällä hän oli oppinut venäjän ja tataarin kielen. Viipurin käskynhaltija kiinnitti hänet tulkiksi, joka oli arvostettu virkamies ja sai, kuten sanottiin, ”syödä herrojen pöydässä” Viipurin linnassa. Kohta tämä jääskeläinen talonpojan poika omisti Maaskolan kartanon ja kaupunkitalon Viipurissa, jossa hän asui. Hänen poikansa Ee-

rikki Antinpoika pantiin Viipurin kouluun, mutta hän ei lähtenyt hengelliseksi vaan hallinnolliselle uralle. Hän palveli diplomaattisissa tehtävissä Jakob De la Gardien kuuluisalla Moskovon sotaretkellä, hankki kielitaitoa ja kokemusta ja palveli sitten Ruotsin idäna-alueiden taloushallinnon ylikomis-saarina. Pian hän siirtyi armeijan palvelukseen ollen sotakomis-saarina eli nykykielellä sanottuna korkeana talousupseerina. Kolmekymmenvuotisessa sodassa hän palveli sekä everstinä että eräiden Saksasta vallattujen alueiden sotilashallintokomentajana, itse asiassa kenraalikuntaan kuuluvana. Hänet aateloitiin nimellä Trana. Hän kuitenkin kaatui verraten pian Mindenin kaupungin piirityksessä. Tämä karjalainen ensi polven aatelinen on vakuuttava vahvistus tunnetun ruotsalaisen historiantutkijan Pontus Fahlbeckin teorialle, että vasta-aateloidun suvun jatkuminen on suurimmassa vaarassa ensimmäisen ja toisen sukupolven aikana. Trana-suku näet sammui jo toisessa polvessa traagisissa oloissa.

Seuraavalla vuosisadalla, jonka alussa Ruotsi menetti suurvalta-asemansa, Viipuri joutui Venäjän valtaan. Mutta vanhat perinteet, joille oli tunnusomaista läheiset suhteet Saksaan, yhä jatkuivat. Saksasta hankittiin kaupallista koulutusta ja harjoittelua liike-elämää varten. Eräänä esimerkkinä tästä voidaan mainita tunnettu viipurilainen Johan Friedrich Hackman nuorempi ja hänen opintiansa. Hän nousi eräänä toukokuun päivänä 1819 kauppalaivaan, jonka nimi oli Margareta Charlotta, ja lähti 17-vuotiaana ensimmäiselle merkittävälle ulkomaanmatkalleen. Hän oli kolme vuotta aikaisemmin päättänyt Viipurin saksalaisen koulun secundan, siis viimeistä edellisen luokan. Hän ei halunnut valmistua ylioppilaaksi asti. Koulusta erotes-saan Hackman totesi, että tuleva kauppias ”tarvitsee vain vähän sitä, mitä täällä”, siis lukiossa opetetaan. Sen vuoksi hän katsoi tarkoituksenmukaisemmaksi ottaa yksityistunteja uusissa kielissä, niin ikään aritmetiikassa ja työskennellä konttorissa. Jälkimaailma on saanut tietää tämän opintien yksityiskohtia Hackmanin ja hänen nuoren ystävänsä taidemaalari Rosenbröijerin välisestä laajasta kirjeenvaihdosta. Hackman, vasta 16-vuotias liike-miehen uralle lähtevä, pohdiskeli opiskelun ongelmia 1817 seuraavasti: ”Olen, ennen kuin valitsin kauppiaan säädyn, kaiken vakaasti harkinnut ja todella tullut siihen vakaumukseen, että se on paras. Lakitiede on hyvin kii-vaa, lääketiede on tosin ihmiskunnalle siunaukseksi ja myös rahallisesti tuot-tavaa, mutta minulla ei ole edellytyksiä tälle alalle. Lääkärin tulee kyetä kes-kustelemaan potilaiden kanssa ja virkistämään heitä iloisella leikinlaskulla, mikä taito minulta kokonaan puuttuu. Teologiaan tunnen vielä vähemmän kutsumusta. Kauppiaan sääty näyttää minusta todella olevan paras ja miel-lyttää minua yhä enemmän, kun tarkemmin siihen perehdyn. Voin myös toi-meni ohella harjoittaa muita opintoja. Luen esimerkiksi latinalaisia kirjaili-joita. Minua ei myöskään ollenkaan miellytä se elämäntapa, joka on tavalli-sesti ylioppilailla”.

Nuoren Johan Friedrich Hackmanin kauppaopinnot olivat monipuoliset. Kesän 1817 hän työskenteli kotona Viipurissa liikkeen konttorissa. Syksyllä hän oli Uuraan lautatarhassa tutustumassa puutavaran laivaukseen. Talvella hän matkusteli maaseudulla katsomassa toiminimen sahalaitoksia ja tutustumassa puutavaran hankintoihin. Keväällä 1818 hän sai hoitaakseen liikkeen kassan. Avoveden tultua hän lähti Pietariin perehtymään sen kansainväliseen liike-elämään. Tulevaa suuren kauppahuoneen omistajaa siis koulutettiin, kuten Hackmanien historioitsija, teräväkynäinen Örnulf Tigerstedt tosin aivan anakronistisesti sanoo, ilman kauppakorkeakouluja ja taloustieteen professoreja.

Mutta tulevan liikemiehen kasvatusta ei tietenkään rajoittunut vain harjoitteluun ja liike-elämän yksityiskohtien rutiininomaiseen tutustumiseen. Hyvin tärkeää oli oman henkisen pääoman ja sivistyksen kartuttaminen. Nuori Hackman kertoo, että hän iltaisin opiskeli englantia ja soitti pianoa. Kotona hän sanoi viihtyvän, koska kaupungissa ei ollut ketään oikein hyvää ystävää. Äiti pelasi hänen kanssaan väliin korttia, ”mikä taito oli sitten tarpeen elämässä”, kuten nuori Hackman totesi. Musiikin ohella Hackman oli mieltynyt kirjallisuuteen, jota hän itse osti ulkomailta ja myös lainasi paroni Nicolayn laajasta ja monipuolisesta kirjastosta. Kauppaa koskevat oppikirjat olivat joka tapauksessa ensi sijalla. Hackman tutustuikin aikansa parhaimpiin oppikirjoihin, Ludovicin, Schumannin, Rehnin ja Engelbrechtin teoksiin. Suurena musiikin ystävänä hän ilmeisesti tutustui, niin Örnulf Tigerstedt arvelee, Haydnin, Mozartin ja nähtävästi myös Beethovenin tuotantoon. On selvää, että hän kävi katsomassa Viipurissa tuolloin vierailevia teatteriseurueita ja kuuntelemassa suosittujen keisarikunnan kamarimuusikoiden esityksiä. Aikaansa seuraava nuori Hackman hankki kirjastoonsa tuoreimpia teoksia Napoleonin sodista, mm. suuresta vapautustaistelusta vuosilta 1813 — 1814. Vuosien mittaan Hackman keräsi itselleen kirjaston, josta kasvoi eräs Itä-Suomen suurimpia ja edustavimpia. Kuten Tigerstedt toteaa, mannermaan taidegallerioista oli aikanaan tuleva hänen virkistysmatkojensa kohde. Moni vanhojen ja uusien mestareiden taulu oli aikanaan löytävä tiensä hänen karttuviin taidekokoelmiinsa.

Hackmanin nuorempi veli oli lähetetty erääseen Pietarin saksalaiseen lukioon. Ystävä Paul Wahl harjoitteli eräässä pietarilaisessa pankkiiriliikkeessä, eräs toinen ystävä taas huokaili Haapaniemen kadettikoulussa pallotrigonometrian salaisuuksien kimpussa.

Kun aikanaan tuli nuoren Hackmanin varsinaisten ulkomaisten opintomatkojen vuoro, oli ajoissa hankittu arvossapidetyn bremeniläisen Deliuksen kauppahuoneen johdolta lupa päästä harjoittelemaan. Suosituskirjeet oli huolellisesti pakattu matkalaukuun. Jäähyväispäivälliset syötiin Piispankatu 5:n talossa, vieraina mm. Tanskan konsuli ja eräs arvokas mamselli, jonka oli määrä olla matkaseurana Lyypekkiin saakka. Vedenpitävään

kangaspussiin oli pantu matkakreditiivit ja käteisrahat ja pussi ripustettu matkamiehen kaulaan paidan sisäpuolelle.

Hackman harjoitteli kaksi vuotta Deliuksen kauppahuoneen konttorissa. Vähäiset vapaa-aikansa hän vietti sukulaisperheissä, joissa hän sai uskollisia elinikäisiä ystäviä. Nuoren Hackmanin tehtävänä oli Deliuksen kauppahuoneen Suomen asioiden hoito ja puutavaran myynti eri puolille Saksaa. Hän menestyi tehtävässään. Yhä uusia suuria puutavaralasteja purettiin Bremenin satamassa suomalaisista laivoista. Ne siirrettiin asiakkaille, jotka nuori Hackman oli hankkinut.

Asiaan kuului, että hiljaisina aikoina, varsinkin talvisydännä, tehtiin opintomatkoja. Hackman suuntasi ne Hannoveriin, edelleen Porthanillekin tuttuun Göttingeniin ja ihaistuttavaan Casseliin. Kirjeissään Rosenbröijerille Hackman kuvaa vaikutelmiaan. Niistä nousee näkyviin suuri ihmisystävä, joka paloi halusta päästä uudistamaan ympäristöään. Kohta Hackmanin ns. komissiaika päättyi ja edessä oli tavanmukainen, kauan suunniteltu ja myös hartaasti toivottu Länsi-Euroopan opintomatkä. Ajoissa oli lähetetty kirjeet liiketuttaville Hampuriin, Amsterdamiin, Antverpeniin, Lontooseen ja Liverpooliin nuoren Hackmanin saapumisesta. Näin tasoitettiin kauppaopiskelijan tietä. Örnulf Tigerstedt toteaa, ettei edes Shakespearen Hamlet -näytelmän vanha ja viisas Polonius ollut maailmaan matkaavalle pojalleen antamissaan neuvoissa perinpohjaisempi ja huolehtivaisempi kuin Hackmanin tarmokas äiti, Marie-rouva.

Nuori Hackman sai yksityiskohtaisia ohjeita siitä, mitä hänen oli koetettava oppia eri kauppakeskuksissa. Eräs tärkeä yksityiskohta oli puutavarakauppan erilaisten mittausten menetelmien ja laatuvaatimusten oppiminen. Amsterdammassa Hackman totesi olevan niin suurta liiketoimien varovuuäta, ettei sellaista nähty edes Pietarissa, jossa hänen mielestään toki oli veijareita enemmän kuin kelpo Amsterdammassa. Mikäli suinkin jäi aikaa, Hackman kävi teattereissa, oopperoissa, konserteissa ja taidegallerioissa arvokkaiden liiketuttaviensa seurassa.

Äiti ei suinkaan unohtanut mainita pojalleen suhdetoiminnan tärkeyttä. Tulevaisuutta oli rakennettava henkkimalla vakavaraisia ja arvovaltaisia liiketuttavia. Ulkomaalaisille oli kuvailtava Viipuria mahdollisimman edullisessa valossa. Erään mahtavan englantilaisen kauppahuoneen osalta äiti neuvoi poikaansa seuraavasti: "Hackman & Co on kaikkein varakkaimpia toiminimiä, ja sitä on kohdeltava hyvin huomaavaisesti, jottei se torju meidän pieniä liikeasioitamme." Ja edelleen: "Vältäkkää kaikkia pyyntöjä, jotka eivät koske kauppa-asioita". Lähempiä tietoja tämän mahtavan toiminnan oloista ja johtohenkilöistä sekä heidän luonteenpiirteistään oli määrä saada eräältä tämän toiminimen palveluksessa olevalta konttoristilta, joka oli edellämäinitun nuoren Hackmanin matkaseurana olleen mamsellin tuttava. Silmät oli pidettävä avoinna. Oli opittava ennen muuta kaikki uusi tuona

suurena murrosaikana. Oli myös koetettava oppia suuren maailman seuraelämän muuttuvia tapoja. Viipurissa haluttiin liikeasioiden lisäksi välttämättä tietää, miten suuresta maailmasta saapuvia tärkeitä liiketuttavia oli kohdeltava ja millaiset illalliset oli heille järjestettävä.

Kun sitten nuoren Hackmanin opintomatkan tärkeimpiin kohteisiin kuulunut Liverpool oli sivuutettu, kauppaopiskelija sai hieman rentoutua. Hän valitsi matkareitiksi Skotlannin kauniin ylämaan. Siellä hän ihaili maisemia, jotka varmaankin myöhemmin usein palasivat hänen mieleensä hänen lukiessaan Walter Scottin kuuluisia ylämaa-aiheisia historiallisia romaaneja.

Hackmanin päiväkirjan ansiosta on jälkimaailmalle jäänyt kuva tästä matkasta ja matkaseurasta. Niinpä saamme lukea, millaista oli matkanteko heilahtelevassa diligenssissä, myöhemmän ajan pikalinjojen edeltäjässä. Hackman kertoo, että eräällä diligenssimatkalla muuan englantilainen upseeri aivan mahdollottomalla saksan kielellä hakkaili amsterdamilaisen varakkaan meklarin rehevää tytärtä. Edelleen saadaan kuulla hänen mietteitään ihanalla kanavamatkalla uljaassa jokilaivassa, jonka ravintola oli sisustettu ajan uusimpien suuntausten mukaan. Merkilliseltä tuntuu, että hän piti Englannin uusia ns. viertoteitä aivan liian hyvinä. Syynä epämieltymykseen oli oikeastaan vain se, että hyvällä tiellä diligenssi ajoi niin nopeasti, ettei nuori Hackman kunnolla voinut seurata kiintoisia maisemia. Vielä ei kuitenkaan eletty rautatien aikakautta. Höyrylaivassa hän sen sijaan jo pääsi matkustamaan Liverpoolista Glasgowiin ja tämä oli tietenkin suuri ihme. Häivähtikö nuoren viipurilaisen puutavaramiehen mielessä jo ajatus, että höyrysaht muuttaisivat kerran täydellisesti Suomen puutavaramarkkinat, että höyrylaivoilla voitaisiin Suomen puutavaraa kuljettaa entistä verrattomasti edullisemmin yhä kauemmaksi maailmanmarkkinoille ja että tämä kaikki toisi mukanaan ennenkuulumatonta vaurautta.

Varmaa on, että nuori Hackman sai ulkomaisen opintomatkinsa ja harjoittelunsa aikana tehokasta koulutusta talousmiehen uralle, ikään kuin suhteellisen lyhyinä erilliskursseina eri alojen käytännöllisten asiantuntijoiden opastuksella. Opintoihin sisältyi varsinaisen liiketoimintaan liittyvän harjoittelun ohella runsaasti ja edustavasti myös sellaista, mitä nykyisin opitaan etenkin ns. studia generalia -luentojen muodossa. Aivan korvaamattoman arvokasta oli henkilökohtaisten tuttavuuksien solmiminen ja tulevien markkina-alueiden omien olojen tuntemuksen hankinta.

Varsinaisia kaupallisia oppilaitoksia oli jo tuolloin Euroopan vanhoissa kulttuurimaissa, mm. Portugalissa, joka oli uuden ajan alussa ollut kaupan maailmanvalta. Hampuriin oli 1768 perustettu kauppa-akatemia. Pohjoismaiden vanhin kauppaoppilaitos avattiin Göteborgiin 1826. Suomi sai, kuten tunnettua, yksityisestä aloitteesta ensimmäisen kauppakoulunsa Helsinkiin 1838.

Myös Viipurissa oli ainakin 1840-luvulta lähtien, näin kertoo historioitsija

J. W. Ruuth, lausuttu toivomuksia oman kauppakoulun perustamisesta. Kun Viipurin kaupunki oli 1854 saanut valtiolta lukion vanhan tontin, tehtiin jo suunnitelmia huoneiston hankkimisesta mm. kauppakoulua varten. Viipurin porvaristo oli edellisenä vuonna anonut, että valtion kustannuksella perustettaisiin teknillinen reaalikoulu, kauppa- ja merikoulu. Monet viipurilaiset, joukossa myös kuvernööri Alexander Thesleff, lämpimästi puolsivat näitä hankkeita, mutta osaksi itämaisen sodan vuoksi kauppakoulusuunnitelmaa ei päästy toteuttamaan. Eräänä osoituksena siitä, että juuri talouselämän palveluksessa olevien vaatimattomassakin asemassa toimivien piirissä oli elävää sivistysharrastusta, ovat Juho Pynninen ja Adam Wilke, edellinen kauppa-apulainen ja jälkimmäinen Hackmanin yhtymän kirjanpitäjä. Edellisestä tuli kuten hyvin tiedetään, kansankirjastoatteen isä, ja jälkimmäinen lahjoitti huomattavan summan kansanopetuksen kehittämistä varten.

Huomattava edistysaskel liike-elämää palvelevien oppilaitosten perustamissuunnitelmissa oli Viipurin merikoulun avaaminen 1868. Käytännön elämän tarpeita koetettiin edes jossain määrin ottaa huomioon myös ns. reaalkouluissa, jollaisen Viipuri sai 1874. Nämä reaalkoulut eivät kuitenkaan saaneet useista syistä yleistä kannatusta, joten katsottiin välttämättömäksi saada varsinaisia kaupallisia oppilaitoksia. Tällaisen Viipuri sai seuraavalla vuosikymmenellä. V. 1886 oltiin valmiit muodostamaan silloisen Viipurin alkeisopiston yhteyteen yksivuotinen, suomenkielinen osasto kaupallista opetusta varten, ehdolla että valtio osallistuisi 75 prosentilla kustannuksiin. Senaatti suostui tähän viipurilaisten anomukseen v:n 1886 lopussa ja siten syntyi seuraavana vuonna, 1887, Viipurin kauppakoulu ollen näin ollen jatkona viisiluokkaiselle alkeiskoululle. Kun sitten alkeiskoulu laajennettiin täydelliseksi reaalityseoksi, kauppakoulu itsenäistyi. Viipurin venäläiset kauppiaat olivat 1882 perustaneet kenraalikuvernööri Heidenin myötävaikutuksella venäläisen siviilireaalikoulun, joka sitten laajennettiin seitsemäluokkaiseksi oppilaitokseksi. Tämän oli määrä palvella varsinaisesti liike-elämään aikovia opiskelevia nuoria.

Suomessa virisi 1800-luvun lopussa vilkas keskustelu korkeamman kauppaopetuksen kehittämisestä. Tämä keskustelu ulottui tietenkin myös Viipuriin, jossa kohta omaksuttiin päämääräksi oman taloudellisen korkeakoulun aikaansaaminen. Vaikeat poliittiset olot kuitenkin estivät näiden hankkeiden kypsymistä. Vihdoin Suomen itsenäistyttyä nämä ajatukset saattoivat kiteytyä kiinteiksi, lupaaviksi suunnitelmiksi.

Timo Kivi-Koskinen

Viipurin kauppakamarin vaiheista vuosina 1918—1945

1. Kauppakamarilaitoksen perustaminen Suomeen

Ajatus ”eri elinkeinoalojen yhteisten etujen valvomista ja elinkeinoelämän yleistä edistämistä varten” toimivan kauppakamarilaitoksen perustamisesta maahamme sai merkittävän sysäyksen jo vuonna 1907 yhdennessätoista yleisessä Suomen **kauppiaskokouksessa** Turussa. Keisarillinen Suomen Senaatti päätti marraskuun 26. p:nä 1908 asettaa komitean lähemmin tutkimaan kysymyksiä ja aikanansa antamaan niistä mietintönsä. Senaatti määräsi komitean puheenjohtajaksi August Ramsayn ja jäseniksi Kaarlo Brofeldtin, Kyösti Järvisen, Juho Lallukan, Julian Serlachiuksen ja Gösta Sumeliuksen sekä konsuli S. L. Friisin. Komiteamietintö valmistui huhtikuussa 1910.

Kauppakamarilaitoksen perustamissuunnitelma sai kuitenkin odottaa ja vasta Venäjän väliaikainen hallitus antoi mietinnön mukaisen kauppakamariasetuksen elokuun 10. päivänä 1917. Saman vuoden lopulla ehdittiin perustaa Helsingin, Turun, Viipurin ja Vaasan kauppakamarit. Seuraavan vuoden puolella perustettiin vielä Tampereen, Kuopion ja Oulun kauppakamarit sekä kaikkien keskuselimeksi **Keskuskauppakamari 17.7.1918.**

2. Viipurin kauppakamariyhdistyksen perustaminen

Perustamiskokous oli vuoden 1917 puolella Helsingin ja Turun kauppakamareiden jälkeen, säännöt vahvistettiin ja toiminta virallisesti alkoi **12.6.1918.**

3. Toiminnan käynnistäjät ja ensimmäiset edustajat

V. 1918 Keskuskauppakamarissa, joka perustettiin 17.7.1918, olivat Viipurin kauppakamarin edustajina kauppaneuvos Ferd. Alfthan, 1918—1921; myös työvaliokunnassa 1918—1921.

laivanvarustaja Kasimir Lundberg, 1918—1919

johtaja Tuomas Nissinen, 1918—1926

kauppias W. Otsakorpi, 1918—1919

pankinjohtaja K. N. Rantakari, 1918—1919

kauppaneuvos Aleksander Sergejeff, 1918—1935

konsuli Eugen Wolff, 1918—1921

Myöhemmin ilmenevistä syistä yhtenäistä kirjatietoa Viipurin kauppakamarin toiminnasta on vain niukalti saatavissa.

Kauppakamarin ja sen käsittämän talousalueen olennaisen merkityksen huomioon ottaen pitäisi kiireesti pyrkiä keräämään kauppakamarin entisten jäsenten arkistoista ja muistista ehkä löytyvät tiedot yhtenäisen kauppakamarin historian aikaansaamiseksi. Kerääminen voitaneen alkaa tänään ja saattaa loppuun kamarin 60-vuotispäivään 12.6.1978 mennessä.

Seuraava lähinnä Viipurin kauppakamarin viimeisiin toimintavuosiin keskittyvä esitys perustuu Keskuskauppakamarin ja ennen kaikkea Kaakkois-Suomen kauppakamarin arkistoista löytyneisiin asiakirjoihin. Toivon, että voisimme kartoittaa kaikki muut lähteet ja osoittaa henkilön, jolla olisi riittävästi aikaa ja mielellään myös kokemuseräistä tietoa historiahankkeen toteuttamiseen.

Keskuskauppakamarin kirjeenvaihtoa sekä aloite- että lausuntoarkistoa selaamalla saa sen vaikutelman, että Viipurin kauppakamari on alusta alkaen toiminut erittäin vilkkaasti. Se on julkituonut käsityksensä useimmista vireillä olleista talouselämää koskeneista lainsäädäntöuudistuksista, liikenneyhteyksien kehityssuunnitelmista, opetusolojen parantamisesta, ulko- maankauppakysymyksistä jne.

Tämä onkin luonnollista, kun tiedetään mitä ja minkälaista aluetta Viipurin kauppakamari edusti ja ketkä sen toimintaa käytännössä vetivät.

4. Viipurin kauppakamarin alue ja jäsenmäärä

Viipurin kauppakamarin ydinalueen muodosti luonnollisesti Viipurin kaupunki, jossa yli puolet kauppakamarin jäsenistä toimi. Mutta laaja piiri käsitti alueen Kannakselta Pohjois-Karjalaan rajoittuen lännessä Kotkan, Mikkelin ja Kuopion kauppakamarien piireihin. Suurimmillaan 1930-luvun lopulla kauppakamarissa oli 336 jäsentä, jotka jakaantuivat 38:n kunnan osalle.

Vuonna 1938 oli Viipurissa 191 jäsentä, Sortavalassa, jossa toimi itsenäisen kauppakamariosasto, 64 jäsentä, Pitkärannassa 14, Läskelässä 9, Enssossa ja Suojärvellä 6 sekä Lappeenrannassa 5 jäsentä. Mainittakoon, että niinkin kaukana pohjoisessa kuin Nurmeksessa oli 2 ja Joensuussa 1 jäsen. Täydellinen jäsenluettelo ko. vuodelta on nähtävissä Kaakkois-Suomen kauppakamarin toimistossa.

5. Kauppakamarin organisaatio ja hallinto

Alkuperäisen kauppakamariasetuksen mukaan maahan sai muodostaa kauppakamariyhdistyksiä eri talousalueille, jos voitiin osoittaa, että taloudellisten edellytysten kannalta oli riittävästi halukkaita osallistumaan toi-

mintaan.

Viipurin Kauppakamariyhdistys kokoontui sääntöjensä mukaan 2 kertaa vuodessa. Syksyllä oli vaalikokous ja keväällä käsiteltiin kertomus ja tilinpäätös edelliseltä vuodelta.

Kauppakamariyhdistyksen toimintaelimet olivat seuraavat:

Kauppakamari, johon Viipurissa kuuluivat puheenjohtaja sekä 33 varsinaista ja 12 varajäsentä.

Työvaliokunta, johon puheenjohtajien lisäksi kuului 5 varsinaista ja 2 varajäsentä

Lakivaliokunta, johon kuului 5 jäsentä

Liikennevaliokunta, johon kuului niin ikään 5 jäsentä

Kauppakamarin yhteydessä toimi myös 20-jäseninen Viipurin kauppakamarin sovinto-oikeus

Kauppakamarin asiamies-sihteerit:

H. A. W. Sauramo 1928—1931 (ainakin)

E. K. W. Wuorela 1938—1939

Eino Nevalainen 1941—1942

Erkki Raevuori 1942—

A. A. Lintulahti 1943—

Toimisto 1.6.1938 alkaen. Karjalankatu 19 (auki 9—15)

Kanslistina oli rouva Helmi Vento.

Edustus Keskuskauppakamarissa (8) ja sen työvaliokunnassa (2) henkilöä. Keskuskauppakamarin työvaliokunnassa olivat

1918—1921 Ferd. Alfthan

1918—1922 Aleksander Sergejeff

1922—1923 Ivar Alopaeus

1923—1924 Erik Elenius (vara)

1923—1929 Viktor Sellgren

1925—1931 E. Tamminen

1928—1931 H. A. W. Sauramo

1932—1940 ja 1942—1944 Onni Björninen

1932—1940 ja 1942—1944 K. E. Savolainen

6. Välähdys taloudesta

Voitto- ja tappiotili 1938 päättyi mk:aan 144.289,35. Tuloista mk 25.000 oli valtionapua, jota ei enää myönnetä, jäsenmaksuina saatiin n. 70.000 mk, sekalaiset tulot, kuten kaupungin avustus, alkuperätodistukset ja tavaranoiteerausten välittäminen olivat 16.000 markkaa. Huomattavan tuloerän on muodostanut E. V. Sellgrenin stipendirahasto, jonka pääoman 152.000 mk tuotto ko. vuonna oli n. 26.500 mk eli yli 17 %.

Suurimmat menoerät muodostuivat asiamiehen ja kanslistin palkoista,

yhteensä 73.550 markkaa. Sosiaalikuluja ei tuolloin tunnettu tai ainakaan tilinpäätöksessä eritelty. Kauppakamarilla oli jo tuolloin se miehitys, mikä tänään on eräille kauppakamareille ylivoimaiselta näyttävä valtakunnallinen minimimitavoite.

7. Esimerkkejä Viipurin kauppakamarin toiminnasta ennen sotia

Vaikuttaminen

Kauppakamarin vaikuttaminen suuntautui yleiseen lainsäädäntöön ja valtion hallintoon Keskuskauppakamarin kautta. Eräissä Itä-Suomen talousalueen erityiskysymyksissä kauppakamari kääntyi myös suoraan valtioneuvoston tai jonkin ministeriön puoleen.

Erityisen vilkkaat olivat kauppakamarin ja alueen lääninhallinnon muiden piiriviranomaisten sekä kuntien väliset suhteet.

Kauppaoppilaitoslainsäädännön uudistamista kauppakamari piti kannattavana ja kiireellisenä tehtävänä Keskuskauppakamarille antamassaan lausunnossa, jossa se myös puolsi myyntikoulun perustamista. Laivanvarustustoiminnan edistämistä valtion avuin ja erityisesti verohelpotuksin kauppakamari kannatti, mutta johdonmukaisesti vastusti erään toisen kauppakamarin esitystä, jonka mukaan erityistä laivanrakennusrahastoa kartutettaisiin siirtämällä varustamoilta perittävä tulo- ja omaisuusvero kokonaisuudessaan tähän rahastoon.

Valtioneuvostolta kauppakamari yhdessä Kuopion ja Kotkan kauppakamarien kanssa anoi määrärahoja vuoden 1939 budjettiin uuden jäänsärkijän rakentamiseksi ja Pellingin väylän syventämiseksi.

T:mi Ferd Alfthanin aloitteesta kauppakamari kääntyi laivalinjojen edustajien puoleen saaden aikaan Pohjois-Amerikasta tuotavien tuoreiden hedelmien ym. tavaroiden rahtien tasoittamisen Helsinkiin ja Turkuun velotettavien rahtien suuruiseksi. Viipurin kaupungin satamalautakunnan aloitteesta kauppakamari selvitti ja aikaansai yleisen talletusvaraston perustamisen Viipuriin. Ennättipä kauppakamari järjestämään viikonlopun liikeväelle kehittämällä paikallisia tukkuliikkeitä järjestämään yhtenäisen liikkeensulke-
misajan lauantaisin klo 15.00.

Edellä oleva valikoima kauppakamarin vaikutustoimista on varsin suppea mutta kuvaava otos. Voidaan sanoa, että nykypäivän kauppakamareiden tehtävät ovat täysin samansuuntaiset, vaikkakin haasteet sisällöllisesti ovat tietysti nykyisin toiset. Viranomaisten ja liikemiespiirien yhteistoiminnan myönteisestä ilmapiiristä olkoon esimerkkinä Keskuskauppakamarin Viipurin kauppakamarille lokakuussa 1941 osoittama kirje, jossa todetaan mm. seuraavaa:

”Tullihallituksen taholta on ilmoitettu, että tullihallitus ei tule omasta aloitteestaan avaamaan tullikamareita Viipurissa ja Sortavalassa, vaan odot-

taa tässä suhteessa aloitetta liikemiespiirien taholta. Tullihallitus nimittäin katsoo että valtiovalta yhtä vähän kuin kaupunkikunnatkaan ei pysty riittävästi arvostelemaan onko tullikamarin toiminta ja milloin kaupungissa aloitettava. Sen sijaan tuntevat liikemiespiirit tämän seikan parhaiten ja ovat he niin ollen asiallisesti pätevimmät tekemään esityksen tullikamareiden toiminnan aloittamiseksi. Tämän johdosta pyytää Keskuskauppakamari Viipurin kauppakamaria, jolla on haaraosastonsa myöskin Sortavalassa, seuraamaan tilannetta ja aikanaan tekemään suoraan valtiovarainministeriölle esityksen tullikamarin avaamisesta Viipurissa ja Sortavalassa”.

Palvelut

Kauppakamari otti vastaan ja järjesti liikemiesvaltuuskuntien matkoja eri maista. Se antoi erilaisia mm. alkuperätodistuksia yrityksille, antoi kauppatapalausuntoja ja välitti ulkomaisten tavarapörssien noteerauksia. Mainittakoon, että vuonna 1938 kauppakamari lähetti 998 kirjettä.

Kauppakamari julkaisi säännöllisesti talouselämän tilastoja. Ulkomaankaupan osalta on todettava se merkitys, mikä talousalueella ja erityisesti Viipurin satamalla oli. Kun maan ulkomaankauppa vuonna 1937 oli n. 18,5 ja vuonna 1938 n. 17 miljardia markkaa, olivat Viipurin kauppakamaripiirin vastaavat luvut 3,1 ja 2,5 miljardia markkaa. Erityisesti viennissä alueen panos oli merkittävä, sillä kun Suomen vienti 1937 oli 9.368 miljoonaa, oli Viipurin kauppakamaripiirin osuus siitä runsas neljännes eli 2.235,4 miljoonaa markkaa.

Keskeiset vientisatamat Viipurin (n. 2/3) ohella olivat Uuras ja Koivisto, joiden lisäksi vientiä tapahtui vähäisessä määrin myös Rajajoen kautta.

8. Viipurin kauppakamarin vaiheista vuosina 1939—1944

Talvisodan puhkeamisesta huolimatta kauppakamarin kanslia pysyi Viipurissa helmikuuhun 1940 saakka, jolloin toimisto tuhoutui eräässä pommituksessa. Asiamiehen ja kanslistin oli pakko poistua kaupungista.

Keskuskauppakamarin työvaliokunta käsitteli jo saman vuoden huhtikuun 22. päivänä Viipurin kauppakamarin samana päivänä Helsingissä pitämän kokouksen esitystä toiminnan jatkamisesta Helsingistä käsin ja kanslistin sijoittamisesta Keskuskauppakamariin. Näin päätettiin menetellä.

Talousmiesten aktiivisuutta osoittavat ne vaiheet, jotka jo syyskuun 26. päivänä 1940 johtivat Lappeenrannan, nyttemmin Kaakkois-Suomen kauppakamariyhdistyksen perustavan kokouksen pitämiseen ja toiminnan aloittamisen jo vuoden 1941 alusta sillä osalla Viipurin kauppakamaripiiriä, joka Moskovon rauhassa jäi Suomen alueelle.

Yhtä ennakkoluulotonta oli se ripeys, jolla kauppakamari palasi Viipuriin ja käynnisti työnsä, jonka pääpainopiste oli Karjalan jälleenrakentamisen edistäminen ja elinkeinoelämän yhteisetujen valvonta todella vaikeissa olo-

suhteissa.

Kesäkuun 3. päivänä 1942 kauppakamarin kanslia palasi Viipuriin ja huomimatta siitä, että monet jäsenet olivat vielä hajallaan eri puolilla Suomea, voitiin toiminta jälleen käynnistää ja pitää useita kokouksia.

Silloista optimistista tulevaisuuden kuvaa osoittaa vuoden 1942 toimintakertomukseen sisältyvä mielipide siitä, että Viipurin kauppakamarin on saatava takaisin entinen toimintapiirinsä ja Lappeenrannan kauppakamari lakkautettava tai siihen yhdistettävä. Perusteluina todettiin, ettei voida missään tapauksessa ajatella, että Viipuri jäisi ilman kauppakamaria. ”Viipurihan on lukuunottamatta, että sillä on suuri vientisatama, joka tapauksessa se paikka, johon liike-elämä jälleen tulee keskittymään ja suuntautumaan, toisin sanoen se tulee olemaan taloudellinen ja kaupallinen keskus ennen pitkää”.

Vaikka Lappeenrannan kauppakamaria ei koskaan lakkautettu tai yhdistetty Viipurin kauppakamariin, viimeksi mainitun toiminta vireytyi vuoden 1943 aikana teollisuuden ja muiden elinkeinojen kehittymisen myötä. Toimintakertomuksesta käy ilmi, että Karjalan jälleenrakentamista on voitu jatkaa ja että elinkeinoelämä on päässyt ilahduttavasti elpymään. Erityisesti luonnollisesti rakennusteollisuus. Kauppakamari käsitteli jo laajoja lausuntoasioita, kuten kirjanpitolainuudistusta, ja Käkisalmen kauppakamariosaston perustamishanke pantiin vireille.

Uusia jäseniä liittyi yhdistykseen ilahduttavan runsaasti, niin että pienentyneellä alueella oli jo 232 jäsentä vuoden 1943 päättyessä. Vielä vuodeksi 1944 kauppakamariyhdistys valitsi toimielimensä, viimeiseksi puheenjohtajakseen pankinjohtaja Onni E. Björnisen ja varapuheenjohtajaksi toimitusjohtaja K. E. Savolaisen. Toiminnasta ei kuitenkaan ole tiedossani mainintoja.

Viimeinen maininta Viipurin kauppakamarista löytyy Keskuskauppakamarin vaalikokouksen pöytäkirjasta helmikuun 24. päivästä 1945. Siinä todettiin, että koska välirauhansopimuksessa 19. 11. 1944 Suomi oli Sosialististen neuvostotasavaltain liitolle luovuttanut suurimman osan Viipurin kauppakamarin toimintapiiristä ja kun Viipurin kauppakamaria ei vuoden 1945 alusta alkaen enää virallisesti tunnusteta eikä sille myönnetä valtionavustusta, oli yhdistys kokouksessaan 22.2.1945 päättänyt keskeyttää toimintansa. Tämä päätös merkittiin tiedoksi ja Keskuskauppakamari katsoi, ettei Viipurin kauppakamarilla enää ole edustusta Keskuskauppakamarissa. Tällainen on se kuva, joka on saatavissa Viipurin kauppakamarin ja sen piirin elinkeinojen toiminnasta arkistojen avulla. Kuva on kovin vaillinainen ja varmasti väritön itse toimintaan verrattuna. Sen vuoksi olisivat arvokkaita historian kirjoituksen kannalta kaikki ne asiakirjat ja muistitiedot, jotka vielä ovat saatavissa. Suurin osa autenttisesta aineistostahan valitettavasti tuhoutui sodanaikaisissa pommituksissa talvella 1940.

Kuten edellä totesin, Viipurin kauppakamarin toimintaa jatkaa Kaakkois-Suomen kauppakamari ja entisen piirin pohjoisosassa vuonna 1954 perustettu Pohjois-Karjalan kauppakamari.

Uno Ullberg

Viipurin Pyöreätorni

Sadunkertojat eivät enää — ikävä kyllä — harjoita ammattiaan, sillä min-kä oivallisen aiheen antaisikaan Viipurin Pyöreätorni niille, jotka haluaisi-vat kuvailla tuon vanhan muuritornin historiaa.

Pitkän autiuden jälkeen sen kahden sylen paksuisten muurien sisällä on ihmisvilskettä, mutta erilaista kuin entisaikaan. Keihäsniekkojen palkkasoturien ja rautapaitaisten, haarniskoitujen sotapäälliköiden sijalla käy siellä neitoja ja nuorukaisia, rouvia ja herroja. Ampuma-aukoista ja ahtaista ik-kunoista, joista tykit ennen syytivät ”tulsta ja tulikiveä” vihollisen niskaan, näkyy nyt iloisia nuoria kasvoja. Ruudinsavun ja tulipalojen mustaamia sei-niä kiertävät nyt kahvin tuoksut, ja pyssyjen sekä tuliluikkujen paukahdus-ten sijasta kuuluvat sisältä iloiset naurahdukset, kun yleisö modernin musii-kin soidessa tanssii tornin suuressa salissa. Ehkä juuri samalla ulkoseinällä, jossa varoitukseksi riippui mestatun vihollisen pää, on nyt taottu viininleh-tien ympäröimä kyltti kertoen, että Viipurin muinaisesta vahvasta etuvarus-tuksesta on tullut huvittelupaikka.

Onkohan tämä tornin alennustilaa? Tuskin, sillä Pyöreäälläatornilla ei vii-meisten vuosisatojen aikana ole ollut historiallista eikä rakennustaiteellista arvoa. Tosin torni on kuulunut niihin Viipurin rakennuksiin, jotka ovat an-taneet leiman kaupungin ulkoasuun ja kertovat sen iästä sekä urheista muis-toista, mutta tätä arvoahan torni ei ole menettänyt korjauksen jälkeenkään. Päinvastoin uusi elämä on alkanut sykkiä tornissa: se on saanut tehtävän, joka sopii uuden ajan kuvaan. Tornin vanhat muurit ovat entisellään, mutta sisältä se on muuttunut: uutta viiniä on kaadettu vanhoihin leileihin.

Onko ajatus käyttää Viipurin Pyöreäätornia viihdetarkoitukseen vain yk-sityisen ansiokkaan uudistajan taholta lähtöisin? Tuskinpa, sillä tuon kau-niin aloitteen takaa ehkä häämöttää ajan hengen vaatimaa tunnetta ja ro-mantiikkaa.

Tornin historiikka

Vuonna 1542 määräsi Ruotsin kuningas Kustaa Vaasa, että jokaisen ta-lonpojan oli maksettava verona ”runstykki Viipurin kaupungin puolusta-mista varten”. Kaupunki oli jo 1400-luvulla vahvasti linnoitettu ja sitä pidet-tiin Pohjolan vahvimpana linnoituksena. Kaupungin linnoittajan Erik Akse-linpojan komeat kaupunginmuurit kymmenine torneineen ja portteineen kiersivät niemekkeelle rakennettua kaupunkia, ja näiden ulkopuolella sal-men takana saarella kohosi itse linna torneineen, joista korkein ja komein

oli mahtava Pyhän Olavin torni. Kaupunginmuurin idänpuoleisessa osassa oli kaksi tornien suojelemaa pääporttia: Karjaportti ja Munkkiportti, jotka johtivat itään Karjalan kannakselle. Kustaa Vaasan toimenpiteet tarkoittivat paitsi kaupunginmuurin vanhojen osien kunnostamista ja vahvistamista myös näiden pääporttien suojaamista, jota varten niiden eteen oli rakennettava kaksi vahvaa silloisen ns. italialaisen linnoitustaidon mukaista pyöreää ampumatornia. Vain toinen näistä, Karjaportin edessä oleva Pyöreätorni rakennettiin ja sekin pienemmässä mittakaavassa.

Karjaporttipyöriöksi, Karjaporttitorniksi tai myöhemmin Pyöreäksitorniksi nimettyä linnaketta alettiin rakentaa v. 1547, kolmantena sunnuntaina kolminaisuuden päivän jälkeen. Töitä johti rakennusmestari Hans von Bergen ja käytettiin tornin rakentamiseen keskimäärin 2200 työpäivää vuositain. Kolmantenatoista sunnuntaina kolminaisuuden jälkeen (elokuun 31. päivänä) v. 1550 oli torni valmis. Sen sisällekäyntioven yläpuolelle upotettiin kivitaulu kaiverrettuine vuosilukuineen (1542) muistuttamaan kuninkaan rakennusmääräyksen julkistamista. Holvikäytävä, kahden suojamuurin välinen katu, yhdisti Karjaportin ja Pyöreäntornin. Tämän käytävän vasemmalla puolella oli portti, josta päästiin nostosillalle, vesihaudan ylitse kaupungista itään johtavalle kulkureitille. Myös oikealla puolella oli portti, josta päästiin myöhemmin rakennettuun Sarvilinnoitukseen. Tällä tavoin varustettuna ja tornin ampuma-aukot tykeillä varustettuina kaupungin ei ainaakaan siltä suunnalta tarvinnut pelätä vihollisen hyökkäyksiä.

Tulikokeensa torni kesti jo v. 1556 sodassa venäläisiä vastaan. Silloin kuningas itse kävi kaupungissa, ja kerrotaan, että eräs ensimmäisistä tornista ammutuista laukauksista surmasi venäläisen tykistön komentajan. Sen jälkeen kun kuninkaat Erik XIV ja Juhana III olivat rakennuttaneet vahvan Sarvilinnoituksen, joka yhdisti Pyöreäntornin ja Munkkitornin ja jonka kulmissa olivat vahvat Äyräpään ja Pantsarlahden bastionit, väheni Pyöreäntornin merkitys kaupungin uloimpana etuvarustuksena. Synkkä muisto liittyy torniin kuningas Sigismundin ja Kaarle-herttuan välisen sodan ajoilta, vuodelta 1599. Silloin herttuan joukot piirittivät tornia, ja vallattuaan sen herttua antoi Munkkilähteen luona Äyräpään bastionin ulkopuolella mes-tauttaa eräitä Sigismundille uskollisia vangiksi joutuneita linnanherroja ja sotapäälliköitä, joiden päät muille kapinoitsijoille varoitukseksi ripustettiin rautatankoihin pujoteltuina Karjaportin yläpuolelle. Kuningas Kustaa II Adolf kävi Viipurissa Venäjän sodan aikoihin v. 1614 ja 1616, jolloin viimeksi mainittuna vuotena — perinteen mukaan — Karjaportti päällystettiin 63:lla rautalevyllä.

Suuret kaupunkia hävittäneet tulipalot v. 1628 ja 1652 eivät säästäneet torniakaan. 1600-luvun alkupuoliskolla säilytettiin tornissa kaupungin tyk-kejä ja saman vuosisadan loppupuolella käytettiin tornia ajoittain vankila-na. Näistä ajoista tai mahdollisesti 1700-luvulta alkaen on tornia kansan kes-

kuudessa nimitetty Pässinlinnaksi, kuten sitä nimitettiin vielä itsenäisyyden aikana. Nimitys johtunee siitä, että kaupunkilaiset monista kielloista huolimatta antoivat karjansa käydä laitumella osaksi pahoin ränsistyneillä linnanmuureilla. Vartiomiehet ovat arvatenkin silloin teljenneet elukat torniin.

1700-luvulta alkaen eivät tarjona olevat asiakirjat kerro mitään erikoista tornin vaiheista, mutta varmaan sekin vaurioitui kaupungin pommituksessa ja valloituksessa v. 1710. Tornin monista lisänimistä, joita on käytetty, on tunnetuin ollut Paksu-Katariina. Tästä nimityksestä päätellen tuntuu uskottavalta, että Katariina II:n aikaisen vilkkaan rakennuskauden kuluessa tornikin on restauroitu ja että se silloin mahdollisesti oli saanut viimeisen ulkomuotonsa. Tulipalo, joka v. 1817 tuhosi tornin naapuristossa olleita kortteleita, ei arvattavasti säästänyt torniakaan. Ainakin eräs vuodelta 1819 peräisin oleva piirustus kertoo tornin edellisvuotena saaneen uudet palkistot ja katon.

Vuonna 1860 annettiin torni ”kaikkein korkeimmasta käskystä” kaupungin viranomaisten huostaan, että nämä maksutta purkauttaisivat sen maan tasalle. Samaan aikaan oli kaupungin purettava joukko muitakin linnakkeita ja valleja Sarvilinnoituksen alueella, ja seuraavina vuosina hävisi moni muistoista rikas muuri antamaan tilaa uusille kaduille, aukioille ja puistoille (mm. Torkkelinkadulle ja -puistolle). Kauppatori ja keskuspuistot sommiteltiin, mutta onneksi säästyivät Pyöreätorni, ehkä siitä syystä ettei tornia lu-

Pyöreätorni ja sen seinän juuressa kahvikojut. Valokuva v. 1890.

pauksista huolimatta annettukaan kaupungille. Muuan venäläisen insinöörihallituksen piirustus v. 1876 osoittaa näet, että venäläinen linnoituspataljoona vielä mainittuna vuonna käytti tornia — nimeltään Pietarintorni — asehuoneenaan.

1880-luvulta vuosisadan vaihteeseen kaupunki oli vuokrannut tornin toiminiimi D. Markeloff & Co:lle kauppapuodiksi ja makasiiniksi, ja tänä aikana avattiin suuret ikkunat tornin luoteispuoleen. Muutamia vuosia aikaisemmin olivat tornin juurelle syntyneet kaikille vanhemmille viipurilaisille tutut kahvikojut, jotka taas vuosisadan vaihteen aikoina sieltä hävisivät. Viimeisten vuosikymmenten aikoina on tornia käytetty kaupungin puutarhavälineiden säilytyspaikkana. Vielä niin myöhään kuin vuosisatamme alussa tehtiin yrityksiä — kaikeksi onneksi turhaan — tornin purkamiseksi. — Pyhän Olavin torni ja Pyöreätorni kertoivat vielä itsenäisyytemme aikana perustajistaan ja monisatavuotisesta historiastaan.

Pyöreäntornin uudistaminen

Restauroimisesta sanan varsinaisessa merkityksessä ei tässä ole ollut kysymys, sillä torni sisältäpäin on sommiteltu palvelemaan aivan uusia tarkoituksia. Ei ole ollut tarkoitus saattaa tornia entiseen asuunsa, vaikkapa uudistettaessa sitä on säilytetty mahdollisimman paljon sen vanhoja historiallisia muotoja.

Jo kauan oli tämän kirjoittaja kypsynyt ajatusta Viipurin Pyöreäntornin uusimisesta julkiseksi ravintolaksi, ja lopuksi hän yhdessä taiteilija Rurik Lindqvistin ja rakennusmestari Aug. Carlsonin kanssa anoi sekä Viipurin kaupunginvaltuustolta että muinaistieteelliseltä toimikunnalta oikeutta vuokrata torni ja muovata se uuteen tarkoitukseen. Sen jälkeen kun tähän oli periaatteessa suostuttu, alettiin laatia tornin yksityiskohtaisia mittauspii-

Arkkitehti Uno Ullberg (1877—1944).

rustuksia ja Ruotsin matkan jälkeen, jolloin Waasa-suvun aikaiset linnat olivat tutkimuksen kohteina, tehtiin lopulliset uudistuspiirustukset. Tarpeellisen rakennuspääoman keräämistä kohdanneet vaikeudet ehkäisivät kuitenkin sillä kertaa tuuman toteuttamisen. Vasta sen jälkeen kun Viipurin Teknillinen klubi (v. 1922) innostuneesti oli yhtynyt kannattamaan hanketta ja keskuudessaan oli tarkoitusta varten perustanut osakeyhtiön, joka vuokrasi Viipurin kaupungilta tornin kolmeksikymmeneksi vuodeksi, voitiin suunnitelmalla ryhtyä toteuttamaan. Työt aloitettiin 15.4.1922 ja saatettiin loppuun 18.11.1922, jolloin vietettiin vihkimisjuhla ”liehuvin lipuin ja helkkyvin hui-luin”. Uusimistyöhön ja täydellisen kaluston hankkimiseen oli käytetty 850.000 markkaa.

Pyöreäntornin uudistaminen tarkoitukseensa sai yleensä kannatusta, joskin on kuulunut vastustaviakin ääniä. Avaamalla siihen mennessä suljettu torni yleisön käyttöön ja muovaamalla huoneita ja sisustussommitelmia, jotka kertoivat kävijälle kaupungin monista ihmeellisistä vaiheista, oli nähdäkseni onnistuttu synnyttämään yleistäkin mielenkiintoa kaupungin vanhaa historiallista menneisyyttä kohtaan, ja näin oli tornikin saanut uuden ja tärkeän merkityksen.

Uusimistyössä on mikäli mahdollista seurattu periaatetta, että tornin ulkomuotoa ja piirteitä ei olisi muutettava. Kuitenkin on tornin laakeaa osaa, joka ennen oli Karjaportille johtavan holvikäytävän kohdalla ja joka on ulkomuureja paljon ohuempi, muuteltu jonkin verran. Uusia aukkoja on tähän tornin osaan, jossa näkyy ovi- ja ikkuna-aukkoja ennenkin muuratun umpeen, avattu ja eräitä on tukittu tai pienennetty. Paksuihin tornimuureihin ei ole aukkoja avattu, mutta eräitä on ikkunapielien kohdalta jonkin verran suurennettu. Tällöin ilmaantui pielissä ennen näkymättömiä, kartiomaisesti muurattuja komeroita, joiden syvyys oli 50—60 sm ja lävistäjä 20—25 sm. Nämä komerot, joiden tarkoituksena arvatenkin oli antaa tykkien jalustoille tukea ja ammuttaessa vastustaa potkaisua, muurattiin jälleen umpeen, kuitenkin siten että niiden olemassaolon voi nähdä. Vain yhdessä ikkunakomerossa ovat nämä syvennykset entisellään. Eräitä aikaisemmin umpeenmuurattuja ampumakomeroita on myös avattu, ja näiden joukossa ovat mm. kaksiaaraiset komerot kirjastossa ja vaatesäilössä. Näyttää siltä, että jonkin aikaisemman restauroimisen yhteydessä monet tornin ampumakomeroista on muurattu umpeen. Nähtävästi tämä on tapahtunut tornin ränsistyttyä tulipalossa ja oltua pitemmän aikaa katotta, koskapa seinäpinta jäljestäpäin muuratun seinän alla on palosta mustunut ja itse muuraus, varsinkin rakennuksen ylimmässä kerroksessa, on suurelta osalta sortunut.

Hopeasalin kaksi ikkuna-aukkoa suurennettiin melko tavalla ja muutammat ensi kerroksen ikkuna-aukot muutettiin oviksi. Muurin sisässä kulkeva kiertoporras oli muurattu umpeen toisen ja kolmannen kerroksen välillä ja sitä avattaessa syntyi ammottava aukko ulkomuuriin. Porras oli näköjään

johtanut edellä mainitun holvikäytävän muureille ja täältä vieressä olevan oviaukon kautta jälleen porrashuoneeseen. Toinen umpeenmuurattu oviaukko osoittaa, että kolmannen kerroksen ja räystäään välillä on ollut samanlainen yhteys. Mahdollisesti tämä on johtanut ullakkokerrokseen tai katon räystästä kiertävälle ampumakäytävälle. Maanmittari A. Strengin kartassa v. 1642 olevan perspektiivikuvan mukaan on holvikäytävälle johtavan oviaukon edessä ollut eteinen. Jotta tätä kaunista porrasta jälleen voitaisiin käyttää, oli pakko muodostaa seinän taakse uloke. Portaan viereen tehtiin ylimmässä kerroksessa avotakka, jonka sisus ja savutorvet ovat alkuperäiset. Pääportaan ja ulkomuurin välissä on jokaisessa kerroksessa pienet tilat, arvatenkin vanhat ammusten säilytyspaikat, jotka kuitenkin uusitun suoraan nousevan porrassainan takia ovat jonkin verran muuttuneet.

Toisen kerroksen lattiavasat on alennettu 20 sm, ja keittiön sekä pesuhuoneen lattiakorkeus on entistä 60 sm alempi. Näitä töitä suoritettaessa tehtiin useita huomioita, mm. etteivät perusmuurit ulotu kiinteään maahan, vaan ainoastaan puolentoista metrin syvyyteen maanpinnan alapuolelle. Löydettiin kattotiilejä, holviripatiilejä, kirveen- ja hakkurinteriä ja syvemmältä poltettuja savikuulia, mitkä kaikki säilytettiin tornin museohuoneessa.

Keskeinen tiilistä muurattu, kahdeksankulmainen sydän, joka ensimmäisen kerroksen katon korkeuteen sulki sisäänsä pyöreän mukulakivistä muuratun pilarin, kannattaa kerroksien välipohjia. Viimeisestä kerroksesta purettiin tämä kahdeksankulmio ja tilalle rakennettiin neljä parittain yhdistettyä toskanalaista pylvästä. Kahdeksankulmio, jota tuli oli näköjään turmelut, oli muurattu tavalliseen kryssiliitokseen tiilistä, jotka ovat muita tornista löytyneitä pienemmät ja vaaleammat. Tästä voitaneen päätellä, että kahdeksankulmio on muita osia nuorempi. Mutta on varsin uskottavaa, että samanlainen tiilipylväs jo aikaisemmin oli verhonnut lyhyttä kivipylvästä, jonka tehtävänä oli ollut vastustaa holvipainetta. Ripatiililöydökset, holvien jätteet toisen kerroksen seinissä ja se, että metrinvahvuisen jätekerroksen alla, kivipylvään päässä löytyi kupariraha kuningatar Kristiinan ajoilta (1640-luvulta) osoittavat, että kahta alinta kerrosta on yhteisesti kattanut sädemäinen kahdeksankulmiosta lähtenyt holvi ja ettei sisempi kivipylväs ole ollut nykyistä mittaansa pitempi. Kolmas kerros ei ollut holvattu, sillä holvinjätteet puuttuivat, mutta sen sijaan tavattiin parrunkiinnikkeitä katon alapuolelta.

Tornin huoneet

Torilta, jolle Karjaportinkatu ja Mustainveljestenkatu aukeavat, on pääsy eteiseen, josta pääporras johtaa ylempiin kerroksiin. Eteisessä, jota käytettiin matkailijatoimistona, ovat lattia ja portaat vanhaa kalkkikiveä, seinät ohuella laastilla peitetyt ja katto tehty höyläämättömistä laudoista. Takasei-

nän peittää suuri kalkkimaalaus: Viipurin vanha kartta, pääasiallisesti Anders Strengin v. 1642 laatiman kartan mukaelma. Kartassa ei näy linnaa, mutta kylläkin niemellä sijaitseva vanha kaupunki, jota ympäröi Erik Akse-linpoika Tottin kaupunginmuuri. Muurit kulkivat poikki kallioisen kaupunginniemen erottaen kaupungin ulkopuolella avautuvasta autiosta tasangosta. Pohjoisessa, lännessä ja etelässä ne seurasivat aivan rannan ääriveriivaa. Kuvassa näkyy lisäksi kaupungin merkittävimmät rakennukset, kirkko ja molemmat luostarit sekä mahtavat muuritornit. Ylinnä kuvan keskellä näkyy Sarvilinnoituksen tai vallin ja muurin kulmauksessa Viipurin Pyöreätorni. Sen alapuolella on Munkkitorni ja alinna Neuvostorni (nyk. maaseurakunnan kirkontapuli). Kaikkien näiden rakennusten nimet on merkitty karttaan. Kuvaan piirretty asemakaava on Pietari Brahen toimesta toimitettu ns. regulariteetti. Sen päälle on heikommin piirretty toinen, kaupungin vanhin keskialjalta peräisin oleva asemakaava mutkaisine katuineen ja kujineen.

Katon somistukseen on aiheet pääasiassa lainattu turkulaisen professorin Wexionius-Gyldenstolpen runosta: Wiburgo nullum Mars Mercuriusque probatum Ad sua sacra magis duceret esse locum (suomeksi: ettei Mars eikä Mercurius voisi ajatella muuta paikkaa kuin Viipuria pyhäköllensä sopivaksi).

Toisessa kerroksessa on paitsi vaatekomeroa, mukavuuksia ja palveluskunnan oleskeluhuonetta myös kaksi seurusteluhuonetta: renessanssisali ja hopeasali sekä kirjastohuone.

Renessanssihuoneessa on Vaasa-renessanssin sävy, savutetusta ja koristelusta hongasta tehtyine paneeleineen ja kattoineen. Paneelien täytteisissä on tunnettujen linnanherrojen ja merkkimiesten vaakunat tai mikäli näitä ei ollut saatavissa — kuten Tyrgils Knuutinpohjasta Pietari Brahen aikoihin — heidän sinettinsä. Joukossa on myös Viipurin piispojen Agricolan ja Juustenin vaakunat. Uunikomeron päällä on taiteilija Rurik Lindqvistin maalaama meritaistelu. Rakennusosakeyhtiö Pyramid oli lahjoittanut varat tämän huoneen koristamiseen.

Hopeasali seinäkomeroon sijoitettuine puheenjohtajanistuimisine oli tarkoitettu ja järjestetty kokoushuoneeksi. Se oli sisustettu yksinkertaisesti. Seinät olivat päällystetyt savutetuilla, hillitysti koristetuilla, leveillä honkalankuilla. Katto oli rapattu ja varustettu voimakkaalla listalla. Kattokruunut ja taotut seinävalaisimet oli hopeoitu.

Kirjastohuoneessa, joka oli Teknillisen klubin jäsenille varattu ja rauhoitettu, siniä peitti raskas barokkimainen paneelikaappi mustaksi petsatusta hongasta. Ilman peitettä oli vain valkoiseksi laastittu ikkunakomero. Komerossa oli pieni takka ja sen edessä penkki loimineen ja tyynyineen, jonka viimeksi mainitun oli valmistanut rouva Ester Lindqvist. Huoneen sisustuksen oli rouva Dagmar Dippell lahjoittanut Viipurin Teknilliselle klubille.

Kolmannessa kerroksessa oli suuri Vaasa-sali pikkupöytineen ja tuoleineen, joihin mahtui 150 henkilöä. Seinät olivat laastitut ja katto Vaasa-aikaisen renessanssin tapaan paneeloitu laudoilla. Katon keskiosa oli somistettu niiden kaupunkien vaakunoilla, joiden kanssa Viipuri ennen muinoin oli vilkkaassa kauppayhteydessä. Sivuosissa oli koristekehyksissä Viipurin linnoitusten bastionien nimet, ja katon pääkannattajat oli somistettu muuritornifriiseillä. Muuripinnoissa oli keveästi maalattuja kuvia kaupungin vanhimmasta historiasta. Uunikomeron kohdalla, katon alla, oli kuvattuna Karjalan apostoli vesteröosilainen piispa Petrus Elavi istumassa kaikessa komedudessaan muurista ulkonevalla kivellä. Viereisessä kuvassa hän oli astumassa yhdessä marski Tyrgils Knuutinpojan kanssa maihin (kuvassa kivelle) sille paikalle, jolle linna rakennettaisiin. Tarun ylistämää Viipurin pamausta kuvaa suurehko maalaus: Knut Posse ratsastamassa ilmojen kautta Tukholmaan pyytämään Sten Sturelta oikeutta käyttää noitakonsteja tuhotakseen venäläisten 60-tuhantisen sotajoukon, joka piiritti kaupunkia.

Pyöreäntornin Vaasa-sali.

Pyöreäntornin Vaasa-sali.

Eräällä kaupungin muuritornilla pudistelee Knut Posse säkistä höyheniä, jotka käden käänteessä muuttuivat sotalaivoiksi. Eräässä toisessa muuritorinissa räjähtää Possen helvetinkattila valtavalla voimalla ja samassa nousee Andreaxen risti taivaalle enteenä, ja peloissaan kaikista ihmeistä pakenevat viholliset takaisin Moskovaan, joka hämmöittää kauempana. "Moscorum busta Viburgum". Olaus Magnuksen piirros "kauheasti soivasta luolasta" Viipurin ulkopuolella ei puutu kuvakokoelmasta. Seuraavissa sarjoissa on esitetty kreivi Johan av Hoija, Kustaa Vaasa, tornin perustaja, komeudessaan ja linnakkeiden rakentajat Andreas Maalari ja Johan de Mess sarvilinnoituksen malleineen. Suuremmalla seinäpinnalla oli nähtävissä tapainkuvauksia 1600-luvun Viipurista. Siinä esitettiin ns. kollatseja, juominkeja ja kemuja, jotka useasti lopetettiin hurjilla ajoilla, nimeltään grassatim. Tähän samaan seuraan oli ovelasti sijoitettu eräs silloinen tunnettu pormestariakin, jonka pyylevän vatsan muodosti muurinpinnasta ulkoneva kivi. Muuallakin taiteilija on käyttänyt hyväkseen näitä veistokuvalliseen esitykseen innoittavia seinän epätasaisuuksia.

Sen jälkeen olivat kuvattuina Kustaa II Adolfin piirteet ja Pietari Brahe, joka ratsain ilmestyy Viipurin, carelorum celeberrima civitas, yläpuolelle.

Lähempänä uuninnurkkausta näkyi Kaarle Knuutinpoika, myöhemmin kuningas Kaarle VIII, Viipurin linnan uljas valtias.

Pylväitten välissä oli orkesterikohoke, ja tarjoilupöydän ääreen oli sovitettuna nykyaikainen ns. lämminpöytä. Paikalla tarjottiin olutta "Wiburger Mumme" tynnyreistä, ja juhlatilaisuuksissa voitiin käyttää itse "helvetinkattilaa", Possen arvostettua kattilaa. Katossa riippui uljas "Wapn von Wiborg" -laiva.

Rautaristikon takana porraskomerossa oli tornin museo. — Kalkkiväriin maalatulla muistotaululla myöhemmin elänyt sukupolvi tahtoi tuoda nuorempien muistiin kaupungin ansiokkaat historioitsijat, joiden teoksista he ovat tietoja kaupungistaan ammentaneet: Wilhelm Gabriel Lagus, Johan Wilhelm Ruuth, Doctarum hederæ præmia frontium.

Alimmassa kerroksessa on eteisen lisäksi talousosasto. Torniravintolan taloudellisen aseman tukemiseksi rakennettiin tornin sivustalle turvekattopeitteinen torikahvila, joka korvasi aikaisemmin puretun kahvikojujonon.

Honkainen puuaines, josta pöydät, penkit ja askelmat sekä hopeasalin paneelit on tehty, oli tuotu Valamon luostarin vanhoista metsistä. Sen oli tornille lahjoittanut puutavaraliike Diesen Wood Co. Pääoven yläpuolelle kiinnitettiin myöhemmin konsuli H. Wahlin lahjoittama kivitalu ja muurien juurelle istutettiin ampelopsista ja caprifoliumia, jotka vehreydellään elähdyttivät niitä. Lähimmät työtoverini olivat arkkitehti Jalmari Lankinen ja arkkitehti Erkki Väänänen, joka suoritti tornin mittauksen, rakennusmestarit Aug. ja Hugo Carlson, taiteilijat Toivo Viiste (Vikstedt), Waasa-salin koristelija, Bruno Tuukkanen, keskikerroksen, eteisen ja torikahvilan koristelija, Rurik Lindqvist sekä taitelija Paavo Tynell (OY Taito), valaisimien takaja.

Arkkitehti Uno Ullbergin artikkelin Wiipurin Pyöreä torni, joka on painettu Suomen arkkitehtiiliiton julkaisussa Arkkitehti 1924, on uusintanut prof. Viljo Nissilä. Sen kuvasto on myös uudistettu.

Pyöreäntornin mainoskilpi.

Germaanisen nimiaineiston etymologista ryhmittelyä Suomen nimistössä

Yleiskatsaus, hypoteeseja ja viitteitä

Nykyisessä nimistöntutkimuksessa on otettu huomioon kielelliset l. filologiset kysymykset (nimien rakenne, äänne- ja muoto-oppi, nimet lauseyhteyksissä l. syntaksi, nimien alkuperän selvittely l. etymologioiminen), historialliset kysymykset (nimien ja nimityyppien ikääminen, tyypejä muovaavat historialliset syyt), maantieteelliset kysymykset (nimien levikki ja siihen vaikuttavat syyt), sosiologiset kysymykset (eri sosiaalisten ihmisryhmien osuus nimistössä ja sen antamisessa l. ihmisten ja paikkojen nimeämisessä) ja psykologiset kysymykset (nimistöä muodostavat ja muovaavat henkiset syyt, ihmisten suhde nimiin, ym.). Nämä onomastiset kysymykset kuitenkin nivoutuvat toisiinsa, joten niiden erillään käsittely monessa tapauksessa on mahdotonta.

Etenkin henkilönnimistö on kautta aikojen ollut herkkä ottamaan vastaan vieraita vaikutteita. Nimistömme vieraan kieliaineksen identifioimiseen l. tunnistamiseen tarjoaa osaksi apua sen etymologinen ryhmittely. On löydettävä ne nimeämisperiaatteet l. prinssiipit, jotka tässä nimiaineuksessa ovat merkittävät, jolloin myös uusien nimilöydösten tekeminen helpottuu. Nimien merkityssisällön puuttuessa on turvauduttava ns. ryhmä- ja tyyppitutkimukseen, jossa voidaan käyttää hyväksi jo tunnistettuja nimiä ja niiden kielellisiä tuntomerkkejä, esim. omasta äännesysteemistämme poikkeavia tai puuttuvia vieraan kielen ominaisuuksia (kaksikonsonanttisuutta sanan alussa, konsonantteja **g**, **d**, **b**, suffikseja, ym.). Nimien merkityssisällöstä tulevat lähinnä kysymykseen syntymäpaikka ja -yhteisö, ammatit, virka ja sääty, nimenkantajan ulkonaiset ja sisäiset ominaisuudet, ym. Tärkeitä kriteerejä ovat myös lainanantajakielen foneettiseen asuun muovautuneet kristillisperäiset nimet ja niiden hypokorismit sekä lainanantajakielen omaperäinen henkilönnimistö hypokoristisine variantteineen. Vähäisempää on vieraan kielen appellatiivisen nimiaineuksen lainautuminen tai suorastaan vieraiden paikannimien siirtyminen maahamme.

Saksalaisperäisen nimiaineuksen lainautumista osoittavat eräät ruotsalaiset nimet, esim. **Tysk**-nimet: per dysk 1546, Hendrich tysk 1557, Hans Tysk 1561 Viipurissa (Viljo Nissilä, Suomen Karjalan nimistö 250), Märthen Tysksmed, Hendrich Tyskelen 1632, Simon Tyskes gård 1556 (Bidrag till Åbo stads historia I 139, II 116, IV 113).

I

Helposti tunnistettavan nimiaineksen muodostavat syntymäpaikkaa ja -yhteisöä ilmaisevat sanat (ks. Viljo Nissilä, Syntymäpaikkaa ja -yhteisöä ilmaisevia sanoja nimistössämme. Virittäjä 1954 s. 246—287).

Baijerilaista tarkoittavat Paulus, filius **Beieri** 1441 Turussa MK 385/Olle Baijar 1543 Jääskessä/Eric Peijar 1571 Hämeenkyrössä SHL IV 137/Bayern l. Beyern, Beijer 1687 Viipurissa (Lagus)/**Bejar**, talo Mustassasaaressa, **Paijari**, talo Elimäellä, **Peijari**, kylä Jämijärvellä ja Vahdolla, talon- ja sukunimi **Peijari** Jämsässä, Kuorevedellä ym.

— Bayer, Beyer, Beieri, Paier, Peiari, Peyer, Pejere (Förstemann 325), Baier, Peyer (Heintze 111), Bayer (Bach 239), beier (Reimpell 65), Beier, Beyer(e) 1413 Tallinnassa, 1350 Riikassa (Feyerabend 112), Beiare Ruotsissa (Sundqvist 408).

Laaja-alaisen nimen selitykseksi tuskin sopii ruotsin appellat. **spejare**, suom. **peijari**. Itäalueillamme sitä on vaikea erottaa **pajari**-sanasta.

Böömiläistä merkitsevät sukunimet **Böhm(e)**, **Pyömi**, esim. J beem 1557 Viipurissa, Mårten v Bemen 1590 Käkisalmissa (Nissilä, Suomen Karjalan nimistö 161)

— Böhme (Knorr 4, 6), Böhm, Böhme (Bach 236), Marquarde Bome 1316, Marquardus Bome 1327 USL II 1066, 1078, Hynryck Bemer 1379, Ghereke Boom(e) 1392 Tallinnassa, Albrecht Bomer 1503 Riikassa (Feyerabend 125), Ruotsissa Beem (Sundqvist 408).

Suomalaista merkitsevät sukunimet **Finne**, **Finni**, **Finnilä** (saks. die Finnen) ovat yleisiä Suomessa. Itäfriisiläisiä nimiä ovat Fenna, Fenne, Fenneke, Fenno, Finne (Brons 40). Ks. Klemetti 83-.

Flaamilaisia (flaameja) tarkoittavat Arande Flaminghes 1400 MK 217/Erich flemingz 1541 Viipurissa/Jusse Flamingh, Orjan Flamingh 1544 Vähässäkyrössä (Karsten 140)/**Fleming**, historiallinen suku/**Flaaminki**, talo Vähässäkyrössä/**Plaami**, suku ja talo Lapualla/**Laami**, suku ja talo Kaarinassa/**Lääminki**, alue Konnevedellä (Viljo Nissilä, Konneveden erä- ja asutuskauti nimistön valossa. Konneveden kirja 92)

— Flamingi, Flemming (Förstemann 511), Vlaming, Flemming (Heintze 146), Vleming, Flamingus (Reimpell 64), Fleming (Bach 239), Ditrich Flaming 1180 (Fehling 3), Libertus Flamingus 1177, Johannes Flamingus 1246, Hennecinus Vleminc 1280, Hermannus Vleminc 1283, Arnoldi Vlamen 1327 USL I 7, 109; II 1017, 1021, 1078/Johannes Flaminck 1366, Clawes Flemynck 1492 Tallinnassa (Feyerabend 78)/**Flaeming** Ruotsissa (Sundqvist 416). Nimistä myös Klemetti 87-. Nimistä Laama, Laamo ks. Viljo Nissilä, Suomen Karjalan ortodoksinen nimistö. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita I 86).

Flanderiin viittaavat Hans Flander 1543, Morten Flander 1546, **Flander**,

Lanteri, Flandhr 1592, Flandher 1595, talo Vähässäkyrössä (Karsten 148).

— Nimi oli yleinen hansalaisalueilla /Hinric van Vlandern 1373 Tallinnassa (Feyerabend 77)/Ruotsissa van Flandern (Sundqvist 345-). Nimestä ks. myös Klemetti 88-.

Frankkilaisia (frankkeja) merkitsevät nimet **Frank, Franke, Frankenhäuser**, joita on esiintynyt etenkin Viipurissa, josta on merkitty Dirick Franck 1637 (Lagus), mahdollisesti osa **Rankki**-nimistä

— Frank (Knorr II 4), Vranke (Reimpell 64), Frank, Franke (Brons 91), Frank, Franke, Franko (Zahrenhusen 17), Hans Franke 1507, Jakob Francke 1509 Kuurinmaalla (Bunge II 3, s. 189, 410), Vrancke, Ffrancke, Franko 1319- Tallinnassa, 1376- Riikassa (Feyerabend 114), Ruotsissa Francke (Sundqvist 418-).

Friisiläisiä (friisejä) edustavat Frederich Fryske Arnikasson 1416 Maariasassa MK 268/Risicka 1541, Resicka 1543 Tyrväässä/Henric Friis 1557 Taivassalossa/Bernt Frijs, Herman Frijs, Friisilä 1600-luvulla Turussa (Bonsdorff 344, 346, 468)/Per frijs 1557 Viipurin linnassa/Tönnis Frees 1656 Viipurissa (Lagus)/yleinen sukunimi **Freese, Fries** ym./**Frisby, Frisans, Frisbacka** Espoossa/**Riisikkala**, Risickala 1571 Akaassa SHL III 62/Friskala, kylä Maariassa/**Riisikka**, suku ja talo Tyrväässä

— Frisika, Frisico (Förstemann 355, 525), Fries, Friesicke (Heintze 148), Frese, Friese, Frieso (Brons 42), Frese, Friso (Zahrenhusen 17), Freese, Fries (Knorr II 4), Vrese, Fris(o) (Reimpell 64), Fris(e) (Bach 239), Johan Friso 1267 (Fehling 5), Henricus Friso 1165, Thethardus Friso 1244 HU I 12, 108/Gerardus Friso 1222, Voko Fresensone 1316, Fresen 1328 HambU I 402, 260, 597/Vbbe Friso 1230, Nicolaus Fris 1283, Hinricus Friso, Fris, Freseke 1289, Gherhardus Friso 1307, Johannes Vreseke 1316, Nycolaus Friso 1362 USL I 57; II 1023, 1032, 1043, 1047, 1163; III 432/Johannes friso 1300-luvulla UBL I 257/Vrese, Vreze, Friso, Frisonis 1314—1472, esim. Andreas Strantvrese 1406, Gherardus Vresekensson 1366 Tallinnassa, Henneke Vreseke 1349 Riikassa (Feyerabend 58, 61, 78, 118, ym.)/Ruotsissa Frese (Sundqvist 419-). Nimestä ja sen levikistä ks. Viljo Nissilä, Friisiläis-alankomaalaista aineistoa Suomen nimistöissä. Virittäjä 1963 ja Klemetti 95-.

Hesseniläistä merkitseviä ovat sukunimet **Hassa(nen), Hassi(nen), Hasso(nen), Hässi(nen), Hässä(nen)**, ehkä **Häsä(nen)**, esim. Oloff Hasse 1441 Eurassa FMU III 214/Laurens Hasse 1466 Tyrväässä FMU IV 258/Nilss Hasse l. Nils Hassij 1559 Kemiössä VA 817:27,30/p hassi 1544 Jääskessä/Matz Hassi 1624 Turussa (Bidrag till Åbo stads historia II 17)/Rytkert Hass l. Hasse 1627 Viipurissa (Lagus)/Oluff hassj 1638 Karjalan kannaksen Pyhäjärvellä/Raaseporin vouti Herman Haesse 1462 (Esbo sockens historia I 112)/Hindric hessen 1543 Jääskessä/knecht Greger hess 1561 Viipurissa/P hesse 1559 Viipurissa/Märthen Hässe 1590, Kristian Hesse 1700, Johan Hesse 1781 Viipurissa (Lagus)/Matz Hesse 1628 Muolaassa

VA jj 2:102/lasse hese 1543 eli L häsä 1551 Viipurin pitäjässä/O hesenn 1559 Viipurin pitäjässä/Paer Hesae 1567 Viipurissa/Heino häseinen 1560 Jääskessä/Iörenn Häsä 1617 Käkisalmessa/**Hassa**,talo Askolassa/**Hassala**, Hasszala 1571, Kokemäellä SHL IV 35/**Hassoniemi** Jaakkiman Iijärvessä/**Hässä**, talo Köyliössä/**Hässälä**, talo Padasjoella ja Sysmässä. Nimen deminutiivista muotoa vastannee v. 1457 Vahdolta merkitty Haesike aff Seppela FMU IV 107

— Hass, Hassa, Hasse, Hassi, Hasso, Hesse, Hessi, Hesike, Hesiko = der Hessen (Förstemann 354, 786), Hass, Hasse, Hesse = der Hesse (Heintze 154, 169, Heintze-Cascorbi 204), Hesse, Hass, Hasse (Knorr 21; II 4), Hesse = der Hesse, Hasse Bloch 1317, Hasse Kersengheter 1318 (Ahlers 14, 18, 156), Hasse l. Hesse 1251 (Mahnken 11), Heino van Hessen 1350 (Brandt 215), Hasso (Zahrenhusen 135), Hasse, Hasso, Hesse, Heseke (Reimpell 64, 21), Hesse, Heso, Heseco, Heseko, Hesseke (Brons 49, 93), Joh Hesse 1483 (Carstens 51), Cunradus de Hessen 1200-luvulla, Hasse de Krummendick 1345, Hasso Partzowe 1366, Albert Hesse 1416, Hans Hasse, Henrik Hasse 1441 USL I 103; II 773; III 589; V 396, 685; VIII 40/Hasse, Hasso, Iohannes Hasse, Hasseko, Heseko, Hasse vamme Krummendyke 1342 HambU III 91; IV 453, 312, 138. Nimi levisi Skandinaviaan, esim. Hasse (Sundqvist 411), Trugot Hass 1427 Gotlannin Visbyssä FMU II 383, ja Baltiaan, esim. Herman Hasse 1418 Tallinnassa FMU II 195, Hannes Hesse 1398, Johan Hasse 1459 Tallinnassa (Feyerabend 51), Hermannus Hesse 1404, Hans Hasse 1459 Riikassa (Feyerabend 51), Hasso, Hese, Heze, Hesske, Hesike Baltian nimistössä (Feyerabend 9).

Hollannista alun perin tulleita ovat **Holland**, **Hollander**, **Holländer** -nimiset, esim. Henric Holland 1537 Raumalla IFM 28/An hollandh 1561 Viipurissa/Steffen Hollander 1473 Turussa FMU IV 393/Jesper hollendere 1541 Viipurin linnassa/Oluff Hollander 1617 Käkisalmessa/Wellam Hällender 1624, Petter Hällender 1632 Turussa (Bidrag till Åbo stads historia II 24; IV 115)/ Hans Holländer 1635 Viipurissa (Lagus).

— Nimi esiintyy vanhoilla hansalaisalueilla, Ruotsissa Hollander (Sundqvist 400) ja Baltiassa, esim. Lambert Holland 1384, Wyllem Hollender 1382 Tallinnassa, Johan de Hollander 1441 Riikassa (Feyerabend 77).

Holsteinilaista merkitsevät sukunimet **Holst**, **Holsti**, esim. Hendrich Holsti 1464 Kalvolassa FMU IV 222/Gorius Holste 1523 Raisiossa (Arvidsson II) /Claes Holst 1541 Viipurin linnassa/Tomas Holst 1557 Turussa (Bidrag till Åbo stads historia VII 22)/paulus holst 1561 Vesilahdella/knecht J holst 1561 Viipurin linnassa/Jacob Holst 1571 Hattulassa SHL III 12/Henrik

Holst 1618, Sunick Holst 1636 Viipurissa (Lagus). Nimestä on myös muoto **Halsti**, skand. Halsten, esim. Sigge Halsteensson 1313, ruotsalainen sotilas USL II 271

— Holstein, Holste, Holst (Heintze 178), Holste (Reimpell 64), Holst (Brons 94), Baltiassa Holste, Holzste, Holsatus 1291 Riikassa, 1350 Tallinnassa (Feyerabend 118), Ruotsissa Holste (Sundqvist 411).

Osa kyseisistä muodoista voinee kuulua Ruotsin Holmsten-nimiin (Thors 54).

Hunneihin voitaneen liittää sukunimiryhmä **Hunnius**, **Huuna(nen)**, **Huuno(nen)**, mahdollisesti etuvokaaliset asut **Hynni(nen)**, **Hynnä**, **Hyny(nen)**, **Hyyni(nen)**, **Hyinä(nen)**, esim. Inge Hynoson, Inge Hynaeson 1411 Turussa FMU I 246, Hwne 1382 Lohjalla FMU I 386, Anders huna 1543, Olof huna 1544, p huna 1550, L huno 1556 Viipurin pitäjässä (Johannes)/Jöns huna 1551 Kangasalla/Lasse huna 1571 Karkussa/Mortten Hunnas (gen.) 1552 Loimaalla AST 156/Matz Huna 1632 Johanneksessa VA jj 2:243/Ihå Hynnä 1615 Sakkolassa/Knut Hynne 1660 Äyräpäässä VA jj 8:121v/Hen Hyninen 1571 Ähtärissä SHL IV 209/**Huuna**, talo Tyrvännössä, Sahalahdella ja Kuhmalahdella, **Huunonsaari**, Hunalaby 1544, Johanneksessa, **Hyyninen**, Hijnis 1540, Lasse Hijnnisthen 1549, kylä ja asukas Kalannissa (Meri I 40), **Hyynilä**, Hynilä 1571, kylä Mouhijärvellä SHL IV 126. Toinen selitys Hyynisestä Merellä I 40

— Hun = der Hunne, Huna, Huni, Huno, Hunaca, Huneke, Hunicha, Hunika, Hunico, Hunichin, Hün(o) (Förstemann 354, 356, 930), Hun(i) = der Hunnen, Hün, Hüni, Hühne (Heintze 169, 184), Hüni, Hüno, Hünicke aus Hunnen (Knorr 25), Hunno, Huno (Brons 51), Huno, Hunne (Zahrenhusen 17), Huno, Hune (Ahlers 152), Werner Huno (Fehling 6, 21), Huno (Reimpell 21, 64), Hunico l. Huneco 1249, 1298 (Mahnken 13), Huneke 1294 (Carstens 24, 41), Hunnecho, Hunneche (Wagner 5), Werner dicto hune l. huno 1287, Wernerus Huno 1289, cum Alexandro hunone l. Alexander Huno 1289, Wernerus Huno 1290, ex parte Hunonis de Karowe 1347 USL I 468, 486; II 1033, 825/Luderus dictus Hune 1289, Huno, Hüne, Hunne 1347 HambU I 707; III 102; IV 266, 458. Nimi tavataan myös Baltiassa, esim. Mick Huna, Matz Huna 1698 Viron Harjumaassa (P.Johansen, Nordische Mission 208).

?**Häme**, sukunimi — Hem, Heme, Hemeke, Hemke (Brons 48).

Tanskalaisia tarkoittavat hansalaisalueilla Dano, Danna, Danne, Tanne, Tanno (Förstemann 401), Dana = der Däne, Dann, Tenno (Heintze 134) ja Ruotsissa Daene, Deene, Denne (Sundqvist 409). Suomessa ovat tavallisia

Juuti, Juutinen, Juutila, Juutilainen, esim. Crister Jute 1541, unge peder Iute 1542, skyttare Söffring Juthe 1561 Viipurin linnan väkeä /Matz iute 1541, Jörian Jwthe 1545, lasse Juthe 1558, Iöns iute 1560 Viipurissa/S iuthe 1552 Jääskessä/B Iwte 1553 Kivennavalla. Baltiasta on merkitty Jovannis Judesson 1371, Jons Jutesson 1376 Tallinnassa (Feyerabend 59). Juuti-nimistä ks. Klemetti 190.

Gooteista ovat lähtöisin **Kautia(inen), Kautio, Kauto(nen), Kautola, Kauto(nen), Kautti, Kautto(nen), Kauttu(a)**, edellisiä nuoremmat **Kuoto** ja **Kuotti** -nimet, mahdollisesti osa **Kuutti(nen), Kuutto(nen)** -nimistä, ja Förstemannin mukaan myös **Kausa, Kauso** -nimet, esim. Knuttz Kautto 1550 Eurassa AST 35/Cauttu 1571 Ruovedellä, **Kauttua**, Kauffthua 1571, kylä Eurassa, Ffilpus Kautuan (gen.) 1550, Madz Kaufftuan (gen.) 1552 Eurassa SHL IV 49, 205, AST 35, 215/Thomas Koota 1550 Ulvilassa AST 4/Silvester kuotti 1551 eli Silv kuotti 1556 eli Siluä kuottilan 1564 Messukylässä, Madz Kuottila 1571 Hämeenkyrössä SHL IV 134/Nicolaus Gutason 1330 Ahvenanmaalla MK 37 (Thors 45), knecht Amund Gwtthe 1555 Turun linnan väkeä, Anti Kwti 1557 Antrean Saviniemessä, joskin samoilta tienoilta on merkitty Thomas Skutij 1687 VA jj 25:894

— Gauta, Gaut, Gaudia, Gaudo, Gauto, Gause, Gauso (Förstemann 606), Gaud, Gauta, Gaute, Gauto (Heintze 153), Gauto = Gote (Zahrenhusen 17), ghote (Reimpell 64), Gaut (Trautman 137, 138), Eylardus Gode 1301 (Carstens 47), Baltiassa G(h)ute 1398 Riikassa, Henric Ghote 1378, Vrederyck Ghote 1384 Tallinnassa (Feyerabend 50) ja Skandinaviassa Einar der Gote 1317 Bergenissä HU II 128.

Kautia-nimistä ks. Viljo Nissilä, Kangasalan Kautialan kylän nimistö. Kangasalan talonpoikaiselämää Palon suvun asuma-alueilta IV (1973), Kautti, Kauto -nimistä Klemetti 218- ja Kausa-nimistä Kepsu 91-.

Kuurilaisia merkinnevät nimet **Kuure, Kuuri(nen), Kuurila, ?Kuro(nen)**, Morthen Kure 1541 Viipurissa, Hendrich Kurländer 1581 Käkisalmissa, Kurbole (Granlund 319-), muinaisruotsin **Kuuri** Kurländer (Karsten, Germanisch-finnische Lehnwortstudien 204), de Kyren (Sundqvist 218-)

— Kuren, Kure, Cureke, Bernard Curlant, Hinricus Kvre 1346 (Ahlers 19, 100, 157), Johan Kuro 1229 (Fehling 4), Ludolph Kure 1308 (Brandt 27), Gotscaucus de Kuren 1206, Hinrico dicto Kuren 1337 HambU III 390; IV 1/Ludico de Curen 1253, Hinricus et Elerus milites dicti de Kuren (Kyren) 1301, Ecbertus Cure 1307, Winandus Cure 1335 USL I 178; II 118, 1043, 565/Curo, Cure 1287 Riikassa (Feyerabend 145). Appellat. **Kure** wächter, späher (Mahnken 65) tuskin sopii näin laaja-alaisen nimen selitykseksi.

Olivatkohan kyröläiset kuurilaisia (Kuurinmaalta)?

Maurilaisia (maureja) tarkoittavat **Maura(nen)**, **Mauri** (myös ristimänimenä), **Mauria**, **Maurio**, **Mauro**, **Muuri(nen)**, **Muuro(nen)**, **Muurila**, **Muurikka**, **Muurikainen** ym., esim. **Mauriala**, Oleff Maurialan (gen.) 1550, Mads Maurilan (gen.) 1552, Huittisissa AST 24, 154/Hannus murin 1543 eli Muri-la 1556 Kuolemajärvellä/Jons muricka 1543 Säkkiärvellä/Morik, Murick 1650 Alavetelissä (Karsten 229), Maurumaa 1411 Kalannissa (Meri I 109-)

— kansallisuusnimeä merkitsevän Maura-vartalon johdokset Moric, Morich, Moricke, Morcke, Morico, Mor, Moor (Förstemann 1117), Mohr, Mohrig tai vähemmän todennäköisesti appellatiivista das Moos = alasaks. Moor kehittynyt henkilönnimi Mohr (Heintze-Cascorbi 273, 282), Mohr, Mauro (Knorr 33), Morekinus (Reimpell 22), Mor, More, Mur HU II hakemisto/Morekino l. Morekinus 1284, Godeke morum 1290, Henricus Mor, Luder Mor 1321, Hinrico Moor 1334, Hinric Mur 1342, Hermann More 1379, Hermann Mur 1391 USL I 463, 500; II 704, 843, 1050; IV 393, 594, 610/Herbordus Mor 1320 BrschwU II 636/Henneke van deme More 1342 HambU IV 139. Nimi oli levinnyt Novgorodiin, esim. Thidericum Morink 1342, Johannes Moreken 1300-luvulla HU II 325; III 318, Baltiaan, esim. dominus Mor 1287 eli Dominus Conradus de Mor 1288 Riikassa (Bunge I 1, s. 645, 653)/More, Moren, Arnold Moreke, Moringe, Morink, Hermannus Moreman, Conrad Mureman 1286- Riikassa (Feyerabend 62, 102, 114) ja Ruotsiin, esim. van Morin (Sundqvist 247). Nimistä ks. Viljo Nissilä, Muurlan nimestä, O. Koivisto ja V. Saariluoma, Kotipitäjäni Muurla 7—15 ja nimestä Muurasjärvi Viljo Nissilä, Pihtiputaan vanhaa nimestöä. Pihtiputaan kirja 82-. Toisin on nimen selittänyt Viljo Nissilä, Suomen Karjalan nimistö 226.

Preussilaisista (preusseista) ovat lähtöisin **Pryss**, **Prytz**, **Ryytsä**, **Ryyttä**, esim. Oloff Pryds 1395, Olof Prys 1462 Taivassalossa MK 227/Hans Prys-sen 1555, Anders Pryss 1557 Turussa/per brysse 1571 Ulvilassa/ffabian prydz 1545, Jacob Asmus prydz 1559, blasius prydz 1566 Viipurissa/Hans Prytz 1616 Käkisalmessa/Oloff Prydza 1475 Vehmaan käräjillä IFM 68/**Rytsälä**, murt. **Ryyttälä**, kylä Taivassalossa (Meri II 148-). Nimi on tunnettu Ruotsissa, esim. Prutze (Sundqvist 412), ja Baltiassa, esim. Pruse, Prutze, Pruze, Pryse 1359- Riikassa, 1420- Tallinnassa (Feyerabend 129), Lyypekissä Puce (Reimpell 64).

Puolalaista merkitsee **Puolakka**, **Puolakkainen**, mahdollisesti **Puola(nen)**, esim. Jören pälacka 1585 Käkisalmessa, Bertill Pälack 1663 Jääskessä

— Polack, Pollack = der Pole (Heintze 238), Pohl (Knorr II), Pollack (Bach 239), Thomas Pole 1418 Tallinnassa (Feyerabend 148). Nimestä ks. Viljo Nissilä, Suomen Karjalan nimistö 161.

Saksalaisia (saksoja) ja saksilaisia (sakseja) merkitsevät **Saksa(nen)**, **Sak-**

si(nen), **Sassi**, mahdollisesti **Sassali**, esim. Peter Saxa 1635 Jääskessä VA jj 2:330/Carl Saxa 1675 Antreassa VA jj 20:189, Staffan Saxa 1726 Viipurissa (Lagus)/Andirs Sasse 1539 Uudellakirkolla IFM 94, Hans Sasse 1548 Viipurissa, Gilius Sasse 1558 Turussa (Bidrag till Åbo stads historia VII 37), Lars Sasse 1639 Viipurin pitäjässä VA jj 3:4/**Saxby** (Granlund 251-)/**Saksala**, kylä Kymissä ja Luumäellä/**Sassila** 1550, Sassebij 1551 Eurajoella AST 8,97

— Saxa, Saxe, Saxo, Sachs, Sachse, Sass, Sassa, Sasse (Förstemann 1288), Sahs, Sachsen, Saxe, Sasse, Sassel (Heintze 249), Sachs, Sass = der Sachse (Knorr 38; II 4), Sasse (Brons 70), Sachse, Sasse, Sass (Zahrenhusen 17), Sasse, Saxo (Reimpell 64), Sasse 1208, Saxo 1299 (Mahnken 17), Saxar, Sachs(e) (Bach 181, 239), de Sassen, Sasse, Saxo yleisiä Lyypekiissä USL II hakemisto 1159, Thiloni de saxa 1290, ex parte Hermannii Sassen 1305, Mathie Saxoni 1316, in Hospicio Hermannii Sassen 1350 USL I 511; II 1039, 1316; III 104/Thidericu Sasse 1306, Boge Sasseke, Johannes de Sasle I. Sasel 1329 HambU II 598; III 70, 597, 598/Peter Saxesen 1287, tanskalainen vasalli Virossa HU I 353. Nimet ovat levinneet Baltiaan, esim. Sasse, Zasse, Saxe, Saxo, Du(t)sche, Duze, Dyschen, Theutonicus 1286- Riikassa, 1315- Tallinnassa (Feyerabend 97, 135), ja Ruotsiin, esim. de Saxonia, Sasse (Sundqvist 294, 414).

Thyrynkiläisiä (thyyrinkejä) ilmaisee mahdollisesti **Turenki**, Turengi, kylä Janakkalassa SHL III 14, josta on merkitty 1599 Simon Twrengi (Turun hist. yhd. juhlaKirja IV 46). Ryhmään kuuluu skyttare Hans döringh 1566 Viipurin linnassa

— Thuring (Förstemann 1467), During = ein Thüringer (Heintze 129), Thuringus (Reimpell 63), Thuring, Thuringus, Thuringi 1275 BrschwU II 585, Lantgravius thuringie 1226, Hermannus Thuringus 1259, Theodorico during I. Thyderico Thurringe I. Theodorico during I. Thydericus Thurringe I. Thyderico doring 1290 USL I 45, 500, 501; II 24, de Thoringis HambU IV 487, Doringh, Dorynck 1385- Tallinnassa (Feyerabend 109). Ks. Sundqvist 409.

Vendiläisistä (vendeistä) ovat lähtöisin **Wendt**, **Wendell**, **Ventäinen**, **Vento**, esim. Anders vendon 1543 eli Anti Wendeinen 1560 Muolaassa/per wendon 1544 eli p wendoijn 1553 eli p wendäin 1557 Jääskessä/Joan wendon 1543, m wendän 1566 Viipurin pitäjässä/Wendele 1546, kylä Lohjalla EFM 100/**Ventelä**, kartano Viipurin pitäjässä/**Ventelä**, kylä Vuokselassa/Vende 1553, Vendi 1554 Tyrväässä/**Vintala**, kylä Liedossa/**Vimpeli**, ruots. **Vindala** (< Vindböle), pitäjä

— Wand, Wandi, Wando, Wendo (Förstemann 1525), Winid, Winden, Wenden, Winde, Wende, Windt (Heintze 293), Wende, Windisch (Bach 239), Wende, Wendt (Knorr 46; II 4), Wendeke (Carstens 41), Wende 1263 HambU I 553/Goscalco dicto Went HU II 4/Boldewinus de Wenden 1276, Wendelen 1286, Petrun Wend 1342, Thideke Wende 1362 USL I 347, 482; II

706; III 432. Nimi on tunnettu Baltiassa, esim. Wenden, Wenda 1230, Nicolaus Wend 1398, Claus de Winda 1419 Riikassa, Hinricus Went 1378, Andreas van der Wyndae 1419 Tallinnassa (Feyerabend 145, 148). Ventälänimestä ks. Klemetti 411.

Saksan välityksellä on ainakin osa nimistä **Skott, Unger (Hunger), Tattari** tunkeutunut suomalaiseen nimitykseen:

Skott (Kotti), esim. Schätt Willam Kleilan eli Willam Skätt 1617 Käkisalmissa/ehkä rakuuna Hans Schotte 1557 Turun linnassa (Bidrag till Åbo stads historia VII 20), joskin eräät myöhemmät nimet liittyvät sotilasnimeseen **skott** laukaus, ehkä Simon Skättj 1672 Jääskessä VA jj 17:75

— Schott, Schotte (Heintze 255), Schott(e) (Knorr II 4), Schott (Bach 239), Jacob de Schotte 1455 Tallinnassa (Feyerabend 147). Skotte-nimistä ks. Klemetti 411.

Unkarilaista merkitsevät **Unger, Hunger**, esim. Henric ungeri 1479 (Heikki Ojansuu, Kallialan seurakunnan keskiaikaiset kirkontilit (vv. 1469—1524), s. 17, 43)/p hungeri 1561 Viipurin pitäjässä/Nils Hunger 1594, Jakob Hunger 1604, Johan Unger 1646 Viipurissa (Lagus)/Anders Unger 1624 Turussa (Bidrag till Åbo stads historia II 59)/**Unkela** l. **Unkerla**, Wngelila 1571, kylä Kiikassa SHL IV 111/**Hunkerinkangas**, vrt. Hungerinniitty 1836, Johanneksessa/**Unkari**, suku Hollolassa — Hungar (Förstemann 933), Ungern, Ungerer, Ungari(a) 1287- Riikassa (Feyerabend 148).

Tataarilaisia (tataareja) merkitsevä **Tattari**, esim. Thomas Tattara 1552 Ulvilassa AST 197/Tattara 1550, Tattaraby 1571, kylä Nakkilassa/Petter Tattarlain 1613 eli Peer Tattari 1615 Pyhäjärvellä Karjalan kannaksella — Johannes Thatere 1277, Johannes Tatere (Thartarus) 1286 USL I 488; II 1030/Fredericus Tater(e) 1288 Riikassa, 1336 Tallinnassa (Feyerabend 148). Monet myöhemmät nimet liittyvät tattariin ja sen viljelijään.

Tarkempaa paikallisuutta ilmaisevat muutamat kaupunkien ja maakuntien nimet: **Berlin** einer aus Berlin (Knorr II 6), suku Viipurissa, **Berner**, suku Viipurissa ja Kannaksella, Heinrich Berner 1368 Riikassa, Godert l. Godeke Berner 1382 Tallinnassa. Nimen lähtökohtana joko appellat. der **Bär** karhu (Bernhardus, Bernhard, Berend, Bernd ym.) tai einer aus Bern (Heintze-Cascorbi 133, 140; Feyerabend 42).

Bremer, suku mm. Viipurissa, esim. Claes Brämer 1559, Tönnies v Brämen 1550 Viipurissa. Nimen lähtökohtana on einer aus Bremen (Knorr II 11), Gerungi de Breme 1226, Johannes Bremer 1342 USL I 3, 708; Bertoldus de Bremen 1287 Riikassa (Feyerabend 106), Ruotsissa on van Bremen (Sundqvist 111-); **Danzig**, einer aus Danzig (Knorr II 111), esim. Birgitta Dantzig 1500 Turussa FMU VI 167.

Hamburg, einer aus Hamburg (Knorr II 11), esim. Hannes Hamborgh 1423, Herman Hamborgh 1451 Turussa MK 308, 444/Hendrick Hamburi 1551 Kokemäellä AST 79/U Hamborgh 1552 Viipurissa/Johan v Hamborgh

1616 Käkisalmissa; **Krakau**, einer aus Krakau (Knorr II 111), suku mm. Viipurissa; Hinsike Krakowe 1324 Tallinnassa (Feyerabend 128).

Lybeck, einer aus Lübeck (Knorr II 13), esim. Henric de Lybik 1325 Turussa/Lybbeck 1452, Jören lybeck 1548 eli J von Lybich 1552, p lybäck 1559 Viipurissa. Nimi on tunnettu Baltiassa, esim. Lube(c)ke, Lubike, Lybeck 1231- Riikassa, 1343- Tallinnassa (Feyerabend 116), ja Ruotsissa de Lubeke (Sundqvist 236); **Münster**, einer aus Münster (Knorr II 13), esim. **Mynsteri**, talo Ulvilassa (Hist. Ark. XI 514). Nimestä ks. Sundqvist 248-; **Pariisi**, gerardo pariis, Conradi Paris 1336 Turussa MK 52, 53; Ruotsissa on tunnettu nimi Paris (Sundqvist 264); **Rääveli** (Tallinna), esim. Engelbrecht v Reuel 1559 Viipurissa.

?**Ässa**, esim. **Ässä**, vanha kantatila Noormarkussa, **Ässä**, talo Pälkäneellä, **Ässälänjärvi** Kankaanpäässä, **Ässänmäki** Lopella, joskin osa luontoniimistä kuuluu perinteen mukaan muotoassosiatiiviin nimiin — (von) Essen, joka esiintyy sekä Baltiassa että Skandinaviassa. Ks. Sundqvist 264.

Yleisimpiä saksalaisten tulosuuntaa osoittavia nimiä on **Westfal** (Knorr II, Reimpell 64), esim. Hans Westfaal, caniche j Abo 1359, Hannilse Vestfaals-son 1363, Lafrindze Westfall 1373, kaikki Turusta MK 109, 118, 147, Jacob Westphalen 1632 Turussa (Bidrag till Åbo stads historia IV 115), Baltiassa, esim. Westfalus, Westphali 1286- Riikassa, 1354- Tallinnassa (Feyerabend 97), Ruotsissa Westfal (Sundqvist 358, 421).

Paikallisuutta pohjoissaksalaisessa nimistössä ilmaisevat mm. Albert v.d. Molen (Fehling 7), Dapifer et Johannes fratres dico de Molen 1240, Cunradus de Molen 1289, Arnde van der Molen 1350, Jacob van der Molen 1461 USL I 91; II 1032, 879; X 61, ja yleisiä ovat paikannukset van der Molen, de Molen, de Molendino kaikissa hansalaisten lähdekirjojen hakemistoissa. Ruotsissa on tunnettu myös van der Molen (Sundqvist 377) ja samoin Baltiassa van der Mole(n), Molendino (Mola) Riikassa 1287-, Tallinnassa 1287-, Johannes Hersemole 1319 Tallinnassa (Feyerabend 150, 155). Mikäli tämä yleinen nimi on tunkeutunut Suomeen, se voinee esiintyä **Muola(a)** -nimenä, mola 1541, Mola 1553.

Friisiläisalueilla Westfalenissa on Kamp-nimiä, esim. Kampe (Zahrenhusen 136), de campe 1255, de Campen 1337 (Sundqvist 197), mistä se on levinnyt Ruotsiin, esim. Gudskalk Kampn 1414 Linköpingissä (Sundqvist 197-), Baltiaan, esim. Hinse vamme Kamp(e) 1381 Tallinnassa (Feyerabend 155) ja Suomeen, esim. Hans wan Kampen 1415 Turussa MK 262. Ryhmään liittyy ainakin osa suomen **Kamppi(nen)** -nimistä (ks. Klemetti 206-). Nimen pohjaksi on arveltu appellat. **Kamp** eingeschlossenes Grundstück eines einzelnen Bauern (Gottschald 250).

Epämääräistä heimoa ja kansaa ilmaisevat seuraavat nimet: **Haima(nen)**, **Haimi(nen)**, **Haimakainen**, **Heima(nen)**, **Heimo(nen)**, **Heimolainen**, esim.

Oluff Haima 1571 Hämeenkyrössä SHL IV 134, O heijmoinen 1553 eli Olli heijmann 1557 Kivennavalla, Pafual Heimain 1567 Viipurissa, **Haimila**, kylä Luumäellä, **Heimala**, kylä Luumäellä — Haimi, Haimo, Heimo (Förstemann 731), Haimo Heimo (Knorr 20), Heimo (Brons 93), Haymo, Heimo 1103 Kölnissä HU III 367, 368, Heyme Riikassa (Feyerabend 10). Nimen levikistä ks. Kepsu 21—29, 567, nimestä Haimari Klemetti 120. **Hulkka**, **Hulkki**, **Hulkko(nen)**, esim. vasilie hulcka 1559 Viipurissa, Grigo Hulki 1618 Parikkalassa, Hulkkio, Hulkis 1542 Kaarinassa EFM 81, **Hulkkola**, talo Taipalsaaressa (vrt. viron **hulk** joukko) — Fulca, Fulco (Förstemann 547), Fulka, Folk, Volk (Heintze 149), Fulk (Brons 107), Folke, Fulko (Zahrenhusen 134), Hulke (Brons 51), Fulco, Fulconi HambU I 33, 149, Fulco dictus Skelge 1338 Turun seudulla MK 57 (Thors 30).

Liuta(nen), **Liutu**, **Liuttu**, esim. per liuda 1569 Karkussa, Mårthen Liutha 1638 Virolahdella VA jj 1:216 (suom. **liuta** joukko) — Liutho, Liutto, Leudi = populus (Förstemann 1030—1032), Liut = Volk (Heintze 209), Liudo (Brons 96). **Pulkka(nen)**, **Pulkki(nen)**, mahdollisesti etuvokaaliset **Pylkki**, **Pylkkä(nen)**, **Pylkkö**, esim. Henric Pylki 1571 Vesilahdella SHL IV 202, Påual Pylkäinen 1571 Virroilla SHL IV 208 — Pylk (Brons 99). Pulkki-nimistä ks. Klemetti 384 ja Nissilä, Suomen Karjalan nimistö 164.

Tiuta(nen), **Tiuti(nen)**, esim. Jon Tiudh l. Tiuda 1553 Perniössä, Mattz Tiuttu 1552 Loimaalla AST IV 178, Johan Tiutuinen 1665 Viipurissa VA jj 12: 436, **Tiutinen**, saari Kymissä — Theuta, Thiudes, Tiuto (Förstemann 1409, 1410), Theudo, gootin thiuda = Volk, Tiuto (Heintze 275), Diude (Brons 34). Thiude-nimistä ks. Thors 87.

II

Suomen ruotsalaismurteiden tutkija T.E. Karsten on osoittanut (Svensk bygd i Österbotten nu och fordom I 293 ym.), että Etelä-Pohjanmaan asutusunimistössä on runsaasti saksalais-ruotsalaista ammatteja, virkaa ja säätyä merkitsevää sanastoa, joka on siirtynyt sukunimien funktioon, esim. Berskar, Hojar, Konstar, Kontur, Krutar, Liuhtar, Måtar, Skotar, Smalar, Sämskar, Topper, Veikar. Niitä ja eräitä muita on todettavissa myös muualta nimistössämme.

Dobblare uhkapelaaja, esim. Asmus dobbblar 1559 Viipurissa, ruotsalai-

nen, alun perin saksalainen nimitys, esim. Dobeler 1358 Riikassa (Feyerabend 218).

Hyyttäri, saks. **Hüter** der Hüter, Aufseher (Heintze-Cascorbi 226), Nastolan Heinämaan kylän kansanomainen nimi, joskin nimen merkitys (vartija) on taustaltaan epäselvä (ks. Markus Lehtinen, Nastolan erä- ja rajahistoria 27).

Junkkari, esim. Nisius ionckar 1546, Hin iunckare 1569 Karkussa/ hein iunckar 1546 Tyrväässä/Junkkari 1625, talo Laihian Potilassa. Nimen pohjana on saksalainen sn. **Junker** junger Herr (Heintze-Cascorbi 234), appellat. junker, juncher (Schiller-Lübben) tai ruotsin junker, junkar, junkare (Södervall). Nimestä ks. Junkarböle (Granlund 315).

Karppi, **Karppinen**, esim. Andris Garp 1432 Turussa MK 147 eli Andris Garper 1387 Vehmaalla MK 193, Hannus Garp 1432 Turussa MK 336, Lars Garp 1466 Kokemäellä, Kadrin Garpi 1552 Huittisissa AST 154, Garpsboll 1451 Inkoossa FMU IV 19, **Garpom**, kylä Liljendalissa (Granlund 388), **Garpörarna** Pohjanlahden Raippaluodossa, **Karpinniemi** l. **Karppinki** Vehkalahdella, **Karppila**, yleinen kylän- ja talonnimi. Keskiajan ruotsin **garp**, **garper** merkitsi Pohjoismaissa oleskelevaa saksalaista ja sitä käytettiin erityisesti hansakaupungeista kotoisin olevan saksalaisen pilanimenä (Södervall), joskin sn. Garp oli käytössä myös hansa-alueilla, esim. Arnold Garp 1350 USL II 906, ja Baltiassa, esim. Jacob Garpe 1433 Riikassa (Bunge I 8, s. 407). — Eräitä etenkin itäsuomalaisia vastaavia nimiä Karp(pi) on vaikea erottaa kristillisperäisestä Polycarpus -nimen hypokorismista (ks. Viljo Nissilä, Suomen Karjalan ortodoksinen nimitys. Viipurin Suomalaisen Kirkollisuusseuran toimitteita I 80).

Nimen synonyymi on kauppiasta merkitsevä appellat. der **Gast**, esim. Arnoldus Gast 1259, Cunradus Gast 1283 USL II 23, 1020, joka ruotsin kielestä lähteneessä asussa on yleinen nimityksämme (Kesti, Kestilä, Kestinen). Kestilä-nimestä ks. Klemetti 230.

Kemppa(inen), **Kemppi(nen)**, **Kämppi**, esim. Per kempin 1543 Jääskessä, m kempe 1557 Viipurissa, hen Kempi 1560 Vesilahdella, Kemppainen, suku Oulussa — Kempa, Kempe, Kempo (Brons 56), Kamp (= der **Kampf** taistelu), Kempe, Campe (Heintze 191). Kemppainen, Kemppi, Kempus -nimistä ks. Klemetti 224, joista Kemppi(nen) -nimet ovat lähinnä lähtöisin ruots. appellatiivista **kämpe** soturi, sankari (myös hn. Kaempe) (ks. Viljo Nissilä, Suomen Karjalan nimitys 225, 226).

Knaapi(nen), **Naapi(nen)**, **Naappi(nen)**, esim. Hinzekin Knap 1395, Hinsa Knap 1423 Turun seuduilla MK 147, 180, 277, 309/Ol Knapi 1548 Isonkyrön Ventälässä/Thomas Knap 1557 Nauvossa/hen knape 1560 eli hen nobilis 1562 eli hen Knapi 1563 Vesilahdella, jonka lisänimi nobilis viittaa säätyluokkaan/**Knabsby**, kylä Karjaalla/**Naappila** 1571 Orivedellä SHL IV 183/**Knaapila**, **Naap(p)ila** yleinen talonnimi. Nimen pohjana on saksan ap-

pellat. **Knabe** ein junger, unverheirateter Mann, Knecht, Puer (Schiller-Lübben), ruotsin **knappe** gosse, yngling etc. (Söderwall), ja ilmeisesti ruotsin välityksellä lainautunut suomen **knaappi** sotilaspalveluksessa oleva ase-mies, asepalvelija, alempaan aatelistoon kuuluva mies (ks. T.E. Karsten, *Minnen av forntysk kultur i Österbotten* 79). Myös Baltiasta, Riikasta, on mainittu 1458 Knappe merkityksessä jüngerer, unverheirateter Mann, Knecht sekä sen rinnakkaisnimitys **Knecht**, suomen nihti, 1485 Riikasta (Feyerabend 215). Suomessa on yleinen **Nihti(lä)** -nimi, esim. Erich Knecht 1561 Kemiössä, Michill Knicht 1561 Perniössä, Thomas Knechtt 1564 Viipurissa, bert Knicht 1569 Tyrväässä, Pääffwall Knecht 1613 Sakkolassa, **Nihtiö**, vrt. Anders Nihtiolda 1454, kylä Pyhärannassa (Meri I 116-). Nimistä Knaapi, Knihti(lä) ks. Klemetti 248, 249.

Kontturi, suku esim. Elimäellä 1603 (Elimäen pitäjän historia I 41). Nimen pohjana on saksan appellat. der **Komtur** Verwalter oder Amtsträger eines Ritterordens, Inhaber einer höheren Ordensstufe, esim. Revaler Komtur Helmich Depenbrok 1489 Tallinnassa (Feyerabend 209).

Kopperi, suku Viipurissa — Kopper (Knorr 18), Copper (Bronz 32), Copper (Mahnken 46, 58), Koper 1489- Tallinnassa (Feyerabend 209).

Koster sisältynee Karjalan kannaksen Pyhäjärven pitäjän kylännimeen **Kostermäe**, Costerma 1613, mitä tukee murteelle vieras sakkolalaisen naapurikylän **Haidermaa** (murt. **haitermoa**), Haitterma 1613, joka on yhdistettävissä alasaks. henkilönnimeen Heidher, Heider, Hayder (Heintze-Cascorbi 198). Nimi on lähtöisin appellatiivista **Koster**, **Kuster** der Küster, urspr. Hüter des Kirchenschatzes, später Aufseher über das Kirchengebäude (Schiller-Lübben), josta on muodostunut sukunimi Kuster, alasaksan Coster (Heintze-Cascorbi 253), Elerus de Koster 1372 (Carstens 96), Baltiassa Koster 1378 Tallinnassa, Coster 1480 Riikassa (Feyerabend 211). Vertailuaineistoa olen löytänyt Lapin nimistöstä, mutta se voinee olla eri alkuperää.

Kremer, **Krämer**, esim. Andrea Kraemaerae l. Anders Krämare 1347 Turussa MK 81, Ghercke l. Ghereke Kremer 1387 Porvoossa FMU I 407, Heinrich Kraemaerae 1437 Tenholassa MK 360, Eskill Krämare 1599 Viipurissa (Lagus), Jacob Krämer 1688 Äyräpäässä VA jj 26:399, Petter Kryddekrämar 1624 Turussa (Bidrag till Åbo stads historia II 1) — Aleke Cramere 1309, Godeke Cramere 1314, Bertold Cramere 1320 BrschwU II 623, Hinceken Kremere 1347 USL II 818, Cramer 1355 Tallinnassa, Kremere 1395 Riikassa (Feyerabend 209). Nimen pohjana on appellat. **Kremer**, der **Krämer** (Schiller-Lübben), ruotsin **krämare**, **krämari** merkityksessä pikkukauppias (Söderwall), mistä on kehittynyt hansalaisalueilla yleinen sukunimi Krämer (Heintze-Cascorbi 247), joka on levinnyt Baltiaan, Ruotsiin ja lähinnä sen kautta Suomeen.

Nimen synonyymi on Haag, Haak(e), Hagi, Hago (Förstemann 715, 716), Haga, Hago, Hake, Hako (Heintze 162, 163), Haage, Haak, Hage, Hagen (Brons 46), Haake, Hage, Hago, Hake (Zahrenhusen 135), Mattes Hacke 1342 HU II 326, Hacke, Hake, Haken 1354 Riikassa, 1369 Tallinnassa (Feyerabend 208), Gotschalk Hake 1408 Tartossa (Bunge IV 610), pohjana appellat. **hoke, hoken, hoker** (merkityksessä **hake, haker** der Kleinhändler, Krämer). Nimeä Suomessa vastannevat **Haaki, Haaka(nen)**, joista ks. Granlund 311 (Haxböle) ja Klemetti 115 (Haaki).

Kämäri, mahdollisesti **Kämärä(inen)**, esim. Marti Kemmener 1548 eli Märten kämner 1573, Hans Kemnere 1628 eli Hans Gemner 1653 Viipurissa, Johan Kämnräs (gen.) 1649 Jääskessä VA jj 6:25/Simo kämärä 1544 Muolaassa, Antti kämere 1559 Jääskessä/**Kämärä**, kylä Heinjoella — Kemerere (Ahlers 153), hinricus kemere (Reimpell 19), Engelbertus Kemerere 1350, der Kemerer = der Vorsteher der städtischen Kammer (Carstens 96, 111), Konrad camerarius l. kämmeren 1165, Betrammus camerarii l. kämmere 1263, Heinrich Kemerer l. Hinrico Kemerere 1342 HU I 12, 208; II 323/Kemerer, Kemener 1386 Riikassa, 1387 Tallinnassa, pohjana der Kämmerer der die Kammer, das Rechnungswesen eines Fürsten oder einer Bürgerschaft unter sich hat (Feyerabend 215).

Köninki, Köönikkä -nimistä ks. s. 169.

Saks. **Moller, Müller, Möller** (Knorr II 26), esim. Make Moller 1343 HambU IV 157, ovat suoraan tai ruotsin välityksellä levinneet Suomeen (**Mylläri(nen)**). Nimestä ks. Nissilä, Suomen Karjalan nimistö 222.

Monikka, esim. Biörn j Monichala 1470 Rengossa FMU IV 347/Lauri monikan 1559 Jääskessä/p monickainen 1559 Uudellakirkolla Kannaksella/Ol monickanen 1573 Kangasalan Monikkalassa/Monickala 1571 Janakkalassa SHL III 28/**Monikkala**, Monickala 1571, kylä Kangasalla SHL IV 170

— Munis-vartalosta Mone, Mohnike (Heintze-Cascorbi 285), Munk, Monik (Knorr II 27), Monic, Monachus, Monk, Reineke Monic 1318 (Ahlers 17, 161), Johannes Monachus l. Monic 1233 eli Johannes Monachus 1289, Lampertus Monachus 1259, Halkerus Monic 1296, Henneken Moneke(n) 1342, Hinricus Monnik 1347 Novgorodissa, Johanni Monek 1366, Thidericus Monek 1368, Johannis Monnich 1400, Johanni Monike 1423, Geseke Moneke 1457, Jurien et Peter Monik(e) 1469, Hannes Monyk 1394 Bornholmissa, mester Peter Monick 1466 USL II 12, 1032, 26, 82, 703, 812; III 642; IV 107, 800; VI 504; IX 537; XI 168/Monek, Monich de Stedere 1314 BrschwU II 659/Radeke an der Moneken 1343, Conradus Monek 1347 HambU IV 142, 276, 470/Henneken Moneken 1342 HU II 321/Monachus 1286, Monik, Monnik, Monyk, Monekinus 1381- Riikassa, 1343- Tallinnassa (Feyerabend 211), pohjana Mon(n)ek, Mon(n)ik, Monk = der Mönch (Schiller-Lübben). Nimen myöhempinä synonyymeinä ovat **munk**-sanat ja

Munk, Munkki -nimet, esim. Mattz Munck 1552 Ulvilassa AST 191/Henr muncki 1555 Pirkkalassa/Oleff Munck 1561 Perniössä/Hans Munck 1615 Käkisalmissa/Jöns Munk j Munxby 1551 Siuntiossa EFM 8. Nimestä ks. Granlund 245- (Munkby). Vähemmän todennäköisesti nimiryhmä liittyy suomen **moni**-sanaan.

Panssari, esim. knekt Peer Pantzar 1618 Käkisalmen linnassa, Andreas Panser l. Pantzer 1422 Tallinnassa (Feyerabend 193, 240), sotilaan tai aseese-pän nimitys (nimityypistä ks. Nissilä, Suomen Karjalan nimistö 152-).

Pelzer (turkkuri), esim. Jonis Pelzer, Andris Pelzer 1420 Turussa FMU II 247, vrt. Hinricus Pelz 1289 USL II 1035. Saksan der **Pelz** turkki, nahka.

Printz, esim. Nils Printz 1675, Henrik Printz 1694 Viipurissa (Lagus), Printzinmäki 1833 Jääskessä (Nissilä, Vuoksen paikannimistö I 390), **Rinssi-lä**, talo Liperissä.

Ravantti, esim. Erich dravanth 1550, Abraham Drauanth 1568 Viipurin linnassa, Olof Rafwand 1686 Antreassa — Drabant, Traband l. Fussoldat (Heintze 278), joka suoraan tai ruotsin välityksellä on lainautunut suomalais- seen henkilönnimistöön.

Richter, yleinen sukunimi pohjoissaksalaisilla alueilla (Heintze 40—43) on lainautunut suomalaiseen henkilönnimistöön.

Schmidt, seppää merkitsevä Schmied on ollut yleinen hansalaisalueilla ja on levinnyt Baltiaan, Ruotsiin ja Suomeen, esim. Smi(d)t, Schmydt, Smyt 1292 Riikassa, 1312 Tallinnassa (Feyerabend 190).

Sidensnöre, esim. Claus Sidensnöre 1627 Viipurissa (Lagus), on alun perin saksalais-ruotsalainen ammattisana, esim. Hermannus Sidensnor (Reimpell 24). Vrt. Olkinuora, suku ja kylä Antreassa (Nissilä, Suomen Karjalan ni- mistö 152, 153).

Sutti(nen), esim. Hendrick Sutti 1550 Huittisissa AST 43, **Suttio** 1540, ky- lä Vehmaalla (Meri II 161), mahdollisesti saks. **Schutte** (**Schütte**) ampuja, jousimies. Hypoteesia tukee sotilasnimi Schutte, sagittarius, Riikassa 1358-, Tallinnassa 1362- (Feyerabend 216).

III

Suomen saksalaisperäisessä nimistössä on joitakin adjektiivisia nimiä, jotka ilmaisevat sekä ulkonaisia, ruumiillisia että sisäisiä, henkisiä ominaisuuksia. Niitä on kiteytynyt myös ruotsalaiseen nimistöön, joten kyseisen aineiston lähtökohta on vaikeasti ratkaistavissa.

Ernst (vakava, totinen) etunimenä (Vilkuna), Baltiassa Ernest (Feyerabend 17).

Gross, Groth, esim. Jöns Gross 1543, Grotze 1570 Vähässäkyrössä; **Gros**, talo Närpiössä (Karsten 27)/Andris Grote 1453 Inkoossa FMU IV 43/Berend Grote 1484 Turussa FMU V 80/Gudmund Grott, Jonis Grotta 1546 Närpiössä/Thomas Grott 1541, m grott 1554, Mickell grotius 1558, M Grottin 1560 Viipurissa/B groth 1550 Kivennavalla/p grottinen 1552 Uudellakirkolla Kannaksella/**Krootila** l. **Kruutila**, Grothela 1437, Grotela gudz 1440, Grotila 1455 MK 357, 383, 455, Grotila 1571 SHL IV 41, talo (kylä) Kokemäellä.

Nimi Gross, Grosse ja etenkin alasaksan Groth, Grothe, Groote (Heintze-Cascorbi 192), Groot (Brons 107), Grote (Ahlers 147) on yleinen hansalaisalueilla: O Grote 1230 BrschwU II 598, Otto Grote 1294, Marquard Grote 1298, Johanni Groten 1342, Heyne Grote 1418, Kersten Grote 1465 USL I 615; II 707; VI 42; X 581/Hardinck Grote 1329 HambU II 597/Clawis Grote 1386, oleskellut Viipurissa HU IV 366. Nimi on levinnyt Ruotsiin, esim. Alberto Groten 1374 USL III 259, Grossze 1545 (Stockholms stads tänkeböcker 1544—1548, s. 126), molemmat Tukholmasta, ja Baltiaan, esim. Clawes Grote 1430 FMU II 444, Tonnies Grotte l. Tonies Grot 1437 FMU III 128 Tallinnassa, Grote 1365 Tallinnassa, 1388 Riikassa (Feyerabend 238). Nimestä ks. Klemetti 267.

Junki(nen), Junko(nen), esim. hen Jungasson 1564, Jöns Jung 1571, molemmat Karkussa, Erick Junge 1619 Turussa (Bidrag till Åbo stads historia I 161), Michel Jung 1656 Viipurissa (Lagus). Hansalaisalueilla on yleinen Jung, Jungk, Junge, Jungo (Heintze-Cascorbi 234), Jung, Jungi, Jungo (Knorr 26), Johan Junge 1350 (Brandt 177), Albert Junge 1357 (Fehling 7), Henning Junge 1350, Albert Junge 1337 HU II 213, 265/Henneke Junghe 1344 l. Iuvenis HambU III 112; IV 175, 460, pohjana adj. **jung** nuori. Nimi on levinnyt Baltiaan, esim. Hans Jonge 1369, Haquin Junge 1401 Tallinnassa, Gerd Jung(h)e 1458 Riikassa (Bunge I 4, s. 380 ja Feyerabend 238). Nimestä Junkka ks. Klemetti 187. Suomalaisessa henkilönnimistössä ovat lisäksi **Jung, Jungell, Jungs, Junka, Junkala, Junkkila** ym.

Kranck, Krank, Krankka(la), esim. Erich Krank 1557, Michell Kranck 1587, Hendrich Krancks gård 1624 Turussa (Bidrag till Åbo stads historia I 46; II 21), Lasse Kranck 1616 Käkisalmessa, **Krankka**, suku ja talo Liminassa. Nimestä ks. Klemetti 261.

Lang, Lange, Langi, Lanki(nen), esim. Pedher Langh 1430 Turussa MK 331 / Oleff Langinen 1551 eli Ol langi 1555 Tyrväässä/lasz lang 1552 Ulvilassa/Jons Langi 1571 Huittisissa SHL IV 20/Per Langinen 1571 Ikaalisissa SHL IV 139/hendrich lāngh l. Lang 1541, lange Iören l. lang J 1560/Mogns lange 1549 eli m langin 1552 Kivennavalla/S Langinen 1553 Muolaassa/Juntti Langinen 1558 Jääskessä/Hinrich Lang, Erich Langin 1616 Käkisalmissa. Nimen pohjana on adj. **lang** pitkä: Langaz, Lang, Lange (Heintze-Cascorbi 256), Lange, Longus (Ahlers 157), Johan Lange 1368 (Fehling 8), Rudolphus Longus (Lange) aus Lübeck 1211 HU I 38/Johannes Longus 1259, Elert Lange l. eleri longe 1288, a iacobe longe 1290, Godeko Longus 1327, Langhe Beyenneleth 1342 USL I 479, 512; II 25, 1066, 681/Henric Lange 1320 BrschwU II 625/Henneke Langhe 1350 HambU IV 347. Nimi on levinnyt Baltiaan, esim. Tydericus Longus (Lange) aus Riga 1231 HU I 81/Johan Lange 1430 Tallinnassa (Bunge I 8, s. 222)/Langhe 1337 Tallinnassa, Lange 1350 Riikassa (Feyerabend 240), ja Ruotsiin (Nordisk kultur VII 200). Langi-nimestä ks. Klemetti 222.

Adjektiiviset sukunimet **Stark (Starck), Schwartz, Wrede** ym., jotka ovat käytössä Suomessakin, esiintyivät jo 1200—1400 -luvulla hansalaisalueilla, esim. Starke filius Heynonis Witteken 1347 HambU IV 246/Conradus Wrede 1335 USL II 566, Gerhardus Wrede 1387 Riikassa (Feyerabend 235)/Heinrich Schwartz 1333 Gotlannin Visbyssä (Lindström 527). Stark-nimistä osa voi olla **Tarkki**-muodossa.

IV

Raamatullista (yleensä kirkollista) nimestöä on hansalaisalueilla muovautunut hypokoristiseen asuun ja sitä on apokopoituine, synkopoituine ja afeeresimuodostuneen kulkeutunut kirkonmiesten ja kauppiaiden mukana Suomeen (ks. Kustaa Vilkuna, Suuri nimipäiväkalenteri, 1969).

Abraham, Brahm(s) (Bach 230) — sn. **Brami, Prami(la), Raami**, esim. Er brami 1551 Eurassa, Eric Brami 1552 Eurajoella AST IV 186/Madz prami 1554 Köyliössä/Erick Brami 1571 Luviolla SHL IV 55/Johan Raami 1631 Pyhäjärvellä Kannaksella/Hindrich Raamj 1658 Antreassa VA jj 7:431/**Aaprami**, talo Tyrnävällä/Bram(s) 1557, talo Vöyrillä(Vörå sockens historia I 45),/**Prami**, talo Pyhäjoella/**Pramila** (1766), talo Hailuodossa.

Ambrosius, Brose (Bach 120), Brosch, Bruse (Knorr 9), Johannes Bruse 1407 Tallinnassa, Johannes Brose 1497 Riikassa (Feyerabend 47), Prossa, Pruusa, talo Virossa (Eest I 716; II 488) — sn. **Prosi, Prusi, Rosi, Rossi, Rusi**, esim. Ambrosius Biure 1559, Ambrosius gentz 1569, Ambrosius Kiski

1569, Ambrosius Raffualdss 1570 Viipurissa/per Ambrusius 1573 Ruovedellä/Brusi Kurroin 1613 eli Rossi Kurroin 1615 eli Brusius Kurroin 1616 Sakkolassa/Joann Rossinn 1613 Sakkolassa/**Prosi**, talo Karijoella/**Rosi**, talo Limingassa/**Prusila**, talo Alatorniolla ja Iissä/**Rusila**, talo Tynärvällä. Nimestä ks. Klemetti 50- ja Nissilä, Ambrosius suomalaisessa nimistössä. Viritäjä 1961.

Angela, Angelo, Angelika (Wimmer 114), Angel (Brons 27), Angell, Angil (Heintze 100) — vrt. **Angelniemi**. Alasaksalaisen henkilönnimen alkuperä joko kirkollinen nimi tai kansallisuusnimi.

Annico (Förstemann 354), Anneke (Bach 234), Anneke (Brons 27), Anke, Anneke (Zahrenhusen 64), Baltiassa Anna, Anne, Anneke (Feyerabend 17), Ruotsissa Anna, Annike (Nordisk kultur VII 219, 220 ym.) — sn. **Annala, Annila, Annikainen** ym.

Antonius, Anton (Brons 17), Tonn (Knorr 13), Tünn, Tünnnes (Bach 120), Toni (Heimeran), Tönjes (Zahrenhusen 61), Tonnies (Carstens 42) — sn. **Anto, Antola, Anttalainen, Anttonen; Toni, Tyni, Tynjälä,? Tynkkynen, Tynni, Tynnilä, Tynninen, Tynimys**, esim. Tynne Olsson 1541, tynius 1545, thonius budde 1550, Biritta Tynne 1569 Viipurissa.

Augustinus, Tiinus (Heintze 108) — **Aakku, Aakko, Aki, Aku, Auku, Kustaa, Kusti, Kusto, Tiinus**, Agustinus hindss 1566 Viipurissa, A Agustinusson 1557 Viipurin pitäjässä.

Balthasar, Balzer (Heintze 112), Balzer (Bach 37, 120), Balse, Baltzer, Balzer, Pals (Brons 28, 99, 106), Balse, Baltser (Zahrenhusen 61, 133) — **Balthasar, Baltzar, Palsa(la), Palsanen, Palsi(la)**, esim. Erik Balsar 1588 Turussa (Bidrag till Åbo stads historia I 143)/Balttzar Lamb 1615 Käkisalmissa/Bertill Palza 1540 Kalannin Palsassa IFM 15/**Palsa**, Palssa 1411, kylä Kalannissa (Meri I 121-), **Palssari**, kylänosa Hauhon Hyömäessä.Nimestä ks. Klemetti 355- (Palssi), Granlund 298 (Balsböle).

Benedictus, Ben, Bin, Benna, Benni, Benno, Penna, Penni, Penno, Benaka, Benecke, Bencke, Beneke, Benicke, Bennic, Bennica, Biniki, Byniki, Bernhard, Bernd (Förstemann 257, 258, 307, 354 ym.), Bernardus 1248, Benekinus, Bennike 1286, Bernerus, Bero, Bene (Mahnken 3), Bernard, Beneke (Reimpell 16), Bernardus 1293, Benne 1379, Benneke 1379, Bernerus 1369 (Carstens 14), Bernicke, Bennecke, Benecke, Benze, Benz (Heintze-Cascorbi 131), Beynike, Beyncke (Trautman 18), Bernhard, Bernd, Benno (Bach 37, 72, 88), Bernhard, Benno (Heimeran 20), Benna, Benne, Benno, Bent, Bente (Zahrenhusen 75, 133 ym.), Benna, Benne, Benno, Benneke, Beneke, Beneko, Peneco, Bent, Bente, Bina (Brons 29, 65, 106), Bernhard, Bernd, Beneke, Nicolaum Boyen Benekensone 1329 HambU II 597; III 61, 599/Beneko 1259 USL II 26, Baltiassa Hintzo Penne 1387 Riikassa, Pawel Beneke 1495 Tallinnassa (Feyerabend 48, 61) — suomalaisessa nimistössä **Penna/la, Penanen, Penni/lä, Penno/la, Pennonen, Penttala, Penttanen, Pentti/lä,**

Penttinen, Pentikäinen, Pentto/la, Penttonen (ks. Nissilä, Suomen Karjalan nimistö 169, 170).

Harvinaisempia hypokorismeja ovat deminutiiviset **Peinikka**, esim. Wogymal Baenikka 1422 Köyliössä MK 300/her Knut Benedikini j. Benikini j. Benekini 1475, 1477 Turussa MK 519, 531/**Peinikkala**, Benekala 1428, Baenikkala 1513 FMU V 33; VII 220, 221, kylä Lemulla/**Peinikka**, talo Askaisissa, johon viittaavat monet Beneke, Beneko -muodot (hansalaisalueilla), ja **Pyynikki**, esim. Jöns pynicki 1565 eli pynickä 1573 Tampereella/bert bynicki nybesette bonde 1565 eli Bertill Pynick 1571 Ruovedellä SHL IV 210/Jon Pynickkilen (gen.) 1571 Tampereella SHL IV 153/Katri ja Paavo Pynikki 1540 Vesilahdella (Vesilahden historia 28)/**Pyynikki**, harju Tampereella — Biniki, Byniki, Bin (Förstemann 307), Binic (Brons 30), Punich 1312 HU II 326. Ryhmään kuulunevat **Pyynönen**, vrt. Antti Pyni 1552 Vesilahdella (Vesilahden historia 664), **Pynni/nen, Pynnä, Pynnönen**, esim. Lass Pynnäinen 1571 Keuruulla SHL IV 210/Påual Pynnöinen 1571 Vilppulassa SHL IV 212/Jacob Pynnäri 1571 Mouhijärvellä SHL IV 118 — Heynonem Pynnöwe 1342 USL II 709/Peter Pynne 1450, Elisabeth Pynne 1500 (Fehling 220, 234).

Heintze-Cascorbin mukaan (s. 131) etymologisesti samaa juurta on sn. **Pentsinen**, esim. Oluff Pentzin 1628 Muolaassa VA jj 2:101/**Pentsinen, Pentsilä**, suku ja kylä Valkjärvellä — Benzin (Knorr II 6), Hinrik Bentzin 1466 USL XI 208/Bensin, Benzin, kylä Mecklenburgissa (Knorr II 6).

Christianus (Kristianus), Kerst, Kerste(n), Kirst, Kirste(n), Kist, Kiste(n) sekä etenkin alasaksalaisilla alueilla Karst, Karste(n), Kast, Kaste(n) (Heintze-Cascorbi 150- ja Heimerans Namenbüchlein 23), Karsten, Kasten, Kassen, Kersten, Christian (Zahrenhusen 61, 72, 108, 136 ym.), Carsten, Casten, Cassen, Karst, Karsten, Kasse (Brons 32, 56, 96 ym.), yleisiä Hansan asiakirjojen hakemistoissa, esim. Christian I. Kersten HambU III 70/ Andreas Gerste 1301 HU II 6/Kersten Gretensone 1329 HambU II 597/Christianus Kuli 1342 eli Kersten Kulen 1370 HU 327; USL III 808/ Kersten Brand, Kersten Schomaker 1418 USL III 808; VI 41/Kersten Klincksten 1446 eli Karsten 1472, Syuerdt Kasten 1558 SchlU III 1, 2 s. 68, 29. Nimi variantteineen on levinnyt sekä Baltiaan että Ruotsiin, esim. C(h)ristianus, Karstian, Karsten, Kerstianus, Kersten, Kerstien, Kerstyn, Kristian, Kerstine (Feyerabend 19, 47), Kristian variantteineen (Nordisk kultur VII hakemisto) — **Risto, Ristola, Ristolainen, Kristo, Kristola, Karsta, Karste(n), Karsti(la), Karstinen, Karstu(la), Karstunen, Kast, Kastala, Kaste(n), Kastikainen, Kastinen, Kass, Kassa, Kassi(la), Kassinen** (jotka ovat voineet syntyä myös Cassian-nimestä), **Kirsti(lä), Kirstinä, Kirstu(la), Kärsti(lä)**, esim. Kersten Louwe 1487 eli Charsten Loof 1510 Viipurissa FMU V 180; VII 71, Karsten holm 1559, Hanne Carsten 1639 Viipurissa (Lagus)/Lau kastijn 1544 Kivennavalla/lasse kerstin 1543 eli I kersti 1553 eli Lauri kersti 1557

Muolaassa/Tysk Karsten 1555, Thomas Kastu, Jeronimus Kasten(s) 1594 Turussa (Bonsdorff I 13, 143), Thom Kassi 1551 Loimaalla/Jacop Kirstilän (gen.) 1551 Köyliössä ja paikannimistössä esim. **Karstinlahti** Vilppulassa/**Karstula** (pitäjä)/**Karstu**, kylä Lohjalla/**Karsturanta**, kylä Joutsenossa/**Kastu**, kylä Maariassa/**Kirstinä**, talo Tyrnävällä/**Risteli**, talo Ängeslevällä/monet **Kitti** -nimet/**Kirstula**, kartano Hämeenlinnassa (Nissilä, Suur-Vanajan nimistöä. Vanajan historia I 16).

Dionysius, Nisius, Nys(s) (Heintze 136), Nyss (Knorr 35) — **Nisonen, Nisu(la), Nisunen, Nyysinen, Nyysölä, Nyysönen**, esim. Jyrgen Nissuinen 1640 Pielisjärvellä/**Nisola**, kylä Lemillä/**Nyyssä** (talo), **Nyyssönniemi** Uukuniemellä.

Donatus (Heintze 136) — **Naati/la, Naatti, Naatus, Natukka, Natu/nen**, esim. Donatus deutzman 1559 eli Donatus Deuschman 1567 Viipurissa/Donatus larson 1588 Käkisalmissa/Natus Matts(on) 1547 eli Donatus Mattzson 1571 Rengossa SHL III 11/pauval natus 1554 Loimaalla/Natu I. Donathus 1560 Kyrössä/**Natula**, talo Koivistolla. Nimestä ks. Klemetti 333.

Elisabet, Elise, Elle, Elleke, Elsa, Else (Brons 37), Lyse (Carstens 43), Lisk (Brons 96) — **Elli/lä, Elsa, Else, Elsi/nen, Liisa, Lisken, Liski**, mahdollisesti **Littonen, Littu/nen**, esim. p Liskij 1550 Valkjärvellä, L littuine 1558 Jääsken Littulassa.

Erasmus, Asmus, Rasmus (Knorr 3) — **Asma, Asmi, Asmus, Rasmus, Rasmus**, osa **Rasi**-nimistöstä, esim. Asmus skredder 1559 Viipurissa/Erasmus erasmusson 1548 Viipurissa/Rasmus Anderson 1571 Rengossa SHL III 11/Erik Rasmus 1556 Punkalaitumella/Rasmus Simonson 1548 Porissa/Rasmus Olsson 1618 Käkisalmissa/per Rassilainen 1590 Käkisalmissa/Er Rasilan 1550 eli Erich Rasia 1566 eli Erik Rasmus 1556 Punkalaitumella.

Florentinus, Flor, Fluro (Förstemann), Floreke, Florencinus (Reimpell 26), Flörike, Florus (Heintze-Cascorbi 173), Florekin Bodenswinge 1350 (Brandt 157), Floreke Hildesheim 1272, Florekin von Narwa I. Florekinus civis in Narwia 1336 HU I 250; II 258; FMU I 167/Floreke de Broke 1297, Bernardus Florekin 1321, Floreke Romele 1349 USL I 728; II 870, 990/Conradum Flore 1310 HambU III 129 — Flörik 1328 Ahvenanmaalla MK 46/Flörekino 1326 Viipurin Laiharannassa MK 27/Paedher Flöriczson 1363 Turussa MK 118/**Fluuri**, talo Alatorniolla/?**Luorikkajärvi, -mäki** Ilmeellä.

Franciscus, Franz (Heintze 147; Bach 120), yleinen Hansan asiakirjoissa/Franciscus, Frantz, Frentzke Baltiassa (Feyerabend 19) — **Franssila, Frantzi/la, Frantti, Rantsi, Rantti/la**, esim. Frans skräddare 1541, frans Olss 1558 Viipurissa/Clemet Frantzi 1670 Jääskessä VA jj 16:252/**Ranssila**, Franssila 1623, kylä Jääskessä/**Rantsila**, pitäjä/**Rantti**, talo Suomenniemellä/**Frantti**, talo Hailuodossa/Frantzila 1766, talo Hailuodossa.

Georgius, Jurge (Heintze 155), Jurgen, Jürgen (Knorr 19), Jurge (Mahnken 30), Jurge, Jurgen (Bron 55), Jurius, Jurgis (Reimpell 26), Jörg, Jürgen, Jörn, Georg (Zahrenhusen 61), Jurgen (Feyerabend 19) — **Irja/la, Irjanen, Orja/la, Orjanen, Yrjä/kkä, Yrjälä, Yrjänne, Yrjänä, Yrjänäinen, Yrjö/lä, Yrjönen, Ylli, Yllö, Yllikkä, Yrkkä, Yrkkö, Yykki** ym. (lisäesimerkeistä ks. Nissilä, Suomen Karjalan nimistö 171). Alasaksan **Jurgen**-muodosta, josta on esimerkkejä myös Baltiasta: Jurghen Dubbel 1471 Tallinnassa (Feyerabend 49) ja Suomen vanhasta nimistöstä, on suomessa g > v-muutoksen välityksellä syntynyt **Jurva**-muoto, esim. Jwrua Thomasson 1405 Sääksmäessä FMU II 46, p Jurua^{ca}, Iurua kekäläijn 1553, Olli Iuruan 1554 Jääskessä/**Jurva, Jurva(i)nen, Jurvala, Jurvela, Jurvonen** yleisiä sukunimiä.

Gregorius, Greger, Gorius (Heintze 158), Gorius, Gurgius HambU III 83/ Greger (Feyerabend 19) — **Greus, Korja, Korjala, Korjo, Korjola, Korjonen, Korju, Korjus,? Korkala(inen), Reijo(la, Reijonen, Reiju/la, Reko/la, Rekonen, Rekonius, Rekorius, Reku/la, Rekunen, Reikko**, esim. Marcus Rekolan (gen.) 1550 eli Rekoijlan l. grekoijlan 1551, Grekoij. 1559 l. krekoij 1560 l. reko 1565, Jons grecola 1569 Huittisissa/gregis biritä 1554 Loimaalla/Grekula biritä 1557 Kokemäellä/**Krekilä**, Gregila 1565, Kreckilä 1571, kylä Loimaalla SHL IV 12/scredare Grejus 1551 eli Skreddar Greuss 1559 Viipurissa/Gorius Wanhain 1641 Kannaksen Pyhäjärvellä/Oloff Reijon 1543, Hindric Riikon 1543 Viipurin pitäjässä/**Greki** 1766, talo Hailuodossa/**Grägg**, talo Pietarsaaressa/**Kreku**, talo Kemissä/**Krekula**, talo Alatorniolla ja Pyhäjoella/**Kreus**, talo Hailuodossa, Lohtajalla ja Pyhäjoella/**Rekilä**, talo Haukiputaalla/**Rekinen**, talo Tyrnävällä ja Vähässäkyrössä/**Reus**, talo Haukiputaalla, Lumijoella, Revonlahdella ja Saloisissa, **Reijola**, talo Lappeella/**Reikonmäki** Kurkijoella. Lisäesimerkkejä nimestä ks. Nissilä, Suomen Karjalan nimistö 172. Ks. myös Granlund 308 (Gregg-böle) ja Klemetti 107- (Greggi).

Helena, ks. Leinakka.

Hieronymus, ks. Nissilä, Suomen Karjalan nimistö 172.

Hiskias, Hiske, Hisko (Zahrenhusen 135), ks. Nissilä, mt. 172.

Immanuel, Imma, Immo, Himma (Förstemann 949, 950), Imme (Bron 95), Immi, Immo (Zahrenhusen 135), Imme (Reimpell 22) — **Immanen, Immilä, Immonen**, mahdollisesti **Impanen, Imponen**, ks. Nissilä, mt. 172.

Innocentius, Inno (Förstemann 955), Ine, Ino, Inke, Inko (Zahrenhusen 135) — **Inna/nen, Innala, Innilä, Inno/nen, Ino**, ks. Nissilä, mt. 172.

Jacobus, Jack (Heintze 188), Jacob, Kopp (Knorr 26), Jacob, Copeke HambU III 102, Kob, Koob, Kobus (Zahrenhusen 136) — **Jaakki/la, Jaakkola, Jaako/la, Jakala, Jakari, Jakka, Jakki/la, Jakku/la, ?Jako/la, ?Jakonen, Jaska/nen, Jaskara, Jaskari, Koppi/la, Koppinen, ?Kopponen**, esim. Jören Koppi 1659 Lappeella VA jj 7:508 v. Sitä paitsi nimen skandi-

naavisista muodoista Jakaupr, Jop, Joper, Jeppe on kehittynyt suomalaisia nimiä, esim. **Kauppi, Juoppi, Jouppi, Juopperi, Jäppi** -nimistöt. Lisäesimerkeistä ks. Nissilä, mt. 173, Klemetti 179 (Jakku).

Johannes, Hanne, Henno, Hanniche, Hänicke, Hannecke, Handu, Hanto (Förstemann 746, 747), Johann, Janecke Jäschke, Jeschke, Hannes, Hanne, Hann, Hannicke, Hannecke (Heintze 189, 190, 746 ym.), Hannekinus, Iohan, Ywan (Reimpell 21, 27), Janus, Jähniike (Knorr 27), Jeske (Trautman 39), Hanneke 1298, Hannes 1368, Hanseke (Carstens 24, 43), Jan, Janke(n), Janneke, Jannes, Jannich, Jancken, Jucke, Jucko, Juke, Jukke, Jeske, Hanne, Hannecke, Hanno, Hans, Hanske, Hansz, Jude, Judeke, Judike, Juw, Juweke, Juwo (Brons 46, 52, 53, 55, 95, 107), Johann Jehann, Jann, Jan, Jahn, John, Jannes, Janke, Jahnke, Jens, Joke, Iune, Iuno, Hanneke, Hanke, Hanss, Hänschen, Hänsel ja sukuniminä Johannes, Johann, Johannessohn, Johannson, Johansen, Janson, Jansen, Jantzen, Johanning, Janning, John, Johns, Johnen, Jahn, Jahne(n), Jähn, Jähns, Jänicke, Jähner, Hans, Hansen, Hanssen, Hansing, Hannemann, Hansmann, Hanke, Henske, Henschke ja eritoten vendeillä Janeck, Janesch, Jaschke, Jäschke (Zahrenhusen 61, 64, 100, 101, 135 ym.), Johannes variantteineen Kölnissä suosituin (Wagner 45), esim. Johann, Jon, John, Iwen, Ywan HU II 377/Johan, Jan, Janne HambU III 103/Janeke 1337 UBL I 803, Johannes piscator 1290, Johannes Niger 1286 USL I 500, I—II hakemisto/Iwan HambU III 102. Baltiassa olivat keskiajalla käytössä Johannes, Johan, Hans, Hansike, Hensel, Hannes, Haene, Henneman, Henno, Hennell, Hanyen, Henyen, Henning, Hennig, Hannikin, Hannus, Hanneke, Hannikinus, Henne, Henneke, Hennekinus, Jane, Janeke, Jany, Jones, Jons (Feyerabend 17, 18) ja nyky-Virossa Jaan, Jaanes, Jaanik, Jaanis, Jaano, Jaanu, Jaanus, Jaen, Janne, Jans, Jant, Jando, Jandu, Jants, Jantsu, Juha, Juhan, Juho, Jusk, Juskk, Jund, Juss, Jään, Hando, Handu, Hann, Hanni, Hanno, Hannu, Hannis, Hannok, Hannuk, Hannos, Hannus, Hans, Hants, Hant (J. Mägiste, Eestipäraseid isikunimesid 24—30), esim. Johannes Salomon 1407, Philippus Jeske Riikassa, Johannes Klar 1383, Hanne Woldersson 1381 Tallinnassa (Feyerabend 48, 50, 59 ym.). Johannes -nimestä variantteineen ks. Nordisk kultur VII hakemisto.

Suomen ruotsalaisessa nimistössä ovat tyypillisiä Johan, Joen, Jons, Jöns, Janus, Hans ja suomalaisessa nimistössä ovat suurin piirtein samat variantit kuin Virossa: Juha, Juhana, Juhani, Juho, Jussi, Janne, Jukka, Jukko, Jukkeri, Juna, Juni, Juno, Junu, Junikka, Junukka, Junna, Junni, Junno, Junnu, Junnikka, Junnukka, Juntti, Juntikka, Juntto, Juppi, Juppo, Juti, Jutikka, Jutti, Hannes, Hannus, Hanne, Hanni, Han(n)ikka, Hanno, Hannu, Hannukka, Hanski, Hanttu, joista monet ovat siirtyneet sukunimen funktoon. Lisäksi sukunimiä ovat Iho, Ihannoinen, Ihantoinen, Iiho(la), Juhonen, Jukonen, Jukola, Junninen, Junttinen, Hanninen, Hannikainen,

Hannonen, Hannunen, Hannukainen, Hanttonen, Hant(t)unen, Juvani, Juvakka, Juvonen, Jantunen ym. Asiakirjoihin on merkitty Morten hannikan 1543 Kivennavalla/Mattz hannuka 1543, hans hanin 1545 eli Hanss hannikan 1550 eli hans hannucka 1559 Viipurin pitäjässä/Lauri hanttonn 1557 eli Lauri Hanttuinen 1558 eli L Hanttuinen 1559 Kivennavalla/pouall iandon 1543 Äyräpäässä/plus iandon 1544 Jääskessä/Thomas Janduin 1660 Jääskessä VA jj 8:104/Jöns Janacka 1552 Satakunnan erämaassa/Michel Janicken 1633 Turussa (Bidrag till Åbo stads historia I 132)/Hendrich Janacka 1571 Janakkalassa SHL III 21/Oluff Janacka 1571 Ikaalisissa SHL IV 141/Janus benttinpoica 1549 Kivennavalla/H Juticka 1557 Äyräpäässä/Iuua larss 1557 Virolahdella/Jons Juua 1541 Pöytyällä EFM 155/Esk Juwan 1573 Messukylässä/Bert Jwffua 1571 Loimaalla/Eskill Juwacka 1617 Raudussa/Sigfredt Jeske 1639 Vehkalahdella VA jj 3:271v/**Janakkala**, pitäjän/Janakkala, talo 1546 Kyrössä/**Hanttula**, Hantula 1549, Hanttula 1551, Kivennavan pitäjän entinen nimitys/**Hanttula**, kylä Muolaassa/Juttila 1. Juttella 1571 Tuuloksessa SHL III 99/**Jutikkala**, kylä Valkjärvellä/**Juvakala**, kylä Nuijamaalla/**Jukola**, talo Soanlahdella/**Juvola**, talo Lemillä/**Jaanus**, talo Lumijoella ja Simossa/**Jääskelä**, kylä Muolaassa/**Jääski**, pitäjän, jotka viimeksi mainitut nimet lienevät vendien välityksellä kulkeutuneet itään päin. Lisäesimerkeistä ks. Nissilä, Suomen Karjalan nimistö 174, 175; Klemetti 122—124, 184-; Granlund, hakemisto ja Kepsu 78.

Jordanus, joka oli muovautunut muinaissaksan Jornandes-nimestä Jordan-virran mukaan Jordaniksi (Heintze-Cascorbi 234, Mahnken 13, Ahlers 19, Fehling 9), Jorden 1398 (Carstens 24), Jordanus (Reimpell 26), esim. Jordanus 1188, 1265 HambU I 247, 568/Jordanus 1236, 1259, Her Jordan 1418 USL I 81; II 25, 1032; VI 42. Nimi kulkeutui Baltiaan, esim. Jordanus, Jorden (Feyerabend 19), sekä Skandinaviaan (Nordisk Kultur VII 217). Suomesta on merkitty pappi Henrik Jordhansson 1405 Turussa MK 407/Michell Jordan 1635 Turussa (Bidrag till Åbo stads historia I 135)/Sunj iordan 1543, Nils Jordanan 1544 Kivennavalla/Anders Jordan 1570 Viipurissa/**Jordansby** Tenholassa/**Juornaankylä**, Jordansböle 1500-luvulla, Askolassa. Nimestä ks. Klemetti 182 (Jordan), Granlund 314-(Jordansböle).

Justinus, Justus, Just (Heintze 191), Justus, Just, Jost (Heimeran 50), Justus, Just, Jost (Gottschald 356) — Suomessa Jöns Just 1558, I Juste 1554 eli L Justin 1556 eli Lasse Juste 1569 Viipurin pitäjän Juustilassa/guldsmed Joost 1564 eli guldsmedh Just 1567 Viipurissa/**Juusti/nen** yleinen sukunimi.

Konstantinus, Kost (Gottschald 381), Costen (Nordisk kultur VII 216), Kost, Koste, esim. Herman Kost 1428 Tallinnassa (Feyerabend 49), Suomesa **Kosti(a)**, **Kostiainen**, **Kostiala**, **Kostilainen**, **Kostila** 1571 Punkalaitumella SHL IV 21, Eskil Kostilan 1550 Huittisissa AST 22, **Kostiala** 1571 Vesilahdella SHL IV 201, **Kostianvirta** Pälkäneellä. Itäisen ortodoksisen kirkon piirissä on samanlaisia nimiä (ks. Nissilä, Suomen Karjalan ortodoksinen ni-

mistö. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 1 s. 85).

Monikka, Munkki ks. s. 144.

Nicolaus, Nick, Claus, Clawes (Heintze 229), Niss, Nissen, Nickel, Clasen, Clausen (Knorr 29—34), Klaas, Klaus, Nickel, Klawes, Klages (Zahrenhusen 61, 112), Niss, Claaske, Clawes, Klawes, Klages, Lawes, Lages (Bron 32, 108), esim. Nikolaus, Clais, Nils HU I 506/Clais, Clawes Hellen 1329 HambU III 70, 126, 597/Thidericus Clawe 1245 USL I 128. Baltiasta on merkitty Claws Sulle, Clawes Cleys 1419, Hinrick Nicke 1478 Riiassa (Feyerabend 49) ja Ruotsiin nimi variantteineen levisi 1100-luvulla (Ödeen 187). Suomessa syntyi sekä alasaksalaisesta että ruotsalaisesta vaikutuksesta rikas Nikolaus-nimistö (Nissilä, Nikolauksen kultti ja nimistömmä. Virittäjä 1956), esim. Esk nikulan 1551 Ulvilassa/Sim clauxela 1556, Nisius Clauxelan l. lauxelan 1564 Tyrväässä/h clauxenpoika 1552 Viipurin pitäjässä/Jons laisin 1543 Säkkiärvellä/Olli laffuonpoika 1544 eli O laffuon 1552 Muolaassa/Nicki Lasoin 1559, m laason 1551 Kivennavalla/m klaueszon 1554 Viipurin pitäjässä. Nimestä ks. Granlund 146- (Nickby), Klemetti 337 (Nikko, Nikula) ja vastaavista nimistä ortodoksisen kirkon piirissä Nissilä, Suomen Karjalan ortodoksinen nimistö. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 1 s. 97 ym.

Paulus, Paul, Pagel, Pawel (Knorr 36), Pawel, Pagel (Zahrenhusen 112), Paul, Pauwe, Pawe, Paale, Pawel, Pagel (Bron 65, 99, 112), Paal, Paul USL III hakemisto, Baltiassa Paulus, Pawel, Pauwel (Feyerabend 18), Skandinaviassa Paulus variantteineen (Nordisk kultur VII 213, 230), Suomessa **Paalanen, Paulin**, Hindrich Paackeli 1641 Sakkolassa, Anders Pakelij 1651 Äyräpäässä VA jj 6:165, **Paalila**, Palila 1411, kylä Kalannissa (Meri I 121), **Paalila** (1450), kylä Kangasalla. Nimestä ks. Granlund 249, 331 (Påvalsby, Pålbole), Klemetti 351 (Paali) ja Nissilä, Suomen Karjalan nimistö 180, 181.

Sebastianus, Bast (Heintze 258), Bastian (Bron 29), Bastian (Zahrenhusen 61), Bast (Bach 12) — Suomessa on yleinen afereesimuodoste **Pasti/nen**, esim. Oloff basti 1555 Kokemäellä/Matz Basth 1556 Laitilassa/Jöns pasti 1556 eli Jons bastii 1568 eli Jöns Bast 1571 Vesilahdella/T bastin 1554 Kivennavalla/Petter Bastian 1789 Viipurissa (Lagus)/**Pastila**, talo Padasjoella.

Severinus, Severin (Heintze 261), Suomessa melker söffringson 1551 eli Melker säuerinson 1552 Kivennavalla/Seffringh Vinther 1569 Viipurissa/Mattz Ziöffring 1590 Turussa (Bidrag till Åbo stads historia I 145)/sn. **Söyrinki**.

Sixtus, Sistos, Sist UBL I hakemisto/Sixtus, Johannes dictus Sist 1327, Sist, Siist USL II 1053, 1160/Siistonen, **Sistonen**, **Sistola**.

Tiburtius, Tibur (Bron 77) — **Tipuri**, **Puurtinen**, esim. Erich Tipur 1548 Kylmäkoskella.

Silvester, Vester (Bach 120, Heimeran 70) — **Silvasti**, **Silvonen**, **Vestinen**, **Vesterinen**, esim. Siluasth 1561 eli Silvasther 1563 Kemiössä/Siluast miko-
last 1551 eli Siluost Mikoilan 1551 Eurajoensuussa/Silwaste Matsonn 1571
Kärkölässä SHL III 110/Knut Silvastsson 1588 Turussa (Bidrag till Åbo
stads historia I 143)/Jons Siluoi 1571 Alastarossa SHL IV 198/m Westerin-
poica 1551 eli M Westerin 1558 Uudellakirkolla Kannaksella. Nimestä ks.
Nordisk kultur VII hakemisto; Nissilä, Suomen Karjalan nimistö 183; Kle-
metti 403.

Zacharias, Sacke (Brons 70), **Zack** (Heimeran 60) — Iören Sack 1541 Vii-
purissa. Ainakin osa **Sakki/nen** -nimistä kuuluu Isak-nimen afereesimuotoi-
hin.

Monet roomalais- ja kreikkalaiskatoliset kirkolliset nimet ovat äänteistöl-
tään muovautuneet samanlaisiksi (ks. Nissilä, Suomen Karjalan nimistö 167
— 185 ja Suomen Karjalan ortodoksinen nimistö. Viipurin Suomalaisen Kir-
jallisuusseuran toimitteita 3 s. 45—172).

V

Suomen nimistössä tavataan germaanisista aineksia eri aikakausilta. Eten-
kin eräät saksalaiset suosikkinitimet hypokoristisine muodostuneen levisivät
maahamme Hansan valtakautena ja ilmeisesti jo aikaisemminkin. Ne mu-
kautuivat suomen kielen foneettiseen asuun joissakin tapauksissa jopa siinä
määrin, että niiden tunnistaminen on vaikeaa. Erikielisten nimien yhdistämi-
sessä on otettava huomioon äänneasun lisäksi merkitys. Kuitenkin se on mo-
nien osalta hämärtynyt tai kokonaan hävinnyt, joten jäljelle on jäänyt ni-
mien äänteellinen samanlaisuus. Tällöin nimien yhdistämisellä (etymologioi-
misella) on vain hypoteesin arvo. Tällaisia (oletettavasti) germaanisperäisiä
nimiä Suomessa ovat mm. seuraavat:

Aarne, **Aarni**, **Aarnikka**, **Aarnio**, esim. Arne Joanson 1409 Inkoossa
FMU II 83, Arnich poualson 1540 Laitilassa/Madz Arnick 1551
Karkussa/Arnack Haricku 1551, Knuth Arnickalan (gen.) 1552 Huittisissa
AST 76, 221/Matz Arnicha 1571 Kiikassa SHL IV 104/Per arnss 1544, Pe-
der Arnicsson 1562 Iitissä/Lasse Arneckesson 1543 Viipurin linnaväkeä —
Arneke (Reimpell 16), Arneke HambU III 59 ym./Arnold I. Arneke de Del-
ve 1329 HambU III 597/Arneke (Feyerabend 4). Nimi on yhdistetty sekä Ar-
noldiin että Arendtiin (Feyerabend 4; Thors 12). Nimestä ks. myös Nordisk
kultur VII 241, 250, 254 ja Kepsu 352, 602.

Aate/la, **Aati/la**, **Aato/la**, **Aatolainen**, **Aatos**, **Aatto/nen**, **Aattola**, **Alve**,
Alvi, **Tolpo**, **Tolppo**, **Tolvi(nen)**, **?Tolva/nen**, esim. Thomas Tolua 1550 eli
Thomas Toluilan (gen.) 1551 Kokemäellä AST 14, 107 — Adolf, Alf, Dolf,

esim. Alf, Dolf, Dolfus (Bach 37, 120), Alf, Alve (Reimpell 26), Alf (Zahrenhusen 133), Alva (Brons 26), Alfwinus Niger 1259 USL II 25.

Adrian, Adriainen, suku Viipurissa — Adrian l. Hadrianus (Heintze 100), Adrian 1475 (Carstens 42).

?**Ahtela, Ahti, Ahtia(inen), Ahtila, Ahtinen, Ahto(la), Ahtonen**, esim. Jöns Achtj 1536 Halikossa EFM 86/Siffrid Achtis 1536 Mynämäessä IFM 76/Anders Achtij 1537 Perniössä EFM 83/Eric Acti 1571 Vesilahdessa SHL IV 201 — Ahti, Ahto (Förstemann 43, 44), Achte (Brons 24). Vastaavista ortodoksisista nimistä ks. Nissilä, Suomen Karjalan ortodoksinen nimistö. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 1 s. 49. Ks. Klemetti 11.

Aima/nen, Aimala, esim. Aijmala by 1571 Lempäälässä SHL IV 190 — Aima (Brons 25). Vrt. kuitenkin suom.adj. **aimo**.

Albrecht, Albert, Allardt, Alpa, Alpi, Alpo, esim. Albrecht Henrichzsonn 1483 Ahvenanmaalla FMU V 68/Albrecht Henricsson Görtzhagen 1507 maanviljelijä Lokalahdella FMU VI 520/Katerina Albricz dotther 1406 Kemiössä/Albrecht Mester 1386 Viipurissa HU IV 366/Lasse Albrechtsonn 1542, Albrect beck 1566 Viipurin linnaväkeä/ ja nimi ilmeisesti Viipurin kautta tunkeutui Savoan, josta Vesulahdelta on mainittu Henrik Albrett 1561 eli Henrik Albrectz l. Albrectin 1564 (Savon tuomiokirjat 1559 ja 1561—1565 s. 26, 209, 143)/Simon Alpi 1571 Ikaalisissa SHL IV 141/Albila 1571 Saarioisissa SHL III 62/Viipurin fransiskaani luostarille kuului jo v. 1481 Albretsona (= Albrektsö -niminen tila) kaupungin läheisyydessä FMU V 1, myöh. nimeltään Pappilanniemi — Albrecht, Albert (Förstemann 163; Brons 25), Albertus 1249 (Mahnken 2), Albertus de Krummesse 1280 USL II 1017, Alard, Allard, Allart (Brons 26), Alardus 1294 (Carstens 12), Riikassa Albrecht 1395, Tallinnassa Albert(us), Alardus, Alart (Feyerabend 3, 60), Ruotsissa Albrekt, Albrikt, Albert, Alef, Alf (Nordisk kultur VII 193, 223, 231 ym.).

Aranti/la, Aranto/la, Arantti, ?Arento, esim. Arentt skreddare 1558, Arentt Bårskär 1568 Viipurissa/Arendeholm 1539 Nauvossa EFM 64/Arandila bij 1552 Ulvilassa AST 191 — Arend, Arent (Brons 27), Arend (Zahrenhusen 133), Arend (Reimpell 26), Baltiassa Arend, Arnd (Feyerabend 4), Ruotsissa Arend, Arent (Nordisk kultur VII 134, 224). Ks. Klemetti 24 (Ara).

Asi/la, Asikka, Asikainen, Aso/la, Asu/la ym., esim. Hans wan Asken 1460 Turussa eli 1466 Sauvossa MK 485/Azico de Hactissaenpoyca 1340 Sääksmäessä MK 61/Asila By 1614 Hiitolassa, Angelnimellä/Aso l. **Asonsaari**, Ason Sari 1698, Vuoksenrannassa (Nissilä, Vuoksen paikannimistö I 391)/Oluf Asekan, Joan Asijlan 1563 Juvalla, Ollij Aseckan, Maijsa Asecka dotter 1563 Rantasalmella (Savon tuomiokirjat 116, 128) — Asic, Asik, Asica, Asicho, Aesica, Asi, Asila, Aso, Asca, Asco (Förstemann 120—124, 147, 354), Aesike, Aske, Asega (Brons 27, 86), Esikus, Ezseko (Reimpell 18),

Esecko (Wagner 5), Esico 1200 (Fehling 3), Esicus 1248 (Mahnken 7), Esik 1431 (Carstens 18), Asico, Asiconem 1091 HambU I 115/Marquard filius Asseken 1298 USL I 615/Aseke de Godenstede 1322 BrschwU III 577/Azo Marchio Estensis 1226 USL I 45. Ks. Klemetti 30 (Asu), Kepsu 562 (Asikon-ranta Jaalassa).

Atti/la, Atto/la, esim. Atte i Raimae 1374 Taivassalossa (Arwidsson II 9), Atinharia 1471 Lammin käräjillä (Bidrag I 111), Ate i Rannald 1548 Lokalahdella IFM 31, Morttn Atti 1555, Mich Attinen 1564 Kangasalla, Erich Atinén 1571 Pälkäneellä SHL IV 169, Attu, Athu 1535 Paraisilla EFM 64, **Attila** 1571, kylä Pälkäneellä SHL III 77 — Adde, Atte, Atti, Attila (Förstemann 152—154).

Ave/la, Avi/la, Avikka, Avikainen, Auva/nen, Auvala, Auvi/nen, Auvi-la, Auvo/nen, Auvola, esim. Eric Affuin 1550 Eurajoella AST 33/Frandz Auffuaisten (gen.) 1550 Loimaalla AST 18/Madz Awasthen (gen.) 1552 Eurassa/Madz Awoijnen 1552 Huittisissa AST 203/Jörghen Awasten (gen.) 1552 Eurassa/L Auwain 1558 Viipurissa/Jacob Auffuin 1616 Käkisalnessa/**Auvainen**, Affuais 1571, Honkilahdessa SHL IV 48/**Auvila**, Auuila 1571 Jämsässä SHL III 172/**Auvinen** l. **Auvoinen**, Matts Auffwun 1550 Juvalla, Matts Affuiken 1559 Vesulahdella (Savon tuomiokirjat 12, 14) — Ava, Ave, Avi, Avico, Avican (Förstemann 217, 218, 354), Aveke, Avi (Mahnken 22), Aveco (Reimpell 15), Ava 1302, Aveke 1344 (Carstens 12, 41), Ave, Avi, Aveke, Aueke, Auwa, Auwe, Auwo (Brons 27, 28), Auwe, Auwo (Zahrenhusen 133), Aueko 1091, Aueke Walter 1208 HambU I 36, 115.

Brandt, Brander — Brand, Brandt, Brant (Brons 31), Brant 1311, Brande-ke 1343, Brenneke (Carstens 16, 42), Brendeke (Förstemann 334), Brand, Brenne (Heintze 116), Brennecke, Brendicke (Heintze-Cascorbi 131), Brandt 1334 HambU I 732, Brendike 1335 USL II 566, Baltiassa Brand l. Brendeke naucler 1402 (Bunge I 4 s. 409), Brand, Brant, Brendeke, Brendekinus (Feyerabend 4), Bode Brant(echinus) l. Brendechinum l. Brendechino 1350 Tallinnassa MK 233, Skandinaviassa Brand ym. (Nordisk kultur VII hake-misto).

Suomesta on merkitty Sigfriidh brandh 1543, Knuth brandh 1550 Viipurissa, Brandh Lamppen 1467 Turussa MK 489 (Thors 26) ja deminutiivimuotoja Braenneke Hannesson 1423 eli Braennekae Hanusson 1434 Turussa MK 323, 345 sekä kylännimi **Pränikkälä**, Brennick, Brenikk(aelae) 1373, Braennecke 1428, til Braennikia J Åbo, Brenickala 1540 MK 150 (Raisiossa).

Brummer — Brummer (Brons 31).

Brun, Brunila, Bruno, Bruun, esim. Alexander Brwn 1614 Turussa (Bi-drag till Åbo stads historia I 166), Brun saar 1546 Viipurin vesiväylällä — Bruni, Bruno, Pruni, Prune (Förstemann 338), Bruno (Reimpell 17), Brun, Brune, Bruno, Brunke, Bruun (Brons 31), Bruno 1262 (Mahnken 2), Brune (Carstens 45), esim. Bruno 1259, Willekino dicto brun 1290, Henrik Brune

1469 USL I 500, 512; II 25; XI 458/Albertus Brun 1277 UBL I 257, Baltiassa Brune, Bruno, Bruneke, Brunekinus (Feyerabend 5), Skandinaviassa Brun(e), Bruni ym. (Nordisk kultur VII hakemisto). Ks. Klemetti 49 (Brun) ja nimeä Prunkka s.

Eino/nen, Einola, Enwald ym., esim. Enewald Hendrichson 1541, Hen Enewaldh 1560, Eneual larson 1561, Eneual mortenss 1564 Viipurissa/Per Enualdson 1571 Urjalassa SHL III 67, **Einola**, kylä Jääskessä — Hansan nimistössä yleinen/Baltiassa E(y)nwald, Eynwold (Feyerabend 6), Skandinaviassa Enevald, Envald (Nordisk kultur VII 133, 203). Ks. Nissilä, Suomen Karjalan nimistö 251.

Epi/nen, Epilä, esim. Ebbe j Raiko 1441 Kangasalla (Längelmäveden seudun historia I 86), Ebbe i Skogom 1404 Porvoossa FMU II 37, Ebbe 1561 Viipurissa, Episten Niels 1555 Turussa, **Epilä**, taajama Tampereella — Ebba, Ebbe, Ebbo (Förstemann 436), Ebbe, Ebbo (Zahrenhusen 134), Ebbe, Ebo (Brons 35), Ebbe 1387 (Carstens 18), ym. Nimen on arveltu syntyneen saks. Eberhard-muodosta (Nordisk kultur VII hakemisto), joka on tunnettu myös Baltiassa (Feyerabend 6). Ks. Thors 26 (Ebbe), Granlund 381 ym. (Ebbo).

Haaja/nen, Haajonlampi Kirvussa — Haie, Haio, Haji (Brons 46, 92), Haje, Hajo, Hayo, Hag, Hagen (Zahrenhusen 59, 135). Ks. Nordisk kultur VII 226 (Haie).

Haika/la, Haikka/la, Haikko/la, Haikola, Haikonen, Haiku/la, esim. Anders haikon 1543 Jääskessä /Haicka 1571 Pirkkalassa SHL IV 152/Lauri Haikoinenn 1613 Kaukolassa/**Haikko**, kartano Porvoossa/**Haikola**, kylä Jääskessä, Kirvussa, Ruokolahdella, Taipalsaarella. Ks. Granlund 372; Kepsu 482, 599; Klemetti 119 — Haic, Haica, Haico, Haika, Haicko (Förstemann 722), Haico, Haike, Haiko, Hayco (Brons 46, 47), Haike, Haiko (Zahrenhusen 135).

Haitta, Haitto, Heitto/la, esim. lau Haitta 1549 Jääskessä/Thomas haitta 1640 Sakkolassa/Heijttola 1571 Ikaalisissa SHL IV 142/Haittula 1571 Loimaalla SHL IV 7 — Haito, Haitto, Heitto (Förstemann 723), Hait, Heit, Heite, Heito (Brons 46, 47), Hait (Zahrenhusen 135).

Hale, Hali/la, Halinen, Halo/nen, Halikka, Halikko, Hälikkä, Halla, Halle, Halli, Hallikka, Hallikainen, Hallila, Hallinen, Helle, Helling ym., esim. Jonis i Halanpoyca 1422 MK 300/larens halinpoika 1464 Bidrag I 352/Michil Halicko 1411 Maariassa MK 244/Morten hallikan 1543 Jääskessä/Hannus halonn 1558 Kivennavalla/Haloisen mylly 1551 Huittisissa AST 78/**Halesmäki**, Halaismäki 1540, kylä Taivassalossa/**Helle**, Hellech 1571, Ikaalisissa/**Hellilä**, Helilä 1571, Keikyässä/Per Helle 1571 Huittisissa SHL IV 20/Helik Biörnson 1572 Ulvilassa FMU VIII 82/Helycke I. Heylicke Wychman 1566 Turussa FMU VII 42, 422/Helicka Jonsdott. 1547 Vihdissä/**Halikko**, pitäjä. Nimistä ks. Meri I 27 (Hallu) ja II 16

(Halesmäki); Savon tuomiokirjat, hakemisto; Nissilä, Suomen Karjalan ortodoksinen nimistö 58 — Halec, Halo, Halicho, Halika, Helica, Helicho, Heilica, Helechin (Förstemann 354—356, 737, 738, 804), Haleke (Carstens 42), Helico (Wagner 5), Heleke (Reimpell 21), Halle, Hallo, Hale, Halke, Helle, Helleke, Helke (Zahrenhusen 115, 135 ym.), Hale, Halla, Halle, Hallo (Brons 45, 92 ym.), Halike Niger 1265, Hydden Hallekensson 1329 HambU I 561; III 597/Heleke Morkerke 1444 USL VIII 284.

Hara, Harala, Harcke, Hari, Harikko, Harila, Harinen, Haring, Harke, Harki, Harkki/la, esim. Laurens Haralta (abl.) 1376 Maskussa, Heyki Haralax l. Hekkij Harala 1440, 1450 Maariassa, Somalayna de Harala 1340 Sääksmäessä MK 61, 157, 381/Arnick Haricku 1551 Huittisissa AST 76/Eskil i Haroila 1551 Eurassa AST 62/Henric Hara 1571 Vesilahdessa SHL IV 198/**Harala**, talo Kangasalla ym. — Harja, Hari, Haric, Haricho, Hariwald, Cariovalda, Harald (Förstemann 354, 760—779), Hare, Haro (Zahrenhusen 135), Harreke (Carstens 42), Hare, Haro, Harcke, Harike, Harycke, Harko, Harcko (Brons 47), Harke Tallinnassa (Feyerabend 10). Ryhmään kuuluu (Förstemannin mukaan) pitäjännimi **Harjavalta**, Clemet Hariaualda 1552, i Hariaivalda 1551 AST 136, josta myös ks. Klemetti 125. Vrt. Ein(e)valda, Sotavalta (Lempäälässä). Myös Skandinaaviassa on vastaavia nimiä (Nordisk kultur VII hakemisto).

Mahdollisesti suomen kielen kaksiosaisilla henkilönnimillä on ollut esikuvat juuri vastaavista germaanisista nimistä.

Harti, Hartiala, Hartig, Hartikka, Hartikainen, Harting, Hartman, Harto, Hartola, Hartonen, Hartto, Harttu, Hartwig, esim. Hartik Japson 1450 (Meri I 31)/Hartoisten boar, Madtz Hartuisten (gen.) 1551 Loimaalla AST 115/hartich loos 1559 Viipurissa/Harto Bertilsson 1631 Suistamolla/**Hartikkala**, kylä Lappeella/**Hartonen**, kylä Kivennavalla — Hart, Hartwig (Förstemann 749, 752), Hardhus, Hart, Hartwig (Heintze 167), Hartig, Hartwig (Knorr 21), Harteke 1304, Henricus dictus Harde 1328 (Carstens 24, 47), Hartwicus 1260 (Mahnken 11), Hartich, Harteke (Brons 47), Hartecken Wisen van Gotlande 1342 HU III 367, Hartman, Hartmannus, Hartwich, Harteke, Hartekekinus, Hertike (Feyerabend 10, 44). Nimestä ks. Nissilä, Hartolan erä- ja asutuskausi nimistön valossa. Hartolan kirja 32, 33; Granlund 392 (Hardom); Kepsu 31- (Harto); Klemetti 126 (Hartikka).

Hasko, esim. Erich Hasko 1673 Koivistolla VA jj 12:463/**Hasko, Suurhasko**, suku ja talo Valkealassa — Haske, Hasko (Zahrenhusen 135).

Hata/kka, Hatapä, Hate, Hatia, Hatu/nen, Hattu/nen, Hattula, esim. Laurens Hattu 1484 Sääksmäessä/Antti Hattu 1559 Muolaassa/Ans hatian l. Hatia 1553 Uudellakirkolla Kannaksella /Clemet Hattulan (gen.) 1550, **Hattula** 1571, kylä Loimaalla AST 21; SHL IV 8/Marte Hatunen 1374 Lammillä Hl./**Hattula**, pitäjä/**Hattula**, kylä Loimaalla, Pusulassa ja Muolaassa/**Hatjalahti**, Hatialax 1553, kylä Kuolemajärvellä/**Hatula**, Hatula i Jäxs-

kix 1415 FMU II 159, kylä Antreassa/**Hatakkala**, kylä Metsäpirtissä — Hat-hu, Hatho, Hatt, Hatta, Hatte, Hatto, Hattel, Hattun (Förstemann 788—790), Hadhu = der Kampf (taistelu), Hatt (Heintze 162), Hate, Hato (Zahrenhusen 135), Hate, Hatje, Hato, Hatte, Hatten, Hatto, Hattun (Brons 47, 93 ym.).

Myös kylännimi **Hattelmala** (<Hattel-maa-la) Hämeenlinnassa kuuluneen ryhmään (ks. Förstemann), mutta osa **Hattu**-nimistä voi olla lyhennemuoto- ja täysnimistä Erik Huithattu (Erik Huithattus gård 1613) Turussa (Bidrag till Åbo stads historia I 145), T Nachkahattu 1614 Parikkalassa, Jfwan Suri-hattu 1632 Kontiolahdella (Nissilä, Suomen Karjalan nimistö 145, 146) ja osa liittyyneen luontonimistöön (Granlund 418). Nimestä ks. lisäksi Nissilä, Vuoksen paikannimistö I 393, 431 ym.; Nissilä, Suomen Karjalan ortodoksinen nimistö 61 ja Suur-Vanajan nimistöä. Vanajan historia I 15 sekä skandinaavisista Hatt(e)-nimistä Nordisk kultur VII 252.

Hauha, Hauho, Hauhia, esim. Lasz Hauha 1551 Kokemäellä AST 50/Morthen Hauho 1555 Turussa/Oloff hauhien 1543, Anders hauhian 1544, M hauhoin 1557 Jääskessä/Hinrich Hauhia 1616 Sakkolassa/Petter Hauhoinen 1631 Hiitolassa/Thomas Hauhalainen 1571 Kangasalla SHL IV 166/**Hauho**, Hauhá sochnn 1571, pitäjä SHL III 147/**Hauhiala** fierdung 1571 Lammilla SHL III 163/Hauhula 1571 Pusulassa SHL III 45/**Hauhola**, Hendrich Hauholan (gen.) Kokemäellä 1551 AST 50/**Hauho**, talo Tyrväässä, Pertunmaalla/**Hauhu**, Hauhudhen (gen.) 1571, Virroilla SHL IV 206 — Hauha (hauhas, goot. hoch) (Förstemann 800). Ks. Nordisk kultur VII 76 ym.

Hauva/la, Hauvonen, esim. Henrich Haualan (gen.) I. Hendrick Hau-ffuolan (gen.), Vrsa Hauffualan (gen.) 1552 Kokemäellä AST 163, 188, 214/Hauffuala 1571 Harjavallassa SHL IV 29/**Hauvola**, kylä Kokemäellä — Hauwe, Hauwo (Zahrenhusen 135).

Hava/la, Havela, Haveri, Havi/a, Havinki, Havo/la, ?Havu/la, Havu-kainen, esim. Madz Haueri 1550 Loimaalla AST 18/**Haverla**, Haffuerla 1532, kylä Pöytyällä EFM 34/Jons Havinemi, Oloff Haffuing 1551 Koke-mäellä AST 50, 79/**Havinki**, Haffuingi 1571, Harjavallassa SHL IV 29, jot-ka nimimuodot tukevat oletusta, että myös moniselitteinen Hava, Havi/a, Havo -ryväs voinee kuulua ryhmään (ks. Nissilä, Viipuri nimistön valossa. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 3 s. 93). Vrt. kuitenkin appellat. **havu, havukka** — Hav, Hawo (Förstemann 802), Hawe (Brons 47), Tideman Have I. Tideman von Have 1300 HU I 451/Lass Hawe 1470 USL XI 694/Heinrich Have 1424 Tallinnassa/Claws Have 1430 Riikassa (Nissilä, mt. 93). Skandinaavisesta **Haf**-nimestä ks. Nordisk kultur VII 76, 77.

Heika/nen, Heikari, Heikel, Heikelä, Heikinheimo, Heikka, Heikkala, Heikkanen, Heikki/lä, Heikkinen, Heikko/la, Heikkonen, Heikkuri/nen, Heikman, Heiko/la, Heikonen, Heikura/inen, Heikuri/nen, Hein, Heini,

Heinikainen, Heinilä, Heininen, Heino/la, Heinonen, ?Heinä/nen, Heiska/la, Heiskanen, Heiskari, Heiso, Henkola, Henn, Henna/la, Henni/lä, Henning, Henno, Henriks(s)on, Henrilä, Hentelä, Hentilä, Hentinen, Hento/la, Henttala, Henttinen, Henttonen, Henttu/la, Henttunen, Hentu/la, Hentunen, Hind, Hindersson, Hinkka/la, Hinkkanen, Hinkkuri, Hinkula, Hinno, Hintikainen, Hintikka, Hintsala, Hintsanen, Hinttala, Hinttula, Hintukainen, Hänni/lä, Hänninen, Hännikkä, Hännikäinen, joista suurin osa sellaisinaan tai johtimillisina on siirtynyt sukunimen funktioon (esimerkeistä ks. Nissilä, Suomen Karjalan nimistö 251—253), esim. Henrich Heykanpoika 1445 Kokemäellä (Meri I 37)/Thomas Heijckanpoicke 1571 Hauholla SHL III 147/lasse heijcka 1571 Kyrössä/Oloff Heykala 1512 Lokalahden Heikkalassa IFM 55/Matz Heykala 1512 Vehmaan Heikolassa IFM 55/flesk Heicki 1551 Kokemäellä AST 81/Per heickon 1543 Viipurin pitäjässä/Marttin Heijkola 1537 Marttilassa EFM 89/Heijkola 1540, kylä Vehmaalla (Meri II 19)/**Heikonen**, talo Kemissä/heickura I. heickuri 1558, Madz heijckura 1571 Karkussa/Jacop Heijno 1552 Eurassa AST 11/Nils heiska 1555 Kyrössä/**Heiso** I. **Heisonsaari** Antreassa (Nissilä, Vuoksen paikannimistö I 393)/Anders hennonpoica 1544 Kivennavalla/Henth 1559, Henttu Sokiainen 1560 Muolaassa/Snidare Heningh 1565 Viipurissa/Thomas hindh 1550 Viipurissa/Hincka Grekilän 1551 eli Hendrich Grekilän 1552 Loimaalla AST 180, 208/Hincka Andersonn 1571 Jämsässä SHL III 176/Ol hincanpoika 1560 eli Ol hinkasson 1563 Vesilahdella/Oleff Hincka 1571 Nokialla SHL IV 121/Hans hinkan 1543 Jääskessä/p hinnj 1554 Kivennavalla/**Hinnerjoki**, Hinderioki 1551, pitäjälä/Lass Hindersonn 1571 Hollolassa SHL III 118/**Hinnuri** 1556, kylä Vehmaalla (Meri II 27)/Mongs Hinnola 1569 Viipurissa/Lasse hintzapoica eli Lasse hinsasson 1552 Ulvilassa/martti hintza 1549 eli M hintzain 1552 Muolaassa/h hintzan 1550 eli h hinsan 1553 Kivennavalla/Mattz hinttza 1566 Ulvilassa/Hinttälä 1571 Padasjoella SHL III 165/Hinzeikin Knap 1395 Taivassalossa MK 277/Mårt hindzicka 1572 Kangasalla/Hintzala boar 1552 Loimaalla AST 157/**Hintikkala**, Hintzickala 1550, Kokemäellä AST 13/**Hinsala**, Hintzala 1571 Vesilahdella SHL IV 198/**Hintsala**, Hintzala 1571, Alastarolla SHL IV 6/Ol hinttu 1565 Kyrössä/Hendrick Hennin (gen.) 1551 Kokemäellä AST 104/Hänickaböle 1542 Sauvossa EFM 81/hennick Kaisti 1551 Tyrväässä/**Hinkula**, talo Lumijoella/**Hintta**, talo Oulujoella/**Heiskari**, talo Limingassa/**Heikura**, talo Muhoksella/**Heikkuri**, talo Kauhajoella — Heyk, Heik, Hein, Hennike, Hintz(e) (Knorr 20), Heicke, Heinrich, Heino, Hennicke, Hink, Hinzke, Hinge, Heintz (Heintze 39, 163, 164), Heinrichus 1248, Heyno 1252, Heyneke 1201, Hence 1262, Heyne 1259, Henneke 1252 (Mahnken 11, 12), Heino, Heyne, Hinzke, Heyno, Hinze, Hinzso, Heyneke, Heyncke, Heyso, Heise (Reimpell 20, 21), Heyno 1391, Heineke 1329, Henneke 1358, Hinseke 1372, Hinke 1376, Hince 1357, Hynze 1365, Henne Mes

1379 (Carstens 24, 25, 41, 42, 49), Heino, Heinich, Henning, Heike, Heiko, Heise, Heiso, Hendrik (Zahrenhusen 59, 66, 135), Heik, Heike, Heiko, Hein, Heine, Heincke, Henne, Henneke, Heyke, Heyno (Brons 48, 49, 107 ym.), Heine, Heino, Heynekin, Henneke, Henning, Heinrich, Hinze, Hincekin, Hince, Hennekin, Hinse, Hintze, Hincekin, Henrick (HU I—II hakemistot), Heicke Loquis 1330, Hinzecen Hovemanne 1342 (HU II 213, 321), Hennicus 1233, Hence de Sasate 1259, Heyno de Wrestede 1276, Hinceke Pellez 1289, Heyno de Hierde 1300, Heyno de Dewtze, Hermen et Hinceke Ghogelowen 1344, Henneke Gudowe 1362 (USL I 64, 250, 347, 660; II 24, 774, 760, 1033, 1034; III 432), Heyke, Hoyke, Heinrich, Heyno, Heyne, Heine, Heyneke, Hince, Hincó, Hincekinus (HambU I 103), Heyso, Heiso, Henricus, Heneke, Hen 1291- (BrschwU II 629), Heyneko de Dewitze 1344, Heynek Neyt (USL II 760; VI 41). Nimestä on Baltiassa runsas ryväs: Henricus, Henrik, Hinrik, Heye, Heyno, Heyneko, Heinekinus, Hinke, Hinse, Hintze, Hinceke, Hincekinus, Heyso, Heyse, Hans Heyne 1513 Riikassa, Clawes Hinke eli Hinse 1363, Hennekinus (Henneke, Henne) Kune 1364 Tallinnassa (Feyerabend 9, 51, 52) ja myöhemmin ovat Virossa olleet käytössä Hendrik, Hengo, Heng, Henn, Henno, Hennu, Hennik, Henrik, Hent, Hents, Hinder, Hindo, Hingo, Hink, Hinn, Hinnus, Hinrik, Hindrik, Hinsos, Hint, Hints, Hits, Hein, Heine, Heinu (J. Mägiste, Eestipäraseid isikunimesid 25, 26). Riikasta on merkitty ryhmään kuuluvana Heideken Saltze 1397 (Bunge IV 176). Ks. myös Nissilä, Vuoksen paikannimistö I 298, 420, 365, 393, 366, 432, 308, 421, 348; Klemetti 127-(Heikki), 132 (Heino, Heissu), 138 (Hintikka), 139 (Hintsa, Hinttu); Granlund 136 (Hindersnäs), 222 (Hindsby), 313 (Hinkaböle) ja Nordisk kultur VII, hakemisto.

Helmi/lä, Helminen, Helmikka/la, esim. henric ja morten helmickson, Helmick (talo) 1506 Pälkäneen Laitikkalassa (Bidrag I 235), Helmich 1600-luvulla Viipurissa (Lagus), **Helminen**, suku eri puolilla Hämettä, **Helmikkala** Längelmäellä — Helma, Helmichis, Helmechis (Förstemann 806-), Helm, Helmeke, Helmich (Heintze-Cascorbi 211), Helmik (Trautman 38), Helm (Knorr 22), Helmicus 1260 (Mahnken 12), Helmicus (Reimpell 21), Helmicus 1307, Helmeke 1426 (Carstens 24, 41, 48), de Helmico (Helmicus) de Padeluhe 1219, Helmicus 1259, Helmicus et Gheze 1327, Helmico 1366, Johannes Helm 1404, Helmeken 1449 USL II 4, 23, 1050; III 642; V 102; VIII 627/Helmicus BrschwU III 589/filio Helmici 1339, fratri Helmico 1343 HambU IV 53, 152/Helmicus, Castellanus de Starhenberg 1251 Kuurinmaalla, Gelmik l. Helmicus de Monasterio 1284 Liivinmaalla, fratre Helmico l. Helmicus, commend. in Goldingen 1291 Kuurinmaalla, Cord Helmiges 1397 Riikassa, Helmicus Vogel 1337 Tallinnassa (Bunge I 4 s. 176; I 2 s. 490; I 1 s. 283, 606, 677)/Revaler Komtur Helmich Depenbrok 1361, Helmeke Kalleure 1379 Tallinnassa (Johansen 671, 862)/Helmich Vicken 1519 Tallinnassa FMU VIII 6, 19, Evert Helmig(h)es 1469 Riikassa, Helmich Vicke

1514 Tallinnassa (Feyerabend 50, 54) ja Tukholmassa Hielmeka fan den Walle, Hielmeke Sandman 1481 (Stockholms stads tänkeböcker II 1 s. 326, 304).

Hemmi, Hemming, Hemminki, Hemmo, esim. Heming Peetilän 1551 Kokemäellä AST 107/Michell Hemingson 1571 Pyhäjärvellä SHL III 25/Hemmingh Larson 1571 Urjalassa SHL III 67/**Hemminkilä**, Heminkijle 1571, Lempäälässä SHL IV 191/Hemingh skreddare 1541 Viipurin linnäväkeä/Hemmilä gårdh 1552 Eurassa AST 217/**Hemmi**, talo Lumijoella, Paavolassa — Hamo, Hemmo, Hemming (Förstemann 743), Hemme, Hemmo (Brons 48; Zahrenhusen 135). Ks. Nordisk kultur VII hakemisto.

Herlevi, esim. suku ja talo Kokkolassa, Lohtajalla ja Ullavassa — Herleff (Heintze 167). Nimestä, joka on eritoten skandinaavinen, ks. Thors 57, 58; Klemetti 135; Nordisk kultur VII hakemisto.

Hermanen, Hermonen, Hermunen, Härmä/lä, Härmänen, esim. Andris Hermaynen 1405 Uskelassa MK 228/per haerme 1561 Kangasalla/M hermonpoica 1552 Koivistolla/Hermala 1571 Mouhijärvellä/**Härmälä**, Hermala 1571, Tampereella SHL IV 129, 150/**Härmälä**, kylä Karkussa, Pirkkalassa/**Härmä**, pitäjä/**Härmä/lä**, talo Iissä ja Limingassa, joiden nimet ovat lähtöisin perustajastaan Hermanista (A. Luukko, Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin keskiaika sekä 1500-luku 338, 351). Herman on yleisimpiä hansalaisnimiä: Hariman, Herman (Förstemann), Herman (Heintze 167), Hermannus (Reimpell 21), Herm, Hermann, Herme, Hermen, Hermeke (Brons 49), Herman 1252 (Mahnken 11), ja levisi Ruotsiin 1200-luvun alussa (Ödeen 115), esim. dominij Hermani, curati J Visby 1355 MK 102, sekä Baltiaan, esim. Hermannus, Herman, Hermen ym. (Feyerabend 10). Ks. Meri II 21 (Hermansaari), 22 (Hermula); Nissilä, Suomen Karjalan nimistö 253.

?**Hiiva/la, Hiivola**, esim. matti hiua 1544 Viipurissa/**Hiivala**, Hiffuola 1574, tila Mietoisissa IFM 82/Hiffuo 1516, maa-alue ja mylly Kalannissa IFM 8/**Hiivola**, hiuola 1571, Riihimäellä SHL III 27/**Hiivala**, kylä Vahvialassa/**Hiivala**, suku ja talo Iissä — Hiva (Hiiva) (Förstemann 846). Vrt. Suom. hiiva, Hiivanuuti.

Hill, Hilli, Hillilä, Hillo/nen, Hillu, Hylli, Hilke, esim. Oloff Hillist 1517 Vehmaan Hilleisissä IFM 30/Olaff Hyllanpoyca 1441 Kangasalla FMU III 211/Mons Hille 1541 Viipurissa/hen hijllinen 1555 Pirkkalassa/Eskill Hillu 1571 Hämeenkyrössä SHL IV 133/Jons Hylli 1571 Pälkäneellä SHL IV 169/Hylli 1541, Hyllinen 1546 Pälkäneellä (Pälkäneen historia 180, 181)/**Hilloinen**, hyllois 1390 FMU II 218, kylä Taivassalossa/Hyllila 1543, Hyllinen 1554, Hijlli 1558 Pirkkalassa/Hillila by 1571 Asikkalassa SHL III 128 — Hil, Hilla, Hille, Hilli, Hillo (Förstemann 817), Hille 1204 eli Hilleke 1248 eli Hildegundis 1260 (Mahnken 12), Hille, Hilleke (Reimpell 21), Hille 1327, Hilleke (Carstens 22, 42), Hile, Hilcke, Hilke, Hilko, Hilla, Hille, Hilleke,

Hillika, Hillike, Hilo (Brons 50, 93), Hilke, Hilko, Hille (Zahrenhusen 60, 135), Hille uxor HambU III 99/Hilleke l. Hildegunde 1256 HU I 173/Hillike uxor Nicolaus 1290 USL I 498/Hildebrand, Hilla, Hille (Feyerabend 11), Matt Hyllo 1698 Viron Harjumaassa (Johansen, Nordische Mission 173). Ks. Klemetti 137-; Nissilä, Suomen Karjalan nimistö 253; Meri II 24 (Hilleinen); II 25 (Hilloinen).

Hiltu/la, Hiltunen, jotka nimet eräät tutkijat yhdistävät etymologialta edelliseen ryhmään — Hild, Hilda, Hildi, Hildo, Hilt, Hilta, Hilti, Hildo, Hilduni (Förstemann 818—821), Hild, Hilt, Hildo, Hill, Hille, Hillo (Heintze-Cascorbi 210), Hilda, Hilta, Hilte (Brons 50, 93). Ks. Nordisk kultur VII hakemisto.

Himanen, Himanka, Himma/nen, Himoinen, esim. hymois 1418 (Arwidsson II 45), **Himoinen**, kylä Vehmaalla (Meri II 26), Anders himon 1543 eli Anders himan 1544 Muolaassa. Nimeä on pidetty muinaissuomalaisena ja yhdistetty partisiippiseen **Himottu**-muotoon (Meri mt.; Nissilä, Suomen Karjalan nimistö 123, 125), mutta osa voitaneen liittää Hima, Himma, Himme, Himo (Brons 50, 93) -ryhmään.

Hipari, Hippeläinen, Hippi, Hippo, Hippu -nimiä on yhdistetty ortodoksiseen nimistöön (Nissilä, Suomen Karjalan ortodoksinen nimistö 63), mutta huomioon on otettava myös ehkä samaa etymologista juurta olevat Hibbe, Hippe, Hippo (Brons 49, 50; Zahrenhusen 135) -alasaksalaiset asut.

Hirki — Hirck, Hircke, Hircko, Hirke (Brons 50).

Hissa, Hiissa, esim. Mickell Hissoi 1571 Karkussa SHL IV 120, **Hissa**, suku lissä — Hisa, Hische, Hissa, Hise (Brons 50, 94).

Hollo, Hollola, Holloikka, esim. Laurens Hollok 1463 Mäskälän käräjillä FMU IV 218/Olli Holloikka 1466 Elimäen käräjillä (Bidrag I 120, 123)/Thomas Hollo 1550 eli Thomas Holla 1552 Loimaalla AST 39, 205/**Hollola**, Hällåla sochn 1571, pitäjä SHL III 116 — Holl, Holle (Heintze-Cascorbi 224), Holle (Carstens 45), Albertus Holle l. Hollo 1269, 1290 UBL I 203/Albertus Hollo 1301 HambU III 3, 62/Bertold Holle, Henrec Holleken 1310 BrschwU II 610/Godscalcus de Hollo 1347 USL II 825. Ks. Klemetti 142.

Holtti/nen, Hult, Hultti, esim. Arlander faste Hulte 1414 Tenholassa MK 257/Archidiaconus magister Benedictus Holt 1400-luvun lopulla Turussa MK 572/Winholdt 1550 eli vina hultti 1552 Viipurin linnan väkeä Äyräpäässä/A. Holtinen 1554 Kivennavalla/per winholt 1543 Jääskessä/Madz Huldtt 1616 Käkisalmessa/Eric Hulttinen 1552 Kokemäellä AST 187/Birth Hulttilan (gen.) 1552 Huittisissa AST 201. Nimi on afereesimuoto täysnimistä Reinhold, Winhold, Renhult tolck 1541 Viipurin linnaväkeä, ym. ja siitä on myös a:llisia asuja (vrt. Bunge I 783), esim. **Halttu, Halttunen, Halttula, Haltunen** — Hold, Holda, Hultha (Förstemann 849, 927), Hultha, Holder (Heintze 184), Holt (Ahlers 151; Reimpell 15), Holth (Brandt 189), Holte

(Brons 94), Holte von Alen 1356 (Fehling 7), Huld, Hold (Heintze-Cascorbi 224), Hermannus Holt 1307, Hinrico dicto Holte 1325, Hold de Alen I. Holtonis de alen 1356, 1357 USL II 407, 1043, 294, 266. Ks. Sundqvist 180 (vamme Holte). Heintzen mukaan (Holder) voitaneen ryhmään lukea myös **Holtari**.

Hunti/la, esim. Per hundi 1558, Madz hund 1565 Karkussa/Ol hundhij 1571 Pälkäneen Huntlassa (ks. Pälkäneen historia 177), Hundila 1571 SHL IV 175 — Heino Hund I. Heyno Hund 1342 HU II 327; USL II 707. Nimi on voinut olla yhtä hyvin ruotsinlähtöinen.

Huuka(inen), Huuki, Anti Vkasista 1417 Vehmaan Huukaisista MK 280/olaff hukainen 1444 Ruskolla (Meri I 31)/**Huukainen**, kylä Vehmaalla/**Huukanen**, kylä Taivassalossa — Huga, Hugi, Hugo, Hugu, Huggi (Förstemann 922, 923), Hugo, Hugu (Heintze 183), Hugo (Reimpell 22), Hugo 1296 (Mahnken 13), Hüge, Hugo (Brons 51), Willikinus frater Hugonis 1280 USL II 1017, Baltiassa Hüge, Hugghe 1289, Hugo 1441 (Feyerabend 11, 51). Hugus-nimen variantti on Hoppe, gen. Hoppen (Heintze-Cascorbi 224), Hoppe (Brons 94), esim. Zeger Hoppen 1412 Stralsundissa USL IV 1917/Diderik Hop 1441 Riikassa (Feyerabend 51), Hans Hoppen, Gerd Hoppen 1473 Turussa, **Hoppa**, Hoppen 1585, Laihialla (Klemetti 143). Ks. Nordisk kultur VII 135 (Hugi), 188 (Hugo).

Iitta/la, Iitiä, Iitti(läinen), esim. Hendrick Idu eli Ijdu 1551 Loimaalla AST 141/Hen Itu 1571 Ikaalisissa SHL IV 144/Nils Itinen 1571 Vesilahdella SHL IV 198/**Idula**, Ijdula 1540, kylä Kustavissa (Meri II 33)/**Iittala**, Ittala 1571, kylä Kalvolassa SHL III 53/**Iitti**, Itima 1571, pitäjä SHL III 140/**Iitiä**, kylä Lappeella, Lemillä/**Iitula**, kylä Hiitolassa — Id, Ida, Idi, Ido, Itha, Ita, Ito, Itta (Förstemann 943), Ida (Reimpell 15), Ida, Ide (Brons 52), Ida 1249 (Mahnken 2), Ideke (Carstens 41), Ida (HambU III 102). Ks. Meri II 33 (Idula); Nordisk kultur VII 226, 247.

Ika/la, Ikka/la, Ikkanen, Ikke/lä, Iko/la, Ikonen, esim. Thomas Ikoilan (gen.) 1551, Ikala 1552 Kokemäellä AST 137, 189/**Ikkala**, Ickala 1571, Sääksmäessä SHL III 72, 78, 81/Hen Ickalainen 1571 Ruovedellä SHL IV 208 — Icke, Ike, Ico, Iko, Icco, Igo, Icho (Förstemann 942 ym.), Icca, Icko, Ico, Igo, Ike, Iko (Brons 52—54), Icke, Icko, Ike, Iko (Zahrenhusen 135). Ks. Klemetti 162, 163. Vrt. appellat. **ikä** (Nissilä, Suomen Karjalan nimistö 124, 126).

Imma/nen, Immi/lä, Immo/nen, Impi/nen, Impo/la, Imponen, suku- ja talonnimiä eri puolilla Suomea. Ne on yleensä yhdistetty Immanuel-nimeen, mutta niitä tavataan myös vanhassa saksalaisessa nimistössä: Imma, Immo (Förstemann 959-), Immo (Heintze 187), Ymme (Feyerabend 12).

Inka/la, Inkeri, Inkeroinen, Inki/lä, Inkinen, suku- ja talonnimiä eri puolilla Suomea. Niitä on arveltu ruotsinlähtöisiksi, mutta niitä on myös van-

hassa saksalaisessa nimistössä: Inge, Ingo, Ingwi (Förstemann 959, 960), Inge, Ingo, Ingwe (Heintze 187).

Jäämi(t) — Jeme (Brons 95).

Kaikko/nen, Kaiku, esim. Mattz Kaikon 1543 Ruokolahdella, Nils Kaicko 1613 Kaukolassa — Gaike, Gaiko (Brons 42), Gaiko (Zahrenhusen 134). Ks. Nissilä, Vuoksen paikannimistö I 368.

Kalkki/nen, Kalkko/nen, Kalkku/nen, esim. Hendrick Kalci 1550 Kokemäellä AST 29/**Kalkku**, Kalkw 1571, Längelmäellä SHL IV 184/**Kalkkinen**, Kalkis 1571 SHL III 131, kylä Asikkalassa/**Kalkkonen**, Kalckoila 1571 SHL III 5, kylä Hattulassa/**Kalkunmäki**, Calcunmäki 1571, Hämeenkyrössä SHL IV 133/Simon Kalckila 1610, Eskil Kalkila 1626 Turussa (Bidrag till Åbo stads historia I 184; II 27). Suomessakin yleisen saksan Gottschalk-nimen afereesimuodosteita ovat Skalkas, Schalck (Heintze-Cascorbi 341), Skalk = Knecht (Zahrenhusen 114), muinaistanskan Skalk, muinaisruotsin Kalk (R. Saxén, Språkliga bidrag 23), suomen Kalkki, Kalkko, Kalkku, esim. kylännimet **Kalkkila** Halikossa, Kemiössä ja Raisiossa, **Kalkkinen** Asikkalassa, **Kalkkola** Nastolassa, **Kalkko** Lammilla, **Kalkkonen** Hattulassa, **Kalkku** Lempäälässä, **Kalkkula** Nivalassa, **Kalkunmäki** Hämeenkyrössä, Kokemäellä, **Kalkniemi**, Kalkunniemi 1835, niemi Vuoksessa Vuokselassa (ks. Nissilä, Vuoksen paikannimistö I 397). Gottschalk-nimestä, esim. Gotscalcus 1262 (Mahnken 10), Godescalcus 1233, 1236, 1259, Gottschalk Ascheberg 1342 (USL I 64, 81; II 22; III 432), Baltiassa Gotschalk Hake 1408 (Bunge I 4 s. 610) ja Suomessa Gotschalk Wille 1486 Turussa (FMU V 142). Sen on arveltu sisältyvän Rauman seudun kylännimeen **Kuuskala** (Rauman seudun historia I 74). Ks. myös Gottschald 295 ja Nissilä, Suomen Karjalan nimistö 251.

Kalle/la, Kallia/la, Kallila, Kallinen, Kallo/nen, Kaarlela, Kaarlola, Kaarlonen, esim. Josep Kalli 1493 Eurassa FMU V 432/Jöns Kalli 1540 Hinnerjoella IFM 18/**Kallela**, Kalleila 1411, kylä Kalannissa (Meri I 53-). Nimien pohjana voi ainakin osaksi olla saks. appellat. der **Kerl** mies, hn. Karl (latinan Carolus), josta jo varhain hypokorismi Kalle, Kalli (Nordisk kultur VII 57, 210). Baltiassa olivat tunnettuja Karl ja Cal-vartaloon yhdistetyt Calle ja Kalle, esim. Calle Andreas de revelia 1440, Kalle Everhardus 1365 (Feyerabend 17, 51). Ks. Klemetti 202 (Kalle), 203 (Kalli), 204 (Kallo) ja Meri I 53 (Kallela), Sundqvist 195 (Kallendorp).

Kankfelt, Kanki/la, Kankko/nen, Kankku/nen, Kanko/la, sukuja ja taloja eri puolilla Suomea, esim. **Kankböle**, Kanckebölle 1541, suom. **Kankkila**, kylä Myrskylässä (Granlund 315), Märthen Kanckuinen 1618 Käkisalassa (Nissilä, Suomen Karjalan nimistö 142). Ks. Klemetti 209.

Kann, Kannala, Kannela, Kanni, Kannia(inen), Kannila, Kanninen, esim. Olaf Kannisson 1419, Kanninpoika 1475 (Arwidsson II 46; Bidrag I 368), Thomas Kannj 1552, Mickel Kannisten (gen.) 1551, Lassz Kannila 1551 Huittisissa AST 222, 85, 75/Kannila 1571 Jämsässä SHL III 176/Kanna Jer-

molin ödhe, Kanni Jsakanpoika ödhe 1618 Salmissa/**Kanni**, suku Impilahdella/**Kanninen**, suku Muolaassa, Raudussa ym. Nimiryväs, jonka juuret ovat epäselvät, on laajalle levinnyt, esim. Bernd Kanne 1428 USL VII 170, Jerre Kanne 1329 HambU II 59 ja saksalaisessa paikannimistössä *cannenberche* 1279 Altmarkissa, Ruotsissa *Kannenbaerg* (Sundqvist 198), Baltiassa Johann Kannae von Reval 1323, ilmeisesti sama kuin tanskalaissyntyinen Johannes Kanne 1316 HU II 120, 175 ja yleisesti ortodoksisessa nimistössä (Nissilä, Suomen Karjalan ortodoksinen nimistö 79). Ks. myös Nissilä, Vuoksen paikannimistö I 398, Klemetti 210.

Karja/la, Karjanen, Karju/la, Karjunen, sukuja ja taloja. Nimen pohjana voi olla germ. (goot.) *harjis* joukko, sillä *h > k* on mahdollinen (ks. artikkeleita **kallio** ja **karja** Suomen kielen etymologinen sanakirja I 150, 162). Ks. Nissilä, Karjalan nimestä. Virittäjä 1962). Ks. edellä nimeä Harjavalta.

Karkila, Karkinen, Karkkinen, Karkki/la, Karkko/lainen, Karkkonen, Karkku, Karkkulainen, Karkkunen, Kerke/lä, Kerkko/la, Kerkkonen, Kerkkänen, Kerko/la, Kierikka, Kierikkala, esim. Arvid Karcku 1554 eli Arued Charcku 1559 Karkussa/Morthen Karckij 1554 Kangasalla/I Karckinen 1560 Uudellakirkolla Kannaksella/Ghereke Kremer 1387 Porvoossa FMU I 407/Thomas Kärickainen 1551 Kokemäellä AST 135/Oloff gerekaynen 1437 Maskussa (Arwidsson II)/Eskell Kiericka 1571 Pirkkalassa SHL IV 157/**Karkkila**, Karckila 1571, pitäjä SHL III 25/**Karkku**, Carko sochnn, Carkoby 1571, pitäjä ja kylä SHL IV 115, 121/**Karkkula**, Karckula 1571, Orimattilassa SHL III 103/**Kierikkala**, Kerickala 1540, kylä Vehmaalla (Meri II 63-)/Kerckoila 1571 Janakkalassa SHL III 14 — Gericke Gerich, Gae-riche, Kericho, Kercho (Förstemann 353-, 571-), Garcke l. Geriche (Heintze 140, 151), Gerardus 1249 eli Gereke l. Gherke 1246 (Mahnken 9), Gherike, Gereko (Reimpell 19), Gereke 1377, Ghering 1350 (Carstens 20, 41), Gerke, Gerko (Zahrenhusen 64, 135), Garcke, Garko, Garske, Geercke, Geerd, Gerd, Gereke, Gerke, Gerken, Gerko, Gherke, Gerik, Gerk (Brons 43, 44, 92 ym.), Gereco 1262 USL I 249/Gerhard, Ghert, Gherecinus, Lutteke Gherke 1350 HambU III 83; IV 343. Nimi on levinnyt Baltiaan, esim. Gert, Gero, Gerke, Ghereke, Gerkin, Gerke Grimm 1378 Tallinnassa (Feyerabend 8, 50). Ks. Meri I 63-, Nissilä, Suomen Karjalan nimistö 257. Vrt. **Kerunki**, järvi Valkealassa, Gerung (Nordisk kultur VII 227).

Kerttu/la, Kerttunen, esim. Jacob Kärtula 1550 Raisiossa IFM 88, lähtöisin joko nimestä Gert (ks. ed.) tai Gertrudis (Mahnken 10), Gertrud (Heintze 167), Gertrud (Feyerabend 7; Nordisk kultur VII 221).

Kerve, Kervi/lä, Kervinen, Kervola, esim. H Kerffwin 1558 Viipurissa — Gerwen, Gerwi, Gerwin, Kerwi, Kerwin (Förstemann 587, 588), Garwen, Garuin, Gerwin, Kerwin (Heintze-Cascorbi 180), Gerwinus 1266 (Mahnken 9), Gerwin von Suttorp 1170 (Fehling 3), Gherwinus Krampe 1326 (Ahlers 44), Gerwinus (Reimpell 19), Gerwinus 1328, Hans Gerwen 1404, Garwen

1484 (Carstens 20, 50), Gherwin 1308 BrschwU II 586/Gerwin von Tousthuse 1309 HU I 59/Gerwinus 1327, Gerwinno Bomhovere 1347, Gerwinus de Hiddinghusen 1347, Gerwinus de Scheune 1347, Bernd van Gerwe 1397, Gerwen vamme Sunde 1463, Gerwin Bocke 1464 USL II 1050, 823, 825; IV 738; X 430, 499/Gerwin Sculdere 1270 Gotlannissa HU I 243/Gerwin Brendschede 1403 Gotlannin Visbyssä (Bunge I 8 s. 208) ja Baltiassa, esim. Gerwinus Masche 1316, Gerwinus Wiger 1342, Gerwin Eppenschede 1401, Gerwin Borneman 1431 Tallinnassa (Bunge I 8 s. 503, 538; I 4 s. 379; FMU III 14). Feyerabend on maininnut Tallinnasta nimet Gherwin(us), Gerwinus, Gerwen, Stenwych Gerwyn 1379, Hans Gerwyn 1460 ja Riiasta Wasmunt Gerwen 1480 (s. 8, 43, 46). Ks. Klemetti 229-. Vrt. **Karvinen**.

Kiesi/lä, Kiesiläinen, Kässi, Kässä, esim. Anders Kiesi 1623 Lappeella VA jj 1:2/Thomass Kässi 1551 Loimaalla/Jören Kässä 1551 Tyrväässä/Ol gässä 1559, Jac gessae 1561 eli gessi 1562, Sim Kässä 1560 Messukylän Takahuhdissa — Gesa, Gheseke, Ghese Brunonis 1357, Ghese 1368, Geseke 1363 (Carstens 22), Giseke, Gheseke (Reimpell 19), Gesa, Gesche, Gese, Geseke, Gesse, Giese, Gieseke (Brons 44, 45, 92). Friisiläinen nimi Gese, Ghese Geseke on mainittu Baltiasta (Feyerabend 8) ja Skandinaviasta (Nordisk kultur VII 226).

Killi/lä, Killinen — Gille, Gilleke (Brons 45) on ehkä yhdistettävissä kelttiläiseen nimeen Gilli (Nordisk kultur VII 140) tai pyhimysnimeen Gilius (Aegidius) (Wimmer 99). Ks. Klemetti 233-.

Konka, Konkka, Konko/la, Konkonen, esim. Thomas Konck 1548 eli Thomas Konckij 1549 (Pätkäleen historia 171). Nimen itäsuomalaisista esimerkeistä ks. Nissilä, Suomen Karjalan ortodoksinen nimistö 83 — Konke, Konko (Zahrenhusen 136), Konka, Konke (Brons 56). Ks. seur.

Kortti/la, Korttinen, Kuortti/nen, Kurtti/la, Kurtto, esim. Kort Bitzer 1394 Karjaalla FMU I 440/mestar Kort domprost J abo 1455 MK 457/Koort beyer 1566 Viipurin linnanväkeä/Koorthi laffuon 1553 Muolaassa/Kortt Hermansån 1569 Viipurissa/Hans Koortsson, Grells Kortti 1632 Turussa (Bidrag till Åbo stads historia IV 117)/Antti kortin 1544 Jääskessä/Jonis Kuortti 1557 Kyrössä/Kortila 1370 Perniössä FMU I 334/**Korttila** ja **Kurttila** -nimisiä taloja eri puolilla Suomea ja **Kurtti**, talo Haukiputaalla sekä Taivalkoskella. Ks. Nissilä, Suomen Karjalan nimistö 254 (Kortti), Klemetti 280 (Kurtti). — Alkugermaanisesta Conja (Coonja) -vartalosta syntyi monimuotoinen nimiryvä: Konrad, Cuni, Cuno, Chunico, Chunicke, Konnecke, Könecke, Könicke, Cort, Curt, Chunze, Kunz, Kunze, Kuntze (Förstemann 354-, 372-), Konrad, Kunrad, Chunico, Cone, Cuno, Cord, Curt, Curth, Korte, Korth, Koordt, Kunicke, Köne, König, Könnicke, Kunze (Heintze-Cascorbi 252-), Conradus 1248, Kunze 1209, Curt 1297 (Mahnken 13), Conradus, Cord, Coneke (Reimpell 22, 26), Conradus 1283, Kune 1362 (Carstens 24), Kord, Koord, Kurt, Konko, Kono, Kuno (Zahrenhusen 57, 136),

Konrad, Kurt, Kunz, Könnecke (Bach 37, 88, 231-), Kunja, Konrad, Kort, Korte, Kurt, Könnicke, König, Kunze (Heintze 202), Cone, Coni, Coord, Cord, Cordt, Cort, Cunna, Cünneke, Kone, Konka, Konke, Konneke, Koort, Kord, Kort, Küni, Künike, Kunneke, Kunnicke, Kuno (Brons 32, 55-, 106-), Cunradus frater Alberti 1280, Conekino 1347, Cord Rober, Cord Willer 1418, Thymme Corde 1451, Godke Konyneck 1470 USL I 1012, 811; II 103; VI 42; IX 27, 373; XI 609, Cord 1290, Cort Kopperflegler 1316 BrschwU II 622, 623/Konrad, Koort, Koninc, Koning, Herman Koning 1342 HU II hakemisto /Johannes dictus Korte 1337 HambU IV 462/ja kyseisiä hypokorismeja levisi Baltiaan, esim. Conrad, Cord, Curd, Cuntzo, Contzo (Bunge I 8 s. 665), Conradus, Conrad, Cunrad, Kunne, Koneke, Kuntze, Kontze, Cord, Cort (Feyerabend 12), Cord Berchusen 1431, Corde 1440 Tallinnassa FMU III 14, 191/Johan Kuntze 1516 Tallinnassa (Feyerabend 64)/Matz Cuntz 1547 Läänemaalla (P. Johansen, Nordische Mission 266) ja Novgorodissa oleskeli Jordane Koninghe van Gotlande 1342 HU III 367. Ks. myös Nordisk kultur VII hakemisto. Ryhmään kuuluvat edellä esitellyn aineiston perustalla myös nimet **Kuntsi**, **Köninki** ja **Köönikkä**, esim. Kuntzi langin 1554 Kivennavalla, Heicki Kuntzi 1640 Kurkijoella (Nissilä, Suomen Karjalan nimistö 254), Blasius Köningh 1630 Viipurissa (Lagus), Jacob Köningh ifrån Borghå 1631 (Bidrag till Åbo stads historia VI 32), Hindrich Köning 1668 Äyräpäässä VA jj 15:295v; **Köninginmäki**, kylä Räisälässä, Madz Könickä 1550, Mortten Könick 1551, thom könickesson 1561 Kokemäellä AST 13, 50, **Köönikkä**, kylä Kokemäellä. Kyseisillä nimillä on kosketuksia Baltiaan: Koning(h) 1358, Hinrick Konincken 1504 Riikassa, Johannes Koningh 1376 Tallinnassa (Feyerabend 65, 214), Arnold Koning 1379 Tartossa (Bunge III 342), Hennekinus Kone, Cune, Kune 1364, Jacob Cuny 1458 Tallinnassa, Hinrik Koneke l. Konike 1488 Riikassa (Feyerabend 52, 61 ym.), ja jonkin verran Skandinaviaan: Konichinus, Könichinus (Nordisk kultur VII 187). Nimien levikistä ks. myös Klemetti 277 (Kuni), 279 (Kuntsi, Kuono), 280 (Kurtti).

Krassi, esim. Thomas Crassi 1552 Loimaalla AST 205, **Krassinletto** Iissä — Krasse(n) (Brons 108).

Kruus, **Ruusi/la**, **Ruusinen**, esim. Eskill Krws 1533 Paimiossa EFM 94/Jöns Krusila 1532 Kiikalassa EFM 91/Matts Ruuss 1571 Hämeenkyrössä SHL IV 133 — Kruse (Heintze 48, 77), Krus (Kraus) (Gottschald 388), Crispus Kruse 1223, Conradus Cruse 1312 BrschwU II 624. Ks. Klemetti 269-.

Kyöpeli, **Kööpeli**, esim. Göbolinus Lon l. Gebolinus Lon l. Göbolinno 1347 Turussa MK 81, 82/Göbla Göblesson 1382 Tenholassa MK 388/Henricus Geblini 1429 eli Henrich Göblesson 1430 Turussa MK 328, 331/Thomas Köpeli 1550 Loimaalla AST 39/Ol Köpeli 1555 Tyrväässä/hen Köpel 1571 Huittisissa/Klas Göbel 1618 Viipurissa (Lagus)/**Gebbelby**, Göbbelby 1552, Göbleby 1546, Snappertunassa (Nylands ortnamn 713)/**Kööpeli**, murteen

Kyöpel, talo Mikkelin pitäjässä — Gobelö, Gobelinus (Reimpell 20), Fye (= Sofia) Gobeles 1382 (Carstens 48), Gobeles 1259, 1283, Gobelonis de Pusborg 1316, Gobeles 1418 USL II 23, 1022, 126; VI 43; FMU I 388. Nimi on levinnyt Skandinaviaan, esim. Gobelinus van Gruten 1311, Gobeles van der Heyde 1410 Gotlannin Visbyssä (Lindström II 518, 520), ja Baltiaan, esim. Gobelinus 1334, Gobelinus de Gryten 1341, Gobeles Nienhausen 1431 (Bunge I 2 s. 486, 498, 536; FMU III 12), Gobeles Kewet 1430 Tartossa (Bunge I 8 s. 220), Gobeles, Gobelinus (Feyerabend 8).

Kyötikki, Kyöttinen, Kyötikkä, esim. Godike Fincke 1447 Sauvossa MK 426/Gödicke iöness 1557 Virolahdella — Godica, Gödicke (Förstemann 354, 660), Gottfried I. Gödeke (Bach 107, 231-), Gedeko, Gozoko (Reimpell 20), Godeke 1255 (Mahnken 10), Godeko 1292 (Carstens 22), Godeko (Bronns 45), Godek(inus) 1259, Gödeke Nakeden 1340, Godekinus de Revelia 1348 USL II 23, 825, 838, 1018/Gottfried I. Godeke HambU III 86. Nimestä on esimerkkejä Baltiasta: Gode, God(e)ke, Godeko; Hans Godeken 1382, Johan Godeke 1441 Riikassa (Feyerabend 8, 61, 63). Ks. Nordisk kultur VII 187.

Laati, Laatikka, Laatikainen, Laatu/nen, esim. Jons Laattu 1571 Parkanossa SHL IV 142/**Laatunen**, suku ja talo Heinolassa — Lade (Gottschald 394), Latho, Lade, Laade (Förstemann 1013). Ks. seur.

?**Laita/la, Laitanen, Laiti/la, Laitinen, Laito/nen, Laitikka, Laitikkala, Laitikainen**, esim. Mattis Letasson 1437 Kaarinassa MK 360/Olaff Layti 1411 Paimiossa MK 244/**Laitila**, Letala sokn 1429 MK 292/Laittinen, leytis 1418 (Arwidsson II 45), kylä Vehmaalla/Laidike 1423 Pohjassa FMU II 379/**Laitikkala**, Ladickala 1506, Laijdicala fierding 1539, kylä Pälkäneellä (Pälkäneen historia 113)/Arno Laijtela 1413 Uudenkirkon käräjillä IFM 16/Jöns laidich 1556 eli Jöns laidhicka 1570 Vesilahdella/hen laitin 1544 Jääskessä — Laitha, Laitu (vrt. Laijtula 1540), Lethu, Ledi (vrt. Letala 1420) (Förstemann 998, 1013), Led, Leda, Lede (Gottschald 400). Ks. Meri I 96-; II 87.

Lambert, esim. Olaff Lambrekson 1462 Pälkäneellä FMU IV 191, Lambert drensuck 1559 Viipurissa/Lambregtt Iönsonn 1571 Sysmässä SHL III 184 — Lambertus 1299, Lampe 1354 (Carstens 24), Lambert Lambrecht (Heimeran 53), Lambert (Zahrenhusen 136), Lambert (Bronns 57), Lambert, Lambrecht (Feyerabend 12), Lambert(us) (Nordisk kultur VII 216, 229).

Lantela, Lantia(inen), Lantinen, Lantonen, Lantta, Lantto/la ym., Land, Landa, Lande, Lanta (Förstemann 1002), Land, Landa, Lande (Heintze 204), Lant (Bronns 57).

Leina/la, Leinakka, Leini/kka, Leinilä, Leininen, Leino/nen, esim. Michell laeinae 1524 Kallialan kirkontileissä (Bidrag I 419)/Joan Leijnien 1543 eli Juuan leinonn 1552 Muolaassa/Leneken, Jakob Witten leski 1486 Turussa FMU V 142/**Leinmäki** 1454, kylä Laitilassa FMU IV 61/Leiniälä 1571

Hattulassa SHL III 7/Leinolaby 1571 Tampereella SHL IV 151/**Leinakkala**, kylä Aurassa, Mietoissa/**Leinikkala** l. **Leinikylä** Raudussa — Lein (Brons 57), Lendeke, Leneke, Lenke (Heintze-Cascorbi 255), Lenneke (Reimpell 21), Leneke de Tremonia (Ahlers 101), Iohannes wan Lenneke sone 1342 HambU IV 137/Leneken leywantkopersche 1348 USL II 838. Osa nimistä on **Helenan** deminutiiveja (Eleneke l. Leneke), osa selitetty suom. appellatiivista (**leina**, **leini**, **leino**). Ks. Sundqvist 224 (van Lenepe), Feyerabend 20 (Leneke), Meri I 104- (Leinmäki) ja R.E. Nirvi, Sanoja ja käyttäytymistä. Suomi 111:1 s. 160-.

Lemmakka, **?Lemmelä**, **?Lempainen**, esim. Hinseken Lemekov 1378 Turussa MK 233/Esk lemmacka 1561 Hämeenkyrön **Lemmakkalassa**/Lemmackala 1553 Hämeenkyrössä/Simon Lembalan (gen.) 1552 Kokemäellä AST 188/eli Simon Lembainen 1571 Kokemäellä SHL IV 40/Lempoijis 1571 **Lempäälässä**, Lempele socken SHL IV 185, 190 — Lemmeke, Lemcke, Lembcke (Heintze-Cascorbi 255), Lemmeke 1370 (Carstens 24), Lemmekinus de Bockwolde 1365, Lemmeke von dem Hagen 1402, Lemmeke Meyer 1418 USL IV 106; V 37; VI 41, ja Baltiassa Lemmekinus 1340 (Bunge I 2 s. 490), Henningk Lemme 1395, Hans Lempe 1439 Riikassa, Pauwell Lemmeke l. Lemcke 1457 Tallinnassa (Feyerabend 52, 62) sekä Skandinaviassa Lembek, Lemego (Sundqvist 223-). Kuuluuko Lempäälä tähän ryhmään, on epävarmaa (Meri I 93:Lemponen).

Lenkkeri, esim. Jören Lenker 1621 Johanneksen **Lenkkerilässä**, Lenckerilä 1626/U Lenker 1552 Viipurin pitäjässä (= Johanneksessa) — Länger, Lenker (Heintze-Cascorbi 255), Lenkersdorf in Sachsen (Knorr II 12), Lenker (Gottschald 403).

Luume, **Luumi**, esim. Cristoffer Blome 1547 Kalannissa IFM 15/Jeremias Blum 1781 Viipurissa (Lagus), **Luumi**, talo Ruokolahdella — Hece Vlome 1259 USL II 24/Henneke Blome HambU IV 437. Todennäköisesti nimi on ruotsalaispohjainen (Blom).

Lyytikä, **Lyytikäinen**, **Lyytinen**, esim. Kettill Lydicke son 1541, Lydick Klensmed 1556, Hindrich lydichss 1570, Ládwiijk l. Láduijk van Jesu 1559 Viipurissa/Morten lytiken 1543 Jääskessä/lasse lodhuick 1560 eli lasse Lodwik 1571 eli Lodwicksson 1571 Pirkkalassa/Lydich Páfvelson 1557 Turussa (Bidrag till Åbo stads historia VII 17)/Lydickälä 1571 Orivedellä SHL IV 182/**Lyytikälä**, kylä Lappeella/**Lyytikälä**, taajama Viipurissa — Lüdecke, Lüdicke, Luttike (Förstemann 849), Lüdecke (Heintze), Ludwig, Lüdecke (Bach 332), Ludeko (Reimpell 22), Ludewicus 1261, Ludike 1266 (Mahnken 14), Ludeke 1306 (Carstens 26, 41), Lodewicus, Ludolf, Ludeke, Luder, Luderus, Ludwig, Lutteke 1350 HambU III 117, 118, 373 ja hakemisto/Lodovici in Finnland 1325 HU II 184/Ludeke 1283 USL II 1027/Ludeken Döninghe van der Righa 1342 HU III 367. Nimistä on esimerkkejä Baltiassa: Ludeke, Ludike, Lydekinus; Ludeke Harthare 1389,

Hans Lodewighes 1451 Tallinnassa, Hans Lydingh 1468 Riikassa (Feyerabend 13, 44, 55, 65) ja Skandinaviassa (Nordisk kultur VII hakemisto).

Manka/la, Manki/la, Mankinen, Mankki, Manko/nen, Mann, Manna/la, Mannanen, Manni/la, Mannikka/la, Manninen, Manno/la, Mannonen, esim. Nils Mancke, Manckans, Mankby, Manckeby 1540 Espoossa (Esbo sockens historia I 51)/Erick Manga 1550, Oloff Mancka 1551 Eurajoella AST 32, 56/Thomas Mangoij 1571 Kokemäellä SHL IV 32/Laurens Mannasson 1427 Karjaalla FMU II 364/Per Manni 1503 Lokalahdella IFM 66/O Manninpoica 1552 eli Olli Maninenn 1577 Muolaassa/l manick 1556 Viipurin pitäjässä/Jorma mannicka 1549 Kivennavalla/per mannikan 1543 Jääskessä/Eric Mannisten (gen.) 1551 Loimaalla AST 142/Mannila 1571 Honkilahdessa SHL IV 48/H mannon 1554 eli H mannin 1557 Koivistolla/Per Mannon 1507 Vehmaan käräjillä IFM 45 — Manna, Manni, Manno, Mancke, Mango, Manke, Mannick, Mannic, Mannikin, Manniko (Förstemann 353-, 1088-), Mann, Manna, Manno, Mank, Manke, Mannico (Heintze-Cascorbi 269), Manke, Manne, Manno, Mannick (Brons 60, 97, 108 ym.), Manniko (Knorr 32), Manne, Manno (Zahrenhusen 136), Mancke, Manekino 1316, Maneken Ficken 1328, Maneke 1350 HambU III 119, 260, 597; IV 373. Nimiryhmästä, jota on etymologioitu eri tavoin, ks. Thors 74 (Manne), Klemetti 321 (Mank), 322 (Manninen), Nissilä, Suomen Karjalan nimistö 253, 257.

Mella/nen, Melli/lä, Mello, Mälikkä, Mälkiä, Mälkki, Mälkönen, Mälläinen, Mällinen, Mällönen, esim. Melli 1571 Juupajoella SHL IV 181/**Mellilä** 1571 SHL IV 12, pitäjä/**Mellilä**, Erich Mällilän (gen.) Loimaalla AST 18/**Mello**, Sigffred Mälloi 1551 Huittisissa AST 154/Melloila 1571 Kylmäkoskella SHL III 65/**Mälläinen**, Per Mällaijsten (gen.) 1550 AST 18/**Mälläinen**, Melleis 1571 Alastarossa SHL IV 2/Inga Melkelä 1405 eli Inge Maelikaelae 1414 Raision **Mälikkälässä**, Mälickeleby 1518 MK 231, 256 — Melle, Melleko, Mello (Brons 61-), Melle, Mello (Zahrenhusen 136).

Mend(e), Menka/la, Mentu/la, Mentunen, Meinikka, Meinola, Mänki, Männäinen, Mäntsä/lä, Mänttä, esim. per mendon 1544 eli p menduin 1557 Jääskessä/**Menikka, Menikanmäki, -pelto** Lammilla/**Meinikkala**, Meinikkala 1551, kylä Kokemäellä AST 81/**Menkala**, Mengala 1571 Vesilahdella SHL IV 195/**Männäinen** l. **Mennäinen**, Mennäs 1411, kylä Kalannissa (Meri I 114)/**Mänki**, suku ja talo Kangasalla/Clemt Mängile 1624, Jakop Mängj 1632 Turussa (Bidrag till Åbo stads historia II 5, 6; IV 115)/**Mäntsälä**, Mensilä 1458, Mentzseby 1541, pitäjä, josta mainittu Michell Mensse 1471 FMU IV 361/Clement Mentz 1582 Uskelassa (Bidrag I 234 ym.), henrich mändzä 1546 Kangasalla/**Mänttä**, pitäjä — Meneck(e), Menika, Menke (Förstemann 355, 1090), Meino, Menno, Meyneco, Menko, Mangi, Meinicke, Menze (Heintze-Cascorbi 267), Meynice, Meynico (Trautman 57), Meiniko, Menk, Menz (Knorr 32), Meineke (Reimpell 22), Meynoldus 1258, Meyno 1272,

Meineke 1249, Meinzo 1266, Meynekinus 1272 (Mahnken 14), Menico, Menko, Meinko sekä friisiläisalueilla Menke, Menze, Meinke, Meinhard (Bach 107-), joissa mainittu nimi on voinut johtua myös Mandjan-vartalosta syntyneestä Mentz, Mense -asusta (Heintze-Cascorbi 269), Mencke, Mencko, Menco, Meneke, Menke, Mens, Mense, Menso, Mensse, Menze, Menna, Menne, Menni, Menno, Menneke, Meynick, Meynke, Menika, Meniko, Menko, Menne, Menneka, Meno (Brons 62, 97), Meinke, Meine, Meino, Menke, Menko, Menne, Menno, Mense, Menso (Zahrenhusen 64, 136), Meineke cerde albus 1259, Gerece Meinece 1262, Menikino, Meineke, Meinekinus 1280, Meineke Schersoge 1285, Ghosschalcus Menze 1353, Mathias Menze 1365 USL II 28, 1017, 1018, 1026; IV 47, 93; I 250/Meinhard I. Meyneke Coche 1328, Meynece Bredele 1349, Meyno 1350 HambU III 122, 623; IV 312, 347 ja Ruotsissa Tyle Mentz 1480 Tukholmassa (Stockholms stads tänkeböcker II 1 s. 256) sekä Baltiassa Meyne, Me(y)neke, Meyneke Riikassa, Abraham Maenke 1426 Tallinnassa (Feyerabend 52, 62). **Manti/la, Mentu** -asuihin viittaavat Ment, Mente (Brons 62, 97), Mand, Mante, Mende, Menth (Heintze 213), Mendo (Zahrenhusen 60). Ks. Granlund 51-, Meri I 114. Myös **Menna** kuulunee tähän ryhmään.

Mieto/la, Mietoinen, pitäjä — Med, Mieto (Förstemann 1120, 1121).

Mommi, Mommo, esim. Lasz Mommoij 1551 Huittisissa AST 111, 144/Lauri Mommo 1539 Lohjalla EFM 45/**Mommo**, Mommala 1571, Ruovedellä SHL IV 147, 205/**Mommola**, Mommoila 1571, Huittisissa SHL IV 27/?Memmola 1571 Nokialla SHL IV 158/**Mommila**, kartano Lammilla — friisiläinen jokellusmuoto (Lallform) Momme, Mumme (Mama) (Brons 26).

Mätinki, esim. Tomas metingh 1558 Viipurissa/Mattz Mätinki 1571 Lempälässä SHL IV 189 — Meding (Förstemann 1109), Metting (Brons 62; Zahrenhusen 66), Ottonis de Medingen 1162, Wernherus dictus de Medinge 1266, Wernerus de medinghe 1276, Alberte Medinge 1440, Arnd Medingh 1470 USL I 3, 347; II 31; VII 866; XI 668/Heyno Medingh 1343 HambU IV 153, 468.

Nakka, Nakki, Nakko, Nakku, esim. Oluff Nacke 1382 Porvoossa FMU I 387/Per Nackij 1530 Mynämäessä FMU VIII 304/Anders Nacki 1552 Säkylässä AST 181/Erich Nackoo 1543 Vehmaan Nakkualla IFM 50/Eskill Nacka ja Thomas Nacko 1624 Turussa (Bidrag till Åbo stads historia II 17, 18)/**Nakkila**, Nacke by 1548, pitäjä (Kaisu Blom, Nakkilan pitäjän kylien ja asumusten nimet 47-)/**Nackböle**, Nackeböle 1541, kylä Helsingin pitäjässä (Granlund 287) — Nacke (Heintze-Cascorbi 288), Petro Nacken 1316 HambU III 260/Thidericus Nacke 1333 BrschwU III 622/Curt Nacke 1401 Tallinnassa (Bunge I 4 s. 380). Ks. Sundqvist 249; Meri II 104-; Granlund 287.

?**Nuoppo/nen, Nuppo/nen, Nuppu/nen**, esim. Simon Knop 1541, Klemith Knop 1542 Viipurissa — Knopp (Knorr 28), Knop HambU III 113,

Hinrik Knop 1349 USL II 378, Ruotsissa Knop (Sundqvist 205-). Vrt. suom. **nuppi, nuppu**, ruots. **knopp**, saks. **Knupf**.

Näärinki, esim. Gotskalk Neringh 1386 Turussa FMU I 403/Per ja Laurens Nering, Joan Neringh 1561, Henrik Nering 1563, Cauppi Neringh 1564 Juvan **Näärinkilässä** (Savon tuomiokirjat 28, 29, 62, 200).

Okka, Okko/la, Okkonen, esim. Erich Åka 1665 Valkealassa/Åckolaby 1606, Niels Ockå 1625 Luumäellä (Kepsu 593)/Reki Ockoin 1618 Käkisalmissa, Okkonen yleinen sukunimi Itä-Suomessa (Nissilä, Suomen Karjalan ortodoksinen nimistö 104) — Occo, Okka (Förstemann 1174), Ocke (Carstens 42), Ocka, Ocke, Ocko, Okke, Okko (Zahrenhusen 75, 136-), Occa,

Onkkaala, Ye de Oncala 1340 MK 99, Ånckala 1571 SHL III 85, Pälkäneen kirkonkylä — Onke, Onko (Zahrenhusen 64, 137), Oncke, Onke, Onneke, Onnke (Brons 65, 98, 108). Nimen vokaalisto edellyttää asua *Onkkainen (Onkkaila).

Otte/la, Otto/ila, Oti/kka, Otila, esim. Otte 1328 Ahvenanmaalla MK 46/H. Otila 1558, Johan Otthe 1569 eli Johan Ottho 1571, Hen Otika 1560, Madlin Otilas (gen.) 1572 Viipurissa, Lass Ottila 1521 Raumalla IFM 25 — Odi, Oti, Oto, Otto, Oticha, Otika, Oticka (Förstemann 186-, 355), Ott, Otto (Knorr 35), Otto (Reimpell 23), Otte (Zahrenhusen 137), Odde, Ode, Ott (Brons 64, 109), Otto 1249 (Mahnken 15), Otto 1295, Odeke 1329 (Carstens 28), Otto 1095, 1126, Otte, Ote HambU I 81, 130; III 129/Lubertus de Odi-ke, Odo 1265 HU I 12, 506; Otto Magnus 1276, Odeke filius hamburgeres 1298, Otto de Ploue 1362 USL I 347, 615; III 432 ja Baltiassa Otto, Otte, Lambert Ottingh 1480 Tallinnassa (Feyerabend 14, 66), Skandinaviassa Otte, Otto (Nordisk kultur VII hakemisto).

Pari/la, Parikka/la, ehkä **Paro**, esim. Jönis Parikka 1419 Kokemäellä FMU II 47, 217/Paeder Parika 1441, 1446 Turussa MK 384, 418, 421/Nicko paricka 1557 Jääskessä/**Parikka**, Parickala 1537, kylä Vahdolla EFM 79/**Parikkala**, Parikalaby 1410, kylä Lammilla FMU II 102/Paricka By 1631 Uukuniemellä/**Parikkala**, pitäjä/**Parinsalo** Pälkäneellä (Pälkäneen historia 145) — Bahre, Bahr, Bar, Hugo Pare oder Ursus 1204 (Heintze-Cascorbi 130), Barike (Trautman 17), Bareke (Brons 28), Make Bareke, Reymer Bareke 1338, Bare Clawesson 1384, Margarethe Bare 1387, Johannes Bare 1408 USL IV 26, 106, 478, 524/Bernd Bare 1394 Riikassa (Feyerabend 48). Ks. Sundqvist 87; Nissilä, Suomen Karjalan ortodoksinen nimistö 112.

Passi/la, Passinen, esim. Hannus Basse 1449 eli Hannis Basse 1454 Turussa MK 439, 452/Madz Bassi 1632 Turussa (Bidrag till Åbo stads historia IV 113)/Henric Passi 1546 Siuntiossa EFM 116/Oleff Passi 1550 Kokemäellä AST 12/Hinrich Passi 1571 Karkussa SHL IV 115/Junti passi 1544 eli Jöns passi 1549 Muolaassa/kaupi passinpoica 1544 Viipurin pitäjässä/Lassij passijnpoica 1549 Muolaassa/Christer Passj 1631 Pyhäjärvellä Kannaksella — Bass (Förstemann 249), Jonas Basse, ruotsalainen, ja Steen Basse, tanskalai-

nen USL III 577; VIII 51. Ks. Sundqvist 89 (Basse); Klemetti 360- (Passi).

Perni/lä, Pernu, esim. hans bern 1549, Bärn skomagardrngh 1553, Bern Desinck 1559, rustmestar Bernn Erichss 1569, Baern Hanson 1570 Viipurissa /Perno 1538, kartano Raisiossa EFM 71/**Pernu**, suku ja talo Iissä — Bern, Pern, Pernu (Förstemann 258), Berno, Beron (Heintze 118), domini Bernonis Magnopolitani 1226 eli Berno Magnopolitanus episcopus 1163 USL I 3, 5, ja nimi on tunnettu sekä Baltiassa että Skandinaviassa. Ks. Klemetti 41, 363, 389; Granlund 75-. Samaa etymologista juurta on ehkä sn. **Pärni, Pärnä/nen**.

Pilli, esim. Ketil Bille 1438 Turussa MK 362/Esk bille 1550 eli Eskil Billi 1551 eli eskil pilli 1557 Ulvilassa/p pillij 1550 Ruokolahdella. Alun perin alaksalainen nimi on tunnettu sekä ruotsalaisessa nimistössä (Granlund 351) että Baltiassa, esim. Johannes Bille 1298, Thyle Bille 1390 (Johansen 546, 844), Thyle Bille 1390 Tallinnassa (Feyerabend 48), Jacob Bille 1395 (Bunge IV 51).

Pirkka/la, Pirkkanen, Pirkkalainen, esim. Per Birckalan (gen.) 1551 Kokemäellä AST 50/Jacop Birckala 1552 Ulvilassa AST 191/Jacop Bircknes-ten (gen.) 1551 eli Birknäijsten (gen.) 1552 Kokemäellä AST 136, 236. Ks. Nissilä, Friisiläis-alankomaalaista aineistoa Suomen nimistössä. Virittäjä 1963.

Pisi, esim. pouall pisi 1544, Eskill Pissilä 1543 Viipurin pitäjässä/Jören Pisi 1641 Säkkiärvellä VA jj 3:301v/Simon Pijssij 1571 Kokemäellä SHL IV 35, Oluff Byse 1558 VA 4599:2 Limingassa/**Pisi**, suku ja talo Limingas-**Pisilä**, talo Tyrnävällä, Pyhäjoella ja Lohtajalla/**Bisatorp** Ahvenanmaalla — Bis(a) (Förstemann 308 ym.). Nimi on ennen kaikkea muinaisskandinavaaninen, mutta tavataan sitä myös Baltiassa, esim. Lifardus Bizo 1329 Riikassa, Peter Bisse 1504 Tallinnassa (Feyerabend 49).

?**Posa, Posse, Possi, Posso, Pussi/la, Pussinen, Pusu/la**, esim. Pedher Buss l. Busse 1449 Turussa MK 438, 439/Oleff Bosse 1533 Paraisilla EFM 17/**Possoila** 1540, kylä Karkussa, **Possoila** 1563, talo, omist. Erkki Possoi 1590, Ilmajoella (Armas Luukko, Etelä-Pohjanmaan keskiaika 25, 46), **Possonsaari** (1768) Alavudella/Johan Bossons (gen.) 1571 Riihimäellä SHL III 27/Bussila 1539 EFM 9 eli Jöns j Bwssela 1564 Piikkiössä IFM 12/Michill Possi 1571 Tampereella SHL IV 161/Märthin Pussi 1571 Pirkkalassa SHL IV 156/Jop **Pusula** 1538 EFM 133 — Boz, Boss, Bosse, Buss, Busse, Posse (Förstemann 331), Bus, Būs, Buss, Busse (Brons 32), bosse van deme kalande 1390 Tukholmassa, Bosse, Busse, Bossone paris 1377 (Sundqvist 194, 264, 265), Hinrich Bus 1507 Tallinnassa (Bunge II 3 s. 186).

Prinkkala, Prinkkilä, esim. Olef Brinck 1484 Kärkölässä (Bidrag I 35), **Prinkkilä**, talo Kankaanpäässä — Gerdh van dem Brinke 1387 Gotlannissa (Lindström II 471) ja yleisesti Baltiassa, esim. Iohannes de Brinke 1312 Tallinnassa (Bunge I 2 s. 508), Arnoldus de Brincken 1438, Johannes de Brin-

cken 1380, 1315 (Feyerabend 150), Merten Brinke 1506 Kuurinmaalla (Bunge II 3 s. 58). Ks. Sundqvist 113 (van dem Brinke); Klemetti 48, 379 (Brink, Prinkki).

Prunkka, esim. Magnus Bruncka 1402 Lohjalla FMU II 13/Jonis Brunka 1414 Pernajassa FMU II 150/Iönss Brvncke 1472 Porvoossa FMU IV 372/**Prunkkala**, Brungale 1539 Aurassa EFM 80/**Runkka**, Brunkkala 1540 Pöytyällä (Saxén, Språkliga bidrag 117). Ks. Granlund 207 (Bronkeby); Klemetti 382 (Prunkka).

Pulla, Pulli(ainen), Pullinen, Pullo/la, esim. Andirs puli 1447 Vehmaalla (Arwidsson III 95), bertell pulle 1558 Antreassa, Eric Pulli 1571 Viljakkalassa SHL IV 136, Lasse pulle 1587 Mustasaassa VA 4780:3, Iohan Pwli 1577 Kalannin Pullilla IFM 99, **Pullila**, Pulila 1539, kylä Vehmaalla (Meri II 126) — Bulle (Gottschald 214), Bulle 1296 (Carstens 45), Marquardi Bullen (gen.) HambU III 732. Appellat. der **Bulle** sonni, pulli on tunnettu virossa sekä Suomen eräissä länsimurteissa (Meri II 126).

Pränikkälä, ks. Brandt.

Puosi, Puoso, Pousi, Poussa, Poussu, esim. Hindrich Bosi 1473, Madz bosi 1544 eli Matz Bose 1552 eli Madz Booss 1550 Ulvilassa FMU IV 385; AST 3/**Pousi**, Bosze 1500-luvulla (Vehkalahden pitäjän historia I 57)/Wasko Pousu 1631 Ilomantsissa — Bosi, Buoso, Puoso (Förstemann 329), Bos, Bose, Boos, Pohse (Heintze-Cascorbi 128), Hinricus Bose 1298, Hinrik Bose 1466 USL I 615; XI 203, Skandina viassa Bosi, Bósi (Nordisk kultur VII 51, 200).

?Raade, Raati, Raatikainen, Raatikka, esim. Matts Ratiickan 1559 Säämingissä (Savon tuomiokirjat 10) — Rade, Radi, Radacke, Radacko, Radicka, Radick, Radicke (Förstemann 1203-), Redas, Rade, Radi, Radeck, Raticke (Heintze 242), Radeke (Reimpell 24), Radt, Radtke (Brons 66), Radeke 1291 (Mahnken 16), Radolfus 1292, Radeke 1296, Radeke Radelif 1384, Clawes Rade 1481 (Carstens 32, 48, 52), Radeco 1259, Radeco Godyar 1327, Radeke Loquis 1330, Syuerde unde Radeken 1347, Radeke Broze 1416 USL II 1060, 22, 818: V 604/Radeke, Radekinus 1350 HambU III 136; IV 373, Baltiassa Radeke, Radike, esim. Radeken Bleyghe 1369 Tallinnassa (Feyerabend 14, 49), Skandina viassa van Rode, vamme Rode Sundqvist 284, 285.

Raasakka, ?Raaska, esim. Sipi ja Paavo Raasakka 1500-luvun puolivälissä Iissä (Luukko 351) — Razico, Razice (Förstemann 355, 356), Rasek, Raseke 1254 Väinäjoen suussa (Johansen 773).

?Rahela, Rahi/ala, Rahikainen, Rahikka, Raho/la, Rahu/nen, esim. Jacop Raholan (gen.) 1550 Aurassa AST 11/Marcus Rahoinen 1571 Messukylässä SHL IV 151/**Rahi**, Matti Rahes 1423, kylä Kustavissa, **Rahikkala** 1455, kylä Vehmaalla, **Rahinkorpi** 1540, kylä Kustavissa. Lisäesimerkkejä ja eri etymologioita Meri II 132—134. Vrt. Raho (Förstemann 1248).

Rein(a), Reini, Reinikainen, Reinikka, Reinilä, Reino/la ym., paul reynj 1482 Hauholla (Arwidsson V 87)/Nicki Reini 1483 Padasjoella (Bidrag I 24)/**Reinilä**, Renilä 1403, kylä Vehmaalla (Meri II 140-)/Lasse Renekesonn 1543, Swick Reinickain 1567 Viipurissa/Lau Reinick 1548 Virolahdella/A reijnicka 1553 Jääskessä — Reinike, Reinika, Reincke, Reinicke, Rein, Reim 1274 (Förstemann 355-, 1221-), Rein, Reinecke, Reinick, Reime, Racke (Heintze 240), Reynike, Reyniko (Trautman 82), Reine (Reimpell 23), Rein, Reina, Reine, Reinecke (Bronson 67), Reinecke, Reinick, Reinicke, Reimer, Reine, Reino, Reinke, Reinko (Zahrenhusen 117, 137), Reyneke 1252, Reini-ke 1264, Reine 1274 (Mahnken 16), Reynerus 1298, Reyno 1350, Reyneke 1298 (Carstens 30, 41), Reince, Reinhard (Bach 107), Reinald, Reginald, Reneken, Reynekin HU II hakemisto/Reinar, Reyneke HambU III 134/Reinece 1246, Reineke 1259, Reineco 1262, Reinecke Hudekopere 1281, Reyneke Morneveeh 1307 USL I 109, 250; II 1019, 1043, 24/Baltiassa Reinhold, Reyneke, Reynike, Reneke, esim. Reynyke Hartman 1409 Tallinnassa (Feyerabend 14, 44). Ks. Klemetti 393-; Meri II 140-. Förstemannin ym. mukaan ryhmään kuuluu myös **Reimi**, Mickil Reimj 1659 Kirvussa VA jj 7:525v.

Renko/la, Renkonen, esim. **Renko**, Rengo 1440, Ringha 1470, Rengia 1475, Rengo 1505, 1512, pitäjä; **Rengonjoki**, Ringejokkj 1470, Rengaejoki 1475, **Rengonvaha**, Rengon Waha 1539, rajakivi, **Renkajärvi** Rengossa (Vanajan historia I 160 ym.), **Rengonpoika**, suku 1400-luvulla Turussa (Kalevalaseuran vuosikirja 52 s. 141), Rengomäkij 1571 Orimattilassa SHL III 120, Henrich Renkolan 1618 Käkisalmissa — Rang, Renco (Förstemann 1248), Renke, Renko (Zahrenhusen 137). Toisin Seppo Suvanto, Vanajan keskiaika. Vanajan historia I 161.

Rihte, Rihti — Richt (Bronson 68), Richt (Zahrenhusen 137).

?**Riipi/nen, Riippi**, esim. Jons Gripp 1557 Sauvossa — eritoten skandinaavinen Grip (Nordisk kultur VII 208).

Riisikka, ks. Freese, Fries.

Rika/la, Riki, Rikka, Rikki/lä, Rikkinen, Rikko/la, Rikkonen, esim. Simon rickinen 1548 Viipurissa/Antij rickon 1550 Viipurin pitäjässä/Olli rickin 1550 eli o rickon 1554 Säkkiärvellä/p rickoinen 1552 eli p Rickin 1557 Uudellakirkolla Kannaksella — Ricja, Rico, Ricco, Riko, Richard (Förstemann 1253-), Ricke (Reimpell 23), Ricke, Rikko (Bronson 68-), Rike, Rikke, Riko (Zahrenhusen 137), Rika, Rikja, Richard, Richt, Rigo, Ricke, Rich (Heintze 245). Mahdollisesti myös Fredrik (t. Erik) -nimen afereeseja.

Rippo, esim. **Rippola**, kylä Lammilla/**Rippola**, talo Asikkalassa/**Ripon-oja** Hauhon Hyömäessä — Ribbe, Ribe, Rippo (Bronson 68), Rippe (Zahrenhusen 137), Ricbernus 1333, Rippe 1342, Ribbeke, Rippeke (Carstens 30, 42), Cersten Rippe 1485 Riikassa (Feyerabend 53). Ks. Granlund 249 (Ripuby).

Ruusi/la, Ruusinen, ks. Krus.

Ryynä/lä, Ryynänen, Ryynikkä, esim. **Ryynikkä**, talo Lempäälässä — van deme Ryne 1320 BrschwU II 511, Baltiassa Ryne Copekinus 1370 Tallinnassa (Feyerabend 82), Skandinaviassa vamme Ryne (Sundqvist 283).

Salla/nen, Salli/nen, Sallila, Salva, Salvi/la ym. — Salla, Salva (Förstemann 1295). Ks. Nissilä, Vuoksen paikannimistö I 333; Klemetti 399-; Thors 78.

?Sane/la, Sani/a, esim. **Sania** (torppa), **Sanianniityt** Vanajassa (Vanajan historia I 32) — Sanja, Sano, Sania, Sana (Förstemann 1295).

Sappi/nen, Sappee, esim. Markus Sappi 1645 Viipurissa VA jj 5:176 / Madli Sappalan (gen.) 1552 Köyliössä AST III 181/**Sappee**, Sappis 1571, kylä Hauholla SHL III 153/**Sappee**, Sappe 1571, kylä Pälkäneellä SHL III 84 — Sappe, Sappo (Brons 71, 100).

Sigg, Sikki/lä, Sikkinen, Sihvo/la, Sihvonen, Siipo, Siipola, ?Siippa(inen), ?Siira/la, Siirilä, Siiriäinen, Siiro/la, Sipari, Sipi/lä, Sipiläinen, Sipinen, Sipo/la, Siponen, Sippa/la, Sippo/la, Sipponen, Sippu, Sipura, Sira(inen), Sipro(nen), Sipri, Siuko/la, Siukonen, esim. Paeder Sigge 1407 Turussa MK 233/Sigge Swenson 1557 Turussa (Bidrag till Åbo stads historia VII 19)/ Siggene 1535, kylä Paraisilla EFM 64/Marcus Sigilän (gen.) 1552 Loimaalla AST 156/**Sikilä**, Siggile godz j Pöytte 1517, kartano Pöytyällä EFM 61/Siukola 1571 Tampereella SHL IV 153. Lisäesimerkeistä ks. Nissilä, Suomen Karjalan nimistö 254, 255; Thors 78 (Sibbe), 79 (Sigge); Granlund 33, 60, 61 (Sibbo), 298, 352 (Siggböle), 372 (Siippo); Klemetti 404 (Sipilä), 405 (Siuko). Lainaajana on ollut lähinnä ruotsalainen nimistö (ks. Nordisk kultur VIII hakemisto), esim. ruotsin Sigur(d) -asusta ovat lähtöisin suomen **Siura/la, Siuri, Siuro, Siuru/a, Siuruainen, Siuti/la**, ym. Ks. Thors 81 (Sighurdher); Meri I 157 (Siuttula), II 155 (Siusluoto). Nimiryhmän kaukaisempia lähtökohtia ovat Sigfridh, Sighi, Sibja, Sibbi, Sibbo (Förstemann 1327, 1314 ym.), Siegfried, Sigge, Sicke, Sibbo, Sippo (Heintze 261), Sibbe (Brons 101), Sibbe, Sibbo, Sikke, Sikko, Sjurt, Sjut (Zahrenhusen 137), Baltiassa Si(f)ridus, Syvert, Sigghe (Feyerabend 15), Skandinaviassa Sigur(d), Sighward, Sivert, Sjur ym. (Nordisk kultur VII hakemisto). Ks. Nissilä, Suomen Karjalan nimistö 239.

Siivikka, Siivinen, esim. Siwikinus I. Siwichinus de Lundis 1331 Liedossa MK 43, 68/**Siivikkala**, Siuicka 1553, Sijffuickila 1554, Siwickala 1572, kylä Huittisissa/Syveke I. Siegfried 1600-luvulla Viipurissa (Lagus) — Sivert, Syveco (Reimpell 24), Siveco(nis) 1143, Siuico 1091, Sibeco et frater eius Gerungus 1053, Siwardus 1141 HambU I 77, 113, 130, 154, 161, 162/Siueco de Lunenburch 1248 USL I 109/Baltiassa Sifridus, Syvert, Sigghe, Syveke, Syvekinus, Nicolaus Syveken 1399, Hans Syveken 1473 Riikassa (Feyerabend 15, 63). Eräissä merkinnoissa deminutiivi Syveke on yhdistetty edelliseen ryhmään.

Sinto/nen, esim. morten Sindo 1542 Muolaassa/Oloff Sindon 1543 Vuok-

senrannan Sintolassa — Sintha, Sindo (Förstemann 1340), Senthaz, Sindo (Heintze 261), Sindo, Sindt (Knorr 42), Rothger Syntt 1378 Tallinnassa (Feyerabend 53).

Sitikka, esim. Peer Sitikan 1460, Hein Sitikan 1486 Iitin Sitikkalassa, Siticka, Siticala 1550 (Kepsu 349-) — Sidicho (Förstemann 355, 1315), Senthaz, Sindo, Sidiko, Sitt, Sittich (Heintze-Cascorbi 338), Sedico 1313 (Carstens 34, 42). Samaa juurta kuin Sindo.

Nimiryhmä **Suni/la, Suninen, Sunikka** on yhdistetty skandinaaviseen Sune, Sunneke -nimeen, mutta sillä on kosketuksia myös alasaksalaiseen nimistöön: Sune, Sunneke (Brons 73). Ks. Nissilä, Suomen Karjalan nimistö 240.

Suomi/nen, Suomela, Suomalainen, sukunimiä — Som (Soom) (Förstemann 1353). Ks. Nissilä, Suomi-nimen ongelma. Virittäjä 1959.

Tali, Talikka, Talikainen, Talikkala, Taalikka, Taalikainen, esim. Lasse Talikan 1543, h Talicke 1553, Anders Taalika 1696 Viipurissa/Birita Taalicka 1551 Loimaalla AST 116 — Tale, Taleke (Reimpell 16), Tale, Taleke, Talika (Brons 75), Taleke (Carstens 41), Taleke von Rentelen 1400 (Fehling 220), Taleken bachine cuidam in Lubeke 1347 USL II 811/Tale Staken 1468 USL XI 354. Sitä on pidetty Adelheit-nimen hypokorismina, joka on yleinen myös Baltiassa, esim. Tale, Tal(e)cke (Feyerabend 3) ja Skandinaaviassa (Nordisk kultur VII 226). Epävarmaa on, kuuluuko d:llinen asu Daleke 1467 USL XI 297, Marthen Daleke (Dal) 1503 Riikassa (Feyerabend 61) ryhmään. Ks. Sundqvist 128 (van Daal).

Taube, esim. Taubila, Taube-suvun omistama kartano (hovi) Vl. Pyhäjärvellä — Taube (Knorr 10).

Teitti/nen, Teitto/nen — Daid, Teita, Teito, Theit (Förstemann 397, 398).

Tiili, Tiilikainen, Tiilikka, Tiililä, Tiilo/la, Tillanen, Tilli, Tillo/nen, Tilly, Tylli/lä, Tyllinen, esim. Oloff Tillesson 1390 Sastamalassa FMU I 430/Olli Tilloinen 1484 (Padasjoen historia 58)/Hans Tillo 1477 Tuuloksessa FMU IV 465/Tijle van Gilicken 1541, Tijll gulsmeth 1560 Viipurissa/Frantz Tijle 1633 Turussa (Bidrag till Åbo stads historia I 132)/Lauri Tylli 1639 Säkkijärvellä VA jj 1:225v/Oluff Tilicka 1616 Käkisalmissa/Otto Thiele 1696 Muolaassa VA jj 29: 409/**Tillola** (Tillilä), kylä Itisissä — Dilli, Tilli (Förstemann 410), Tille, Till, Tyl, Thielicke (Heintze 275), Thiele, Thielecke, Tille, Dietrich (Bach 236), Thile, Thileke (Reimpell 17), Thiele, Thielke (Knorr 11), Diele, Dile, Tileke (Brons 34, 78), Tile Sabel 1318 (Ahlers 23), Tyle 1382, Tyleke 1343 (Carstens 16, 17), Bertoldum Tylenson 1342 USL II 708/Thidericus, Tilo, Thile, Thileke 1301, Tileko de beckere 1306 eli Beckere Thile 1320, Klare Tile 1320 BrschwU II 559, 560, 563, 620. Nimi on yleinen Baltiassa, esim. Aderkass Tilleken 1397 Riikassa (Bunge IV 176)/Thyle Bille 1390 Tallinnassa (Johansen 844)/T(h)ilo, Tile, Thileko, Thileke, Tillinus, Tileman (Feyerabend 6). Ks. Nissilä, Suomen Karjalan nimistö 257. I-

asuista ks. Gottschald 232. **Dietrich**-ryhmään kuuluvat

Tiiri, Tiirikka/la, Tiirikainen, Tirkko/la, Tirkkonen, esim. Dirig Sonason 1450 Pirkkalassa MK 440/Dirich Snidare 1541, Skomakare Dirich 1558 eli Skomakare Dirck 1560, dirick daff 1559, Jacob dirickson 1559 Viipurissa/ Dirik Skräddare 1613, Dirikkala 1631, talo Turussa (Bidrag till Åbo stads historia I 166; II 97)/Sentka Dirckainen 1632, Dirkala 1631, kylä Sakkolassa/Madz Diricka 1572 Kärkussa/**Tirkkala**, Dirikelax 1503, kylä Lokalahdella FMU VI 258/**Tiirismaa**, Tijrismaa 1571, kylä Hollolassa SHL III 123 — Dietrich, Dirk (Heintze 275), Dierk, Dietrich (Knorr 11), Dirk, Dietrich (Zahrenhusen 58, 133), Dirick(e), Dirk (Brons 34), Dirck, Diderik (Bach 37, 88), Dietrich, Dieterich, Dierck, Dirk ym. (Gottschald 232), Dyr(yk)e Hert 1348, Thidericum Horn 1342 USL III 291; II 567. Nimi on levinnyt sekä Baltiaan että Skandinaviaan. Ks. Meri II 169; Nissilä, Suomen Karjalan nimistö 257.

Edellisiin ryhmiin kuuluvat myös sukunimet **Tiitinen, Tiitola** — Thide-man de Halelum 1329 Hollolassa MK 48/Tidemannus de Cume 1368 Koke-mäellä FMU I 285/Pofuell Tijtikainen 1618 Käkisalmissa. Nimiä vastaavat saks. Tiedemann (Gottschald 231), Tide, Tideke, Titke, Thidericus, Thide-mannus, Dietrich, jotka vaihtelevat Tilemannus ym. muotojen kanssa (Schiller-Lübben), Dietrich, Diederic, Thideke, Thideman HambU III hakemisto, Baltiassa Diderich, Tideman 1491 Tallinnassa (Feyerabend 42) ja Skandinaviassa (Nordisk kultur VII hakemisto). Eräät nimet ovat sekaantuneet Titus-nimen hypokorismeihin (Nissilä, Suomen Karjalan ortodoksinen nimistö 134, 135).

Tiisa/la, esim. Olla Dysa de Vojpala 1340 Sääksmäessä MK 61/Sigffred Dijsa 1551 Huittisissa AST 84/**Tiisala**, Tisala 1571 Mouhijärvellä SHL IV 130 — Tiisa, Diso, Disa (Förstemann 411).

Tiura, Tiuri, esim. Hakon Thiwr 1431 Ahvenanmaalla FMU III 23/Tiura 1571, kylä Akaassa/**Tiurula**, Tiurula 1612, kylä Hiitolassa/Knutt tiuri 1616, Tiwr is by 1613, Tiurin koskis fiskerie 1618 Räisälässä/G Diurlan 1571 Ruovedellä/**Tiurla** 1647, kylä Velkuassa (Meri II 170) — Deurja, Deur, Deura, Diur, Diura, Diuri, Tiura, Tiuri (Förstemann 408; Heintze 135), Diur (Brons 34), Skandinaviassa Diure (Nordisk kultur VII hakemisto). Ks. Nissilä, Suomen Karjalan nimistö 218. Förstemannin mukaan ryhmään kuuluu myös **Teuri, Teuro/nen, Teurola**, esim. **Teuro** (kylä), **Teuronjoki** 1500-luvulla Tuuloksessa (Vanajan historia I 165, 170).

Toosi/la, esim. Heikki tose 1540 Kangasalan Suinulassa, jossa **Toosila** -niminen talo/**Toosi**, talo Pirkkalassa — Dose-nimet yleisiä hansalaisalueilla, esim. Hinrico Dosen (gen.) 1316, Nicolaus Dose 1433 USL II 1044; VII 512/ Dose Bloc 1329, Doso HambU II 620, III 64/Baltiassa Philip Dosen 1506 Riikassa (Bunge II 3 s. 45), Skandinaviassa Doseborch ja Duseborch (Sundqvist 133, 135, 136). Ilmeisesti ryhmään kuuluvat sukunimet **Tuusa**,

Tusa, esim. **Tusa**, talo Alavudella/**Tuusa** Raisiossa, Jokioisissa, Koijärvellä, Vanajassa ja Iitissä/**Tuusula**, ruots. Tusby, Thusby 1443, Tusula 1553, pitäjä (Granlund 30-).

Tuukka/nen, esim. Remi Tuckan 1563 Vesulahdella, Poual Tuckan 1564 Juvalla (Savon tuomiokirjat 59, 204), on yhdistetty ruotsin **Toke (Tuki)** -nimiin (Nissilä, Suomen Karjalan nimistö 241), mutta on sillä myös hansalaiskosketuksia, esim. Tuke Bust 1250, Toke HambU I 468; III 145/Laurencia tukasun l. Laurencus tukason 1284 USL I 423.

Tuunainen, Tuunanen, Tuunala, Tuunela, esim. Bertil Twan 1565 Säämingissä (Savon tuomiokirjat 218), on yhdistetty ruotsin **Tune**-nimeen (Nissilä, Suomen Karjalan nimistö 241), mutta niillä on runsaita kosketuksia myös hansalaisnimiin, esim. Heinrich Tune l. Henricus de Tune 1282 HU I 317/Thune 1378 Tallinnassa (Feyerabend 49). Ks. Sundqvist 333 (Twn), 334 (van Tunen).

Typpi, Typpö, esim. Hinricus Tybbe 1327 USL II 1076/Tybbe van Godebuz 1350 (Brandt 173). Vrt. sn. Stybb Vehkalahden Tammiossa (R. Rosén, Vehkalahden pitäjän historia I 53).

Unta, Unti, Unto, Untu, esim. Vndala 1540 Pöytyällä/**Unnanlahti**, talo Ikaalisissa/Wnnj Pedersson 1422 Kokemäellä MK 301/**Untila**, kylä Hollolassa/Magnus Wndilan 1445 Hollolassa FMU III 362/**Unto**, talo Kauvatsalla/**Unnunkoski**, kylä Räisälässä/**Untamala**, Vndamala Sochen 1413, kylä Laitilassa FMU II 136, joka ehkä lähtöisin asusta Unta-maa-la (vrt. Vndemaan Järvi 1499 Padasjoella (Bidrag I 76, 21) — Undu, Undi, Undo, Unto (Förstemann 1482). Ks. Meri I 174 (Untamala).

Uppola, Uponen, Uppa/la, esim. **Uppa**, talo Seinäjoella ym. — Ubbo, Ube, Ubo (Zahrenhusen 138), Uba, Ubba, Ubbe, Ubbeke (Brons 79, 109) ja Skandinaviassa Ubbe, Ubbi (Nordisk kultur VII hakemisto). Ks. Klemetti 452.

Valla, Valle, Valli/a, Vallo, ?Vala, Valo/nen, esim. **Vallo**, suku ja talo Alatorniolla, Simossa ym./**Vallila** 1540, kylä Vehmaalla/Nils Valli 1440 Maariassa MK 381/Jöns Walli 1512 Raisiossa/Poual Vallinpoica 1552 Huitisissa AST 78/Jacob Wallj 1550 Ruskossa IFM 87/Mattz Walle 1588 Turussa (Bidrag till Åbo stads historia I 143)/Vallila 1571 Kokemäellä SHL IV 32 — Walha, Walho, Wallo, Wallia, Wala, Walo, Valo (Förstemann 1513-). Ks. Meri I 182 (Vallila).

Valmari, Valta/nen, Valtari, Valtia/la, Valtonen, Valtola, esim. Henrik Waldemari 1411 Maariassa MK 243/Marcho Walmarsson 1470 Piikkiössä MK 501/knape Folmar Wanne 1447 Turussa MK 426/Volmarin päiväkunta 1548 Lopella (Väinö Voionmaa, Hämmäläinen eräkausi 57-)/Valtari 1540, suku Pirkkalassa ja **Valtaala** < Valtarla 1543 Isossakyrössä (Luukko, Etelä-Pohjanmaan keskiaika 51), **Valtari**, suku ja talo Hattulassa, Iissä/**Valto**, Valdo 1571 Sääksmäessä SHL III 74/**Valtee**, Vallanperä 1571, alue Hattu-

lassa SHL III 31. Valtee (Valda)-rypäästä ks. Seppo Suvanto, Vanajan keskiaika. Vanajan historia I 155, 156. — Walda, Walde, Waldo, Waltari, Walthari, Waldemar, Waldmar, Walmar, (Förstemann 1496-), Waldemar, Walmar, Woldemar, Wollmar, Waldo, Wolde, Waldi (Heintze-Cascorbi 375), Waldan, Waldhar, Wahlmar, Waldo (Heintze 283-), Volmarus, Volmer, Woldeke (Reimpell 19, 24), Wolterus 1249, Walterus 1261 (Mahnken 19), Waldo 1069, Walter, Wolder, Woldekinus HambU I 113; III 150/Baltiassa Walter, Wolter, Wolmar, Woldemar (Feyerabend 15) ja Skandinaviassa (Nordisk kultur VII hakemisto), esim. Johan Wolteken 1406 Gotlannissa (Lindström II 472). Ks. Klemetti 457 (Valmari, Waltari), 459 (Valtee); Nissilä, Eräs alaksalainen henkilönnimityyppi Suomessa. Virittäjä 1951. Vrt. appellat. **valta** johdoksineen, joka on germ. laina.

Valpola, Valppu, Valpuri, Vappu/la, Varpu/la, Varpuli, esim. Walborg 1414 Turussa MK 256/Öfflett Walbur 1557 Turussa/hustru Walborg 1559 Viipurissa/**Valppu**, talo Hailuodossa/**Vappula**, talo Askolassa/**Vapposaari** Vuoksenrannassa — Walburg Stacius 1350 (Brandt 150), Walburgis 1259 USL II 13. Nimi on mainittu sekä Baltiasta että Skandinaviasta.

Vartela, Vartia/inen, Varto/la, esim. **Varttainen**, Anders Wartast 1507, kylä Vehmaalla (Meri II 186-)/Wartela 1571 Tyrväässä SHL IV 108 — Wardo, Wardu (Förstemann 1538-), Wardus, Wardo (Heintze 285). Yleinen sn. Vartia(inen) on voinut syntyä myös appellatiivista **vartia (vartija), vartio**, joka sekin on germaaninen laina. Ks. Sundqvist 349 (Wardenberg), 350 (Wardhbaergh).

Vihti/lä, Vihtiä, Vihto/nen, esim. Thomas Victis 1571 Kangasalla SHL IV 170/**Vihtiälä**, Wictilä 1571, Karkussa SHL IV 121/Lasse Wictielen 1571 Kangasalla SHL IV 173/**Vihti**, pitäjä — Vihti, Wihto, Vihtic (Förstemann 354, 1590). Ks. Meri II (Vihtijärvi).

Verner, Vernikka, esim. peder vernikala 1457 Liedossa (Arwidsson IV 52)/Peeter Wernickasson 1478 Padasjoella (Bidrag I 22)/Vernikka 1516, Vernikakorpi 1551, Vernickama 1552 Sääsksmäessä VA 3734:82; 3746:67 /Boo Wernersson 1615 Käkisalmessa — Wernicho (Förstemann 355), Wernicke (Heintze-Cascorbi 377), Werneke (Reimpell 25), Wernerus 1248, Wernike 1265 (Mahnken 19), Werneke (Bron 82), Wernerus 1301, Werneke 1380 (Carstens 34), Wernher 1085, Werner HambU I 109; III 152, Wernerus, Werneke 1259, Wernekon 1288, Werneke Campsor USL I 483, 1065; II 25, 26, Baltiassa Werner(us), Werneke, Wernike, esim. Wernikke Brant 1358 Riikassa, Herman Wernike 1509 Tallinnassa (Feyerabend 15, 49, 62).

Viinanen, Viinikainen, Viinikka, ?Vinnikainen, mahdollisesti **Vink, Vinkka, Vinkki, Fincke**, esim. Wineche Stenwech, Wynneke Valsch 1443 (Meri II 196)/Bertill Winnik 1493 Eurassa FMU III 303, 290, 420/Nils vinicka 1559 Messukylässä/And vinichson 1560 Lapin pitäjässä/Winkile 1571 Tyrväässä SHL IV 111/Gödice Finke 1447 Sauvossa MK 426, olaff finki 1478, olaff

finkj 1506, michel vinki 1524, **Vinkkilä**, Vinkelaby 1449 Vehmaalla (Meri II 198-)/Henrik Finka 1448 Turussa, Lasse finke l. finka 1437 Tukholmassa (Luukko, Etelä-Pohjanmaan keskiaika 64) — Wienicke, Winecke, Winicho, Winika, Winke (Förstemann 1608-), Winicho, Winnich, Winke, Winck, Winecke, Weinecke (Heintze-Cascorbi 382), Waynicke, Winico (Trautman 113, 118), Wineke (Reimpell 25), Wenicho (Wagner 5), Winicko, Winecke, Winke, Winck (Heintze 289), Wineke 1285 (Mahnken 20), Wineke Bode 1355 (Carstens 49), Wynecke Castorp, Hermann Vincke 1400 (Fehling 58, 213), Wineken 1339 HambU IV 53, Conradus Vinken 1342 USL II 706, Baltiassa Wiñeke, Wynike, Wynekinus (Feyerabend 15, 44, 62), esim. Olof Vynke 1431, Wincke, Winck 1440, Heidenrik Vincke, Liivinmaan saksalaisen ritarikunnan mestari 1448 Tallinnassa FMU III 6, 122, 198, 340, 445. Ks. Klemetti 475 (Wiinikka); Meri II 195 (Viinikkala), 198- (Vinkkilä); Luukko, Etelä-Pohjanmaan keskiaika 64 (Fincka, Finka, Finke). Eräistä saksal. merkinnöistä päätellen ryhmään kuuluvat myös **Vainikka**, **Vainikainen**, **Vaininen**, esim. Märthen Wainicke 1698 Viipurissa VA jj 37:77/**Vainikkala**, kylä Lappeella.

Vikke/lä, **Vikki/lä**, **Vikku/la**, esim. Wicco, Wikko (Förstemann 1576-), Wicke (Knorr 47), Wicco l. Friedrich HambU III 82. Nimi on yhdistetty saks. Friedrich-nimen hypokorismeihin: Vick, Fick tai Wig-vartaloon: Wiggo, Wicco, Wick (Gottschald 270, 610 ym.), samoin Baltiassa Fricke Fridericus, Vicke, Vicko, Vicco, Wicke, esim. Helmich Vicke 1514, Herman Wicke 1369, molemmat Tallinnasta (Feyerabend 7, 16, 50, 53).

Vilha, **Vilho/la**, **Vilhonen**, **Vilhu/la**, **Vilhunen**, **Vilke**, **Vilka**, **Vilki**, **Vilko**, **Vilkkonen**, **Vilku/la**, **?Vilkuna**, **Will**, **Villa/la**, **Villanen**, **Villi/lä**, **Villikka**, **Villikainen**, **Villing** (**Villinki**), **Vilma/la**, **Vilmari**, **Vilmi**, **Vilmo**, **Vilmu/nen**, **Vilka**, **Vilke**, **Welling**, **Välmä**, esim. Katerina Villadotor, Johannes Villaeson 1332 Maskussa/Andris Villmen 1346 Turussa MK 74/Niclis Villesson 1460 Nakkilan Villilässä FMU IV 158/Ville j Mansiom 1412 Nakkilassa MK 246/Pedher Villi 1439 Paimiossa FMU III 159/Willi Wichtainen 1513 Kangasalla FMU VII 227/Oloff Villi 1551 Ulvilassa AST 53/per willa 1543 Säkijärvellä/thos Villainen 1548 Viipurissa/**Villinpykälä**, talo ja maa-alue Hauhon Hyömäessä/Henrich Wille 1476 Paimiossa FMU IV 443/Wilhanpoika 1450, satakuntalainen erämaanomistaja MK 587/per vijllikan 1543 Kannaksen Uudellakirkolla/Jacop Wijllyck 1559 Viipurissa/Wilcki Laman 1565 Säämingissä (Savon tuomiokirjat 219, 220)/Peder Vilcka 1552 Eurajoella AST 234/Vilki Aruedsson 1550 Ulvilassa AST 5/**Wilajoki**, Wilaiocki 1541, **Vilkjärvi**, Wilkaierff 1552, Lappeella ja Säkijärvellä/m vilcken 1559 Viipurin pitäjässä/p vilcko 1557 eli p wilki 1558 eli paual vilcke 1559 Jääskessä/h vilcken 1552 eli h vilckoin 1552 Jääskessä/Peder Vilck 1571 Eurajoella AST 234/Wilki Madson 1539 Rengossa/Nisse Vellingh 1433 Ahvenanmaalla FMU III 43/Madz velling 1552 eli Madz villinge

1561 Köyliössä/Andirs Welling 1550 Mynämäessä IFM 11/Eskil Welling 1624, Stafen Wellingh 1632 Turussa (Bidrag till Åbo stads historia II 7; IV 116)/pappi Vilmarsson I. Vilmar 1451 Mietoissa FMU IV 9/Pål Wilmar 1543 Isonkyrön Vilmarinkylässä (Karsten I 269)/**Vilmunen**, suku ja talo Paavolassa, Revonlahdella/Laurens Vaelmenpoyka 1425, Andris Vaelmenpoyka 1429 Eurassa FMU II 345; MK 325/Japp Vaelma 1468 Raumalla FMU IV 316/**Välmä**, talo Eurassa/**Villinge**, Villingby 1544, Villingh 1545, kylä Helsingin pitäjässä (Ivar Westman, Nyländska önamn I 385) — Wila, Willa, Wilja, Wiliand, Wilo, Will, Willa, Wille, Willi, Willo, Willahelm, Wilhelm, Wilm, Willamar, Wilmar, Welling, Willing, Willic, Willico, Willecha, Willikin, Willika, Willike, Williko, Wilcke, Wilke, Wilko (Förstemann, Heintze-Cascorbi, Trautman, Knorr, Brandt, Fehling, Heimeran ym.) ja lisäksi Weljan, Willahalm, Wilhelm, Wilm, Willia, Wille, Willing, Welling, Willeke, Willich, Wilko, Wilcke (Heintze 288), Wille, Willekinus, Willeken (Reimpell 25), Willekinus 1293, Wille 1322, Wilhelm 1382 (Carstens 36, 45), Wilke, Wilko, Wille, Wilm, Wilhelm, Welling (Zahrenhusen 64, 66, 138), Welling, Wilck, Wilko, Wille, Willeke, Willin, Wilm (Brons 81-, 110), Wille, Wilhelm (Bach 232), Wilke Strokerke 1362 USL III 432. Nimi-rypäästä on runsaasti esimerkkejä Baltiasta: Wilhelm(us), Willem, Wilmer, Welme, Wilmarus, Willek(en), Willike, Wilken, Willekin(us), Wilkinus, Willikinus, Wilm, esim. Wilmarus Volmers 1502 Riikassa (Feyerabend 16, 54 ym.), samoin Skandinaviasta (Nordisk kultur VII hakemisto). Ks. Klemetti 476 (Wilmar); Meri I 194 (Villilä); Luukko, Etelä-Pohjanmaan keskiaika 63 (Välmä); Nissilä, Suomen Karjalan nimistö 257 (Villikkala), 258 (Velling); Nissilä, Suomen Karjalan ortodoksinen nimistö 141 (Vilka, Vilska). Monet kyseiset nimet esiintyvät sekä läntisen että itäisen kirkon piirissä.

Winter, esim. H Winther 1559, Söffringh Winther 1569 Viipurissa/Godekino Winter 1342 USL II 326/Winter HambU III 155.

Vitali, esim. Isach Witali 1712 Temmeksessä, **Vitali**, talo Temmeksessä — Widilo, Wital, Wetil (Förstemann).

Vitikka, **Vitikainen**, **Vitikkala**, esim. Viticka Antinpoica 1552, Antti vitickain 1558 Kannaksen Uudellakirkolla/Hans Vitickson 1548 Sääksmäessä/Olaff Witekason 1456 Turussa FMU IV 104/Henrik Vitickason 1463 Kokemäellä FMU IV 220/Torkil Vithekeson 1479 Hauholla FMU IV 504/p vitikan 1559 Jääskessä/Vidicka Larson 1571 Janakkalassa SHL III 23/Mortin Viticka 1571 Karkussa SHL IV 121/Oleff Viticka 1571 Lempäälässä SHL IV 186/**Vitikkala**, kylä Kokemäellä/**Vitikainen**, kylä Lemulla — Widikin, Widuko, Witicha, Wittke (Förstemann 354-, 1562-), Widuz, Widuco, Witteke (Heintze 291), Wydeke (Trautman 117), Wedege (Reimpell 25), Widego (Wagner 5), Widekinus 1275 (Mahnken 20), Wedekinus 1316 (Carstens 36), Johan Witik 1413 (Fehling 9), Wedeke, Wedekind (Zahrenhusen 113), Widekinus 1275 HambU III 151, Wedekinus de Rentele 1327 USL II 1052, Wedi-

ge (Feyerabend 15). Ks. Klemetti 477 (Witikka). — Harvinainen on **Watikan Sari** 1613 Pyhäjärvellä Karjalan kannaksella: ainoa kosketuskohta on saksalaisperäiseksi tulkittu Johannes Vadeken de Riga 1477 (Feyerabend 64).

Vitsiä/lä, kylä Hauholla — Witz, Wize (Brons 83), van Vitzen (Sundqvist 342). Nimi on Ruotsissa ja hansalaisalueilla (Baltiassakin) yleinen, esim. Vicko van Witzen 1395 oli Albrekt Meklenburgilaisen ja kuningatar Margaretan rauhansopimuksen allekirjoittajia (Bunge IV 51-).

Witting, esim. **Vittinkilä**, talo Sääksmäen Huittulassa, lähtöisin ratsumies Hannu Fitinghistä 1600-luvulla (Jutikkala, Sääksmäen pitäjän historia 245), **Wittinki** Kuortaneella — tunnettu hansalaisalueilla, esim. Gertrudt Vitinck I. Vittinges 1498 Riikassa (Feyerabend 65). Ks. Klemetti 478.

Vokki/la, **Vokkilainen**, **Vokkulainen**, esim. Voche (Förstemann 1629), Vocke (Reimpell 19), Fokke, Foke (Brons 91), Mense Woke 1361 (Carstens 49), Wocke (Zahrenhusen 138), Heyneke Vocke 1331 UBL I 704, Lambertus Vocke 1332 Tallinnassa (Feyerabend).

Voss, **Vossi**, esim. Jusse Foss, Turun ent. porvari 1426 Sastamalassa MK 319/Matti Fossi 1548 Ilmajoella, Heikki fosse 1548 Lapualla (Luukko, Etelä-Pohjanmaan keskiaika 64)/Kaupi Vossi 1559 Kivennavalla — saksan Fuchs-nimen alasaksalainen muodoste Voss (Heintze-Cascorbi 177), Vos (Ahlers 180), Voss, Vosse (Brons 81), Heyno Vos, Albertus Voss (Mahnken 82), Vosseke (Carstens 41), Nycolaus Vos 1281, Johannes Vos 1289 USL I 376; II 1035, Vos Bodensone 1329, Adam Vosse 1336, Vos I. Vulpus HambU III 597, 824, 149, Baltiassa Steffen Vos 1401 Tallinnassa, Tideman Voss I. Vos 1429 Tartossa (Bunge I 4 s. 380), Hanis Vosse 1478 Tukholmassa (Stockholms stads tänkeböcker 1474—1483). Ks. Klemetti 91; Luukko, Etelä-Pohjanmaan keskiaika 64; Nissilä, Suomen Karjalan nimistö 259.

Vulli, esim. Hans Wuli 1614, Jakob Wulle 1624 Turussa (Bidrag till Åbo stads historia I 167; II 33), **Vulli**, suku ja talo Sakkolassa — hansalaisalueilla Johannes van Wulle 1349 USL II 869, Wolle, alasaks. Wulle (Gottschald 618), esim. Role Wullen 1392 Baltiassa (Bunge III 703). Ks. Nissilä, Vuoksen paikannimistö I 419.

Välläri, esim. Oluff Veller 1540, Oleff Vällär 1558, Hindrich Weller 1560, Marcus Välleri 1552 Loimaalla AST 206 — Weller (Gottschald 604).

Ätsäri < Ätsäjärvi (ks. Nissilä, Vanhan Ruoveden alueen pitäjännimet. Vanhan Ruoveden Historia I Liiteosa 31-) — Edse, Edze, Etze, Ezeka (Brons 36, 39, 40).

VI

Saksan kielen nimistöä ja appellatiiveja sellaisinaan on kulkeutunut vähän Suomen paikannimistöön. T.E. Karsten on olettanut, että Mustansaaren paikannimeen **Fratthamnen** sisältyy keskialasaksan **Fracht-lude** Frachtleute

(kauppiaat), oikeastaan **Vracht** (Schiller-Lübben). Etenkin Karjalan kannaksella on ollut yleinen appellat. **koppoli** haka, peruna- ja kaalimaa (Sakola), pieni aidattu pelto talon lähellä (Valkjärvi), esim. **Vilpunkoppoli** l. **Vilpunkoppeli**, **Ollinkoppeli**, **Paavonkoppeli** 1773 Johanneksen Ala-Kirjolassa, ym. Keskialasaksan appellat. die **Koppel** merkityksessä Land (namentlich Weide), welches das gemeinschaftliche Eigenthum mehrerer ist (Schiller-Lübben) on nähtävästi Viron kautta kulkeutunut maahamme (Nissilä, Vuoksen paikannimistö I 217). Nauvossa on kylä nimeltä **Bornholm** 1539 EFM 63.

Siirrynnäinen on mahdollisesti Snappertunan **Raasepori**, ruotsin Raseborg, Rasaborge 1378, Rasseborgh 1379 (G. Hausen, Nylands ortnamn 723), joka on yhdistettävissä Pohjois-Saksan Lauenburgin nimeen Ratzeburg, Ratzeburg 1162 USL I 3. Linna kuului kuningas Albrekt Mecklenburgilaisen suunnittelemaan linnajärjestelmään, jossa olivat Raaseporin pohjoispuolella Junkarsborg, Ahvenanmaan Kastelholma ja Pohjanmaan Korsholma, ruotsin Korsholm (1393), aikaisemmin Krytzenborg, Crysseborgh 1369. Mukaelmaksi on arveltu nimeä **Suosmeri**, Symon Swartinxmare 1419 Ulvilassa FMU II 217, oletettu saksan Swarting l. Swerting (vrt. Suur-Ulvilan historia I 13).

VII

Kyseisten nimien eräät kielelliset piirteet, niiden äännehistoriallinen analyysi, auttavat myös niiden tunnistamisessa (etymologioimisessa). Kielirajan toiselle puolelle siirryttyään vierasperäiset nimet ovat mukautuneet suomen kielen foneettiseen asuun ja ovat joutuneet alttiiksi eri murteiden ominaisuuksille. Vierasperäisten nimien sananalkuinen kaksikonsonanttisuus on voinut säilyä (esim. Pränikkälä) tai toinen konsonantti on hävinnyt (Runkka ~ Prunkka). Ensi tavun painolliset vokaalit ovat voineet pidentyä ja diftongitua (Puosi < Bose), harvemmin säilyä (Toosi < Dose) ja on etu- ja takavokaalien vaihtelua (Luorikka ~ Lyörikkä ~ Floreke, Hassi ~ Hässi ~ Hessen). Soinnilliset konsonantit (**b**, **d**, **g**) ovat muuttuneet soinnittomiksi (**p**, **t**, **k**). Nimien loppuvokaalin kirjavuus viittaa merkitykseltään hämärään tai tuntemattomaan vieraaseen kielenainekseen (esim. Huuna, Huuno; Kalkki, Kalkko, Kalkku; Karste, Karsti, Karstu; Muura, Muuri, Muuro; Villa, Ville, Villi, Villo), joten on syntynyt monia äänteistöltään erivivahteisia variantteja. On sattumanvaraista, mikä niistä on jäänyt henkilön (suvun) nimeksi. Muita vokaaliston muutoksia, joskaan ei ehdottomasti, ovat ensi tavun **e** > **ä**, toisen tavun **e** > **i** (Heleke > Hälikkä, Meleke > Mälikkä), loppu-**e(n)** > **-i** (Karsten > Karsti, Kersten > Kärsti, Gerwen > Kervi, Wilmen > Vilmi), ym. Näin muovautunut nimi on voinut asutusvirtojen mukana kulkeutua

muualle esim. muuttumattomana kertoen asutushistoriallisessa nimistöntutkimuksessa lähtöpaikasta, mutta se on saattanut muuttua uuden alueen murteen mukaiseksi.

Nimistöllä on tendenssi pyrkiä tietyiksi johdintyypeiksi, joista leimaa antavin eritoten alasaksalaisella alueella (friisiläisalueella) on deminutiivinen **-k(-ka, -ke, -ko)**, joka vastaa äänteistöltään ja merkitykseltään suomalaista **-kka, -kko** tyyppiä, joten nekin ovat ehkä samaa juurta. Ryhmästä on esitetty aiemmin nimet Aarnikka, Annikka, Hannikka, Hartikka, Heinikka, Hännikkä, Jahnukka, Janikka, Kierikka, Kyötikkä, Köönikkä, Lyytikkä, Mannikka, Meinikka, Raatikka, Reinikka, Riisikka, Taalikka (Talikka), Tiilikka, Tiirikka, Viinikka, Villikka ja Vitikka (Virittäjä 1951 s. 352—362), joihin on liitettävissä (osaksi hypoteettista) lisääaineistoa (ks.ed.): Asikka, Avikka, Halikko, Hallikka, Helmikka, Holloikka, Hälikkä, Laatikka, Laitikka, Leinikka, Lemmakka, Luorikka (Lyörikkä), Monikka, Muurikka, Mälikkä, Otikka, Parikka, Peinikka, Pränikkä, Pyynikki (Pyynikkä), Raasakka, Ryynikkä, Siivikka, Sitikka, Vainikka, Vernikka.

Eräät patronymiset (**i**)ng -johtimiset nimet vastaavat suomen (**i**)nk -tyyppiä, elleivät nekin ole samaa juurta: Köninki, Mätinki, Näärinki, Velling, Villing, Vitting ym. er -johtimisia ovat Garper, Haider, Koster, Lenkeri ym.

Keskiajan **poika**-loppuisilla nimillä, jotka yleensä hävisivät käytöstä, on ollut mallinsa saksan **Sohn**-loppuisista ja ruotsin **son**-loppuisista nimistä: Henric Halonpoyka 1422 Raisiossa, Larens Halinpoika 1464 Ruskossa, Haquon Hellisenpoyca 1416 Mynämäessä, Henric Ingingpoyca 1413 Raisiossa, Marchus Kallenpoyca 1437 Maskussa, Olaff Kallenpoyca 1380 Santamalasassa, Andris Gripinpoyca 1432 Pöytyällä, Matti Mannanpoyka 1439 Maskussa, Jöns Rengonpoyca 1415 Turussa, Larens Winanpoyca 1434 (Varsinais-Suomesta); Iussa Haloypoyca 1439 Karkussa, Olaff Hyllanpoyca 1441 Kangasalla, Jonis Halanpoyca 1422 Köyliössä, Henrich Hinkanpoica 1552 Kangasalla, Olaff Kanninpoyca 1475 Tyrväässä, Hinzsa Sallinpoica 1447 Huittisissa, Laurens Vaelmenpoyca 1425 Eurassa (Satakunnasta), Azico de Hattissaenpoyca 1340 Sääksmäessä, Bengt Kallinpoica 1467 Tuuloksessa, Momosinpoica 1405 Sääksmäessä, Laurens Mentinpoica 1405 Sääksmäessä (Hämeestä), Olaf Meninpoica 1554 Viipurin pitäjässä, Per Sallinnpoica 1543 Muolaassa (Karjalasta), Joan Haikonpoica 1541 Rantasalmella, Michel Roszsinoica 1564 Säämingissä (Savosta). Nimien määritteinä on oletettavasti ollut alasaksalainen (tai kirkollinen) henkilönnimi. Nimityypistä ks. Aulis Oja, Keskiajan poika-loppuiset liikanimet. Kalevalaseuran vuosikirja 1972 s. 135—159.

VIII

Kielitieteellisessä kirjallisuudessamme on tähdennetty sitä voimakasta vaikutusta, joka germaanisilla kielillä on ollut suomeen (myös kantasuomeen) Kristuksen syntymän aikoihin ja sen jälkeen. Selvästi tämä kuvastuu kieleemme vanhojen germaanisten lainasanojen vahvana kerrostumana, johon kuuluu elämän korkeampienkin alojen sanastoa. Siinä ovat edusteilla kalastukseen, karjanhoitoon, maanviljelyyn, ruoka- ja kotitalouteen kuuluvien sanojen lisäksi pukimet, rakennukset, kulkuneuvot, työvälineet ja aseet, mytologia ja uskonto, ja kun etenkin yhteiskuntaelämään liittyvä sanasto on rikasta, on oletettu, että kantasuomalaiset olisivat olleet eräänlaisessa valtiollisessa riippuvuussuhteessa germaaneihin. Germaanisten kielten vaikutuksesta kantasuomen konsonantisto joutui muutosten alaiseksi, se ennen kaikkea yksinkertaistui, ja onpa oletettu, että varhaiskantasuomen konsonanttisysteemin laajamittainen muuttuminen käy ymmärrettäväksi balttilaisen ja etenkin germaanisen naapuriasutuksen aiheuttamien substitutioiden valossa (Lauri Posti, *From Prefinnic to Late Proto-Finnic*. FUF 31, 1953). Vieras vaikutus tunkeutui myös suomen kielen lauserakenteeseen, sillä se on eräissä suhteissa lähempänä indoeurooppalaisia kieliä kuin kaukaisempia suomalais-ugrilaisia sukukieliämme. Kieleemme vanhojen synteettisten ilmausten rinnalle kehittyi analyttisiä (sivulauserakenteita), ja esimerkiksi juuri lauseyhdistysten sisäiseen rakenteeseen suuresti vaikuttanut konjunktio **ja** on germaaninen laina (Lauri Hakulinen, Suomen kielen rakenne ja kehitys 64, 282—288).

Näin tuntuva kieleemme eri puoliin ulottunut vaikutusta on vaikea ymmärtää muuten kuin olettamalla, että germaaneja on pitkät ajat asunut kantasuomalaisen keskuudessa. Nämä germaanit ovat sitten ehkä sulautuneet itämerensuomalaisiin, kuten kielentutkija E.N. Setälä on olettanut, mikä teoria selittäisi senkin, ettei ole säilynyt sellaista germaanista kieltä (tai murretta), jossa olisi suomalaisperäisiä lainoja, ellemmme ota lukuun eräitä G. Kosinnan oletamia suomalaisävyisiä paikannimiä entisellä Baltian alueella.

Arkeologiset todisteet (ks. esim. Ella Kivikoski, Suomen esihistoria. Porvoo 1961) samoin kuin nimistömme vanhoihin kerrostumiin liittyvät, etymologialtaan selvittämättömät henkilön- ja paikannimet (esim. Asikkala, Harjavalta, Hattula, Hauho, Hollola, Iitti, Karkkila, Mäntsälä, Pirkkala, Pusula, Renko, Tuusula ja luontonimistä esim. Angelnieniemi, Ätsäri), jotka äänneasultaan muistuttavat germaanisista henkilönnimiä, osoittavat sitä, että nykyisellä Suomen niemellä asui germaanista väestöä (mahdollisesti friisejä, gootteja ja muinaisskandinaaveja), joka vähitellen vuosisatojen kuluessa sulautui Suomenlahden eteläpuolelta siirtyneisiin kantasuomalaisiin. Maassamme olisi siis — tämän työhypoteesin mukaan — germaanisista substraatti-

nimiä, mihin viittaisi sekin toteamus, että virossa on vähemmän vanhoja germaanisii lainoja kuin suomessa. Asutusvirtojen mukana tämä nimistö alkoi levitä kaikkialle Suomeen ja kauemmaksikin.

Edellä esitelty työhypoteesi avannee uusia mahdollisuuksia monien vaikeaselkoisten nimien etymologioimiseen. Tällöin on tietenkin perehdyttävä vanhaan germaaniseen, etenkin muinaisfriisiläiseen, goottilaiseen ja muinaisskandinaaviseen, nimistöön ja on otettava varteen kantasuomalaisgermaanisten kosketusten muutkin mahdolliset tutkimustulokset (lainasanat, johtimet, arkeologiset löydökset ym.).

IX

Myöhemmin, ehkä jo tämän vuosituhannen alkaessa, tunkeutui Suomen niemelle toinen nimivirta, varjagi- ja hansakaupan yhteydessä. Se suuntautui etenkin jokien suihin, ja niistä kyseistä nimistöä levittäytyi kautta Suomen. Merkittävä kaupankohde oli esim. **Novgorod**, mistä kertovat hansakaupunkien Hampurin, Lyypekin, Bremenin ym. asiakirjat. Kaupan välietappeina olivat Baltiassa Riika, Tallinna ja Narva (estoniam et Wironiam, ad fluvium Narwa 1294 USL I 566), Suomenlahden pohjukassa **Retusaari** (Kronstadt), entiseltä nimeltään **Kotlingen** 1259, Ketlingen 1269, Ketlingen vnde aldagen 1269 USL I 234, 300, emellan Kotlin och Novgorod 1262 eli Ketelinghe 1395 FMU I 50, 460, in Nv 1270 FMU I 54, jonka nimi on ehkä yhdistettävissä inkeriläiseen pitäjännimeen **Kattila** (Kattilainen, Kattilaisi) ja joka oli paikannettu inter Engeren (= Inkeri) ja Aldagen 1269 HU I 230, **Koivisto** (cum mercatores theutonici vel gotenses veniunt in berkø, in regno regis nogardensium 1229 USL I 694, HU I 229), ja **Neva** (inter berkø et engera, in aquam que dicitur Nu 1268 USL I 695, in flumine Nu 1200-luvun lopulla USL I 675, Nue 1461 USL X 51) ja sitten matka kulki Laatokan kautta Olhavanjoen suuhun **Vanhaan-Laatokkaan** ja **Novgorodiin** (in Aldachen 1268 HU I 231 = Alt-Ladoga = Vanha-Laatokka/in Aldagen vel in Wolcowe minne = Mynne = joensuu l. Olhavanjoensuu 1268 HU I 234/in aldagen vel in wolcowe minne USL I 696/Nogarden Aldagen 1269 HU I 234/uppe deme Aldagschen vorsche = koski 1300-luvulla HU III 318/ad terrenten qui dicitur vorsch = koski/ad locum qui dicitur Gestevelt = Gostinopola Olhavan oikealla rannalla/in Nogardiam 1268 HU 230, 231). Toisaalta suuntautui kauppareitti viimeistään 1100-luvulla myös **Vanhaan-Viipuriin** (Alt Wiburg) jo ennen Viipurin linnan rakentamista 1293 (Castrum Wiborg 1293 HU I 404; USL I 570), ja varsinkin sen jälkeen kun kuningas Birger II oli antanut lyypekkiläisille ja muillekin oikeuden käydä häiritsemättömästi kaup-

paa Novgorodin kanssa (USL I 570). Ks. tark. Viljo Nissilä, Viipuri nimistön valossa. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita III 88-.

Varjagien ja hansojen pitkäaikaiset kauppasuhteet Novgorodiin merkitsivät myös kulttuurivaikutteiden, myös nimistön, leviämistä. Novgorodissa oli **Gotenhof** (Curia Gotensium cum ecclesia et Cimiterium sancti Olavi = Pyhän Olavin seurakunta ja hautausmaa HU I 233) ja Vanhassa-Laatokassa Pietarin ja Nikolauksenkappelit ja hautausmaa (Sanctus Petrus et sanctus Nycholaus in Aldachen 1268 USL I 697). Ks. Nissilä, Suomen Karjalan nimistö 211-. Myöhemmin alkoivat hansojen kiinteät suhteet Viipuriin, esim. v. 1386 oleskelivat Viipurissa hansalaiset Albrecht Mester ja Clawes Grote HU IV 366. Ks. Nissilä, Viipuri nimistön valossa. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita III 118-.

Alasaksalaisen nimistön kulkeutumista Riikaan, Tallinnaan (Rääveliin) ja Tarttoon on käsitellyt eritoten Liselotte Feyerabend väitöskirjassaan *Die Rigäer und Revaler Familiennamen im 14. und 15. Jahrhundert unter besonderer Berücksichtigung der Herkunft der Bürger* (Greifswald 1944. Moniste), josta on suurta apua tutkittaessa Suomen vanhan saksalaisen nimistön läh-
töalueita. Saksalaisten nimien kulkeutumista Ruotsiin (Tukholmaan, Kalmarin ym.) on tutkinut Birger Sundqvist, *Deutsche und niederländische Personenbeinamen in Schweden bis 1420* (Lund 1957). Ruotsalaisen kielentutkijan Adolf Noreenin mukaan (Spridda studier II 7) eritoten 1300-luvulla saksalaisvaikutus oli voimakasta Ruotsissa: aatelisten ja hansojen mukana tuli henkilönnimiä, jotka varsinkin kaupunkilaisten keskuudessa tulivat suosituiksi, aluksi Heinrich ja Herman hypokorismeineen, sitten Gerhard, Rütger, Gertrud, Albrekt, Arnold, Bernhard, Ebbe, Gotskalk, Henning, Konrad, Otto, Richard, Werner ja Engelbrekt, ja saksalaisnimien virta Ruotsiin jatkui seuraavillakin vuosisadoilla.

Lähinnä Lyypekistä, Hampurista, Bremenistä ym. hansakaupungeista (Westfalenista) tuli saksalaisia kauppiaita ja heidän mukanaan henkilönnimistöä — osaksi Gotlannin Visbyn, Tukholman, Kalmarin ym. kautta — Suomen keskiajan kaupunkeihin: Viipuriin, Porvooseen, Turkuun, Raumalle ja Ulvilaan, mistä käsin kyseistä nimistöä levisi sisämaahan. Kokemäenjokea pitkin esim. jo varhemman friisiläiskaupan keskuksen Määlärin Birkan kauppiaat olivat tehneet kauppamatkojaan Ylä-Satakuntaan Pirkkalaan. Yleensäkin jokien suistoista ja merenlahdista saksalaisnimistöä tunkeutui sisämaahan: Viipurista Karjalaan ja Savoan, Turusta, Raumalta ja Ulvilasta Hämeeseen ja Pohjanmaalle. Ilmeistä on, että myös Tukholmasta tuli kauppiaita ja nimistöä Pohjanmaalle, varsinkin sen jälkeen kun 1300-luvun alusta alkoi Pohjanmaan rantaseuduille muodostua ruotsalaisasutusta (ks. esim. Luukko, Etelä-Pohjanmaan keskiaika 61-).

Nykyisen onomastisen tutkimuksen tässä vaiheessa on vielä vaikea analysoida eri aikakausien saksalaisnimistöä Suomessa. Joitakin oletuksia voi-

daan kuitenkin esittää kyseisen nimistön eri kerrosten ikäämiseksi. Runsaat tosin vain äänteellisesti yhtäläiset nimet eivät voi olla sattumallisia, vaan niillä on tietty historiallinen syy-yhteytensä. Tässä tutkielmassa oletettua Suomen vanhinta germaanista nimistöä (pitäjien, kylien ja henkilöiden nimiä) olisi syytä verrata Skandinavian ja Baltian nimistöön, joskin jo voidaan sanoa, että kyseisiltä alueilta puuttuu monia Suomessa esiintyviä nimiä. Muinaisgermaanista nimistä on todettu, että ns. täysnimet (kaksivartaloiset nimet) ovat vanhempia kuin yksivartaloiset. Esim. täysnimi **Gottskalk** ein Knecht Gottes (Jumalan renki, asepalvelija) on vanhempi kuin siitä syntyneet afereesit (suom. **Kalkki, Kalkko, Kalkku**), **Harjavalta** on vanhempi kuin **Valta, Valto, Valtonen, Valtia** -nimet. Friisiläinen **k**-tyyppi esiintyy sekä vanhassa nimikerrostumassa (**Asikka, Avikka** jne.), mutta se oli myöhään produktiivinen, koska siihen mukautui myös raamatullisia nimiä (esim. Johanneksesta **Hannikka, Hannukka**, ehkä **Jahnukka, Janakka, Janikka**). Yleensä kirkolliset nimet hypokorismeineen ovat nuorempia kuin aitogermaanisiet nimet.

Friisiläisnimien tutkimuksessa on osoitettu, että nimien alkuperäinen loppu-**a** on latinaistunut **o**:ksi ja myöhemmin kansankielessä **e**:ksi, esim. **Okka**, latinaistunut **Okko** ja myöhempi kansankielinen **Oche**, samoin ns. jokellusmuodot (Lallformen) olivat syntyneet myöhemmin: **Momme, Mumme, Ollo, Ommo, Onno**, joista edelleen kehittyi deminutiiveja **Onneke, Olleke** jne. (Brons 25-, 39, 67 ym.). **Heinrich**-nimen lukuisa hypokoristinen ryväs syntyi itäfriisiläisellä alueella vuoden 900 tienoilla (Zahrenhusen, Ostfriesische Vornamen), ja keskialasaksalainen ääntenmuutos **er > ar** (Gercke-Garcke) oli tapahtunut friisiläisnimistössä vasta vuoteen 1300 mennessä.

Baltian hansakaupunkien porvarien saksalaisnimistöstä Feyerabend (s. 69) on tehnyt saman havainnon, että täysnimet ovat syrjäytyneet lyhentymien tieltä. Tästä näkökulmasta on oletettavissa, että germaanisiet täysnimet ovat voineet vaikuttaa suomalaisten kaksiosaisien henkilönnimien syntyyn ja että täysnimet ovat vähitellen hävinneet yksiosaisien nimien tieltä. Niitähän ei ole kuin muutama enää käytössä (ks. Detlef-Eckhard Stoebeke, Die alten ostseefinnischen Personennamen im Rahmen eines urfinnischen Namensystems ja sen esittelystä Viljo Nissilä, Tutkimus itämerensuomalaisesta henkilönnimistöstä. Virittäjä 1965).

KIRJALLISUUTTA JA LYHENTEITÄ

- Ahlers = Ahlers Olof, *Civitates Lübecker Neubürgerheiten 1317-1356*. Lübeck 1967
 Andresen Karl Gustaf, *Die altdeutschen Personennamen als heutige Geschlechtsnamen*, 1876
 AST = Ala-Satakunnan tuomiokirja 1550-1552. Toim. John E. Roos. Helsinki 1954
 Arwidsson = Arwidsson A.I., *Handlingar till upplysning af Finlands häfder I-X*. Stockholm 1846-1858
 Bach = Bach Adolf, *Deutsche Namenkunde 1. Die deutschen Personennamen*. Heidelberg 1952-1954
 Bahlow Hans, *Deutsches Namenbuch*. Neumünster 1933
 Bahlow Hans, *Deutsches Namenlexikon*. München 1967
 Bahlow Hans, *Die Stralsunder Bürgernamen um 1300*. Baltische Studien N.F. 36. Stettin 1934
 Bahlow Hans, *Unsere Vornamen im Wandel der Jahrhunderte*. Limburg a.d. Lahn. Grundriss der Genealogie. Bd. 4. Starke 1965
 Bidrag = Hausen Reinhold, *Bidrag till Finlands historia I-VII*. Helsinki 1881-1964
 Bidrag till Åbo stads historia I-XIV. Helsingfors 1884-1905
 Bonsdorf = von Bonsdorf Carl, *Åbo stads historia I*. Helsingfors 1894
 Brandt = von Brandt A., *Regesten der Lübecker Bürgertestamente des Mittelalters I*. 1278-1350. Lübeck 1964
 Brechenmacher J.K., *Deutsches Namenbuch*. Stuttgart 1928
 Brechenmacher J.K., *Deutsche Sippennamen*. Görlitz 1936
 Bremisches Urkundenbuch I-. Bremen 1873-
 Brons = Brons Bernhard jr., *Friesische Namen und Mitteilungen darüber*. Emden 1878
 BrschwU = Urkundenbuch der Stadt Braunschweig 1-4. Braunschweig 1861-1912
 Bunge = von Bunge F.G., *Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten*. Reval 1853-
 Carstens = Carstens K., *Beiträge zur Geschichte der bremischen Familiennamen*. Marburg 1906
 Dohm P., *Holsteinische Ortsnamen*. Kiel 1908
 Drosdowski Guenter, *Herkunft, Bedeutung und Gebrauch von mehr als 3000 Vornamen*. Lexikon der Vornamen. Duden-Taschenbücher. Bd. 4. Mannheim-Zürich 1968
 EFM = Eerik Flemingin maakirja. Toim. Aulis Oja. Helsinki 1964
 Esk J., *Die ostfriesische Personennamen*. Niedersachsen 23. 1917/1918
 Fehling = Fehling E.F., *Lübeckische Ratslinie von den Anfängen der Stadt bis auf die Gegenwart*. Lübeck 1925
 Feyerabend = Feyerabend Liselotte, *Die Rigaer und Revaler Familiennamen im 14. und 15. Jahrhundert unter besonderer Berücksichtigung der Herkunft der Bürger*. Greifswald 1944. Moniste
 FMU = Hausen Reinhold, *Finlands medeltidsurkunder I-VIII*. Helsingfors 1910-1935
 Förstemann = Förstemann Ernst, *Altdeutsches Namenbuch 1. Personennamen*. Bonn 1900
 Gerullis G., *Die altpreussischen Ortsnamen*. Berlin 1922
 Gottschald = Gottschald Max, *Deutsche Namenkunde*. Berlin 1954
 Granlund = Granlund Åke, *Studier över östnyländska ortnamn*. Porvoo 1956
 Hartig Joachim, *Die münsterländischen Rufnamen im späten Mittelalter*. Niederdeutsche Studien. Bd. 14. Köln Graz Böhlau 1967
 Heimeran = Ernst Heimerans Namenbüchlein. München 1942
 Heimerans (Ernst) *Vornamenbuch*. Erw. und bearb. von Helmut Rosenfeld. München 1968
 Heintze = Heintze Albert, *Die deutschen Familiennamen*. Halle 1914
 Heintze-Cascorbi = Heintze A. — Cascorbi Paul, *Die deutschen Familiennamen*. Hildesheim 1967
 HU = Hansisches Urkundenbuch I(975-1300), II(1300-1342), III(1343-1360), IV(1361-1392). Halle 1876, 1879, 1882-1886, 1896
 IFM = Iivar Flemingin maakirja. Toim. John E. Roos. Helsinki 1958
 Johansen = Johansen Paul, *Die Estlandsliste des Liber Census Daniae*. Reval 1933
 Johansen Paul, *Nordische Mission, Revals Gründung und die Schwedensiedlung in Estland*. Stockholm 1951
 Johansen Paul, *Über die deutschen Ortsnamen Estlands*. Revaler Boten. Reval 1930

- Kalmar stads tänkebok. Utg. av I. Modeér och S. Engström. Uppsala 1945-1949
- Karsten T.E., Germanisch-finnische Lehnwortstudien. Helsingfors 1915
- Karsten = Karsten T.E., Svensk bygd i Österbotten nu och fordom I-II. Helsingfors 1921, 1923
- Kaufmann Henning, Untersuchungen zu altdeutschen Rufnamen. München: Fink 1965
- Kepsu = Kepsu Saulo, Pohjois-Kymenlaakson kylännimet. Väitöskirjan käsikirjoitus 1979
- Kettunen Lauri, Etymologische Untersuchung über estnische Ortsnamen. Helsinki 1955
- Keyser E., Die Bevölkerung Danzigs und ihre Herkunft im 13. und 14. Jahrhundert. Pfingstblätter des Hansischen Geschichtsvereins 15. Lübeck 1924
- Klemetti = Klemetti Heikki, Vierasperäisiä muinaisnimiä Etelä-Pohjanmaalta ja muualta Suomesta. Forssa 1950
- Knorr = Knorr Wilhelm, Die Familiennamen des Fürstenthums Lübeck I-II. Eutin 1876, 1882
- Lasch A. und Borchling C., Mittelniederdeutsches Handwörterbuch. Hamburg 1928-
- Lehtinen Markus, Nastolan erä- ja rajahistoria I-II. Lahti 1950
- Lindström = Lindström G., Anteckningar om Gotlands medeltid 1—2. Stockholm 1892—1895.
- Linnartz Kaspar, Unsere Familiennamen I—II. Bonn 1958
- Luukko Armas, Etelä-Pohjanmaan keskiaika. Helsinki 1949
- Luukko Armas, Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin keskiaika sekä 1500-luku. Oulu 1954
- Mackensen Lutz, 3876 Vornamen. Herkunft, Ableitungen u. Kosenamen, Verbreitung, berühmte Namensträger, Gedenk-u. Namenstage. München 1969
- Mahnken = Mahnken Georg, Die hamburgischen niederdeutschen Personennamen des 13. Jahrhunderts. Dortmund 1925
- Mansion J., Vlaamische plaatzenamen. Brüssel 1935
- Meri = Meri Arvo (= Lopmeri J.A.), Vanhan Vehmaan kihlakunnan pitäjien ja kylien nimet I—II. Helsinki 1943, 1947
- Meyer L., Über die in Dorpat vorkommenden Familiennamen. Baltische Monatsschrift XVII H. 4.
- MK = Registrum ecclesiae Aboensis eller Åbo domkyrkas Svartbok (= Mustakirja). Toim. Reinhold Hausen. Helsinki 1890
- Modeér I., Personnamn i Kalmar tänkebok. Uppsala 1955
- Mägiste Julius, Eestipäraseid isikunimesid. Tartus 1929
- Nied Edmund, Heiligenverehrung und Namengebung. Freiburg im Breisgau 1924
- Nissilä Viljo, Eräs alasaksalainen henkilönnimityyppi Suomessa. Virittäjä 1951
- Nissilä Viljo, Syntymäpaikkaa ja yhteisöä ilmaisevia sanoja nimistössämme. Virittäjä 1954
- Nissilä Viljo, Suomen Karjalan nimistö. Vammala 1975 (alasaksalaista nimistöä s. 249—259)
- Nissilä Viljo, Viipuri nimistön valossa. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 3. Helsinki 1978 (alasaksalaista nimistöä s. 118—120)
- Nissilä Viljo, Vuoksen paikannimistö I. Helsinki 1939
- Nordisk kultur VII. Personnamn. Utg. av Assar Janzén. Stockholm 1947
- Noreen Adolf, Spridda studier 4. I. und 1924
- Nüske Hugo, Greifswalder Familiennamen des 13. und 14. Jahrhunderts (1250—1400). Greifswald 1927
- Pommersches Urkundenbuch I. Stettin 1877
- Preuss O., Die Lippischen Familiennamen. Jahrbuch des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung 9, 1883
- Reimpell = Reimpell Almuth, Die Lübecker Personennamen unter besonderer Berücksichtigung der Familiennamenbildung bis zur Mitte des 14. Jahrhunderts. Hamburg 1928
- Sahm A., Betrachtungen zur Namenforschung im Gebiet der Hanse. Baltische Monatsschrift, ab 1929 Baltische Monatshefte. Jahrgang 1929 Riga (Reval)
- Savon tuomiokirjat 1559 ja 1561—1565. Suomen vanhimmat tuomiokirjat I. Toim. Kauko Pirinen. Helsinki 1954.
- Schiller Karl — Lübben August, Mittelniederdeutsches Wörterbuch 1—6. Bremen 1875—1881
- Schütte O., Zur Entstehung und Erklärung der Braunschweiger Personennamen. Braunschweigisches Magazin. Braunschweig 1900
- Schönfeld M., Wörterbuch der altgermanischen Personen- und Völkernamen. Heidelberg 1911
- Seibicke Willfried, Vornamen. Wiesbaden 1977

SHL = Suomen hopeaveroluettelot 1571. I—V. Helsinki—Turku 1892—1965
 Stockholms stads tänkeböcker 1—8. Stockholm 1917—
 Sundqvist = Sundqvist Birger, Deutsche und niederländische Personenbeinamen in Schweden bis 1420. Anthroponymica Suecana 3. Lund 1957
 Söderwall K.F., Ordbok öfver svenska medeltidsspråket. Lund 1884—1898. Suppl. 1925—
 Thors — Thors Carl-Eric, Finländska personnamnsstudier. Uppsala 1959
 Trautmann = Trautmann R., Die altpreussischen Personennamen. Göttingen 1925
 Truusman Jüri, Wana Eestlaste ja Liiwlaste nimed. Oma Maa 2, 1889
 UBL = Urkundenbuch des Bisthums Lübeck I. Oldenburg 1856
 USL = Urkundenbuch der Stadt Lübeck I—XI. Lübeck 1843—1905
 Wagner = Wagner Fritz, Studien über die Namengebung in Köln im zwölften Jahrhundert I. Die Rufnamen. Göttingen 1913
 Vilkuna Kustaa, Suuri nimipäiväkalenteri. Helsinki 1969
 Wimmer Otto, Handbuch der Namen und Heiligen. Innsbruck 1959
 de Vries W., Friese Persoonsnamen. Assen: van Corcum 1952
 Zahrenhusen = Zahrenhusen H., Ostfriesische Vornamen. Emden 1939
 Ödeen Nils, Studier i Smålands Bebyggelsehistoria. Lund 1927
 Tutkielman nimiaineisto on Suomen nimiarkiston kokoelmista ja 1500-luvun asiakirjamerkinnät ovat Hjördis Roosin Varsinais-Suomen kokoelmasta, Gunvor Kerkkosen Satakunnan kokoelmasta, Synnöve Federleyn Viipurin Karjalan kokoelmasta ja Aulikki Ylösen Käkisalmen Karjalan kokoelmasta (Nimitoimiston arkistossa) sekä Helmi Murasmaan Etelä-Karjalan tuomiokunnan kortistosta (Valtionarkistossa).
 Tämän tutkielman kirjoittajalla oli tilaisuus lokakuussa 1971 ja uudelleen lokakuussa 1973 perehtyä saksalaiseen nimistöön ja sitä käsitteleviin tutkimuksiin Lyypekissä kaupunginkirjastossa ja Hampurissa kaupunginarkistossa sekä yliopistonkirjastossa.